CAII
SALLVSTII
CRISPI,
DE L. SERGII CA-TILINÆ CONIVRATIONE, ET BELLO IVGVRTHINO HISTORIAE:

Cum alijs quibusdam, quæ sequens indicabit pagella.

*

VIRTVTE DVCE

COMITE FORTVNA.

VENETIIS, Ioan. Gryphius excudebat, M D L V I I I.

C. SALLVSTII CRISPI ORATIO CONTRA M. TVLLIVM CICERONEM.

M. T. *Ciceronis oratio contra* C. *Sallustiũ Crispum.*

Eiusdem orationes quatuor contra Lucium Catilinã,

Porcij Latronis declamatio contra L. *Catilinam.*

Fragmenta quædam ex libris historiarum C. *Sallustij Crispi.*

His accesserunt eruditissimi cuiusdam uiri doctæ, simul ac perbreues adnotationes. Prætereà Vocabulorum Sallustianorum, ac rerum notatu dignarum Indices duo.

Insunt prætereà in Catilinæ coniurationem, ac bellum Iugurthinum Iacobi Bononiensis doctissimæ adnotationes.

EX LIBRIS PETRI CRINITI DE HISTORICIS AC ORATORIBVS LATINIS, SALLVSTII VITA.

CAIVS Sallustius Crispus Amiterni natus traditur in agro Sabino, quo anno Atheniensium urbs à L. Sylla deuicta, atq; uastata est, ut Romani annales referunt. Ex nobili Sallustiorũ familia ortus est, quæ diu in secundo ordine dignitatẽ seruauit. Idem in urbe educatus creditur, & à teneris annis operam, ac studium impendisse optimis disciplinis. Sed cùm in ea tempora incidisset, quibus corrupti ciuium mores uarijs partibus atque factionibus forent: neque uirtuti præmia, aut bonis ingenijs adessent in tam deprauata ciuitate: quod idẽ Sallustius fatetur, uictum eius ingenium uoluptatibus facilè succubuit. Itaq; cum ad Remp. pro ætate foret delatus, propter ciuium improbitatẽ & factiones multa aduersa pertulit. Nam tum præcipuè Syllanis partibus infecta ciuitas æstuabat. Constat ex ueterum cõmentarijs, Sallustium ipsum ingenio fuisse acri, & in studijs literarum accurato, tum maximè in scribenda historia. Præceptorẽ habuit inter alios Atteium Prætextatum, qui Philologum se appellauit: & ab eo edoctus est de ratione rectè scribendi, ut à Suetonio Tranquillo traditur: qui & Asinium quoq; Pollionem scribit ab eodem

Prætextato eruditum, atq; instructũ. Maximè autem M. Catonis studiosus fuit, ex cuius cõmentarijs uerba excerpsit, & uelut breuiarium ad usum proprium habuit: quod Octauius quoq; Augustus in epistola ad M. Antonium refert: in qua ipsum Antonium ceu insanientem increpat, q, ea scribere uellet, quæ mirentur potius homines, quàm quæ intelligãt. Sed interim ad Sallustij cõmentarios. Historiam composuit de Lucij Catilinæ coniuratione contra Romanum senatum, & itẽ de bello Iugurthæ, qui Numidiæ Rex factus, diu contra Romanos strenuè rem gessit. Historiam præterea de Romanorum gestis, ut de Mario, & Sylla, necnon de Pompeio contra regem Mithridatem: quod opus libris aliquot à Sallustio absolutũ traditur. Et adhuc super sunt quædam ueluti absolutissimi operis reliquiæ, in quibus Sallustij diligẽtia in historia describenda, atq; grauitas apparet. In parte operis de rebus Punicis tãto animi studio incubuit, ut à quibusdam scriptum sit, eam regionẽ adijsse, ac maxima solertia perlustrasse, quò maiore fide, atque officio ueritatem exploraret. Anienus certè Rufus plurimum Sallustij diligentiam, atque studium commendauit. Sed & Gellius, uir Romanus, qui ueterum eruditionis Aristarchus habetur, Lib. 4. cap. 35. *ita de Sallustij oratione disserit: Elegantia, inquit, Sallustij, uerborumq; facundia, & nouandi studiũ, cum multa prorsus inuidia fuit. Plures non mediocri ingenio uiri conati sunt reprehẽdere pleraq;, & obtrectare: in quibus plura inscitè, aut malignè uellicant.*

Quin & hunc proprietatis seruantissimum uocat.

Titus

Titus autem Liuius tã iniquus Sallustio fuit, sicut ab Anneo Seneca scribitur, ut quædam ex historia Thucydidis translata, & eleganter assumpta, uelut deprauata & corrupta illi obiecerit. Idq́; ipsum nõ in Thucydidis gratiam effecit, ut Arellius Fuscus dicebat: uerùm putauit se facilius Sallustiũ uincere, si prius Thucydidem ipsum præferret. Asinius quoq; Pollio librũ scripsit, quo Sallustij scripta reprehenderet, q, in ijs nimia quadam affectatione antiquitatẽ sequeretur. Fabius uerò Quintilianus, uir maturo, & graui iudicio asseruit orationeSallustij; atq; breuitate nihil fieri posse perfectius, præsertim apud uacuas, & eruditas aures. Neq; ueritus est idẽ Fabius auctori Thucydidi in scribenda historia apud Græcos principi, Sallustiũ ipsum opponere, sicuti Titũ Liuiũ Herodoto. Quo factũ est, ut cũ plures uoluerint dicẽdi genus Sallustianũ sequi, minimè sint assequuti. Est enim eius oratio tã absoluta, tã casta, & innocens, ut meritò ab eruditis diuina breuitas cẽseatur. Nã et Aruntius, qui belli Punici historiã scripsit, Sallustio tantum concessit, ut eius orationẽ maximo studio sequeretur: quod alibi diximus. Nec illud ignoratur, consueuisse Sallustium magno labore, ac studio scibere, ut nihil nõ absolutũ, atq; perfectum uideri posset: quod ex ipsa lectione facilè colligitur. Amicos in primis habuit doctrina, & ingenio nobiles, ut Corneliũ Nepotẽ, Messalã, & Nigidiũ Figulũ, qui perijsse in exilio traditur. Iuliũ præterea Cæsarẽ magno studio dilexit: à quo etiam, ut creditur, dignitate præfecturæ honestatus est. Illud item Sue-

tonio refertur, Lenæũ grãmaticũ Pompeii libertum Satyras cõtra Sallustium composuisse, eumq; mordaci, & uirulẽto carmine lacerasse, ut qui lurconem illum, popinonemq;, & nebulonem, ac lastaurum appellarit, tum uita scriptisq; mõstrosum, ac M. Catonis furẽ ineruditissimũ; quod ipsum nõ alia ratione à Lenæo factum creditur, quàm ut studiũ suum, atq; officiũ erga patronũ Pompeium probaret: quem uirum Crispus Sallustius ore probo, animo aũt inuerecũdo esse scripserat. Itaq; mirandũ non est, si tam acerbè, atq; satyricè libertus Lenæus cõtra Sallustiũ aciem styli exacuit. Quantũ odii, atq; inimicitiæ inter hunc, & M. Ciceronem extiterit, notissimũ est: quod utriusq; uiolentæ, atq; acerrimæ orationes ita demõstrant, ut neuter uideri possit satis sui rationẽ habuisse, dum alteri malediceret. Qua in re non sunt multa referenda, cùm ex Hieronymi, ac Fabij auctoritate constet eos homines longè aberasse, qui confictas magis orationes ab alijs, quã à Sallustio, et Cicerone habitas crediderint. Et sanè tã corruptis moribus Sallustius, ingenio tã procliui ad luxum fuit, ut paternã domũ uiuẽte adhuc pater turpissima ratione uenalẽ haberet, quod illi inter alia uitia à Marco Cicerone exprobratur. Sed à Varrone etiã, & Gellio traditũ est, eundẽ fuisse in adulterio deprehensum ab Annio Milone, lorisq; cæsum, ac data pecunia dimissum. Qua ratione factũ est, ut Marcus Cicero appellare illum non dubitauerit mensarũ asseclam, cubiculorum pellicem & adulterũ. Dignitates publicas gessit, & quæsturæ, ac tribunatus honorẽ

assecu-

assecutus est, sed nulla quidē laude, aut cōmendatione, adeò libidine magis, quàm ratione & publicè, & priuatim uixit: nam & bis uocatus est in iudicium, & ad iudicum subsellia attractus, fortuna extrema (ut inquit Cicero) stetit. Scribunt autem grammatici ea causa de Senatu eiectum fuisse à Censoribus, quòd ingenti libidine matronas consectaretur. Illud quoque de Sallustio relatum est, patrocinio, & fauore C. Cæsaris consecutum fuisse præturam Africæ interioris: ex qua diues factus, cùm in urbē rediret, preciosissimos, atq; amœnissimos hortos in regione ad malū punicum comparauit, ac Tiburti uillā; quæ à Cicerone itidem illi obiiciuntur. Neq; desunt qui scribant Terentiam Marci Ciceronis uxorē, ab eo repudiatā, Sallustio nupsisse, ac deinceps Messalæ Coruino, uiro in eloquentia clarissimo. quod etiā suo loco scripsimus. Sciēdū est fuisse plures Sallustios. Nam & Cneus à Marco Tullio celebratur in Sallustiorum familia insignis, & M. Ciceroni, ac Cn. Pom. maximè familiaris: quod ex iis epistolis colligitur, quas Cicero ad Pomponiū Atticum scribit. Qua in re imprudenter quidam decepti sunt, cùm Sallustii Empedoclea ignorarent, ut alibi demonstraui. Sunt qui tradant ad annum secundum & LX. eū uixisse, & in patria annis aliquot post obitum C. Cæsaris diē extremum obiisse: quod ex ueterū cōmētariis colligitur. Illud præterea de hoc ipso Crispo Romæ circumlatum est, ut multi testantur:

Hic erit, ut perhibent doctorum corda uirorum,
Crispus Romana primus in historia.

IACOBI BONONIENSIS IN CATILINAM SALLVSTII *annotatiunculæ.*

IN *Catilina, Iugurthaq́; Salluſtij Criſpi quædā uelociter tranſcurrentes annotamus.* In *primis illud ex Gellio exponētes, quod præfatione ita legitur: At mihi tametſi haudquaquàm par gloria ſequatur ſcriptorē & auctorē rerū: tamē in primis arduū uidetur res geſtas ſcribere. Arduū hic poſitū eſt non pro difficili tantū, ſed pro eo quoq; quod Græci* δυσχερὴς *aut* χαλεπὸν *uocant: quod eſt tum difficile, tum moleſtum quoque, incommodum, & intractabile.*

Gellius li. 4. ca. 15. Pagi. 2. lin. 26.

Ex eodē legendum, Satis loquētiæ, ſapientiæ parū. non eloquētiæ. ut uulgus ſolet. Nam ſi cùm Cicero de ijs uerba faceret, qui arte dicendi abutebantur, in malo non eſt auſus eloquentiam nominare, ut obſeruauit Victorinus rhetor clariſsimus, tanquam eloquentia, ut dixit Cælius, ſit quædā innocentia: nec niſi in bonā partē poſsit deflecti: cūq; Catonis illa nouiſsima definitione Oratoris, omniūq; opinione rhetorū comprobatum ſit eloquentiam tantum uiro bono, innocentiq́; conuenire: Salluſtius clariſsimus dicendi magiſter, ac artifex ſubtiliſsimus duo hæc haud miſcuiſset penitus diſcordia, eloquētiā, & malignitatē. Audacter igitur tum Au. Gellii auctoritate, tum magis ratione, ſatis loquentiæ legendum, non eloquentiæ, ſecundum prophanum, atque imperitum uulgus grammatiſtarum.

Gellius li. 1. ca. 15. Pag. 4. lin. 14.

Nedum illi corruptis moribus, uictoriæ obtēperarent,

Pag. 8. lin. 24.

rēt, legimus ex Prisciano, Augustinoq; locū hūc citantibus. Nedum pro saltē positum est. Et hic sensus: Saltē necesse fuit milites hos tanta indulgētia, imo licentia imperatoris corruptos uictoriæ obtēperare: quod est pro libidine, impetuq́; uictoriā citra modū exercere.

Libido stupri, ganeæq́;, cæteriq́; cultus non minor incesserat. Cultum accipimus pro elegantia: quæ apud ueteres pro uitio sæpius reponebatur: quod Catonis auctoritate probat Gellius, scribens elegantem, dictū antiquitus, non ob ingenii elegantiam, sed qui nimis læto, amœnoq́; cultu esset. Cultus ad hoc apud ueteres nunc in bonam, nunc in malam partem accipiebatur. Horatius: Mundus erit, qui nō offendet sordibus: atq; In neutram partem cultus miser. Pag. 9. lin. 16.

Sed anteà item pauci coniurauere contra Remp. in quibus fuit Catilina: de quo quàm uerißimè potero dicā. Quia pleriq; de quo legūt, nec hoc relinquimus. De qua igitur legatur, nō de quo, ex antiquo, & fideli codice. Hic enim, ut ait Diomedes locum hunc exponens, est secunda anaphora: per quam elocutio non conuenienter respondens, aliud infert occultè. De qua enim, intelligendum coniuratione. Pag. 12. lin. 12.

Nunquàm Hispanos prætereà tale facinus fecisse. Notanda hic uox ista prætereà, quæ hoc in loco tempus præteritum significat: quod annotauit Agretius: quod rarißimè inuenies. Pag. 13. lin. 13.

Atq; eo dictante fecisse quò fidi magis inter se fierent. Sic paßim legitur. Nos autem putamus sic emendari posse, Atque eò dictant effecisse. Pag. 16. lin. 3.

Pag. 20. lin. 1. Q. Martius rex et Q. Metellus, nã uterq; ad urbẽ Imperatores erant. Quid uerbũ hoc, ad urbẽ, significet, eleganter exponit Asconius his uerbis: Omnis enim magistratus, qui intramuranus non est: etiam si administrator Romæ est ad urbem dicitur.

Et quia mentio facta est de hac præpositione ad: obiter, & in transcursu ponatur differentia inter ad, & in, non medius fidius spernenda: quippe quæ particulæ non unum, idemq; signant, ut uulgò creditur. Nam in forum ire, est forum intrare, Ad forum autẽ ire, in locum proximum foro: sicut etiam non unum est ex theatro, & à theatro uenire: nã qui ex theatro se uenire dicit, ex ipso uenit theatro: qui uero à theatro, non ex ipso theatro, sed ex loco, qui proximus theatro est.

Pag. 23. lin. 26. Ceteræ multidudini diẽ statuit, antequã sine fraude liceret ab armis discedere: præter rerũ capitalium condemnatis: legendũ ante quã: ita ut quam relatiuũ nomen sit. Et hic est sensus: Præscriptus est dies ceteris, ante quã diẽ poßẽt armis impune discedere, sine periculo, ac noxa, exceptis condemnatis. Fraus autẽ hic pro periculo ponitur: in quã significationẽ ueteres iurisconsulti sæpius usurpauere: ut ait Seruius, illud Verg. exponens, Quis deus in fraudẽ. Ad hoc, præter condemnatis, dictum est pro condemnatos, quam rem obseruauit Priscianus in libris de constructione.

Pag. 36. lin. 11. Apud eundẽ in oratione Cæsaris menda est. Hi cœpere peßimũ quenq;, & omnibus inuisum, indẽnatũ necare. Ea lege populus lætari: lege, dictio, expungatur, tum

tum ex antiquo codice,tum maximè sensu. Nulla.*n. legis hic facta est mẽtio.* Ad hoc,*ea,accusatiuus est,quod etiã* Prisciano *auctore aduertimus,hunc locũ citante.*

In *oratione* Catonis *inualuit error,& macula in omnibus codicibus etiã uetustißimis,ubi legitur,*Vereor *ne ista uobis mansuetudo,& misericordia,si illi arma ceperint,in miseriam conuertetur.*Ne,*hic positum est pro nimis:unde,uereor,particula expungẽda,* Donato *auctore locum hunc ita citante:*Næ *ista mansuetudo,& misericordia in miseriam cõuertetur.*Næ *hic pro nimis positum.*Cicero:Næ *isti uehementer errant.sic ergo legatur,*Næ *ista mansuetudo,& misericordia,si illi arma ceperint,in miseriam conuertetur.* Pag. 40. lin. 14.

Ac *sicut effœta parentum multis tempestatibus haud sanè quisquam* Romæ *uirtute magnus fuit.Sunt qui putant legendum,effœta parente.* Cæterùm *cùm omnes codices parentum habeãt:nihil immutando sensus ita explicari posse uidetur,sicq; ordinandum puto;* Haud *sanè quisquam* Romæ *uirtute magnus fuit:sicut effœta,subaudi* Rep.*& erit ablatiuus absolutus, effœta dico magnis tempestatibus parentum, hoc est, calamitatibus maiorũ:per quod innuere uidetur bella ciuilia, & discordias intestinas in caussa fuisse,ut nullus iam multis seculis clarißimus emerserit.* Pag. 42. lin. 5.

Illud *etiam in fine* Cati.*ita legendum arbitramur:* Pauci *quos medios cohors prætoria disiecerat,paulò diuersi alis alibi stantes, omnes tamẽ aduersis uulneribus ceciderant.*Alis *enim antiquitus dicebatur, quod nunc alius, auctoribus eodem* Diomede,*ac* Prisciano. Pag. 48. lin. 3.

IN

IN Iugurtha ad hoc primum illud occurrit. Nunc uerò exul patria, domo,
Pag. 61. lin. 1. solus, atque omnium rerum honestarum egens, quos accedam, aut quos appellem? Ex Donato corrigendum est, Quos accidam. Accidere enim eodem auctore est gestum corporis ostendere in humilitatem cadentis: quod est iuxtà cadere. Tranquillus in Claudio: Et præ metu ad genua sibi accidentem Imperatorem salutauit: non accedentem. ut paßim legitur.

Pag. 66. lin. 25. In eodem in Africæ descriptione illud est: Prima Cyrene Coloni Thereon. Vbi interpres in sole caligat, hallucinaturq; pueriles nugas blacterans. Sic enim inquit, Colonia Thereon, nomina sunt ciuitatum. Ordo autem est, prima est Cyrene Colonia Thereon, id est, Thereorum. Est enim Thereon genitiuus Græcus: sicut Philenon aræ, pro Philænorum, si Latinè proferantur. Cyrene uerò ob hoc Thereorum Colonia dicitur, quoniam Therei eam condidere: qui ex Laconia profecti Therā insulam coluerūt: de qua Callimachus:

Nomine Calisto primùm: sed post modò Thera
Dicta fuit tellus urbis origo meæ,

Pag. 89. lin. 11. Illud quoque ita legendum putamus: Cùm interim Metellus ignarus hostium monte digrediens cum exercitu conspicatur: non ut uulgò, conspicitur. Hoc quoque ex Donato.

gag. 100 lin. 6. Dum ipse ad imperandū Tisidiū uocaretur, Imperandum expone, ut ei imperaretur. Est .n. modus gerundij

rundij in significatione paßiua. Quod annotauit Seruius in Bucol. Verg. illud exponens: Frigidus in pratis cantãdo rumpitur anguis. Vergil. ad hoc alibi: Vritq; uidendo Fœmina: quod est, dum cantatur, & uidetur. Verum in hac uoce, imperandum, legendum, & alia id genus, rarenter inuenies significationẽ paßiuam. Nos tamen in epistolis Ciceronis obseruauimus dictum, ad succedendum, id est ei succederetur.

Quæ post quàm modò gloriosa, neque patrandi belli cognouit. Ita legendum ex Prisciano, absque uerbo caussa: dum id ostendit, quomodo Latini sæpius hac prætermißione utuntur in huiusmodi genitiuis seu uocibus, ut subaudiatur caussa: ut cum dicimus, populi seruandi laborat: et Reip. defendendæ periclitatur, deest caußa. Pag. 121 lin. 9.

Comperio Bocchum magis fide Punica. Comperior legendum, tum ex antiquo codice, tum ex Prisciano locum hunc allegante: paßiua enim uox est in significatione actiua, iuxta illud: Pag. 138 lin. 10.

Et pictis bellantur Amazones armis. Et illud:

Hoc pinguem & placitam paci nutritor oliuam. Pag. 139 lin. 15.

Illud etiam penè in calce Iugurthæ sic ab omnibus legitur ferè: ego flumen Muluchan, quod inter me & Micipsam fluit, non egrediar. Tu autem periculo meo Mulucha legito. Mulucha nanq; genere neutro pronunciatur. Vt enim ait Caper, duo barbara neutri generis lecta sunt apud Sallustium Mulucha, & Duria.

Rur-

RVRSVS ALIA SALLV-stij uita, incerto auctore.

CRispus Sallustius genus ex Amiterno Sabinorũ agro duxit, C. Sallustio patre genitus. Ex liberalibus artibus, in quibus educatus erat, præter eruditionẽ nihil accepit. Omnibus uoluptatibus turpissimè indulsit: paternã domũ uendidit, ut crimine adulterij se redimeret. Ex quæstura, et tribunatu nullã laudẽ est assecutus. Fauente C. Cæsare prætor Aphricam sortitus prouinciã expilauit, et exhausit: tantũq; inde pecuniarũ reportauit, ut amœnissimos hortos sub quirinale extra pomerium ad Collinã portam titulo sui nominis empto loco habuerit, atque adornauerit, non uulgares illius seculi, & posteriorũ ætatibus delicias, atq; secessũ: usq; ad exactã ætatẽ libidinis auidus, & potens: in amicitia uarius, et inconstans. Sæpius tamẽ liuido dente momordit. Habitus est ore improbo, & animo inuerecũdo. Manes Pompeij Magni, existimãs hac uia se Cæsari gratiorem fore, lacerare ausus est. Vnde in Sallustiũ Lenæus Põpeij libertus scripsit, moresq; eius sigillatim paucis uocabulis expressit, Nebulonẽ, Lurconẽ, Popinonem, & Lastaurum appellans: uox postrema indicat fuisse hominẽ ualidæ libidinis. Scripsit stylo non abhorrente à ueteribus. Extat cõiuratio Catilinæ, & Bellũ Iugurthinum, & quædã conciones è libris bellorũ ciuiliũ. Vt secreta inimici fidelius intelligeret, Terentiam à Cicerone repudiatam duxit uxorem, quæ tertio nupsit Messalæ Coruino.

FRAGMENTVM ORATIONIS CICERONIS PRO M. COELIO, IN QVO MORES CATILINAE TANQVAM PENICILLO EXPRIMVNTVR.

HABVIT enim Catilina, sicuti meminisse uos arbitror, permulta maximarum non expressa signa, sed adumbrata uirtutum. Vtebatur hominibus improbis multis: & quidem optimis se uiris deditum esse simulabat. Erant apud illum illecebræ libidinum multæ: erãt etiam industriæ quidam stimuli, ac laboris. Flagrabant uitia libidinis apud illum, uigebant etiam studia rei militaris. Neque ego unquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto tam ex contrarijs, diuersisq; inter se repugnantibus naturæ studijs, cupiditatibusq; conflatum. Quis clarioribus uiris quodam tempore iucundior? Quis turpioribus coniunctior? Quis ciuis meliorum partium aliquando? Quis tetrior hostis huic ciuitati? Quis in uoluptatibus inquinatior? Quis in laboribus patientior? Quis in rapacitate auarior? Quis in largitione effusior? Illa uerò, Iudices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obsequio, cum omnibus communicare, quod habebat, seruire temporibus suorum omnium: pecunia, gratia, labore corporis, scelere etiam si opus esset audacia, uersare suam natu-

ram,

ram, & urgere ad tempus, atque huc, & illuc torquere, & flectere. Cum tristibus seuerè, cum remissis iucundè, cum senibus grauiter, cum iuuentute comiter, & cum facinorosis audacter, cum libidinosis luxuriosè uiuere. Hac ille tam uaria, multiplicíq; natura, cùm omneis omnibus ex terris homines improbos, audacesq; collegerat, tum etiam multos forteis uiros, & bonos specie quadam uirtutis aßimulato tenebat: neque unquam ex illo delendi huius imperij tam sceleratus impetus extitißet, nisi tot uitiorum tanta immanitas quibusdam facilitas, & patientiæ radicibus niteretur.

C. SALLVSTII CRISPI IN HISTORIAM DE CONIVRATIONE CATILINAE,

PROOEMIVM.

OMNEIS *hominés,qui ſeſe ſtudent præſtare ceteris animantibus , ſumma ope niti decet,ne uitam ſilentio * tranſeant: ueluti pecora, quæ* Natura *prona, atque uentri obedientia finxit. Sed omnis noſtra uis in animo,& corpore ſita eſt.* Ani*mi imperio,corporis ſeruitio magis utimur.* Alterum *nobis cũ* Dijs,*alterũ cum belluis cõmune eſt.* Quo *mihi rectius eſſe uidetur ingenij, quàm uirium opibus, gloriam quærere: &,quoniam uita ipſa, qua fruimur, breuis eſt, memoriam noſtri quàm maximè longam efficere .* Nam *diuitiarum,& formæ gloria,fluxa,atq; fragilis eſt:* Vir*tus clara,æternaq; habetur. Sed diu magnum inter mortaleis certamen fuit,ui'ne corporis,an uirtute animi res magis militaris procederet.* Nã *& prius,quàm incipias, conſulto: & ubi conſulueris, maturè facto opus eſt.* Ita *utrunque per ſe indigens,alterum alterius auxilio eget.* Igitur *initio* Reges*(nam in terris nomen imperij id primum fuit) diuerſi,pars ingenium,alij corpus exercebãt.* Etiam *tum uita hominũ ſine cupiditate agitabatur. Sua*

Propoſitio ab officio hominis.

* *tranſigant*

Amplificat ab exẽplis.

Hæc ſententia Demoſthenis eſt.

cuiq; ſatis placebãt. Poſtea uerò quàm in Aſia Cyrus, in Græcia Lacædemonij, & Athenienſes cœpere urbeis, atque nationes ſubigere: libidinẽ dominandi cauſſam belli habere: maximam gloriam in maximo imperio putare: tum demũ periculo atq; negocijs compertum eſt, in bello plurimùm ingeniũ poſſe. Quòd ſi Regum, atq; Imperatorũ animi uirtus, in pace ita, ut in bello ualeret: æquabilius, atq; conſtantius ſeſe res humanæ haberẽt: neq; aliud aliò ferri, neq; mutari, ac miſceri omnia cerneres. NAM imperiũ facilè his artibus retinetur, quibus initio partũ eſt. Verũ ubi pro labore deſidia, pro cõtinẽtia, et æquitate libido, atq; ſuperbia inuaſere: fortuna ſimul cũ moribus immutatur. Ita imperiũ ſemper ad optimũ quẽq; à minus bono transfertur. QVAE homines arant, nauigãt, ædificãt, uirtuti omnia parẽt. Sed multi mortales dediti uẽtri, atq; sõno, *indocti, incultiq;, uitã ſicuti peregrinantes, tranſegere: quibus profectò contrà Naturã corpus uoluptati, anima oneri fuit. Eorũ ego uitã mortemq; iuxtà æſtimo· quoniã de utraq; ſiletur. VERVM enimuerò is demũ mihi uiuere, atq; frui anima uidetur, qui aliquo negocio intẽtus, præclari facinoris, aut artis bonæ famã quærit. Sed in magna copia rerũ, aliud alij natura iter oſtendit. Pulchrũ eſt benefacere Reip. etiã benedicere haud abſurdum eſt. uel pace, uel bello clarũ fieri licet. et qui fecere, & qui facta aliorum ſcripſere, multi laudantur. Ac mihi quidẽ, tametſi haudquaquam par gloria ſequatur ſcriptorẽ, et auctorem rerum: tamẽ inprimis arduũ uidetur res geſtas ſcribere. Primũ, quod factis dicta ſunt exæquãda: dehinc, quia pleriq;, quæ delicta

Aliud exẽplum.

Γνώμη.

Γνώμη.

*indoctè, inculteq;

Inuerſio.

Γνώμη.

Tertiũ exẽplum à literis atq; ita digreditur ad inſtitutũ

cta reprehenderis, maleuolẽtia, & inuidia dicta putant. ubi de magna uirtute, atque gloria bonorum memores, quæ sibi quisq; facilia factu putat, æquo animo accipit: supra ea, ueluti ficta pro falsis ducit. Sed ego adolescentulus initio: sicuti plerique, à studio ad Remp. latus sum: ibiq; mihi aduersa multa fuere. Nam pro pudore, pro abstinentia, pro uirtute, audacia, largitio, auaritia, uigebant: quæ tametsi animus aspernabatur, insolẽs malarũ artiũ: tamen inter tanta uitia imbecilla ætas ambitione corrupta tenebatur. Ac me, cũ ab reliquis malis moribus dissentirem, nihilominus honoris cupido eadẽ: quæ ceteros fama, atq; inuidia uexabat. Igitur ubi animus ex multis miserijs, atq; periculis requieuit: & mihi reliquã ætatem à Rep. procul habendam decreui: non fuit consiliũ, socordia, atq; desidia bonum ocium conterere, neq; uerò colendo agrum, aut uenãdo, seruilibus'ue officijs intentũ ætatẽ agere. sed à quo incepto, studioq; me ambitio mala detinuerat, eodem regressus, statui res gestas populi Romani carptim, ut quæquæ memoria digna uidebãtur, perscribere: eò magis, quòd mihi à spe, metu, partibus Reip. animus liber erat. Igitur de Catilinæ cõiuratione, quàm ueriβime potero, paucis absoluã. Nam id facinus in primis ego memorabile existimo, sceleris, atque periculi nouitate: de cuius moribus pauca prius explanãda sunt, quàm initium narrandi faciã.

Hæc sententia ex Thucydide est accepta e lib. 2. de funebri Pericli oratiõe.

Nam in historico potisſimum requiri solet fides: et M. Cic. lumẽ ueritatis appellat historiam.

C. SALLVSTII CRISPI DE CONIVRATIONE CATILINAE HISTORIA.

E Cornelio rum gener e natus.

LVCIVS Catilina nobili genere natus, fuit magna ui & animi, & corporis: sed ingenio malo, prauoq́;. Huic ab adolescentia bella intestina, cædes, rapinæ, discordia ciuilis grata fuere: ibiq́; iuuentutem suam exercuit. Corpus patiens inediæ, uigiliæ, algoris, suprà quàm cuiquam credibile est. Animus audax, subdolus, uarius, cuiuslibet rei simulator, ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus, satis loquentiæ, sapientiæ parũ. Vastus animus immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem L. Syllæ, libido maxima inuaserat Reipublicæ capiundæ: neq; id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat. Agitabatur magis, magisq́; in dies animus ferox inopia rei familiaris, & conscientia scelerũ: quæ utraq; his artibus auxerat, quas suprà memoraui. Incitabãt præterea corrupti ciuitatis mores, quos pessima, ac diuersa inter se mala, luxuria, atq; auaritia uexabant. Res ipsa hortari uidetur (quoniã de moribus ciuitatis tempus admonuit) suprà repetere, ac paucis instituta maiorum domi, militiæq́;: quomodo Remp: habuerint, quantamq́; reliquerint: utq́; paulatim immutata ex pulcherrima, et optima, pessima, ac flagitiosissima facta sit, disserere.

Occasio Catilinæ oblata affectandi imperii Syllæ exemplo.

VRbem Romam (ſicuti ego accepi) cōdidere, atq; habuere initio Troiani: qui Ænea duce, profugi, incertis ſedibus uagabantur: cumq́; his Aborigenes, genus hominum agreſte, ſine legibus, ſine imperio, liberū, atq; ſolutum. Hi poſtquam in una mœnia conuenere, diſpari genere, diſsimili lingua, alius alio more uiuentes, incredibile memoratu eſt quàm facilè coaluerint. Sed poſtquàm res eorum ciuibus, moribus, agris aucta, ſatis proſpera, ſatisq́; pollens uidebatur: ſicuti pleraq; mortaliū habentur: inuidia ex opulētia orta eſt. Igitur Reges, populiq́; finitimi bello tētare, pauci ex amicis auxilio eſſe. Nam cæteri metu perculſi à periculis aberāt. At Romani domi, militiæq́; intenti, feſtinare, parare, alius alium hortari, hoſtibus obuiam ire, libertatem, patriam, parentesq́; armis* tegere. Pòſt ubi pericula uirtute propulerāt, ſocijs, atq; amicis auxilia portabant, magisq́; dandis, quā accipiendis beneficijs amicitias parabāt. Imperium legitimum, nomen imperij regium habebant. Delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium ſapientia ualidum erat, Reip. conſultabant; hi uel ætate, uel curæ ſimilitudine Patres appellabantur. Pòſt ubi imperium regium, quod initio conſeruandæ libertatis, atq; cauſſa augendæ Reip. fuerat, in ſuperbiam, dominationemq́; ſe conuertit, immutato more, annua imperia, binosq́; imperatores ſibi fecere. Eo modo minimè poſſe putabant per licentiā inſoleſcere animum humanum. Sed ea tempeſtate cœpere ſe quiſq; magis extollere, magisq́; ingenium in promptu habere. NAM regibus boni, quàm mali ſuſpectiores ſunt, ſemperq́; his aliena uirtus formidoloſa eſt. Sed ciuitas

Ad hæc alludit Virg libro. 7. Saturnigētem haud uinclo, et c.

*protegere.

Elegās norma Thucydidis.

Quia ita Remp. gererent, ut pater rē familiarem.

Γνώμη.

uitas (incredibile est memoratu) adepta libertate, quātū breui creuerit, tāta cupido gloriæ incesserat. Iam primū iuuentus, simul ac belli patiens erat, in castris per laborem usu militiam discebat, magisq; in decoris armis & militaribus equis, quàm in scortis, atq; in conuiuijs libidinem habebāt. Igitur talibus uiris nō labor insolitus, nō locus ullus asper, aut arduus erat, non armatus hostis, formidolosus. Virtus omnia domuerat. Sed gloriæ maximū certamē inter ipsos erat. Sic se quisq; hostē ferire, murum ascēdere, conspici, dum tale facinus faceret, properabat: eas diuitias, eamq; bonā famam, magnamq; nobilitatē putabāt. Laudis auidi, pecuniæ liberales erāt. Gloriam ingentem, diuitias honestas uolebāt. Memorare possem, quibus in locis maximas hostium copias populus Romanus parua manu fuderit, quas urbes natura munitas pugnando ceperit, ni ea res longius nos ab incepto traheret. SED profectò Fortuna in omni re dominatur: ea, res cunctas ex libidine magis, quàm ex uero celebrat, obscuratq;. Atheniensium res gestæ, sicuti ego existimo, satis amplæ, magnificæq; fuere, uerùm aliquantò minores tamen, quàm fama feruntur. Sed quia prouenere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta, pro maximis celebrantur. Ita eorum, qui ea fecere, uirtus tanta habetur, quantū uerbis *ea potuere extollere præclara ingenia. At populo Rom. nunq̄ ea copia fuit, quia prudentißimus quisque maxime negociosus erat: ingeniū nemo sine corpore exercebat, optimus quisque facere, quàm dicere, & sua ab alijs benefacta laudari, quàm ipse aliorum narrare malebat. Igitur domi, militiæ

Exēpla bene cōstitutę Reip.

Collatiões egregiæ. Nam raro plures diuitiæ honestæ parantur.

Γνώμη.

* eam

Amplificat rem Romanā ab exēplo, seu cōparatione.

tiæq; boni mores colebantur. Cōcordia maxima, minima auaritia erat. Ius, bonumq́; apud eos non legibus magis, quàm Natura ualebat. Iurgia, discordias, iras, simultates cū hostibus exercebant, ciues cum ciuibus de uirtute certabant. In supplicijs Deorū magnifici, domi parci, in amicos fideles erant. Duabus his artibus, audacia in bello, ubi pax euenerat, æquitate, seq́;, remq́; publicā curabant. Quarū rerum ego maxima documenta hæc habeo, quod in bello sæpius uindicatū est in eos, qui cōtra imperium in hostē pugnauerant: quiq́; tardius reuocati prælio excesserant, q̄ qui signa relinquere, aut pulsi loco cedere ausi erant. In pace uerò beneficijs magis, q̄ metu imperium agitabant: * & accepta iniuria ignoscere, quàm persequi malebant. Sed ubi labore atq; iustitia Resp. creuit, reges magni bello domiti, nationes feræ, & populi ingentes ui subacti, Carthago æmula imperij Romani, à stirpe interijt: cuncta maria, terræq́; patebant: sæuire Fortuna, ac miscere omnia cœpit. qui labores, pericula, dubias, atq; asperas res facilè tolerauerāt, ijs ociū, diuitiæq́; optandæ, aliis oneri, miseriæq́; fuere. Igitur primò pecuniæ, deinde Imperii cupido creuit, ea quasi materies omniū malorū fuere. NANQVE auaritia fidē, probitatē: ceterasq́; bonas arteis subuertit: pro his sup̄biā, crudelitatē, Deos negligere, omnia uenalia habere edocuit. Ambitio multos mortales falsos fieri subegit: aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptum habere: amicitias, inimicitiasq́; non ex re, sed ex commodo æstimare: magisq́; uultum, quàm ingenium bonum habere. Hæc primò paulatim crescere, interdū uindicari. Pòst, ubi contagio

Iure summo ī castris actū est, domi ex æquo & bono.

*acceptā iniuriam

Γνώμη.

quaſi peſtilentia inuaſit, ciuitas eſt immutata, imperiũ ex iuſtiſsimo, atq; optimo crudele, intolerandũq; factũ eſt. Sed primo magis ambitio, quàm auaritia animos hominum exercebat, quod tamen uitium propius uirtuti erat. NAM gloriam, honorem, imperium bonus, et ignauus æquè ſibi exoptãt. Sed ille uera uia nititur, huic quia bonæ artes deſunt, dolis, atq; fallacijs cõtẽdit. AVARITIA pecuniæ ſtudium habet, quam nemo ſapiens concupiuit, ea quaſi uenenis malis imbuta, *corpus uirile, animumq; effœminat, ſemper infinita, inſatiabilis eſt: neq; copia, neq; inopia minuitur. Sed poſt quã L. Sylla, armis recepta Rep. bonis initijs malos euentus habuit, rapere omnes, trahere, domum alius, alius agros cupere, neq; modũ, neq; modeſtiam uictores habere, fœda, crudeliaq; in ciueis facinora facere. Huic accedebat q L. Sylla exercitum, quem in Aſia ductauerat, quo ſibi fidum faceret, contra morem maiorũ, luxurioſè, nimiſq; liberaliter habuerat. Loca amœna, uoluptaria facile in ocio feroces militũ animos mollierãt. Ibi primũ inſueuit exercitus populi Rom. amare, potare, ſigna, tabulas pictas, uaſa cælata mirari, ea priuatim, ac publicè rapere, delubra ſpoliare: ſacra, profanaq; omnia polluere. Igitur hi milites, poſtquã uictoriã ſunt adepti, nihil reliqui uictis fecere. QVIPPE ſecũdæ res ſapientiũ animos fatigant, nedũ illi corruptis moribus uictoriæ temperarent. Poſtquàm diuitiæ honori eſſe cœpere, & eas gloria, imperium, potentia ſequebantur, hebeſcere uirtus, paupertas probro haberi, innocentia pro maleuolentia duci cœpit. Igitur ex diuitijs iuuentutem luxuria, atq; auaritia, cum ſuperbia

Exemplũ corruptæ ciuitatis. Ambitio.

Γνώμη.

Γνώμη.

*corpus, animũq; uirilem

Luxus.

Præter diſciplinã militarem.

Γνώμη.

bia inuasere:rapere,cosumere,sua paruipendere,aliena cupere,pudorem,pudicitiam, diuina, atque humana promiscua,nil pensi,neque moderati habere. Operæpreciũ (Ab exemplo.) est,cùm domos,atque uillas cognoueris in urbium modũ ædificatas,uisere templa Deorum,quæ nostri maiores religiosißimi mortales fecere. Verùm illi delubra Deorũ pietate,domos suas gloria decorabant,neque uictis quicquam,præter iniuriæ licentiam eripiebant. At hi contrà ignauißimi homines,per summum scelus omnia ea socijs adimere,quæ fortißimi uiri uictores reliquerãt,*pinde (*proinde) quasi iniuriã facere,id demũ esset imperio uti. Nam, quid ea memorẽ,quæ nisi ijs,qui uidere,nemini credibilia sunt?à priuatis cõpluribus subuersos monteis,maria constrata esse, quibus mihi uidentur ludibrio fuisse diuitiæ.quippe quas honestè licebat habere,abuti per turpitudinem properabant. Sed libido stupri,ganeæ, ceteriq́; cultus nõ minor incesserat:uiri muliebria pati,mulieres pudicitiam in propatulo habere, uescendi causa terra, mariq́; omnia exquirere,dormire prius,quàm somni cupido esset,non famem,non sitim,neq; frigus, neq; laßitudinem opperiri,sed ea omnia luxu antecapere. Hæc iuuẽtutem,ubi familiares opes defecerant,ad facinora incendebant. Animus imbutus malis artibus,haud facilè libidinibus carebat,eò profusius omnibus modis quæstui, atq; sumptui deditus erat. In tãta tamq́; corrupta ciuitate,Catilina,id quod factũ facillimum erat,omnium flagitiorũ (Propositio.) atq; facinorum circum se,tanquã stipatorũ cateruas,habebat. Nam quicunq; impudicus,adulter,ganeo,alea,ma (Distributio) nu,uẽtre,pene,bona patria dißipauerat,quiq́; alienũ æs

grande cõflauerat, quo flagitium, aut facinus redimeret: prætereà omnes undiq; parricidæ, sacrilegi, cõuicti iudicijs, aut pro factis iudicium timentes: ad hoc quos manus, atq; lingua periurio, aut ciuili sanguine alebat: postremò oẽs quos flagitium, egestas, conscius animus exagitabat, hi Catilinæ proximi, familiaresq́; erãt. Quòd si quis etiam uacuus à culpa in amicitiam eius inciderat, quotidiano usu, atque illecebris, facilè par similisq́; ceteris efficiebatur. Sed maximè adolescentũ famialiaritates appetebat: eorum animi molles, & ætate fluxi, dolis haud difficulter capiebantur. Nam, ut cuiusq; studium ex ætate flagrabat, alijs scorta præbere, alijs canes, atq; equos mercari: postremo neq; sumptui neq; modestiæ suæ parcere, dum illos obnoxios, fidosq́; sibi faceret. Scio fuisse nonnullos, qui ita existimarent, iuuentutẽ, quæ domũ Catilinæ frequentabat, parum honestè pudicitiam habuisse. Sed ex alijs rebus magis, quàm ꝙ cuiquam id cõpertum foret hæc fama ualebat. Iã primum adolescens Catilina, multa nefanda stupra fecerat cũ uirgine nobili, cum sacerdote Vestæ, & alia huiusmodi cõtra ius, fasq́;. Postremò captus amore Aureliæ Orestillæ, cuius præter formã nihil unquam bonus laudauit, quòd ea nubere illi dubitabat, timens priuignũ adultum ætate, pro certo creditur, necato filio, uacuam domum scelestis nuptijs fecisse. Quæ quidẽ res mihi in primis uidetur caussa fuisse facinoris maturandi. Nanq; animus impurus, Dijs, hominibusq́; infestus, neq; uigilijs, neq; quietibus sedari poterat, ita conscientia mentem exagitatam uastabat. Igitur color eius exanguis, fœdi oculi, citus modò, modò tardus incessus:*

His artibus inescabat adolescẽtes

Amplificat rẽ ab ætate recensens etiam superioris ętatis Catilinæ uitia.

Ita ut ꝑ se ferret perturbatę mẽtis omnia indicia.

* ei

prorsus

prorsus in facie, uultuq; uecordia inerat. Sed iuuẽtutem, quam (ut suprà diximus) illexerat, multis modis mala facinora edocebat. Ex illis testes, signatoresq; falsos cõmodare: fidem, fortunas, pericula, uilia habere. Pòst ubi eorum famam, atq; pudorem attriuerat, maiora alia imperabat. Si caussa peccandi in præsens minus suppetebat, nihilominus insontes, sicuti sontes circũuenire, iugulare: scilicet ne per ocium torpescerẽt manus, aut animus: gratuito potius malus, atq; crudelis erat. His amicis, socijsq; confisus Catilina: simul, quòd æs alienum per omnes terras ingens erat: & quod pleriq; Syllani milites largius suo usi, rapinarum, & uictoriæ ueteris memores, ciuile bellum exoptabant, opprimendæ Reip. consilium cepit. In Italia nullus exercitus erat: *Cn. Põpeius in extremis terris bellum gerebat: ipsi consulatũ petendi magna spes: Senatus nihil sanè intentus: tutæ, trãquillæq; res omnes. Sed ea prorsus opportuna Catilinæ *uidebantur. Igitur circiter Calend. Iunias L. Cæsare, & C. Figulo Consulibus, primò singulos appellare, hortari alios, alios tentare: opes suas, imparatam Rempublicam, magna præmia coniurationis docere. Vbi satis explorata sunt, quæ uoluit, in unum omnes conuocat: quibus maxima neceßitudo, & plurimùm audaciæ inerat. eò conuenere Senatorij ordinis, P. Lentulus Sura, P. Antronius, L. Caßius Longinus, C. Cethegus, P. & Seruius Syllæ Serui filij, L. Vargunteius, Q. Annius, M. Porcius Lecca, L. Bestia, Q. Curius: præterea ex Equestri ordine M. Fuluius Nobilior, L. Statilius, P. Gabinius Capito, C. Cornelius: adhoc multi ex colonijs, & municipijs domi nobiles. erant

Occasio & tẽporis opportunitas.

* scilicet

* erant

prætereà cõplures paulò occultius cõsilij huiusce parti cipes nobiles, quos magis dominationis spes hortabatur, quàm inopia, aut alia necessitudo. Ceterum iuuentus pleraq; sed maximè nobiliũ Catilinæ inceptis fauebat. Quibus in ocio uel magnificè, uel molliter uiuere copia erat: incerta pro certis, bellum q̃ pacem malebant. Fuere item ea tẽpestate, qui crederẽt M. Liciniũ Crassum non ignarum eius cõsilij fuisse, quia Cn. Pompeius inuisus ipsi, magnũ exercitũ ductabat, cuiusuis opes uoluisse cõtra illius potentiã crescere: simul cõfisum, si coniuratio ualuisset, facilè apud eos se principem fore. Sed anteà itẽ coniurauere pauci contra Remp in quibus Catilina fuit, de qua, quã uerissimè potero, dicam. L. * Iulio, M. Lepido Consulibus, P. Antronius, & P. Sylla designati Consules, legibus ambitus interrogati, pœnas dederant. Pòst paulò Catilina pecuniarum repetundarũ reus, prohibitus erat petere Consulatum: q, intra legitimos dies profiteri nequiuerit. Erat eodem tempore Cn. Piso adulescens, nobilis summæ audaciæ, egens, factiosus: quem ad perturbandam Rẽp. inopia, atq; mali mores stimulabant. Cum hoc Catilina, & Antronius, circiter nonas Decembris cõmunicato consilio parabant in Capitolio Calen. Ian. L. Torquatum, & L Cottam Consules interficere. Ipsi fascibus correptis, Pisonem cũ exercitu ad obtinẽdas duas Hispanias mittere. Ea re cognita, rursus in nonas Februarias consiliũ cædis trãstulerunt. Iam tũ non Cõsulibus modò, sed plerisq; senatoribus perniciẽ machinabantur. Quòd ni Catilina maturasset pro Curia signũ socijs dare, eo die post conditã urbẽ Romã pessimũ facinus patratũ foret,

Duplex Catilinæ coniuratio.

*Tullio, uel Tullo.

Qua occasione Catilina consulatu frustratus sit.

quia nondũ frequentes armati cõuenerant, ea res cõsiliũ diremit. Posteà Piso in citeriorẽ Hispaniã Quæstor pro Prætore missus est, adnitente Crasso, quòd eum infestum, inimicum Cn. Pompeio cognouerat. Neq; tamen Senatus prouinciã inuitus dederat, quippe fœdũ hominẽ à Rep. procul esse uolebat: simul quia boni cõplures præsidium in eo putabant: & iam tum potentia Cn. Põpeij formidolosa erat. Sed hic Piso in prouinciam ab equitibus Hispanis, quos in exercitu ductabat, iter faciẽs, occisus est. Sũt qui ita dicũt, imperia eius iniusta, superba, crudelia barbaros nequiuisse pati: alij autẽ equites illos Cn. Põpeij ueteres, fidosq; cliẽtes uoluntate eius Pisonẽ aggressos: nũquã Hispanos præterea tale facinus fecisse, sed imperia sæua multa anteà perpessos. Nos eam rem in medio relinquemus. De superiori coniuratione satis est dictum.

Hoc est, nõ dum conuenerãt, cum signum daret.

CAtilina ubi eos, quos paulò antè memoraui, cõuenisse uidet, tametsi multa cũ singulis sæpe egerat: tamen in rem fore credens uniuersos appellare, et cohortari, in abditã partem ædium secedit: atq; ibi omnibus arbitris procul amotis, orationẽ huiuscemodi habuit: Nisi uirtus, atq; fides uestra satis spectata mihi foret, nequicquam opportuna res cecidisset: spes magna, dominatio in manibus frustra fuissent: neq; ego per ignauiã, aut uana ingenia, incerta pro certis captarẽ. Sed quia multis, & magnis tempestatibus uos cognoui fortes, fidosq; mihi: eò animus ausus est maximũ, atq; pulcherrimũ facinus incipere: simul quia uobis eadem, quæ mihi bona, malaq; esse intellexi. NAM idem uelle, atq; idem nolle, ea demum firma amicitia est. Sed ego, quæ mente agitaui, omnes iã

Catilinæ oratio. Beneuolentiã captat a laude eorum, quibus cum agit.

Γνώμη.

antea diuersi audistis. Ceterũ mihi in dies magis animus accenditur, cùm considero, quæ conditio uitæ futura sit: nisi nosmetipsos uindicemus in libertatẽ. Nã postquàm Resp. in paucorum* potentum ius, atq; ditionẽ cõcessit: semper illis reges, tetrarchæ, uectigales esse: populi, nationes stipẽdia pẽdere: ceteri omnes, strenui, boni, nobiles, atq; ignobiles, uulgus fuimus, sine gratia, sine auctoritate: his obnoxij, quibus si Resp. ualeret, formidini essemus. Itaq; omnis gratia, potẽtia, honos, diuitiæ, apud illos sũt, aut ubi illi uolũt: nobis reliquere pericula, repulsas, iudicia, egestatem. Quæ quousq; tandem patiemini o fortissimi uiri? Non'ne emori per uirtutẽ præstat, q̃ uitã miseram, atq; inhonestam, ubi alienæ superbiæ ludibrio fueritis, p dedecus amittere? Verumenimuero prò Deũ, atque hominum fidem, uictoria in manu nobis est: uiget ætas: animus ualet: cõtrà illis annis, atque diuitijs omnia consenuere. Tantummodò incepto opus est: cetera res ipsa expediet. Etenim quis mortaliũ, cui uirile ingeniũ est, tolerare potest, illis diuitias superare, quas profundant in extruendo mari, & montibus coæquãdis: nobis rem familiarẽ etiam ad necessaria deesse? illos binas, aut amplius domos continuare: nobis Larem familiarẽ nusquã ullum esse? cùm tabulas, signa, toreumata emunt, uetera negligunt, noua diruũt, alia ædificant: postremo omnibus modis pecuniã trahũt, uexãt: tamẽ summa libidine diuitias suas uincere nequeũt. At nobis est domi inopia, foris æs alienũ, mala res, spes multò asperior. deniq; q̃d reliqui habemus, præter miserã animã? Quin igitur expergiscimini. En illa, illa, quã sæpe optastis, libertas: prætereà

* potentum uim.

A possibili uel facili.

Ætiologia, itẽ & Asyndeton.

Amplificat a cõtrario.

Ab utili.

Peroratio.

præterea diuitiæ, decus, gloria in oculis sita sunt. Fortuna omnia ea uictoribus præmia posuit. Res, tempus, pericula, egestas, belli spolia magnifica magis, quã oratio mea, uos hortẽtur: uel Imperatore, uel milite me utimini: neque animus, neque corpus aberit à uobis. Hæc ipsa, ut spero, uobiscũ una Consul agam: nisi forte animus me fallit: & uos seruire magis, quàm imperare parati estis. Post quàm accepere ea homines, quibus mala abunde omnia erant, sed neq; res, neq; spes bona ulla: tametsi illis quieta mouere magna merces uidebatur, tamen postulauere pleriq;, ut proponeret quæ conditio belli foret: quæ præmia armis peterent: quid ubique opis, aut spei haberent. Tum Catilina polliceri tabulas nouas, proscriptionem locupletũ, Magistratus, Sacerdotia, rapinas: aliaq; omnia, quæ bellum atque uictorum libido fert. Præterea esse in Hispania Citeriore Pisonem dicebat, in Mauritania cum exercitu P. Sitium Nucerinũ consilij sui participes. Petere consulatum C. Antonium: quem sibi collegam fore speraret, hominem & familiarẽ, et omnibus necessitudinibus circumuentũ cum eo se* Consule initiũ agẽdi belli facturum. Ad hæc, maledictis increpabat omneis bonos, suorũ unumquẽq; nominans laudare: admonebat aliũ egestatis, aliũ cupiditatis suæ, cõplures periculi aut ignominiæ: multos Syllanæ uictoriæ, quibus ea prædæ fuerat. Postquàm omniũ animos alacreis uidet: cohortatus, ut petitionẽ suam curæ haberent, dimisit cõuentũ. Fuere ea tempestate, qui dicerent, Catilinã oratione habita, cùm ad iusiurãdũ populares sceleris sui addiceret, humani corporis sanguinẽ uino permistũ in pateris circumtu-

Priuatim de officio suo.

*Consulẽ

Ciceronem: ac de improuiso domi suæ imparatum confodere. Q. Curius, ubi intelligit, quantum periculum Consuli impendeat, properè per Fuluiam Ciceroni dolū, qui parabatur, enunciat. Ita illi ianua prohibiti, tātum facinus frustra susceperāt. Intereà Manlius in Etruria plebem solicitare, egestate, simul ac dolore iniuriæ nouarū rerum cupidam, quòd Syllæ dominatione agros, bonaq́; omnia amiserat. Præstereà latrones cuiusq; generis, quorum in ea regione magna copia erat, nonnullos ex Syllanis colonis, qbus libido, atq; luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant. Ea cùm Ciceroni nunciarētur, ancipiti malo permotus, quòd neq; urbē ab insidiis priuato consilio longius tueri poterat: neque exercitus Manlij quantus, aut quo consilio foret, satis compertū habebat: rem ad Senatnm refert, iam antè uulgi rumoribus exagitatā. Itaq; (quod plerūq; in atroci negocio solet) Senatus decreuit, ut darent operam Consules, nequid Respublica detrimenti caperet. Ea potestas per Senatū more Romano magistratui maxima permittitur: exercitum parare, bellum gerere: coërcere omnibus modis socios, atq; ciues: domi, militiæq; imperium, atque iudiciū summum habere. Aliter sine populi iussu nulli earum rerum Consuli ius est. Pòst paucos dies L. Seruius senator in Senatu literas recitauit, quas Fesulis allatas sibi dicebat: in quibus scriptum erat, C. Manlium arma cepisse, cum magna multitudine ante diem VI. Calend. Nouemb. simul (id quod in tali re solet) alii portēta, atq; prodigia nunciabant: alii conuētus fieri, arma portari Capuæ, atque in Apulia seruile bellum moueri. Igitur Senatus de

Facinus suscipere.

creto, Q. Martius rex Fesulas, Q. Metellus Creticus in Apuliã, circumq; ea loca missi sunt. (Hi utriq; ad urbẽ Imperatores erant impediti, ne triumpharẽt, calumnia paucorũ, quibus omnia honesta, atq; inhonesta uendere mos erat.) sed Prætores Q. Pompeius Rufus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum: hisq; permissum est, uti, pro tempore, atque periculo exercitũ compararent. Ad hoc, si quis indicauisset de coniuratione, quæ cõtra Remp. facta erat, præmium, seruo libertatem, & sestertia centum: libero, impunitatẽ eius rei, & sestertiorum ducenta milia. Itemq; decreuere, uti gladiatoriæ familiæ Capuam, & in cetera municipia distribuerentur, pro cuiusq; opibus. Romæ per totã urbem uigiliæ haberentur, hisq; minores magistratus præessent. Quibus rebus permota ciuitas, atq; immutata urbis facies erat: ex summa lætitia, atq; lasciuia, *quæ diuturna quies pepererat, repẽte omneis tristitia inuasit: festinare, trepidare: neq; loco, neq; cuiquã homini satis credere: neq; bellũ gerere, neq; pacem habere: suo quisq; metu pericula metiri. Ad hoc, mulieres, quibus pro Reip. magnitudine belli timor insolitus incesserat, afflictare sese, manus supplices ad cœlũ tendere, miserari paruos liberos, rogitare Deos: omnia pauere: superbia, atq; delicijs omissis, sibi, patriæq; diffidere. At Catilinæ crudelis animus eadẽ illa mouebat, tametsi præsidia parabantur: & ipse Plautia lege ĩterrogatus erat ab L. Paullo. Postremò dissimulãdi causa, aut sui expurgandi, sicuti iurgio lacessitus foret, uenit in Senatum. Tum Marc. Tullius consul, siue præsentiam eius timens, siue ira commotus, orationẽ habuit

Id est, cum iam rediissent ex suis prouincijs.

*aliàs, quam

buit luculentā, atq; utilem Reip. quam posteà scriptam edidit. Sed ubi ille assedit, Catilina, ut erat paratus ad * simulanda omnia, demisso uultu, uoce supplici, postulare à Patribus cœpit, ne quid de se temere crederent: ea familia ortū, ita se ab adolescētia uitā instituisse, ut omnia bona in spe haberet: neq; existimarēt sibi patricio homini, cuius ipsius, atq; maiorum plurima beneficia in plebem Ro. essēt, perdita Rep. opus esse, cùm eam seruaret M. Tullius inquilinus ciuis urbis Romæ. Ad hæc maledicta alia cùm adderet, obstrepere omnes, hostem, atq; parricidam uocare. Tum ille furibundus, Quoniam quidem circumuentus, inquit, ab inimicis præceps agor, incendium meum ruina restinguam. Deinde se ex curia domū proripuit. Ibi multa secum ipse uoluens, quod neque insidiæ Consuli procedebant, & ab incendio intelligebat urbem uigilijs esse munitam: optimum factu credens exercitum augere, ac prius quàm legiones scriberentur, multa antè capere, quæ bello usui forent, nocte intempesta cum paucis in Manliana castra profectus est. Sed Cethego, atque Lentulo, ceterisq;, quorum cognouerat promptam audaciam, mandat, quibus rebus possent, opes factionis confirment: insidias Consuli maturent, cædem, incendia, aliaq; belli facinora parent: sese propediem cum magno exercitu ad urbem accessurum. Dum hæc Romæ geruntur, C. Manlius ex suo numero legatos ad Q. Martium Regem mittit, cum mandatis huiuscemodi:

Oratio luculenta M. Ciceronis.

* dißimulanda.

DEos, hominesq; testamur Imperator, nos arma neq; cōtra patriā cepisse, neq; quo periculū alijs faceremus, sed uti corpora nostra ab iniuria tuta forent,

Legatorū oratio.

qui miseri, egentes, uiolentia, atq; crudelitate fœnerato rum pleriq; patria, sed omnes fama, atq; fortunis exper tes sumus. Neq; *cuiquam nostrum licuit, more maiorum lege, uti, neq; amisso patrimonio, liberũ corpus habere, tanta sæuitia fœneratorum, atq;* Prætoris *fuit. Sæpe ma iores nostri miserti plebis* Romanæ, *decretis suis inopiæ eius opitulati sunt.* Ac *nouißimè memoria nostra pro pter magnitudinem æris alieni, uolentibus omnibus bo nis, argentum communi ære solutum est. Sæpe ipsa plebs aut dominãdi studio permota, aut superbia magistratuũ armata, à* Patribus *secesßit. At nos nõ imperiũ, neq; di uitias petimus: quarũ rerum causa, bella atq; certamina omnia inter mortales sunt, sed libertatem, quã nemo bo nus, nisi cum anima simul amittit.* Te, *atque* Senatum *ob testamur, ut consulatis miseris ciuibus: legis præsidiũ, quod iniquitas* Prætoris *eripuit, restituatis; ne'ue nobis eam necesßitudinẽ imponatis, ut quæramus, quonam mo do maximè ulti sanguinem nostrum, pereamus.* Ad *hæc* Q. Martius *respondit, si quid à* Senatu *petere uellent, ab armis discedant.* Romam *supplices proficiscantur, ea mansuetudine, atque misericordia* Senatum, *&* populum Romanum *semper fuisse, ut nemo unquam ab eo frustra auxilium petiuerit.* At Catilina *ex itinere plerisque con sularibus, prætereà optimo cuique literas mittit, se fasis criminibus circunuentum, quoniã factioni inimicorũ re sistere nequiuerit, fortunæ cedere:* Masiliã, *in exiliũ proficisci, nõ quod sibi tãti sceleris cõscius esset, sed uti* Resp. *quieta foret: ne'ue ex sua cõtentione seditio oriretur.* Ab *his lõgè diuersas literas* Q. Catulus *in* Senatu *recitauit,*

quas

quas sibi nomine Catilinæ redditas dicebat. Earum *exemplum infrà scriptum est.*

L. CATILINA QVINTO CATVLO SALVTEM.

EGregia tua fides, recognita, grata mihi magnis in meis periculis, fiduciam cõmẽdationi meæ tribuit. Exordiũ. Quamobrem defensionem in nouo consilio non statui parare: satisfactionem ex nulla cõscientia de culpa proponere decreui, quam mediusfidius licet ueram cognoscas. Occupatio. Iniurijs contumelijsq; concitatus, quòd fructu laboris, industriæq; meæ priuatus, statum dignitatis non obtinebã, publicam miserorum caussam pro mea cõsuetudine suscepi. Narratio. Non quin æs alienum meis nominibus, & possessionibus soluere possem: cùm & alienis nominibus liberalitas Aureliæ Orestillæ, suis, filiæq; copijs persolueret: sed quòd non dignos homines honore* honestos uidebã, meq; falsa suspicione alienatum esse sentiebam. Aurelia Orestilla. * aliàs, honestatos. Hoc nomine satis honestas pro meo casu spes reliquæ dignitatis cõseruandæ sum secutus. Plura cum scribere uellẽ, nunciatũ est mihi, uim parari. Nũc Orestillã tibi cõmendo, tuæq; fidei trado: eã ab iniuria defendas, ꝑ liberos tuos rogatus, aueto. Sed ipse per paucos dies cõmoratus apud C. Flaminiũ in agro Rheatino, dũ ciuitatẽ anteà solicitatã ab eo armis exornat, cum fascibus, atq; alijs Imperij insignibus in castra ad Mãlium cõtendit. Hæc ubi Romæ cõperta sunt, Senatus Catilinam, et Manliũ hostes iudicat: ceteræ multitudini diem statuit, ante quam sine fraude liceret ab armis discedere, præter rerũ capitaliũ cõdẽnatis. præterea

decernit, uti Cõsules delectũ habeant, C. Antonius Catilinã cũ exercitu ꝑsequi maturet, Cicero urbi præsidio sit.

Excursus, quo illorũ tempora & statum deplorat.

Ea tempestate mihi imperiũ Populi R. multo maximè uisum est miserabile, cui cũ ad occasũ ab ortu solis omnia domita armis parerent, domi ociũ, atq; diuitiæ, quæ prima mortales putãt, affluerẽt: fuere tamẽ ciues, qui seq; Remq; pub. obstinatis animis perditum irẽt. Nanq; duobus Senatus decretis ex tãta multitudine neq; præmio inductus cõiurationẽ patefecerat, neq; ex castris Catilinæ quisquam omniũ discesserat: tanta uis morbi atq; uti tabes, plerosq; ciuiũ animos inuaserat. Neq; solũ illis aliena mens erat, qui conscij coniuratiõis fuerãt: sed omnino cuncta plebs, nouarũ rerũ studio, Catilinæ incepta probabat.

Epiphonema.

Id adeò more suo uidebatur facere. Nam semper in ciuitate, quibus opes nullæ sunt, bonis inuident, malos extollunt, uetera odere, noua exoptant, odio suarũ rerũ mutari omnia student, turba, atq; seditionibus sine cura alũtur, quoniã Egestas facilè* habetur sine damno. Sed urbana plebs, ea uerò præceps* erat multis de caussis. Primùm omniũ, qui ubiq; probro, atq; petulantia maximè præstabant, itẽ alij, qui ꝑ dedecora patrimonijs amissis: postremò omnes, quos flagitium, aut facinus domo expulerat: hi Romam, sicuti in sentinam, confluxerant. Deinde multi memores Syllanæ uictoriæ, ꝙ ex gregarijs militib. alios Senatores uidebant, alios ita diuites, ut regio uictu, atq; cultu ætatẽ agerẽt, sibi quisq;, si uictoria in armis foret, talia sperabat. Præterea iuuentus, quæ in agris manuũ mercede inopiã tolerauerat, priuatis atq; publicis largitiõibus excita, urbanũ ociũ ingrato labori

Γνώμη.

*habet

*potius ierat legendum.

prætu-

prætulerat. Eos, atq; alios omnes malum publicũ alebat. Quo minus mirandũ est homines egẽtes, malis moribus, maxima spe Reip. iuxtà ac sibi consuluisse. Præterea, quorum uictoria Syllæ, parentes proscripti, bona erepta, ius libertatis imminutũ erat, haud sanè alio animo belli euẽtũ expectabãt. Ad hoc quicunq; aliarũ atq; Senatus partium erãt conturbari Remp. quã minus ualere ipsi malebant. Id adeò malũ multos post annos in ciuitatẽ reuerterat. Nam postquã Cn. Põpeio, et M. Crasso Cõsulibus Tribunitia potestas restituta est, homines adolescentes sũmã potestatẽ nacti, quibus ætas, animusq; ferox erat, cœpere Senatũ criminando plebẽ exagitare: deinde largiendo, atq; pollicitando magis incendere: ita ipsi clari, potentesq; fieri, cõtra eos summa ope nitebatur pleraq; nobilitas Senatus sub* specie pro sua magnitudine. Nãq; (uti paucis uerũ absoluam) post illa tempora quicunq; Remp. agitauere, honestis nominibus, alij sicuti iura populi defẽderẽt, pars quò Senatus auctoritas maxima foret, bonum publicum simulantes, pro sua quisq; potentia certabant: neq; illis modestia, neque modus contentionis erat. Vtriq; uictoriã crudeliter exercebãt. Sed postquã Cn. Pompeius ad bellum maritimum, atq; Mithridaticũ missus est, plebis opes imminutæ, paucorũ potentia creuit. Hi magistratus, prouincias, aliaq; omnia tenere: ipsi innoxij, florentes, sine metu ætatem agere, ceterosq; iudicijs terrere, quò plebem in magistratu placidius tractarent. Sed ubi primũ dubijs rebus nouandis spes oblata est, uetus certamẽ animos eorũ arrexit. Quòd si primo prælio Catilina supior, aut æqua manu discessisset, profectò

Nam Sylla cauerat, ne ad magistratus admitterẽtur filii proscriptorum.

*specie Reip.

magna clades, atq; calamitas Remp. oppreßiſſet: neq; illis qui uictoriã adepti forent, diutius ea uti licuiſſet: quin defeßis, & exanguibus, qui plus poſſet imperium, atq; libertatem extorqueret. Fuere tamen extra coniurationẽ complures, qui ad Catilinam initio profecti ſunt. In his erat Fuluius Senatoris filius, quem retractum ex itinere iußit parens necari. Iiſdem temporibus Romæ Lẽtulus, ſicuti Catilina præceperat, quoſcũq; moribus, aut fortuna nouis rebus idoneos credebat, aut per ſe, aut per alios ſolicitabat: neq; ſolum ciues, ſed cuiuſq; modi genus hominum, quod modò bello uſui foret. Igitur P. Vmbreno cuidam negocium dat, uti legatos Allobrogũ requirat, eosq́; ſi poßit, impellat ad ſocietatem belli: exiſtimans publicè, priuatimq́; ære alieno oppreſſos: prætereà, quòd natura Gallica gens bellicoſa eſſet, facilè eos ad tale conſiliũ adduci poſſe. Vmbrenus quòd in Gallia negociatus erat, pleriſq; principibus ciuitatũ notus erat, atq; eos nouerat. Itaq; ſine mora ubi primùm legatos in foro conſpexit, percontatus pauca de ſtatu ciuitatis, et quaſi dolens eius caſum, cœpit *requirere, quem exitũ tantis malis ſperarent. Poſtquàm illos uidet, queri de auaritia magiſtratuum, accuſare Senatum, quòd in eo auxilij nihil eſſet, miſeriis ſuis remediũ, mortem expectare. At ego, inquit, uobis, (ſi modò uiri eſſet uultis,) rationẽ oſtendã, qua tanta iſta mala effugiatis. Hæc ubi dixit, Allobroges in maximam ſpem adducti, Vmbrenũ orare, ut ſui misereretur: nihil tam aſperum, neq; tam difficilè eſſe, quod non cupidißimè facturi eſſent, dum ea res ciuitatem ære alieno liberaret. Ille eos in domum D. Bruti perducit, quòd foro

Hactenus excurrit in tractãda occaſione, propter quam æquã plebẽ habuerit Catilina.

Mercaturã olim Romę eqtes exercebant.

* exquirere

propinqua erat, neq; aliena consilij propter Semproniā. Nam tum Brutus Roma aberat. Præterea Gabinium accersit, quo maior auctoritas sermoni inesset. Eo præsente coniurationē aperit, nominat socios, præterea multos cuiusque generis innoxios: quo legatis animus amplior esset. Deinde eos pollicitos operā suam, domum dimittit. Sed Allobroges diu in incerto habuere, quidnam consilij caperent. In altera parte erat æs alienum, studium belli, magna merces in spe uictoriæ, at in altera maiores opes, tuta consilia, pro incerta spe certa præmia. Hæc illis uoluentibus, tandem uicit fortuna Reip. Itaque Q. Fabio Sangæ, cuius patrocinio plurimū ciuitas utebatur, rem omnem uti cognouerant, aperiunt. Cicero per Sangam consilio cognito, legatis præcipit, ut studium coniurationis uehementer simulent: ceteros adeant, bene polliceantur, dentq; operam, uti eos quammaximè manifestos habeant. Iisdem ferè temporibus, in Gallia citeriore, atq; ulteriore, item in agro Piceno, Brutio, Apulia motus erat. Nanq; illi, quos antè Catilina dimiserat, inconsultè, ac ueluti per dementiā, cuncta simul agebant: nocturnis consilijs, armorum, atque telorum portationibus, festinādo, agitando omnia, plus timoris, quàm periculi effecerant. Ex eo numero complures Quint. Metellus Celer Prætor, ex S. consulto, cognita causa, in uincula coniecerat: itē in citeriore Gallia C. Muræna, qui ei prouinciæ legatus præerat. At Romæ Lentulus cum ceteris, qui erant cōiurationis* principes, paratis, ut uidebatur, magnis copijs, constituerat, ut cum Catilina in agrum Fesulanum cum exercitu uenisset. L. Bestia Trib. Pleb. concione

Cōsilia perdendæ urbis, & inferendi belli.

* particîpes

cione habita quereretur de actionibus Ciceronis, belliq;
*inuidiã grauißimi*inuidia optimo Consuli imponeret: eo signo, poxima nocte, cetera multitudo coniurationis suũ quisque negocium exequeretur. sed ea diuisa hoc modo*dicebatur: Statilius, et Gabinius uti cum magna manu, duodecim simul opportuna loca urbis incenderẽt, quo tumultu facilior aditus ad Consulem, ceterosq;, quibus insidiæ parabãtur, fieret: Cethegus Ciceronis ianuam obsideret, eumq; ui aggrederetur, alius autem alium: sed filij familiarum, quorum ex nobilitate maxima pars erat, parentes interficerent: simul cæde, & incendio perculsis omnibus, ad Catilinam erumperẽt. Inter hæc parata, atq; decreta, Cethegus semp querebatur de ignauia sociorũ, illos dubitando, & dies prolatando, magnas opportunitates corrũpere: facto, non cõsulto in tali periculo opus esse, seq;, si pauci adiuuarent languentibus alijs, impetũ in curiam facturum. Natura ferox, uehemens, manu promptus erat, maximum bonum in celeritate putabat. Sed Allobroges ex præcepto Ciceronis per Gabinium ceteros conueniunt, ab Lentulo, Cethego, Statilio, item Cassio postulant insiurandum, quod signatum ad ciues perferant, aliter haud facilè eos ad tantum negocium impelli posse. Ceteri nihil suspicantes dant. Caßius semet eò uenturum breui pollicetur: ac paulò ante legatos, ex urbe proficiscitur. Lentulus cum his Titum Vulturcium quẽquã Crotoniensem mittit, ut Allobroges prius, quàm domum pergerent, cum Catilina, data, atq; accepta fide, societatem confirmarent. Ipse Vulturcio literas ad Catilinam dat, quarum exemplum infrà scriptum est.

* aliàs, dicebantur.

Id est, nisi illi intellexissent rem certã esse.

Qui

QVi sim, ex eo, quē ad te misi, cognosces: fac cogites in quāta calamitate sis, et memineris te uirū esse. cōsideres, quid tuæ postulēt ratiōes: auxiliū petas ab omnibus, etiā ab infimis. Ad hæc, mādata uerbis dat, cùm ab Senatu hostis iudicatus sit, quo cōsilio seruitia repudiet: in urbe parata esse, quæ iusserat, ne cunctetur ipse propius accedere. His rebus ita actis, cōstituta nocte, qua proficiscerentur, Cicero per legatos cuncta edoctus, L. Valerio Flacco, et C. Promptinio Prætoribus imperat, ut in pōte Miluio per insidias Allobrogū comitatus deprehēdant. Rem omnē aperit, cuius gratia mittebātur: cetera uti facto opus sit, ita agāt permittit illis. homines militares, sine tumultu præsidijs collocatis, sicuti præceptum erat, occultè pontem obsident. Postquàm ad id loci legati cū Vulturcio uenerūt, et simul utrinq; clamor exortus est: Galli citò cognito consilio, sine mora Prætoribus se tradunt. Vulturcius primò cohortatus ceteros, gladio se à multitudine defēdit: deinde ubi à legatis desertus est, multa prius de salute sua Prōptiniū obtestatus, q; ei notus erat, postremò timidus, ac uitæ diffidēs, uelut hostibus sese Prætoribus dedit. Quibus rebus cōfectis omnia propere per nuncios Cōsuli declarātur. At illū ingens cura, atq; lætitia simul occupauere. Nā lætabatur, intelligens coniuratione patefacta, ciuitatē periculis ereptā esse. porrò autem anxius erat, dubitans in maximo scelere tantis ciuibus deprehensis, quid facto opus esset: pœnam illorum sibi oneri, impunitatē perdundæ Reip. fore credebat. Igitur confirmato animo uocari ad sese iubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium,

Futurū ut se magna inuidia oneraret, si de tātis ciuibus sum psisset supplicium id quod & postea consul Piso proscripto Cic. iterrogatus sententiam.

uitia in uicis ad eum eripiendum solicitabant. Partim exquirebant duces multitudinũ, qui precio Remp. uexare soliti erant. Cethegus autem per nuncios, familiã, atq; libertos suos electos, et exercitatos orabat in audaciã, ut grege facto cum telis ad sese irrumperent. Consul ubi ea parari cognouit, dispositis præsidijs, uti res, atque tempus monebat, conuocatoq; Senatu refert, quid de his fieri placeat qui in custodiam traditi erant. Sed eos paulò ante frequens Senatus iudicauerat contra Remp. fecisse. Tũc D. Iunius Syllanus, primus sententiã rogatus, quòd eo tempore Consul designatus erat, de his qui in custodijs tenebãtur, & præterea de L. Caßio, P. Furio, P. Vmbreno, Q. Annio, si deprehensi forent, supplicium sumendum decreuerat. Isq; postea permotus oratione C. Cæsaris, pedibus in sententiam Tiberij Neronis iturum se dixerat, quòd de ea re, præsidijs additis, referendum esse censuerat. Sed Cæsar, ubi ad eum uentum est, rogatus à consule sententiam, huiusmodi uerba locutus est.

Id est, se simpliciter probaturũ sententiam.

CAESARIS ORATIO.

OMneis homines P.C. qui de rebus dubijs cõsultãt, ab odio, amicitia, ira, atq; misericordia uacuos esse decet. Haud facilè animus uerũ prouidet, ubi illa officiunt: neque quisquam omnium libidini, simul & usui paruit: ubi intenderis ingenium, ualet: si libido poßidet, ea dominatur, animus nihil ualet. Magna mihi copia est memorãdi P.C. qui reges, aut qui populi, ira, aut misericordia impulsi, malè consuluerunt. Sed ea malo dicere, quæ maiores nostri contra libidinẽ animi sui, rectè, atq; ordi-

Insinuatio qua simul suspicionẽ conceptam de se purgat, & ad æquitatem iudicũ animos deflectit.

nate fecere. Bello Macedonico, quod cũ rege Perse gessimus, Rhodiorũ ciuitas magna, atq; magnifica, quæ Populi Ro. opibus creuerat, infida, atq; aduersa nobis fuit: sed postquam bello confecto de Rhodijs cõsultum est, maiores nostri ne quis diuitiarum magis, quàm iniuriæ caussa bellum inceptũ diceret, impunitos eos dimiserũt. Itẽ bellis Punicis omnibus, cum sæpe Carthaginenses et in pace, & per inducias multa nefaria facinora fecissent, nũquã ipsi ꝑ occasionẽ talia fecere: magis quod se dignũ foret, quam quod in illos iure fieri posset, quærebãt. Hoc item uobis prouidendũ est P. C. ne plus apud uos ualeat P. Lẽtuli, et ceterorum scelus, quàm uestra dignitas, ne'ue magis iræ uestræ cõsulatis quàm famæ. Nam si digna pœna pro factis eorũ* reperitur, nouũ consiliũ approbo. Sin magnitudo sceleris omnium ingenia exuperat, his utendum censeo, quæ legibus comparata sunt. Pleriq; eorum, qui ante me sentẽtias dixerunt, cõposité, ac magnificé casum Reip. miserati sunt, quæ belli sæuitia esset, quæ uictis acciderent, enumerauere: rapi uirgines, pueros, diuelli liberos à cõplexu parẽtum, matres familiarum pati quæ uictoribus collibuissent, fana, atq; domos spoliari, cædẽ, incendia fieri. Postremò armis, cadaueribus, cruore, atq; luctu omnia compleri. Sed per Deos immortales, quò illa oratio pertinuit? an ut uos infestos coniurationi faceret? scilicet quem res tãta, atq; tam atrox nõ permouit, eum oratio accenderet. non ita est, neq; cuiquam mortalium iniuriæ suæ paruæ uidentur, multi etiã eas grauius æquo habuere. Sed alijs alia licẽtia est P. C. qui dimissi in obscuro uitam agunt, si quid iracundia deliquere, pauci sciunt,

Propositio.

*comperitur

Schema q̃ eleuat auctoritatem aliorũ: qui cõtra coniuratos dixerant sententias liberiores.

Primum argumentum

sciunt, fama, atq; fortuna eorum pares sunt: qui magno imperio præditi, in excelso ætatem agunt, eorum facta cuncti mortales nouere. Ita in maxima fortuna minima licentia est, neq; studere, neq; odisse, sed minimè irasci decet. Quæ apud alios iracundia dicitur, ea in imperio superbia, atq; crudelitas appellatur. Equidem ego sic existimo P. C. *omnes cruciatus minores, quàm facinora illorum esse. Sed pleriq; mortales postrema meminere, et in hominibus impijs sceleris eorũ obliti, de pœna disserunt, si ea paulò sæuior fuerit.* D. *Syllanum uirum fortem, atque strenuum certò scio, quæ dixerit, studio* Reip. *dixisse, neq; illum in tanta rè gratiam, aut inimicitias exercere, eos mores, eamq; modestiam uiri cognoui.* Verum *sententia eius non uidetur mihi crudelis, (Quid enim in tales homines crudele fieri potest?) sed aliena à* Rep. *nostra uidetur.* Nã *profectò aut metus, aut iniuria te subegit Syllane consulem designatum, genus pœnæ nouum decernere.* De *timore superuacaneum est *disserere, cùm præsertim diligentia clarißimi uiri consulis tanta sint præsidia ĩ armis.* De *pœna poßũ equidẽ dicere, id quod res habet, in luctu, atq; miserijs, mortem, ærumnarum requiem, nõ cruciatum esse, eã cuncta mortalium mala dissoluere, ultra neq; curæ, neq; gaudio locum esse, Sed per* Deos *immortales quamobrem in sententiam non addidisti, uti priùs uerberibus ĩ eos animaduerteretur? an quia lex* Porcia *uetat, *ac aliæ leges? Item cõdẽnatis ciuibus non animam eripi, sed exilium permitti iubent.* An *quia grauius, est uerberari quàm necari? Quid aut acerbum, aut minus graue est in homines tãti facinoris cõuictos?*

a decoro personæ uos in imperio, etiam iniustam pœnã tẽperare cõuenit, ne crudelitas esse uideat, potius quam pœna.

*dicere

A conditione pœnæ q. d. quod uti hoc genere pœnæ nolint, non cõiuratorum caussa, sed Reip. caussa nolunt.

* atqui.

Sin quia leuius est, quí cõuenit in minori negocio legem timere, cùm eam in maiore neglexeris? At enim quis reprehendet, quod in parricidas Reip. decretum erit? tempus, dies, fortuna, cuius libido gentibus moderatur, illis meritò accidet quicquid euenerit. Ceterũ uos Patres C. quid in alios statuatis, considerate. Omnia mala exempla, ex bonis initijs orta sunt. Sed ubi imperium ad *ignaros ciues, aut minus bonos peruenit, nouum illud exemplum ab dignis, & idoneis, ad indignos, & non idoneos trãsfertur. Lacedæmonij, deuictis Atheniensibus triginta uiros imposuere, qui Remp. eorum tractarent. Hi primò cœpere pessimum quenq;, et omnibus inuisum, indẽnatũ necare. * Eo populus lætari, meritò dicere fieri. post ubi licentia paulatim creuit, iuxta bonos, et malos libidinosè interficere, ceteros metu terrere. Ita ciuitas seruitute oppressa, stultæ lætitiæ graues pœnas dedit. Nostra memoria uictor Sylla, cùm Damasippũ, et alios huiuscemodi, qui malo Reip. creuerant, iugulari iussit, quis non factũ eius laudabat? homines scelestos, & factiosos, qui seditionibus Rẽp. exagitauerãt meritò necatos aiebant. Sed ea res magnæ initium cladis fuit. Nam uti quisq; aut domum, aut uillam, postremò uas, aut uestimentum alicuius cõcupiuerat, dabat operã, ut is in proscriptorum numero esset. Ita illi, quibus Damasippi mors lætitiæ fuerat paulò pòst ipsi trahebãtur: neq; prius iugulãdi finis fuit q̃ Sylla omnes suos diuitijs expleuit. Atque ego hoc non in M. Tullio, neque his temporibus uereor, sed in magna ciuitate multa, & uaria ingenia sunt. Potest alio tempore, alio consule, cui item exercitus in manu sit, falsum aliquid

A consequentibus. Ab exemplo.

*ignauos

*Ea

Alíud exẽplum.

Occupatio

aliquid pro uero credi, ubi hoc exemplo per Senatus decretum, gladium consul eduxerit, quis illi finem statuet? aut quis moderabitur? Maiores nostri Patres C. neque consilij neq; audaciæ unquam eguere, neq; illis superbia obstabat, quo minus aliena instituta, si modò proba erãt, imitarentur. Arma, atq; tela militaria ab Samnitibus, insignia magistratuum, à Tuscis pleraq; sumpserunt. Postremò quod ubique apud socios, aut hostes idoneum uidebatur, cum summo studio domi exequebantur. Imitari, quàm inuidere bonis malebant. Sed eodem illo tempore Græciæ morem imitati, uerberibus animaduertebant in ciues, de cõdemnatis summum supplicium sumebant. Postquàm Resp. adoleuit, & multitudine ciuium factiones ualuere, circumueniri innocentes, alia huiusmodi fieri cœpere: tunc lex Forcia, aliæq; leges paratæ sunt, quibus legibus exilium dãnatis permissum est. Hanc *ergo caussam P.C. (quò minus nouum consilium capiamus,) in primis magnam puto. Profectò uirtus, atq; sapientia maior in illis fuit, qui ex paruis opibus tantum imperium fecere, quàm in nobis, qui ea bene parta uix retinemus. Placet igitur eos dimitti, & augeri exercitum Catilinæ? Minimè. Sed ita censeo, publicandas eorum pecunias, ipsos in uinculis per municipia habendos, quæ maximè opibus ualent. Neu quis de his posteà ad Senatum referat, ne'ue cum populo agat. Qui aliter fecerit, Senatum existimare, eum contra Remp. & salutem omnium facturum. Postquàm Cæsar dicendi finem fecit, ceteri uerbo, alius alij uariè assentiebantur. At M. Porcius Cato rogatus sententiam, huiuscemodi habuit orationem.

A maiorũ exemplo.

*ego.

Occupatio

Peroratio.

ORATIO M. CATONIS.

Attentos reddit a magnitudine caussę simul reprehēdēs omnium superiorū orationes.

LOngè mihi alia mens est P. C. cùm res atq; pericula nostra cōsidero, & cùm sententias nonnullorum ipse mecum reputo. Illi mihi disseruisse uidentur de pœna eorū, qui patriæ, parētibus, aris, atq; foris suis bellum parauere. Res autem monet cauere ab illis magis, quàm quid in illos statuamus consultare. Nam cetera maleficia, tū persequare ubi facta sunt: hoc nisi prouideris, ne accidat, ubi euenit, iudicia frustra implores: Capta urbe, nihil fit reliqui uictis. Sed p Deos immortales uos ego appello, qui semper domos, uillas, signa, tabulas uestras pluris, quā Remp fecistis, si ita cuiuscūq; modi sint quæ amplexamini, retinere: si uoluptatibus uestris ociū præbere uultis, expergiscimini aliquando, & capeßite Rēp.

Scilicet, q maxime sa ceretis, si esseris boni ciues.

Non nunc agitur de uectigalibus, neque de sociorū iniurijs: libertas & anima nostra in dubio est. Sæpenumero P. C. multa uerba in hoc ordine feci: sæpe de luxuria, atque auaritia nostrorū ciuiū questus sum, multosq; mortales ob eā caussam aduersos habeo: qui mihi, atq; animo meo nullius unquam delicti gratiam fecissem, haud facile alterius libidini malefacta condonabā. Sed eam tametsi uos paruipendebatis, tamen Resp. firma erat, opulentia negligentiam tolerabat. Nunc uerò non id agitur, bonis'ne, an malis moribus uiuamus, neq; quantū, aut quā magnificum imperium Romani populi sit: sed hæc, cuiuscunq; modi uidentur, nostra, an nobiscum unà hostiū futura sint. hic mihi quisquā mansuetudinem, & misericordiam nominat? Iampridē equidē nos uera rerum uocabula amisimus, quia bona aliena largiri liberalitas, malarū

A tempore.

Reiectio.

Mutatio nominis.

Concessio.

rerum

rerum audacia, fortitudo uocatur, eò Resp. in extremo sita est. Sint sanè, quoniam ita se mores habent liberales ex sociorũ fortunis, sint misericordes in furibus ærarij. Ne illi sanguinem nostrum largiantur, et dum paucis sce lestis parcunt, bonos omneis perditum eant. Bene, & cõ positè C. Cæsar paulò antè in hoc ordine de uita, et mor te disseruit, credo falsa existimans, ea quæ de inferis me morãtur, diuerso itinere malos à bonis, loca tetra, incul ta, fœda, atq; formidolosa habere. Itaq; censuit pecunias eorum publicandas, ipsos p municipia in custodijs haben dos, uidelicet timens ne si Romæ sint, aut à popularibus coniurationis, aut à multitudine conducta, per uim eri piantur. Quasi uero mali, atque scelesti tantummodo in urbe, & non per totam Italiam sint, aut non ibi plus pos sit audacia, ubi ad defendendum opes minores sunt. Qua re uanum equidem hoc consilium est, si periculum ex il lis metuit. si in tanto omnium metu solus non timet, eò magis refert, me mihi, atque uobis timere. Quare cùm de P. Lentulo, ceterisq; statuetis, pro certo habetote, uos simul de exercitu Catilinæ, & de omnibus coniuratis de cernere. Quantò uos attentius ea agetis, tantò illis ani mus infirmior erit. Si paululum modò uos languere ui derint, iam omnes feroces aderunt. Nolite existimare maiores nostros armis Remp. ex parua magnam fecisse: si ita res esset, multò pulcherrimã eam nos haberemus, quippe sociorum, atq; ciuium, prætereà armorum, atque equorum maior nobis copia, quàm illis est. Sed alia fue re, quæ illos magnos fecere, quæ nobis nulla sunt. Domi industria, foris iustum imperium, animus in consulen

Propositio cõtinẽs nar rationẽ sen tentiæ Cæ saris.

Argumen tatur pro di uersa sentẽ tia à conse quentibus, idest, ab ex pectatione, huius iudi cii.

 do liber,

Γνώμη. do liber, neque delicto neque libidini obnoxius. Pro his Qualem oporteat esse bene constitutam ciuitatem. nos habemus luxuriam, atq; auaritiã, plublicè egestatẽ, priuatim opulentiã, laudamus diuitias, sequimur inertiã. Inter bonos, et malos nullum discrimen est. Omnia uirtutis præmia ambitio poßidet, neq; mirũ, ubi uos separatim sibi quisq; consiliũ capitis, ubi domi uoluptatibus, hic pecuniæ, aut gratiæ seruitis. Eò fit, ut impetus fiat in uacuã Remp. Sed ego hæc omitto. Coniurauere nobilißimi ciues patriã incendere: πάθος a circũstantijs. Gallorum gentẽ infestißimam Romano nomini ad bellum accersunt. Dux hostium cum exercitu supra caput est, uos cunctamini etiã nunc? *etiãnũ & dubitatis, quid intra mœnia deprehensis hostibus faciatis? Misereamini censeo. deliquere homines adolescẽtuli per ambitionẽ: atque etiã armatos dimittatis. Næ ista uobis εἰρωνία. Occupatio. mansuetudo, et misericordia, si illi arma cœperint, in miseriã cõuertetur. Scilicet res ipsa aspera est, sed uos nõ timetis eã, imò uerò maximè. Sed inertia, et mollitia animi alius alium expectantes cunctamini: uidelicet Dijs immortalibus confisi, qui hanc Remp. in maximis sæpe periculis seruauere. Nõ uotis, neq; supplicijs muliebribus auxilia Deorũ parantur: uigilando, agendo, bene consulendo, prosperè omnia cedũt. Γνώμη. Vbi socordiæ te, atq; ignauiæ tradideris, nequicquam Deos implores: irati, infestiq; sunt. Ab exemplo adeoq; a maiore. Apud maiores nostros Aulus Manlius Torquatus bello Gallico filiũ suum, quod is contra imperiũ in hostẽ pugnauerat, necari iußit. atq; ille egregius adolescẽs, immoderatæ fortitudinis, morte pœnas dedit. Vos de crudelißimis parricidis quid statuatis cũctamini? uidelicet cetera uita eorũ huic sceleri obstat. Verũ parcite dignitati Lentuli

ti Lentuli, si ipse pudicitiæ, si famæ suæ, si dijs, aut homi nibus unquã ullis pepercit. Ignoscite Cethegi adolescentiæ, nisi iterũ iã patriæ bellũ fecit. Nã quid ego de Gabinio, Statilio, Cæpario loquar? quibus si quidquã pensi unquã fuisset, non ea cõsilia de Rep. habuissent. Postremò, P.C. si mehercle peccato locus esset, facilè paterer uos ipsa re corrigi, quoniã uerba mea contẽnitis. Sed undiq; circumuenti sumus. Catilina cũ exercitu in faucibus urget. Alij intra mœnia, atq; in sinu urbis sunt hostes, neq; parari neq; cõsuli quicquã potest occultè: quo magis properandũ est. Quare ego ita censeo, cùm nefario consilio sceleratorũ ciuiũ Resp. in maxima pericula uenerit, hiq; indicio T. Vulturcij, et legatorum Allobrogum conuicti cõfeßiq; sint, cædẽ, incẽdia, aliaq; se fœda, atq; crudelia facinora in ciues, patriaq; parauisse, de cõfeßis sicuti de manifestis rerum capitalium, more maiorum suppliciũ sumendũ. Postquàm Cato assedit, consulares oẽs, itemq; Senatus magna pars, sententiã eius laudant, uirtutẽ animi ad cœlũ ferunt. Alij alios increpãtes, timidos uocãt. Cato magnus, atq; clarus habetur. Senatus decretũ fit, sicut ille censuerat. Sed mihi multa legẽti, multaq; audiẽti, quæ populus R. domi, militiæq; mari atq; terra præclara facinora fecit, forte libuit attẽdere, quæ rex maximè tãta negocia sustinuisset. Sciebã sepænumero populũ R. parua manu, cũ magnis legionibus hostiũ contendisse: cognoueram paruis copijs bella gesta cum opulentis Regibus. Ad hoc, sæpe fortunæ uiolẽtiam tolerauisse: facũdia Græcos, gloria belli Gallos, Romanos antefuisse. Ac mihi multa agitanti constabat, paucorum ciuiũ egregiã uirtutẽ cuncta

A persona quid de eis expectandũ sit si dimittantur.

Si Resp. tãtum malũ pferre posset.

Orationis finis.

Censere ꝓprie Senatus uerbum fuit.

Quod mihi argumentũ erat, uiribus nõ esse cõstitutum imperium

cuncta parauisse, eoq; factū, uti diuitias paupertas, multitudinem paucitas superaret. Sed postquā luxu, atq; desidia ciuitas corrupta est, rursus Resp. magnitudine suæ Imperatorum, atq; magistratuum uitia sustentabat. Ac ueluti effœta parentū multis tempestatibus, haud sanè quisquam Romæ uirtute magnus fuit. Sed mea memoria ingēti uirtute, diuersis moribus fuere duo uiri M. Cato, & C. Cæsar, quos quoniam res obtulerat, silentio præterire non fuit consilium, quin utriusq; naturam, & mores, quantum ingenio possem, aperirem.

COMPARATIO M. CATONIS ET C. CAESARIS.

IGitur his genus, ætas, eloquētia propè æqualia fuere magnitudo animi par, item gloria, sed alia alij. Cæsar beneficijs, ac munificētia magnus habebatur; integritate uitæ Cato. Ille mansuetudine, & misericordia clarus factus est: huic seueritas dignitatem addiderat. Cæsar dando, subleuando, ignoscendo: Cato nihil largiendo gloriā adeptus ē. In altero miseris *profugiū erat, in altero malis pernicies. Illius facilitas, huius constātia laudabatur. Postremò Cæsar in animū induxerat, laborare, uigilare, negocijs amicorū *intētus, sua negligere, nihil denegare, quod *dono dignum esset, sibi magnum imperiū, exercitum, nouū bellū exoptabat, ubi uirtus eius enitescere posset. At Catoni studium modestiæ et decoris, sed maximè seueritatis erat. Nō diuitijs cū diuite, nec factione cū factioso, sed cum strenuo uirtute, cū modesto pudore, cū innocēte abstinētia certabat. esse, quàm uideri, bonus malebat

*perfugium

*intendere

*bono

Seueritas in Catone.

lebat

lebat. Itaq; quò minus gloriam petebat, eò magis illā ad sequebatur. Postquàm, ut dixi, Senatus in Catonis sentē tiam discessit, consul optimū factu ratus, noctem, quæ instabat, antecapere, ne quid eo spatio nouaretur, Triumuiros* quæ ad supplicium postulabat, parare iubet. Ipse dispositis præsidijs, Lentulū in carcerē deducit, ceteris idē fit per prætores. Est locus in carcere, quod Tullianū appellatur, ubi paululū ascenderis ad læuā circiter XII pedes humi depressus. eum muniūt undiq; parietes, atq; insup camera lapideis fornicibus iuncta, sed inculta tenebris, odore fœda, atq; terribilis eius facies est. In eum locū postquàm demissus est Lentulus, iudices rerū capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulā fregere. Ita ille Patricius ex gente clarissima Corneliorū, qui consulare Imperium Romæ habuerat, dignū moribus, factisq; suis* exitiū uitæ inuenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Cæpario eodem modo supplicium sumptum est.

Γνώμη.

*quæ supplicium

*exitum

DVm ea Romæ gerūtur, Catilina ex omni copia, quam & ipse adduxerat, & Manlius habuerat, duas legiones instituit, cohortes pro numero militum cō plet. Deinde, ut quisq; uolūtarius, aut ex socijs in castra uenerat, æqualiter distribuerat, ac breui spatio legiones numero hominū expleuerat, cùm initio duobus non amplius millibus habuisset. Sed ex omni copia circiter pars quarta erat militaribus armis instructa: ceteri ut quēq; casus armauerat, sparos, aut lāceas, alij præacutas sudes portabant. Sed postquā Antonius aduentabat cum exercitu, Catilina per montes iter facere, modò ad urbē, modò Galliam uersus castra mouere, hostibus occasionem

pugnandi non dare: sperabat propediem magnas copias sese habiturum, si Romæ *socij incepta patrauissent.* In*tereà seruitia repudiabat, cuius initio ad eum magnæ copiæ concurrebant, opibus cōiurationis fretus, simul alienum suis rationibus existimans uideri caussam ciuiū cū seruis fugitiuis cōmunicasse.* Sed *postquàm in castra nūcius peruenit,* Romæ *coniurationem patefactam, de* Len*tulo, &* Cethego, *ceterisq́; quos suprà memoraui, supplicium sumptum; plerique quos ad bellum spes rapinarū, aut nouarum rerum studium illexerat, dilabuntur: reliquos* Catilina *per montes asperos magnis itineribus in agrum* Pi*storiensem adducit: eo consilio, uti per tramites occultè perfugerent in* Galli*am trāsalpinam.* At Q. Me*tellus* Celer *cum tribus legionibus in agro* Piceno *præsidebat, ex difficultate rerum eadem illa existimans, quæ suprà diximus,* Catilinam *agitare.* Igitur, *ubi iter eius ex profugis cognouit, castra properè mouit, ac sub ipsis radicibus montium consedit, quà illi descensus erat in* Galliam *properanti.* Neque *tamen* Antonius *procul aberat, utpote qui magno exercitu locis æquioribus expeditos in fugam sequeretur.* Sed Catilina, *postquàm uidet montibus, atque copijs hostium se clausum, in urbe rebus aduersis, neque fugæ, neq; præsidij ullam spem, optimum factu ratus, in tali re fortunam belli tētare, statuit cum* Antonio *quamprimùm confligere.* Itaque *concione aduocata, huiuscemodi orationem habuit.*

Voluit. n. ciuiū caussam uideri quā ageret, ꝓinde cum seruis communicanda non uidebātur, quo res minus suspecta esset.

Insinuatio a caussa cur putauerit adhortandos.

ORATIO CATILINAE.

C*Ompertū habeo milites, uerba uirtutem nō addere, neq; ex ignauo strenuū, neq; fortem ex timido* exerci=

*exercitum Imperatoris oratione fieri : quanta cuiusque animo audacia, natura, aut moribus inest, tanta in bello patere solet. Quem neque gloria, neque pericula excitant, nequidquam hortere, timor animi auribus officit. Sed ego uos, quò pauca monerē aduocaui, simul uti caussam mei consilij aperirem. Scitis equidem milites socordia, atque ignauia Lentuli, *quantam ipsi, nobisq; cladem attulerit, quoq; modo dum ex urbe præsidia opperior, in Galliam proficisci nequiuerim. Nunc uerò quo loco res nostræ sint iuxtà mecū omnes intelligitis. Exercitus hostium duo, unus ab urbe, alter à Gallia obstant. Diutius in his locis esse, si animus maximè ferat, frumenti, atque aliarum rerum egestas prohibet, quocunque ire placet, ferro iter aperiendum est. Quapropter uos moneo, ut forti, atque parato animo sitis: & cum prælium inibitis, memineritis uos diuitias, decus, gloriam, præterea libertatem, atque patriam in dextris uestris portare. Si uincimus, omnia nobis tuta erunt, commeatus abunde, municipia, atque coloniæ patebunt. Si metu cesserimus, eadem illa aduersa fient, neque locus, neque amicus quisquam teget, quem arma non texerint. Præterea milites, non eadem nobis, & illis necessitudo impendet: nos pro patria, pro libertate, pro uita certamus: illis superuacaneum est pugnare pro potentia paucorum. quo audacius aggredimini, memores pristinæ uirtutis. Licuit nobis cum summa turpitudine in exilio ætatem agere, potuistis nonnulli Romæ amissis bonis alienas opes spectare. quia illa fœda, atq; intoleranda uiris uidebantur, hæc sequi decreuistis. si hæc relinquere uultis, audacia*

Narratio.

*quantū ipsi, nobisq; cladis attu.

Propositio.

Confirmatio.

Contentio.

A caussa pugnandi.

A decoro.

opus

Durat bellum donec uicerit.

opus est. Nemo nisi uictor pace bellum mutauit. Nam in fuga salutem sperare, cum arma, quibus corpus tegitur ab hoste auerteris, ea uerò dementia est. Semper in prælio ijs est maximum periculum, qui maximè timent, audacia pro muro habetur. Cùm uos considero milites, & cum facta uestra æstimo, magna me spes uictoriæ tenet, animus, ætas, uirtus uestra me hortantur. Prætereà necessitudo, quæ etiam timidos fortes facit. Nam multitudo hostium, ne nos circumuenire queat, prohibent angustiæ loci. Quòd si uirtuti uestræ fortuna inuiderit, cauete, ne inulti animam amittatis, neu capti sicuti pecora potius trucidemini, quàm uirorum more pugnantes, cruentam atque luctuosam uictoriam hostibus relinquatis.

Epilogus. Ab occasione.

Verba desperantis.

Hoc factū est ex disciplina militari Romana, qua periclitāte pedite solebat opem ferre eques relictis equis.

HÆc ubi dixit paululum commoratus signa canere iubet, atq; instructos ordines in locum æquū deduci. Deinde remotis omnium equis, quo militibus exæquato periculo animus amplior esset, ipse pedes exercitum pro loco, atque copijs instruit. Nam uti planities erat inter sinistros montes, & ab dextera rupe aspera, octo cohortes in fronte cōstituit. *Reliqua *signa in subsidijs arctius collocat, ab his centuriones omneis lectos, & euocatos. Prætereà ex egregijs militibus, optimum quenque armatum in primam aciem subducit. C. Māliū in dextera, Fesulanū quendam in sinistra parte curare iubet. Ipse cum liberis, & colonis propter Aquilam aßistit, quā bello Cymbrico C. Marius in exercitu habuisse dicebatur. At ex altera parte C. Antonius pedibus æger, quod prælio adesse nequibat, M. Petreio legato exercitum*

**reliquarum*

Propter aq̄lā antiquus mos loquēdi.

citum

ercitum permittit. Ille cohortes ueteranas, quas tumultus caussa conscripserat, in fronte, posteà ceterum exercitum in subsidijs locat. Ipse equo circumiens, unumquemque nominans, appellat, hortatur, rogat, ut meminerint se contra latrones inermes, pro patria, pro liberis, pro aris atque focis suis certare. Homo militaris, quod amplius XXX *annis tribunus, aut præfectus, aut legatus, aut prætor, cum magna gloria in exercitu fuerat, plerosque ipsos factaq; eorum fortia nouerat, ea commemorando militum animos accendebat. Sed ubi omnibus rebus exploratis, Petreius tuba signum dat, cohortes paulatim incedere iubet, idem facit hostium exercitus. Postquàm eò uentum est, unde à ferentarijs prælium committi posset, maximo clamore infestis signis utrique concurrunt, pila omittunt, gladijs res geritur. Veterani pristinæ uirtutis memores, cominus acriter instare. Illi haud timidi resistunt, maxima ui certatur. Interea Catilina cum expeditis militibus in prima acie uersari, laborantibus succurrere, integros pro saucijs arcessere, omnia prouidere, multum ipse pugnare, sæpe hostem ferire: strenui militis, & boni Imperatoris officia simul exequebatur. Petreius, ubi uidet Catilinam contra, ac ratus erat, magna ui contendere, cohortem prætoriam in medios hostes inducit, eosq; perturbatos, atque alios alibi resistentes interficit. Deinde utrinque ex lateribus ceteros aggreditur. Manlius & Fesulanus in primis pugnantes cadunt. Postquàm fusas copias, seq; cum paucis relictum uidet Catilina, memor generis, atque pristinæ dignitatis suæ, in confertißimos

*XX.

mos hoſtes incurrit, ibiq; pugnãs confoditur. Sed confecto prælio, tum uero cerneres, quanta audacia, quantaq; uis animi fuiſſet in exercitu Catilinæ. Nam ferè quẽ quiſq; pugnando locum uiuus ceperat, eum amiſſa anima corpore tegebat. Pauci autem, quos medios chors prætoria diſiecerat, paulò diuerſius. Sed omnes tamen aduerſis uulneribus conciderant. Catilina uerò longe à ſuis inter hoſtium cadauera repertus eſt, paululum adhuc etiam ſpirans, ferociamq; animi, quam habuerat uiuus, in uultu retinens. Poſtremò ex omni copia, neque in prælio, neque in fuga, quiſquam ciuis ingenuus captus eſt, ita cuncti ſuæ, hoſtiumq; uitæ iuxtà pepercerant. Neque tamen exercitus populi Ro. lætam, aut incruentam uictoriam adeptus erat. Nam ſtrenuiſsimus quiſque aut occiderat in prælio, aut grauiter uulneratus diſceſſerat. Multi autem, qui ex caſtris uiſendi, aut ſpoliandi gratia proceſſerant, uoluentes hoſtilia cadauera, amicum alij, pars hoſpitem, aut cognatum reperiebãt. Fuere item qui inimicos ſuos cognoſcerent. ita uariè per omnem excercitum lætitia, mœror, luctus, atque *gaudia agitabantur.

Nemo habebat fugiẽtis indiciũ.

Vt nemo caperet ciuis ingenuus.

*gaudiũ

*

FINIS.

C. SALLVSTII CRISPI DE BELLO IVGVRTHINO HISTORIA.

FALSO queritur de natura ſua genus humanum, quòd imbecilla atque æui breuis, Sorte potius, quam Virtute regatur. Nam contrà reputando, neque maius aliud, neque præſtabilius inuenias: magiſq; naturæ induſtriam hominum, quàm uim, aut tempus deeſſe. Sed dux, atque imperator uitæ mortalium, animus eſt. Qui ubi ad gloriam uirtutis uia graſſatur: abundè pollens, potenſq;, & clarus eſt: neque Fortunæ eget: quippe quæ probitatem, induſtriam, ceteraſq; artes bonas, neque dare, neque eripere cuiquam poteſt. Sin captus prauis cupidinibus, ad inertiam, & uoluptates corporis peſſundatus eſt, pernicioſa libidine pauliſper uſus, per ſocordiam, uires, tempus, ætas, ingenium defluxere, Naturæ infirmitas accuſatur: ſuam quique culpam auctores ad negocia transferunt. Quòd ſi hominibus bonarum rerum tanta cura eſſet, quanto ſtudio aliena, ac nihil profutura, multumq; etiam periculoſa petunt: neque regerentur magis caſibus, quàm regerent caſus: & eò magnitudinis procederent, ubi pro mortalibus, gloria æterni fierent. Nam uti genus hominum compoſitum è corpore, & anima eſt: ita res cunctæ, ſtudiaq; omnia noſtra, corporis alia, alia animi Naturam ſequuntur. Igitur præclara facies, ma-

Orditur a loco cõmuni, de hominis natura, unde poſtea rationẽ ocii reddit.

gnæ diuitiæ, ad hoc uis corporis, & alia huiuscemodi omnia breui dilabuntur. AT ingenij egregia facinora, sicuti anima, immortalia sunt: postremò corporis, & furtunæ bonorum, uti initium, sic finis est: omniaq; orta occidunt, & aucta senescunt. animus incorruptus, æternus, rector humani generis, agit, atq; habet cuncta, neque ipse habetur. Quo magis prauitas eorũ admiranda est, qui dediti corporis gaudiis, per luxum, atq; ignauiã ætatem agunt: ceterum ingenium, quo neq; melius, neq; amplius aliud in natura mortaliũ est, incultu, atq; socordia torpescere sinunt: cùm præsertim tã multæ, uariæq; artes sint animi, quibus summa claritudo paratur. Verũ ex his magistratus, & imperia, postremò omnis cura rerũ publicarum, minimè mihi hac tẽpestate cupiẽda uidẽtur: quoniã neq; uirtuti honos datur, neq; illi, quibus per fraudem ius fuit, utiq; tuti, aut eo magis honesti sunt. Nã ui quidem regere patriã, aut parentes, quãquàm & possis, & delicta corrigas: tamen importunum est: cùm præsertim omnes rerum mutationes, cædem, fugam, aliaq; hostilia portendant. FRVSTRA autem niti, neq; aliud se fatigando, nisi odiũ quærere, extremæ demẽtiæ est: nisi fortè quem inhonesta, & perniciosa libido tenet, potentiæ paucorum decus, atque libertatem suam gratificari. Ceterùm ex his negocijs, quæ ingenio exercentur, in primis magno usui est memoria rerum gestarum: cuius de uirtute, quia multi dixere, prætereundum puto simul, ne per insolentiã quis existimet, memet studiũ meum laudando extollere. Atq; ego credo fore, qui (quia decreui procul à Rep. agere ætatem) tanto, tamq; utili labori meo, nomen

Γνώμη.

Non est obnoxius mortalitati animus.

De ocio suo

Γνώμη.

De historia

Vide lib. 1. de Oratore Ciceronis.

*mertinertiæ imponãt: certe, quibus maxima industria ui detur, salutare plebem, & conuiuijs*gloriam quærere. Qui si reputauerint, & quibus ego tẽporibus magistratum adeptus sim, & quales uiri idẽ assequi nequiuerint: & posteà quæ genera hominũ in Senatum peruenerint: profectò existimabunt me magis meritò, quàm ignauia iudicium animi mei mutauisse: maiusq; commodum ex ocio meo, quàm ex aliorum negocijs Reip. uenturum. Nam sæpe audiui ego Quintum maximum P. Scipionem, præteà ciuitatis nostræ præclaros uiros solitos ita dicere: cùm maiorum imagines intuerentur, uehementißimè animum sibi ad uirtutem accendi: scilicet non ceram illam, neque figuram tantam uim in sese habere: sed memoria rerum gestarum, eam flammam egregijs uiris in pectore crescere: neque prius sedari, quam uirtus eorum famam, atque gloriam adæquauerit. At contrà, quis est omnium his moribus, qui non diuitijs, & sumptibus, non probitate, neque industria cum maioribus suis contendat? Etiam homines noui, qui anteà per uirtutem soliti erant nobilitatem ante uenire, furtim, & per latrocinia potius, quàm bonis artibus ad Imperia, & honores nituntur: perinde quasi prætura, & consulatus, atque omnia alia huiuscemodi per seipsa clarà, & magnificà sint: ac non perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustinẽt, uirtus est. Verùm ego liberius altiusq; proceßi, dum me ciuitatis morum piget, tædetq;. Nunc ad inceptum redeo.*

*gratiã

Reprehẽsio morum.

BEllum scripturus sum, quod populus R. cum Iugurtha rege Numidarum geßit: primùm quia magnum, & atrox, uariaq; uictoria fuit: deinde, quia tum

Propositio.

primùm ſuperbiæ nobilitatis obuiam itum eſt, quæ contentio diuina, & humana cuncta permiſcuit: eoq́; uecordiæ proceſsit, ut ſtudijs ciuilibus bellũ, atq; uaſtitas Italiæ finem faceret. Sed prius q̃ huiuſcemodi rei initiũ ex

Docilitas.

pediã, pauca ſuprà repetam, quo ad cognoſcendũ omnia illuſtria magis, magisq́; in aperto ſint. Bello *punico ſecũdo, quo* Dux Carthaginienſium Annibal, *poſt magnitudinem nominis* Romani, Italiæ *opes maximè attriuerat,*

Narratio de ortu Iugurthæ.

Maſiniſſa Rex Numidarum, *in amicitiam receptus à* P. *Scipione, cui cognomẽ poſteà* Africano *ex uirtute fuit, multa, et preclara rei militaris facinora fecerat. Ob quæ uictis* Carthaginiẽſibus, *& capto* Syphace, *cuius in Africa magnum, atque latè imperium ualuit, populus* Rom. *quaſcunque urbes, et agros manu ceperat,* Regi *dono dedit. Igitur amicitia* Maſiniſſæ *bona, atque honeſta nobis permãſit: ſed* Imperij, *uitæq́; eius finis idem fuit. Deinde* Micipſa *filius eius regnum ſolus obtinuit* Manaſtabale, *&* Guluſſa *fratribus morbo abſumptis. Is* Adherbalem, *&* Hiempſalẽ *ex ſeſe genuit:* Iugurthamq́; Manaſtabalis *fratris filium, quem* Maſiniſſa, *quia ortus ex concubina erat, priuatũ reliquerat, eodẽ cultu quo liberos ſuos*

Studia adoleſcentiæ.

domi habuit. Qui ubi primum adoleuit pollens uiribus, decora facie, ſed multo maximè ingenio ualidus, nõ ſe lu

Laus Iugurthæ. Sine inuidia laudem inuenit. quę laus modeſtia eſt.

xui, neq; inertiæ corrumpendũ dedit: ſed (uti mos gentis illius eſt) equitare, iaculari, curſu cũ æqualibus certare: & cùm omnes gloria anteiret, omnibus tamen carus eſſe: ad hoc pleraque tempora in uenando agere: leonem, atq; alias feras primus, aut in primis ferire, plurimum facere, et minimũ ipſe de ſe loqui. Quibus rebus Micipſa,

tametſi

tametsi initio lætus fuerat, existimans Iugurthæ uirtutē regno suo gloriæ fore: tamen postquàm hominem adolescentē, exacta sua ætatæ, et paruis liberis, magis magisq; crescere intelligit, uehementer eo negocio permotus, multa animo suo uoluebat. Terrebat eum natura mortaliū auida Imperij, & præceps ad explendā animi cupidinē, præterea opportunitas suæ, liberorūq; ætatis, quæ etiā mediocres uiros spe prædæ transuersos agit: ad hoc studia Numidarum in Iugurtham accensa: ex quibus, si talē uirum dolis interfecisset, nequa seditio, aut bellum oriretur, anxius erat. His difficultatibus circumuentus, ubi uidet, neq; per uim, neq; insidijs opprimi posse hominē, tā acceptum popularibus: quòd erat Iugurtha manu promptus, et appetens gloriæ militaris, statuit eū obiectare periculis, & eo modo fortunam tentare. Igitur bello Numantino Micipsa cùm populo Rom. equitum, atq; peditū auxilia mitteret: sperans uel ostentando uirtutē, uel hostium sæuitia facilè eum occasurum: præfecit Numidis, quos in Hispaniam mittebat. Sed ea res lōgè aliter ac ratus erat, euenit. Nā Iugurtha, ut erat impigro, atq; acri ingenio, ubi naturam P. Scipionis, qui tum Romanis Imperator erat, & morem hostium cognouit: multo labore, multaq; cura, præterea modestißimè parendo, & sepe obuiam eundo periclis, in tantā claritudinem breui peruenerat, ut nostris uehementer carus, Numantinis maximo terrori esset: ac sanè, quòd difficilimū in primis est, & prælio strenuus erat, & bonus consilio. Quorum alterum, ex prouidentia timorem: alterū ex audacia temeritatem plerunq; afferre solet. Igitur Imperator omnes ferè

Quæ res uulgo admirationi est, & fere maximi latrones.

Virtus Iugurthæ.

*ferè res asperas per Iugurtham agere: in amicis habere: magis, magisq́; eum in dies amplecti. quippe cuius neque consilium, neq; inceptum ullum frustra erat. Huc accedebat munificentia animi, & ingenij solertia: quibus rebus sibi multos ex Romanis familiari amicitia coniunxerat. Ea tempestate in exercitu nostro fuere complures noui, atque nobiles: quibus diuitiæ bono, honestoq́; potiores erant: factiosi, domi potẽtes, apud socios clari magis, quã honesti: qui Iugurthæ non mediocrem animum pollicitãdo accẽdebant, si Micipsa rex occidisset, fore uti solus regno Numidiæ potiretur: in ipso maximam uirtutem, omnia Romæ uenalia esse. Sed postquàm Numantia deleta P. Scipio dimittere auxilia, & ipse reuerti domũ decreuit: donatum atq; laudatum magnificè pro concione Iugurthã in Prætoriũ adduxit. Ibiq́; secretò monuit, ut potius publicè, quàm priuatim amicitiã populi Rom. coleret, *ne aliquibus largiri insuesceret: periculosè à paucis emi, quod multorũ esset: si ꝑmanere uellet in suis artibus, ultro illi & gloriam, & regnum uenturum: sin properantius pergeret, pecuniam, & ipsum præcipitem casurum. Sic locutus, cum literis eum, quas Micipsæ redderet, dimisit. Earũ sententia hæc erat. Iugurthæ tui bello Numantino longè maxima uirtus fuit: quam rem certò scio tibi gaudio esse. Nobis ob merita sua carus est: ut idem Senatui, populoq́; Ro. sit, summa ope nitemur. Tibi quidem pro nostra amicitia gratulor. En habes uirũ dignũ te, atq; auo suo Masinissa. Igitur Rex ubi ea quæ fama acceperat, ex literis Imperatoris ita esse cognouit, tũ uirtute, tum gratia uiri permotus, flexit animum suum,*

Prætoriũ.

*neu quibus

Finis epistolæ.

& Iugur-

& Iugurtham beneficijs uincere aggressus est: statimq; eum adoptauit, & testamento pariter cum filijs hæredem instituit. Sed ipse paucos post annos morbo, atq; ætate confectus, cùm sibi finē uitæ adesse intelligeret, coram amicis, & cognatis, itemq; Adherbale, & Hiēpsale filijs, huiuscemodi uerba cum Iugurtha fertur habuisse.

MICIPSÆ VERBA.

PArvū ego te Iugurtha amisso patre, sine spe, sine opibus, in meum regnum accepi, existimans nō minus me tibi quàm liberis, si genuissem, ob beneficia, carū fore, neq; ea res falsū me habuit. Nam ut alia magna, et egregia tua facta omittam, nouißimè rediens Numantia me, regnumq; meū gloria decorasti: tuaq; uirtute nobis Romanos ex amicis amicißimos fecisti: in Hispania nomen familiæ nostræ* renouatum est. Postremò, quod difficillimū inter mortales est, gloria inuidiam uicisti. Nūc quoniam mihi natura finem uitæ facit, per hanc dextrā, per regni fidem moneo, obtestorq; te: ut hos, qui tibi genere propinqui, beneficio meo fratres sunt, caros habeas, neu malis alienos adiungere, quam sanguine coniunctos retinere. NON exercitus, neque thesauri præsidia regni sunt, uerùm amici: quos neq; armis cogere, neq; auro parare queas, officio, et fide parantur. Quis autē amicior, quàm frater fratri? aut quē alienū fidū inuenies, si tuis hostis fueris? Equidem ego regnum uobis trado firmū, si boni eritis: sin mali, imbecillum. NAM concordia paruæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur. Ceterum ante hos te Iugurtha, qui ætate, et sapientia priores, ne aliter quid eueniat, prouidere decet. NAM in omni

Exordiū a cōmemoratione beneficiorum.

* renouasti

Propositio.

Γνώμη.

Cōfirmatio

Munimēta regnorum sunt boni amici, inqt Cicero.

Adhortatio Iugurthę priuata

Adhortatio aliorũ.

omni certamine, qui opulentior est, etiam si accipit iniuriam: tamen quia plus potest, facere uidetur. Vos autẽ Adherbal, & Hiempsal colite, & obseruate talem hunc uirum: imitamini uirtutẽ: & enitimini, ne ego meliores liberos sumpsisse uidear, quàm genuisse. Finis orationis. *Ad ea Iugurtha, tametsi Regem ficta locutum intelligebat, & ipse longè aliter animo agitabat: tamẽ pro tempore benignè respõdit. Micipsa paucis pòst diebus moritur. Post quàm illi more regio iusta magnificè fecerant,* Iusta facere. *Reguli in unum cõuenere: ut inter se de cunctis negocijs disceptarẽt. Sed Hiempsal, qui minimus ex illis erat natura ferox, etiã antè ignobilitatẽ Iugurthæ, quia materno genere impar erat despiciens, dextra Adherbalem adsedit: ne medius ex tribus, quod apud Numidas honori ducitur, Iugurtha foret. Deinde tamen, uti ætati concederet fatigatus à fratre, uix in alterã partẽ traductus est. Ibi cùm multa de administrãdo Imperio dissererẽt: Iugurtha inter alias res ait, oportere quinquẽnij consulta, & decreta omnia rescindi. Nam per ea tempora confectũ annis Micipsam, parum animo ualuisse. Tum idem Hiempsal placere sibi respondit. Nã ipsum illum tribus his proximis annis adoptione in regnum peruenisse. Quod uerbũ in pectus Iugurthæ altius, quã * quisq; ratus erat descẽdit.* Occasio sæuiendi Iugurthæ obiata. *quisquã *Itaq; ex eo tẽpore, ira, et metu anxius moliri, parare: atq; ea modò in animo habere, quibus per dolum Hiempsal caperetur: Quę ubi tardius procedunt, neq; lenitur animus ferox: statuit, quouis modo inceptũ pficere. Primo conuentu, quem ab Regulis factũ suprà memoraui, propter dissensionẽ placuerat diuidi thesauros, finesq; Imperij singulis*

gulis constitui. Itaque tempus ad utramq; rẽ decernitur; sed maturius ad pecuniam distribuẽdam. Reguli intereà in loca propinqua thesauris, alius aliò cõcessere. Sed Hiempsal in oppido Thirmida fortè eius utebatur domo, q̃ proximus lictor Iugurthæ, carus, acceptusq́; ei semper fuerat, quem ille casu ministrum oblatum promißis onerat: impellitq́;, uti tanquam suam domum uisens eat, portarum claues adulterinas paret: nam ueræ ad Hiempsalem referebãtur: ceterùm ubi res postularet, seipsum cũ magna uenturum manu. Numida mandata breui cõficit: atq; uti doctus erat, noctu, Iugurthæ milites introducit, qui postquàm in ædes irrupere, diuersi, Regem quærere, dormiẽtes alios, alios occursantes interficere: scrutari loca abdita: clausa effringere: strepitu, & tumultu omnia miscere: cùm interim Hiẽpsal reperitur, occultans se in tugurio mulieris ancillæ, quò initio pauidus, et ignarus loci profugerat. Numidæ caput eius, uti iußi erãt, ad Iugurtham referunt. Ceterum fama tanti facinoris p̃ omnem Africam breui diuulgatur, Adherbalẽ, omnesq́;, qui sub Micipsæ imperio fuerãt, metus inuadit. In duas partes discedunt Numidæ: plures Adherbalẽ sequũtur: sed illum alterũ bello meliores. Igitur Iugurtha, quã maximas potest copias armat, urbes partim ui, alias uolũtate imperio suo adiungit: omni Numidiæ imperare parat. At Adherbal, tametsi Romam legatos miserat, qui Senatum docerẽt de cæde fratris, et suis fortunis: tamẽ, fretus multitudine militũ parabat armis cõtendere. Sed ubi res ad certamẽ uenit, uictus ex prælio profugit in prouinciã, ac deinde Romam contendit. Tum Iugurtha patratis cõ

Scilicet infensi Iugurthę propter crudelitatem.

Contẽdere armis.

ſilijs, poſtquàm omni Numidia potiebatur in ocio, facinus ſuũ, cũ animo reputans, timere populum R. neq; aduerſus iram eius uſquã, niſi in auaritia nobilitatis, et pecunia ſua ſpem habere. Itaq; paucis diebus cum argento, et auro multo legatos Romã mittit: queis præcipit, uti Explere muneribus *primùm ueteres amicos magis muneribus expleant: deinde nouos acquirant: poſtremò quemcunq; poßint largiendo, parare ne cunctentur. Sed ubi Romam legati uenere, & ex præcepto regis hoſpitibus, aliisq;, quorũ ea tempeſtate in Senatu auctoritas pollebat, magna munera miſere: tanta commutatio inceßit, ut ex maxima inuidia, in gratiã, & fauorẽ nobilitatis Iugurtha ueniret. Quorum pars ſpe, alij præmio inducti, ſingulos ex Senatu ambiendo nitebantur, ne grauius in eum cõſuleretur. Igitur ubi legati ſatis confidunt, die cõſtituto Senatus utriſque datur. Tum Adherbalem hoc modo locutum accepimus.*

ADHERBALIS VERBA.

Exordium ab officio. *PAtres cõſcripti, Micipſa pater meus moriẽs mihi præcepit, uti regni Numidiæ tantummodo procurationem exiſtimarem meam: ceterum ius, & imperium eius penès uos eſſe: ſimul eniterer domi, militiæq; q̃ maximo uſui eſſe populo Rom. uos mihi cognatorum, uos affinium loco ducerẽ. Si* ea feciſſem, in ueſtra amicitia exercitum, diuitias, munimẽta regni me habiturũ.* * ita Propoſitio. *Quæ præcepta patris mei cum agitarem: Iugurtha homo omnium quos terra ſuſtinet, ſceleratißimus, contempto imperio ueſtro, Maſiniſſæ me nepotem, etiam à ſtirpe ſociũ, atq; amicum populo Ro. regno, fortunisq; omnibus expulit.* Confirmatio a ſuæ p ſonæ meritis. *Atque ego P. C. quoniam eò miſeriarum uenturus eram,*

uellem

uellem potius ob mea, quàm ob maiorum meorum beneficia me posse à uobis auxilium petere: ac maximè deberi mihi beneficia à populo Rom. quibus utinam non egerē, sed ea si desiderāda erant, uti debitis uterer. Sed quoniā parum tuta per se ipsa probitas est, neque mihi in manu fuit Iugurtha, qualis foret: ad uos confugi P.C. quibus, quod mihi miserrimum est, cogor prius oneri, quàm usui esse. ceteri reges, aut bello uicti in amicitiā à uobis recepti sunt, aut in suis dubijs rebus societatem uestram adpetiuerūt. Familia nostra cū populo Ro. bello Carthaginiensi amicitiā instituit: quo tempore magis fides eius, q̄ fortuna petenda erat. Quorum progeniē uos P.C. nolite pati me nepotem Masinissæ, frustra à uobis auxiliū petere. Si ad impetrandum nihil caussæ habèrem, præter miserandam fortunam: quod paulò antè Rex genere, fama, atq; copiis potens, nunc deformatus ærumnis, inops, alienas opes expecto: tamen erat maiestatis populi Ro. prohibere iniuriā: neq; pati, cuiusquam regnum per scelus crescere. Verùm ego his finibus eiectus sum, quos maioribus meis Populus Ro. dedit: unde pater, & auus meus unà uobiscū expulere Syphacem, & Cartaginienses. Vestra beneficia mihi erepta sunt, P.C. uos in mea iniuria despecti estis. Heu me miserum. Huccine Micipsa pater beneficia tua euasere: ut quem tu parē cum liberis tuis, regniq; participem fecisti, is potißimum stirpis tuæ extinctor sit? Nunquam'ne ergo familia nostra quieta erit? semper'ne in sanguine, ferro, fuga uersabitur? Dum Carthaginienses incolumes fuere, iure omnia sæua patiebamur: hostes à latere, uos amici procul: spes omnis in armis

A meritis familiæ.
Ab ipso casu.

πάτερ a beneficijs Micipsæ erga Iugurtham.
A regni illius calamitatib' alijs.

armis erat. Postquã illa pestis ex Africa eiecta est, læti pacem agitabamus: quippe, queis nullus hostis erat, nisi fortè quem uos iußissetis. Ecce autẽ ex improuiso Iugurtha intoleranda audacia, scelere, atque superbia sese efferens, fratre meo, atq; eodem propinquo suo interfecto, primùm regnũ eius, sceleris sui prædã fecit: pòst, ubi me ijsdẽ dolis nequit capere, nihil minus, quàm uim, aut bellum expectantẽ, in imperio uestro (sicuti uidetis) extorrem patria, domo, inopem, et coopertum miserijs effecit, ut ubiuis tutius quàm in meo regno essem. Ego sic existimabam P.C. uti prædicantẽ audieram patrem meũ, qui uestram amicitiam diligenter colerent, eos multũ laborem suscipere: ceterùm ex omnibus maximè tutos esse.

A facill.

Quod in familia nostra fuit, præstitit, ut in omnibus bellis adesset uobis. Nos uti per ociũ tuti simus, in manu uestra est P.C. Pater nos duos fratres reliquit: tertium Iugurtham beneficijs suis, ratus est nobis cõiunctum fore.

Amplificatio sceleris.

Alter eorũ necatus est: alter ipse ego manus impias uix effugi. Quid agam? aut quò potißimum infelix accedã? generis præsidia omnia extincta sunt. Pater uti necesse erat naturæ cõceßit: fratri, quem minimè decuit, propinquus per scelus uitã eripuit: affines, amicos, propinquos ceteros meos, alium alia clades oppreßit: capti ab Iugurtha, pars in crucem acti, pars bestijs obiecti sunt: pauci, quibus relicta est anima, clausi in tenebris, cum mœrore, & luctu, morte grauiorẽ uitam exigunt.

A necessario cur confugiat ad Romanos.

Si omnia, quæ aut amisi, aut ex necessarijs aduersa facta sunt, icolumia manerent: tamẽ si quid ex improuiso mali accidisset, uos implorarem P.C. quibus pro magnitudine Imperij,

Amplificatio superioris argumenti.

rij, ius, & iniurias omnes curæ esse decet. Nũc uerò exul patria, domo, solus, atq; omnium honestarũ rerũ egens, quò accedam? aut quos appellem? Nationes'ne, an reges, qui omne familiæ nostræ ob uestram amicitiam infesti sunt? an quoquam mihi adire licet, ubi non maiorem meorum hostilia monimenta plurima sint? an quisquam nostri misereri potest, qui aliquando nobis hostis fuit? Postremò Masinissa nos ita instituit P.C. ne quẽ coleremus, nisi populum Rom. ne societates, ne fœdera noua acciperemus: abundè magna præsidia nobis in uestra amicitia fore: si huic imperio fortuna mutaretur, unà occidendũ nobis esse. Virtute, ac Dijs uolentibus, magni, & opulenti estis: omnia secunda, & obedientia sunt: quò facilius sociorũ iniurias curare licet. Tãtùm illud uereor, ne quos priuata amicitia Iugurthæ, parum cognita, transuersos agat: quos ego audio sũma ope niti, ambire, fatigare uos singulos, ne quid de absente incognita caussa statuatis: fingere me uerba, & fugam simulare, cui licuerit in regno manere. Quòd utinam illum, cuius impio facinore in has miserias proiectus sum, eadem hæc simulantem uideam: & aliquando, aut apud uos, aut apud Deos immortales rerum humanarum cura oriatur: ut ille, qui nunc sceleribus suis ferox, atq; præclarus est, omnibus malis excruciatus, impietatis in parẽtem nostrum, fratris mei necis, mearumq́; miseriarum graues pœnas reddat. Iamiam frater animo meo carißime, quanquàm tibi immaturo, & unde minime decuit, uita erepta est: tamen lætandum magis, quàm dolendum puto casum tuum. Non enim regnum, sed fugam, exilium, egestatem, & omnes has quæ me

A necessario.

Cõfutatio.

A uoto.

πάθος per apostrophen.

me premunt ærumnas, cùm anima ſimul amiſiſti. At ego infelix in tanta mala præcipitatus ex patrio regno, rerũ humanarũ ſpectaculum præbeo: incertus quid agam: tuasne iniurias perſequar, ipſe auxilij egens? an regno conſulam, cuius uitæ, necisq́; poteſtas, ex alienis opibus pendet? Vtinã emori, fortunis meis honeſtus exitus eſſet: ne uiuere contemptus uiderer, ſi defeſſus malis iniuriæ conceßiſſem. Nunc quoniam neq; uiuere libet, neq; mori licet ſine dedecore, P.C. oro uos per liberos, atq; parentes ueſtros, per maieſtatem populi Rom. ſubuenite mihi miſero: ite obuiam iniuriæ: nolite pati regnũ Numidiæ, quod ueſtrum eſt, per ſcelus, & per ſanguinem familiæ noſtræ tabeſcere. Poſtquàm rex loquendi finem fecit, legati Iugurthæ largitione magis, quàm cauſſa freti, paucis reſpondent: Hiempſalem, ob ſæuitiam ſuã, à Numidis interfectum: Adherbalem ultro bellum inferẽtem, poſtq̃ ſuperatus ſit, queri, q; iniuriã facere nequiſſet: Iugurtham ab Senatu petere, ne ſe alium putarent, ac Numantiæ cognitus eſſet: neu uerba inimici, ante facta ſua ponerent. Deinde utriq; curia egrediuntur, Senatus ſtatim cõſulitur: fautores legatorum, prætereà Senatus magna pars gratia deprauata, Adherbalis dicta contẽnere: Iugurthæ uirtutẽ laudibus extollere, gratia, uoce, denique omnibus modis pro alieno ſcelere, & flagitio, ſua quaſi pro gloria nitebantur. At contrà pauci, quibus bonũ, & æquũ diuitijs carius erat, ſubueniendũ Adherbali, et Hiẽpſalis mortem ſeuerè uindicandã cenſebant. Sed ex omnibus, maximè Æmilius Scaurus, homo nobilis, impiger, factioſus, auidus potentiæ, honoris, diuitiarum: ceterum

uitia

Ideſt, oſtendo quam inſtabiles ſint res humanæ.

Peroratio.

uitia sua callidè occultans. Is postquàm uidit Regis *largitionẽ famosam, impudẽtemq́;, ueritus (quod in tali re fieri solet) ne polluta licentia inuidiam accẽderet, animũ à consueta libidine continuit.* Vicit *tamẽ in* Senatu *pars illa, quæ uero precium, aut gratiam anteferebat.* De*cretum fit, uti decem legati regnum, quod* Micipsa *obtinuerat, inter* Iugurtham, & Adherbalem *diuiderent.* Cu*ius legationis princeps fuit* L. Opimius, *homo clarus, et tum in* Senatu *potens, * qui* Consul C. Graccho, & M. Fuluio Flacco *interfectis, acerrimè uictoriã nobilitatis in plebem exercuerat.* Eum Iugurtha*, tametsi* Romæ *in amicis habuerat, tamen accuratißimè * accepit: dando & pollicendo multa perfecit, uti famæ, fidei, postremò omnibus suis rebus, commodũ regis anteferret.* Reliquos *legatos eadem uia aggressus, plerosq; capit: paucis carior fides quàm pecunia fuit.* In *diuisione regni, quæ pars* Numidiæ Mauritaniam *attingit, agris, uirisq́; oppulentior* Iugurthæ *traditur: illam alteram specie, quàm usu potiorem, quæ portuosior, et ædificijs magnis exornata erat,* Adherbal *possedit.* Res *postulare uidetur* Africæ *situm paucis exponere: & eas gentes quibus cum nobis bellum, aut amicitia fuit, attingere. Sed quæ loca, & natione ob calorem, aut asperitatem, item ob solitudines minus frequentata sunt, de his haud facilè compertum narrauerim: cetera quàm paucißimis absoluam.*

Vicit pars maior meliorem.

* quia

* recepit

Ideſt, habebat plus portuum.

IN *diuisione orbis terræ, pleriq; in parte tertia* Afri*cam posuere: pauci tantummodo* Asiam, & Europam *esse, sed* Africam *in* Europa. Ea *fines habet ab* Occidẽte, *fretum nostri maris, &* Oceani: *ab ortu solis decliuẽ latitudinem*

Excurſus quo amplificat hiſtoriã

τοπογραφία.

Neque pluuia ibi multa est, neq; flumina, ꝓpter mare salsum.

tudinem: quē locum Catabathmon incolæ appellant. Mare sæuum, & importuosum: & ager frugum fertilis, bonus pecori: arboribus infœcundus, cœlo, terraq; penuria aquarum: genus hominum salubri corpore, uelox, patiēs laborū: plerosq; senectus dissoluit, nisi qui ferro, aut bestijs interiere, nā morbus haud sæpe quenquam superat. Adhoc malefici generis plurima animalia. Sed qui mortales initio Africam habuerint, quiq; postea accesserint, aut quomodo inter se permisti sint: quanquā ab ea fama, quæ plerosq; obtinet, diuersum est: tamē uti ex libris Punicis, qui regis Hiempsalis dicebantur, interpretatū nobis est, utiq; rē sese habere cultores eius terræ putāt, quā paucissimis dicam. Ceterùm fides eius rei penes auctores erit. Africā initio habuere Getuli, et Libyes asperi, incultiq;: queis cibus erat caro ferina, atq; humi pabulū, uti pecoribus. Hi neq; moribus, neq; lege, aut imperio cuiusquā regebantur: uagi palantes, quà nox coegerat, sedes habebant. Sed postq̄ in Hispania Hercules, (sicuti Afri putant,) interijt: exercitus eius compositus ex uarijs gētitus, amisso duce, ac passim multis sibi imperiū petentibus breui dilabitur. Ex eo numero Medi, Persæ, & Armenij nauibus in Africā trāsuecti, proximos nostro mari locos occupauere. Sed Persæ intra Oceanum magis, hiq; alueos nauiū inuersos pro tugurijs habuere: q̄a neq; materia in agris, neq; ab Hispanis emendi, aut mutuandi copia erat. Mare magnū, & ignara lingua cōmercia prohibebant. Hi paulatim ꝑ cōnubia Getulos* sibi miscuere, et quia sæpe tentantes agros, alia deinde, atque alia loca petiuerant, semetipsi Numidas appellauere. Ceterùm

*secum

A greca uoce νεμεῖν pascere, ūde Nomades dicti sunt. i. uagabundi et pascētes. Vir. Et nomadum gētes.

adhuc

adhuc ædificia Numidarum agrestium, quæ Mapalia illi uocant, oblõga, incuruis lateribus tecta, quasi nauium carinæ sunt. Medis aũt, et Armenijs accessere Libyes. Nam hi propius mare Africũ agitabãt. Getuli sub sole magis haud procul ab ardoribus, hiq; maturè oppida habuere, nam freto diuisi ab Hispania, mutare res inter se instituerãt. Nomẽ eorũ paulatim Libyes corrupere, Barbara lingua Mauros, pro Medis appellãtes. Sed res Persarũ breui adoleuit, ac posteà Numidiæ nomine propter multitudinẽ à parẽtibus digreßi, possedere eá loca, quæ proximè Carthaginẽ Numidia appellatur. Deinde utrique alteris freti finitimos armis, aut metu sub Imperiũ suũ coegere, nomen gloriamq; sibi addidere: magis hi, qui ad nostrum mare processerãt, quia Libyes: q̃ Getuli minus bellicosi: deniq; Africæ pars inferior, pleraq; ab Numidis possessa est, uicti omnes, in gentem, nomenq; imperantiũ concessere. Posteà Phœnices, alij multitudinis domi minuẽdæ gratia, pars imperij cupidine solicitata plebe, & alij* nouarum rerum auidi, Hipponẽ, Adrumentũ, Leptim, aliasq; urbes in ora maritima condidere, hæq; breui multũ auctæ. Pars originibus suis præsidio, aliæ decori fuere. Nã de Carthagine silere melius puto, quàm parũ dicere, quoniã aliò properare tẽpus monet. Igitur ad Catabathmõ, qui locus Ægyptũ ab Africa diuidit, secundo mari prima Cyrene est, colonia Thereon, ac deinceps duæ Syrtes, interq; eas Leptis, deinde Aræ Philenon, quẽ locum Ægyptum uersus finem Imperij habuere Carthaginiẽses. pòst aliæ Punicæ urbes, cetera loca usq; ad Mauritaniã Numidæ tenent. Proximè Hispaniã Mauri sunt. Super Numidiam

Mapalia.

*at alij nouarum rerum auidis

midiam Getulos accepimus, partim in tugurijs, alios incultius uagos agitare. Post eos, Æthiopes esse: deinde loca exusta solis ardoribus. Igitur bello Iugurthino, pleraq; ex Punicis oppida, & fines Carthaginiensium, quos nouißime habuerãt, Populus R. per magistratus administrabat: Getulorum magna pars, & Numidiæ usque ad flumen Mulucham sub Iugurtha erant: Mauris omnibus Rex Bocchus imperitabat, præter nomen, cetera ignarus Populi R. itemq; nobis neque bello, neque pace anteà cognitus. De Africa, & eius incolis, ad neceßitudinem rei satis dictum est.

Imo iã ante erat Carthago redacta i formã prouinciæ.

POstquam diuiso regno legati Africa discessere, & Iugurtha contra timorẽ animi præmia sceleris adeptum sese uidet: certum esse ratus, quod ex amicis apud Numantiam acceperat, omnia Romæ uenalia esse: simul et illorũ pollicitationibus accensus, quos paulò antè muneribus expleuerat: in Regnũ Adherbalis animũ intendit. Ipse acer, bellicosus: at is, quẽ petebat, quietus, imbellis, placido ingenio, opportunus iniuriæ, metuens magis, quàm metuendus. Igitur ex improuiso, fines eius cum magna manu inuadit: multos mortales cum pecore, atque alia præda capit: ædificia incendit, pleraq; loca hostiliter cũ equitatu accedit. Deinde, cũ omni multitudine in regnum suum se conuertit: existimans Adherbalẽ dolore permotum, iniurias suas manu uindicaturum: eamq; rem belli causam fore. At ille, quod neq; se parem armis existimabat, & amicitia Populi R. magis, q̃ Numidis fretus erat: legatos ad Iugurthã de iniurijs questũ misit: qui tametsi cõtumeliosa dicta retulerant, prius tamen omnia

Occasio inuadendi regni Adherbalis.

Intendere animum.

pati

*pati decreuit, quàm bellum sumere, quia tẽtatum anteà, secus cesserat. Neq; eo magis cupido Iugurthæ minuebatur, quippe qui totum eius regnum animo iã inuaserat. Itaq; nõ uti anteà cũ prædatoria manu, sed magno exercitu cõparato, bellum gerere cœpit, et aperte totius Numidiæ Imperium petere. Ceterùm quà pergebat, urbes, agros uastare, prædas agere, suis animũ, hostibus terrorẽ augere. Adherbal ubi intelligit eò processum, uti regnũ aut relinquendum, aut retinẽdũ armis esset, necessario copias parat, & Iugurthæ obuius procedit. Interim haud longè à mari prope Cirtham oppidum, utriusque exercitus consedit: & quia diei extremũ erat, *prælium non est inceptum. Sed ubi plerunq; noctis processit, obscuro etiã tũ lumine, milites Iugurthini signo dato castra hostiũ inuadũt: semisomnos partim, alios arma sumẽtes fugãt, funduntq;: Adherbal cũ paucis equitibus Cirthã profugit. Et ni multitudo togatorũ fuisset, quæ Numidas insequentes à mœnibus prohibuit, uno die inter duos Reges cœptũ, atq; patratũ bellum foret. Iugurtha oppidũ circũsedit: uineis, turribusq;, & machinis omniũ generum expugnare aggreditur: maximè festinãs tẽpus legatorũ ante capere, quos ante prælium factum, ab Adherbale Romã missos audiuerat. Sed postquàm Senatus de bello eorum accepit, tres adolescentes in Africã legãtur: qui ambos Reges adeant: Senatus populiq́; R. uerbis nuncient, uelle, & cẽsere eos ab armis discedere, ita seq́;, illisq́; dignũ esse. Legati in Africam maturantes ueniũt: eò magis, quòd Romæ dum proficisci parant, de prælio facto, & oppugnatione Cirthæ audiebatur. Sed is*

Bellum sumere.

Prædas agere.

*Alii, prelium nõdum cõmissum.

rumor clemens erat. Quorum Iugurtha accepta oratione respondit, sibi neq; maius quidquã, neq; carius auctoritate Senatus esse: ab adolescentia ita se enisũ, ut ab optimo quoq; probaretur: uirtute, nõ militia P. Scipioni sũmo uiro placuisse: ob easdem artes à Micipsa, non penuria liberorum, in regnum adoptatum esse: ceterum quò plura bene, atq; strenuè fecisset, eo animũ suum iniuriã minus tolerare: Adherbalẽ dolis uitæ suæ insidiatũ: qđ ubi comperuisset, eius sceleri obuiam isse: populũ R. neq; rectè, neq; pro bono facturũ, si ab iure gentium sese prohibuerit: postremò de omnibus rebus legatos Romã breui se esse missurũ. Ita utriq; digrediuntur: Adherbalis copia appellandi nõ fuit. Iugurtha ubi eos Africa decessisse ratus est, neq; propter naturam loci Cirtham armis expugnare potest: uallo, atq; fossa mœnia circũdat, turres extruit, easq́; præsidiis firmat: præterea dies, noctesq́; aut p uim, aut dolis tentare: defensoribus mœniũ præmia modò, modò formidinẽ ostentare: suos hortando ad uirtutem arrigere: prorsus intentus cuncta parare. Adherbal ubi intelligit omnes suas fortunas in extremo sitas hostẽ infestũ, spem auxilij nullã, penuria rerum necessariarũ, bellum non posse trahi: ex his, qui unà Cirtham profugerant, duos maximè impigros delegit: eos multa pollicendo, ac miserando casum suum confirmat, uti per hostiũ munitiones noctu ad proximũ mare, dein Romã pergerẽt. Numidæ paucis diebus iussa efficiũt. Literæ Adherbalis in senatu recitatæ sunt: quarum sententia hæc fuit:

Magna ingenia ægre ferunt iniuriam.

Captatio beneuolentiæ.

N*On mea culpa sæpe ad uos oratum mitto P.C. sed uis Iugurthæ subigit, quẽ tanta libido extinguẽ-*

di me

di me inuasit, ut neque uos, neq; Deos immortales in animo habeat: sanguinē meū, quàm omnia malit. Itaq; quintum iam mensem socius, & amicus populi R. armis obsessus teneor: neq; mihi Micipsæ patris mei beneficia, neq; uestra decreta auxiliātur: ferro, an fame acrius urgear īcertus sum. Plura de Iugurtha scribere dehortatur me fortuna mea: etiā antè expertus sum parū fidei miseris esse: nisi tamē intelligo illū, suprà quàm ego sum, petere: neq; simul amicitiā uestram, & regnum meum sperare. Vtrum grauius existimet, nemini occultū est. Nam initio occidit Hiempsalem fratrem meum: deinde patrio regno me expulit. Quæ sanè fuerint nostræ iniuriæ, nihil ad uos. Verū nunc regnū uestrum armis tenet: me, quē uos Imperatorem Numidis posuistis, clausum obsidet: legatorum uerba quanti fecerit, pericula mea declarant. Quid est reliquū, nisi uis uestra, qua moueri poßit? nā ego quidem uellem, & hæc quæ scribo, & illa, quæ anteà in senatu questus sum, uana forent potius, quàm miseria mea fidem uerbis faceret. Sed quoniam eò natus sum, ut Iugurthæ scelerum ostentui essem: nō iā mortē, neq; ærumnas tantummodo inimici Imperiū, & cruciatus corporis deprecor. Regno Numidiæ, quod uestrum est, uti libet cōsulite: me ex manibus impijs eripite, per uos, per maiestatē imperij, per amicitiæ fidem: si ulla apud uos memoria remanet aui mei Masinissæ. His literis recitatis, fuere qui exercitum in Africam mittendū censerent, & quàm primum Adherbali subueniendum: de Iugurtha interim uti consuleretur, quoniam nō paruisset legatis. Sed ab ijsdē illis fautoribus Regis summa ope enisum est, ne tale decretum

Narratio.

Amplificatio a circunstantijs

A Ro. po. commodo.

Propositio.

Amplificatio.

Γνώμη. *cretum fieret:* ITA *bonum publicũ,ut in plerisq; negocijs solet priuata gratia deuictũ.* Legãtur *tamen in* Africã *maiores natu nobiles,amplis honoribus usi: in queis fuit* M.Scaurus,*de quo suprà memorauimus,consularis, et tũ in Senatu princeps.* Hi *quòd in inuidia res erat, simul & à* Numidis *obsecrati,triduo nauim ascendere: deinde breui* Vticam *adpulsi,literas ad* Iugurthã *mittunt, quàm ocyßime ad prouinciam accedat : seq; ad eũ ab Senatu missos.* Ille *ubi accepit homines claros,quorũ auctoritatem* Romæ *pollere audierat, contra inceptum suum uenisse:primò cõmotus metu,atq; libidine, diuersus agitabatur.* Timebat *iram Senatus,ni paruisset legatis:porrò animus cupidine cæcus , ad inceptum scelus rapiebatur:uicit tamen in auido ingenio prauum consilium.* Igitur *exercitu circundato,summa ui* Cirthã *irrupere nititur:maximè sperans diducta manu hostiũ, aut ui,aut dolis sese casum uictoriæ inuenturum.* Quod *ubi secus procedit,neq; quod intenderat,efficere potest,ut prius,quã legatos cõueniret,* Adherbalis *potiretur:ne amplius morando* Scaurum,*quem plurimum metuebat,incẽderet,cũ paucis equitibus in prouinciam uenit.* At *tametsi* Senatus *uerbis graues minæ nunciabantur,quòd ab oppugnatione non desisteret:multa tamẽ oratione cõsumpta,frustra legati discessere.* Ea *postquàm* Cirthæ *audita sunt,* Italici,*quorũ uirtute mœnia defensabantur, cõfisi,deditione facta. propter magnitudinẽ populi* R. *inuiolatos sese fore,* Adherbali *suadent uti sese & oppidum* Iugurthæ *tradat:tantũ ab eo uitam paciscatur: de ceteris Senatui curæ fore.at ille,tametsi omnia potiora fide* Iugurthæ *rebatur,*

Scilicet ad uulgus qđ nobilitas plebis animos irritasset deserto afflicto rege

Præsidium Romanũ.

Cum nõ dubitaret de inuidia Iugurthæ.

batur, tamen quia penes eosdē (si aduersaretur,) cogendi potestas erat, ita uti censuerant Italici, deditionē facit.

*IVgurtha in primis Adherbalē excruciatum necat: deinde omnes puberes Numidas, atq; negociatores promiscuè, uti quisque armatus obuius fuerat, interfecit. Quod postquàm Romæ cognitum est, & res in Senatu agitari cœpit: ijdem ministri Regis interpellādo, ac sæpe gratia, interdum iurgijs trahendo tempus, atrocitatē facti leniebant. At ni C. Mēmius Tribunus plebis designatus, uir acer, & infestus potentiæ nobilitatis, populum Romanum edocuisset id agi, ut per paucos factiosos scelus Iugurthæ condonaretur: profectò omnis inuidia prolatandis consultationibus dilapsa foret: tanta uis gratiæ, atq; pecuniæ regis erat. Sed ubi Senatus delecti conscientia populum timet: lege Sēpronia, prouinciæ futuris consulibus Numidia, atq; Italia decretæ sunt. Consulesq; declarati sunt P. Scipio Nasica, L. Bestia Calpurnius: Numidia Calpurnio, Scipioni Italia obuenit. Deinde exercitus, qui in Africā portaretur, scribitur: stipēdiū, aliaq; quæ bello usui forent, decernuntur. At Iugurtha contra spem nuncio accepto: quippe cui Romæ omnia uenū ire in animo hæserat: filium, & cum eo duos familiares ad Senatum legatos mittit: hisq; uti illis, quos Hiempsale interfecto miserat, præcepit, ut omneis mortaleis pecunia aggrediantur. Qui postquàm Romam aduentabant, Senatus à Bestia consultus est, placeret'ne legatos Iugurthæ recipi mœnibus: ijq; decreuere, nisi regnum ipsumq; deditum uenissent, uti diebus proximis decē Italia*decederent. Cōsul Numidis ex Senatus decreto nunciari iubet.*

Epiphonema.

Apparatus belli primū suscepti aduersus Iugurtham.

*excederent.

ita infectis rebus illi domũ discedunt. Interim Calpur-
*legat nius parato exercitu,*legit sibi homines nobileis, factio
sos, quorũ auctoritate, quæ deliquisset, munita fore spe-
rabat, in queis fuit Scaurus, cuius de natura, et habitu
πάτ⊕ suprà memorauimus. Nã in consule nostro, multæ bonæq;
artes animi, et corporis erant: quas omneis auaritia præ
pediebat: patiens laborũ, acri ingenio, satis prouidens,
belli haud ignarus, firmißimus contra pericula, & insi
dias. Sed legiones p Italiã Rhegium, atq; inde Siciliã, por
In ultima ora Italiæ, rò ex Sicilia in Africam transuectæ sunt. Igitur Calpur-
nius in initio paratis commeatibus, acriter Numidiã in
gressus est: multosq; mortales, et urbes aliquot pugnãdo
cepit. Sed ubi Iugurtha pecunia p legatos tentare: belliq;,
quod administrabat, asperitatẽ ostendere cœpit, animus
æger auaritia facilè conuersus est. Ceterùm socius, & mi
nister omniũ consiliorũ assumitur Scaurus: qui tametsi
à principio plerisq; ex factione eius corruptis, acerrime
Regem impugnauerat: tamen magnitudine pecuniæ à bo
no, honestoq; in paruũ abstractus est. Sed Iugurtha pri
mũ tantũmodo belli morã redimebat: existimãs sese inte
rim aliquid Romæ precio, aut gratia effecturum. Posteà
uerò quã participẽ negocij Scaurũ accepit, in maximã
spem adductus recuperãdæ pacis, statuit cũ eis de omni-
bus pactionibus præsens agere. Ceterũ intereà fidei cau
sa mittitur à Cõsule Sextus Quæstor in oppidũ Iugur
thæ Vaccã. Cuius rei species erat acceptio frumẽti, quod
Calpurnius palàm legatis imperauerat: quoniã deditio-
nis mora induciæ agitabantur. Igitur Rex, uti constitue
rat, in castra uenit, ac pauca præsenti cõsilio locutus, de
inuidia

inuidia sui facti, atq; uti in deditionē accipetur: reliqua cum Bestia, & Scauro secreta transegit. Deinde postero die quasi per Satyram legem, sentētijs exquisitis, in deditionem accipitur. Sed uti pro consilio imperatū erat, elephanti XXX, pecus, atq; equi multi, non cum paruo argenti pondere, Quæstori traduntur: Calpurnius Romā ad magistratus rogandos proficiscitur. In Numidia, & exercitu nostro pax agitabatur. Postquā res in Africa gestas, quoq; modo actæ forent, fama diuulgauit: Romæ ꝑ oēs locos, et conuentus, de facto Consulis agitari: apud plebē grauis inuidia, patres soliciti erant: probarent'ne tantum flagitium, ac decretū Consulis subuerterēt, parū cōstabat. Ac maximè eos potētia Scauri, quòd is auctor, et socius Bestiæ ferebatur, à uerò, bonoq; impediebat. At C. Memmius, cuius de libertate ingenij, & odio potentiæ nobilitatis suprà diximus, inter dubitationē, & moras Senatus, in cōcionibus populū ad uindicādū hortari: monere, ne Remp. ne libertatem suam desererent: multa sup ba, & crudelia facinora nobilitatis ostendere, prorsus intentus omni modo plebis animum accendebat. Sed quoniā ea tēpestate Romæ Memmij facundia clara, pollensq; fuit decere, existimaui unam ex tā multis orationem eius ꝑscribere. Ac potißimùm eam dicam, quam in cōcione post reditum Bestiæ huiusmodi uerbis disseruit.

C. MEMMII ORATIO.

MVlta me dehortātur à uobis Quirites, ni studiū Reip. omnia superet: opes factiōis, uestra patiētia, ius nullū, ac maximè quòd innocentiæ plus periculi, quàm honoris est. Nam illa quidē piget dicere, his annis — Insinuatio.

 quin

quindecim, quàm ludibrio fueritis superbiæ paucorum: q̃ fœdè, quamq; multi perierint uestri defensores: ut uobis animus ab ignauia, atq; socordia corruptus sit: qui ne nũc quidẽ obnoxijs inimicis exurgitis, atq; etiã nũc timetis, eos quibus nos decet terrori esse. Sed quanquam hæc

* obuiam *talia sunt, tamẽ *obuiũ ire factionis potentiæ animus subigit. Certè ego libertatẽ, quæ mihi à parẽte meo tradita est, experiar: uerum id frustra, an ob rẽ faciam, in uestra*

Occupatio *manu situm est Quirites. Neq; ego uos hortor, quod sæpe maiores uestri fecere, uti cõtra iniurias armati eatis. Nihil ui, nihil secessione opus est, necesse est suomet ipsi*

Narratio calamitatũ plebis. *more præcipites eant. Occiso Tiberio Graccho, quẽ Regnum sibi parare aiebant, in plebem Romanam quæstiones graues habitæ sunt. post C. Gracchi, & M. Fuluij cædẽ, item uestri ordinis multi mortales in carcere necati sunt. Vtriusq; cladis non lex, uerùm libido eorum finem fecit. Sed sanè fuerit regni reparatio, plebi sua iura restituere quicquid sinè sanguine ciuiũ ulcisci nequit, iure factũ sit. Superioribus annis taciti ĩdignabamini ærariũ expilari: Reges, et populos liberos paucis nobilibus uectigal pendere: penes eosdem, & summam gloriam, et maximas diuitias esse: tamẽ hæc talia facinora impunè suscepisse, parum habuere. Itaque postremò leges maiestas uestra diuina, & humana omnia hostibus tradita sunt. Neque eos, qui ea fecere pudet, aut pœnitet: sed incedunt p*

Adhortatio ad recuperandã libertatẽ: & ẽ a minori. *ora uestra magnifice: sacerdotia, et consulatus, pars triũphos suos ostentates: perinde quasi ea honori, non prædæ habeant. Serui ære parati, iniusta imperia dominorum nõ perferũt. Vos Quirites in Imperio nati, æquo animo*

serui-

ſeruitutem toleratis? At qui ſunt, hi qui Remp. occupauere? homines ſceleratißimi, cruentis manibus, immani auaritia: nocentißimi, & ijdẽ ſuperbißimi: qbus fides, decus, pietas, poſtremò honeſta, atq; inhoneſta omnia quæſtui ſunt. Pars eorum occidiſſe Tribunos plebis, alij quæſtiones iniuſtas, pleriq; cædẽ in uos feciſſe, pro munimento habent. Itaq; quàm quiſq; peßimè fecit, tã maxime tutus eſt. metum à ſcelere ſuo ad ignauiam ueſtram tranſtulere: quos omnes eadem cupere, eadẽ odiſſe, eadem metuere in unũ coegit. Sed hæc inter bonos amicitia, inter malos factio eſt. Quod ſi tam uos libertatis curam haberetis, q̃ illi ad dominationem accenſi ſunt: profectò neq; Reſp. ſicuti nunc, uaſtaretur, et beneficia ueſtra penes optimos, non audacißimos forẽt: Maiores ueſtri parandi iuris, et maieſtatis cõſtituendæ gratia, bis per ſeceßionem armati Auentinum montem occupauere: uos pro libertate, quã ab illis accepiſtis, non'ne ſumma ope nitemini? atq; eo uehementius, quo maius dedecus eſt, parta amittere, q̃ omnino nõ parauiſſe? Dicet aliquis, quid igitur cenſes? Vindicandum in eos, qui hoſti prodidere Rẽp. non manu neque ui, quod magis uos feciſſe, q̃ illis accidiſſe indignũ eſt: uerũ quæſtionibus, et iudicio ipſius Iugurthæ: qui, ſi deditius eſt, profectò iußis ueſtris obediens erit: ſin ea contẽnit, ſcilicet æſtimabitis, qualis illa pax, aut deditio ſit: ex qua ad Iugurtham ſcelerum impunitas, ad paucos potẽtes maximè diuitiæ, ad Remp. dãna, atq; dedecora peruenerint. Niſi fortè dominationis eorum ſatietas non dũ etiam uos tenet: & illa, quàm hæc tempora magis placent: cùm, regna, prouinciæ, leges, iura, iudicia, bella,

Ab exẽplo maiorũ itẽ a minorib'.

Conſilium.

Ab incommodo.

atque

atq; paces, postremò diuina, & humana omnia penes paucos erant: uos autem, hoc est populus Rom. inuicti ab hostibus, Imperatores omniũ gentium, satis habebatis animã retinere. Nam seruitutem quidem quis uestrum recusare audebat? Atq; ego tametsi uirũ flagitiosissimũ existimo impunè iniuriam accepisse: tamẽ uos sceleratissimis hominibus ignoscere, quoniam ciues sunt, æquo animo paterer, ni misericodia in perniciẽ casura esset. Nã et illos, quantũ importunitatis habẽt, parum est impunè malè fecisse: nisi deinde faciundi licẽtia eripiatur. Et uobis æterna solicitudo remanebit: cùm intelligetis aut seruiẽdum esse, aut per *manus libertatem retinendam. Nã fidei quidẽ, & concordiæ quæ spes est? Dominari illi uolunt, uos liberi esse: facere illi iniurias, uos prohibere: postremò socijs uestris ueluti hostibus, hostibus pro socijs utũtur. Potest'ne in tã diuersis mẽtibus pax, aut amicitia esse? Quare moneo, hortorq; uos, ne tantũ scelus impunitũ omittatis, non peculatus ærarij factus est: neque per uim socijs ereptæ pecuniæ. Quæ quanquã grauia sunt: tamẽ consuetudine iã pro nihilo habẽtur. Hosti acerrimo prodita senatus auctoritas, proditũ Imperiũ uestrũ est: domi, militiæq; Resp. uenalis fuit. Quæ nisi quæsita erũt, nisi uindicatũ in noxios: quid erit reliquũ, nisi ut illis, qui ea fecere, obediẽtes uiuamus? NAM ĩpune quidlibet facere, idest Regem esse. Neq; ego uos Quirites hortor, ut iam malitis ciues uestros perperã, quàm rectè fecisse: sed ne ignoscendo malis, bonos perditum eatis. Ad hoc in Rep. multò præstabat beneficij, quàm maleficij immemorẽ esse. Bonus tãtũmodo segnior fit, ubi negligas: at malus improbior.

Virum, superfluum uidetur.

Ab exẽplo facti.

*aliàs, uim

Peroratio.

Amplificatio, per collationem.

Γνώμη.

Vt discernatis bonos a malis.

bior. Ad hoc si iniuriæ non sint, haud sæpe auxilij egeas.

HÆc, atq; alia huiuscemodi sæpe dicendo C. Memmius populo R. persuadet, uti L. Caßius, qui tũ Prætor erat, ad Iugurthã mitteretur: eumq;, interposita fide publica, Romam duceret, quo facilius iudicio Regis Scauri & reliquorum, quos pecuniæ captæ arcessebant, delicta patefierent. Dum hæc Romæ geruntur, qui in Numidia relicti à Bestia exercitui præerat, sicuti morẽ Imperatoris sui, plurima, et flagitiosißima facinora fecere. Fuere, qui auro corrupti, elephãtes Iugurthæ traderẽt: alij perfugas uẽderent: pars ex pacatis prædas agebãt: tanta uis auaritiæ in animos eorum, ueluti tabes, inuaserat. At Caßius populi R. perlata rogatione à C. Memmio, ac perculsa omni nobilitate, ad Iugurthã proficiscitur: eiq; timido, & ex conscientia diffidenti rebus suis, persuadet, quoniã se populo R. dedisset, ne uim, quàm misericordiã eius experiri malit: priuatim præterea fidẽ suã interponit, quam ille non minoris, quàm publicam ducebat: talis ea tempestate fama de Caßio erat. Igitur Iugurtha contra decus Regiũ, cultu quàm maximè miserabili, cum Caßio Romam uenit. At tametsi in ipso magna uis animi erat confirmatus ab omnibus, quorum potentia, aut scelere cuncta ea gesserat, quæ suprà diximus: C. tamen Bebium Tribunum plebis magna mercede parat, cuius impudentia contra ius, & iniurias omnes munitus foret. At C. Memmius aduocata concione: quanquàm Regi infesta plebs erat: & pars in uincula duci iubebat: pars nisi socios sceleris sui aperiret, more maiorum de hoste supplicium sumi: dignitati magis, quàm iræ consulens, se dare

Qui iã ante Romam ad comitia profectus fuerat.

Quos corruperat.

dare motus, & animos eorum mollire. Postremò *confirmare fidem publicam per sese inuiolatam fore.* Pòst *ubi silentium cepit producto* Iugurtha, *uerba facit:* Romæ, Numidiæq; *facinora eius memorat, scelera in patrē, fratresq; ostendit, quibus iuuantibus, quibusq; ministris ea egerit, quanquàm intelligat populus* R. *tamē uelle manifesta magis ex illo habere. Si uerum aperiat, in fide, & clementia populi* R. *magnam spem illi sitā: sin reticeat, nō socijs saluti fore: sed se, suasq; *spes corrupturū.* Deinde, *ubi* Memmius *dicendi finē fecit, et* Iugurtha *respōdere iussus est,* C. Bebius *tribunus plebis, quē pecunia corruptū suprà diximus,* Regem *tacere iubet, ac tametsi multitudo, quæ in concione aderat uehementer accensa, terrebat eū clamore, uultu, sæpe impetu, atq; alijs omnibus, quæ ira fieri amat: uicit tamē impudentia.* Ita *populus ludibrio habitus, ex concione discesßit:* Iugurthæ, Bestiæq;, *& ceteris, quos illa quæstio exagitabat, animi augescūt.* Erat *ea tēpestate* Romæ Numida *quidā nomine* Maßiua Gulussæ *filius,* Masinissæ *nepos: qui quia in dissensione regū,* Iugurthæ *aduersus fuerat, dedita* Cirtha *&* Adherbale *interfecto, profugus ex* Africa *abierat.* Huic Spurius Albinus, *qui proximo anno post* Bestiā *cū* Quinto Minutio Rufo *consulatū gerebat, psuadet, quoniā è stirpe* Masinissæ *sit:* Iugurthāq; *ob scelera inuidia cū metu urgeat, regnū* Numidiæ *ab* Senatu *petat.* Auidus *cōsul belli gerūdi, *mouere, q̄ senescere, omnia malebat.* Ipsi *prouincia* Numidia, Minutio Macedonia *euenerat.* Quæ *postq̄* Maßiua *agitare cœpit, neque* Iugurthæ *in amicis satis præsidij est, quod eorū aliū conscientia, aliū*

mala

* Aliter opes, quod alioquin dicimus frustrati spe.

Re infecta intercedēte Bebio.

Occasio sequentis belli dimissio Iugurthæ.

* *alias moueri*

mala fama, & timor impediebat: Bomilcari *proximo, ac maximè fido sibi imperat: precio, sicuti multa confecerat, insidiatores* Maßiuæ *paret, ac maxime occulte. Sin id parũ procedat, quouis modo* Numidã *interficiat.* Bomilcar *maturè regis mãdata exequitur: & per homines talis negocij artifices, itinera, egressusq; eius, postremò loca, atq; tẽpora cuncta explorat: deinde, ubi res postulabat, insidias tẽdit.* Igitur *unus ex eo numero, qui ad cædem parati erant, paulo inconsultius* Maßiuam *aggreditur, illũq; obtruncat.* Sed *ipse deprehẽsus multis hortãtibus, & in primis* Albino Cõsule, *indiciũ profitetur.* Fit *reus magis ex æquo & bono, q̃ ex iure gentium* Bomilcar *comes eius, qui* Romam *fide publica uenerat.* At Iugurtha *manifestus tanti sceleris, nõ prius omisit contra uerũ niti: q̃ animaduertit, super gratiam, atq; pecuniam suã inuidiam facti esse.* Igitur *quanquam in priore actione ex amicis quinquaginta uades dederat, regno magis q̃ uadibus consulens, clàm in* Numidiam Bomilcarem *dimittit: ueritus, ne reliquos populares metus inuaderet parẽdi sibi, si de illo supplicium sumptum foret.* Et *ipse paucis diebus eodẽ profectus est, iussus à* Senatu, Italia *decedere.* Sed *postquàm* Roma *egressus est, fertur eò sæpe tacitus respiciens, postremò dixisse: urbem uenalem & maturè perituram, si emptorem inuenerit.*

Oderũt peccare mali formidine pœnæ. Ne si res palam fiat, cõtra publicã fidem egisse iudicetur.

Insidias tendere, quod nos strui dicimus.

Plutarchus dicit eũ hoc dixisse, cum ductus fuisset in triumphũ Romę.

INterim Albinus *renouato bello, cõmeatum, stipẽdiũ aliaq;, quæ militibus usui forent, maturat in* Africã *portare: ac statim ipse profectus est, uti ante comitia, quod tẽpus haud longè aberat, armis, aut deditioue, aut quouis modò bellum cõficeret.* At *contra* Iugurtha *trahere*

omnia

omnia: & alias, deinde alias moræ caussas facere: pollice ri deditionem, ac deinde metum simulare, instāti cedere: & paulò post, ne sui diffiderēt, instare: ita belli modo, mo dò pacis mora consulē ludificare. Ac *fuere, qui tum* Albi*num haud ignarū consilij regis existimarēt.* Neq; *ex tan ta properantia tam facilè tractum bellū, socordiæ magis quàm dolo crederent.* Sed *postquàm dilapso tempore co mitiorum dies aduētabat,* Albinus Aulo *fratre in castris pro prætore relicto,* Romā *decessit.* Ea *tēpestate* Romæ *seditionibus tribunitiis atrociter* Resp. *agitabatur.* Publius Lucullus, & Lucius Anius Tribuni *plebis, resisten tibus collegis, cōtinuare magistratū nitebantur, quæ dis sensio totius anni comitia impediebat.* Ea *mora in spē ad ductus* Aulus, *quē pro* Prætore *in castris relictum suprà diximus, aut cōficiēdi belli, aut terrore exercitus ab* Rege *pecuniæ capiundæ, milites mēse* Ianuario *ex hybernis in expeditionē euocat: magisq; itineribus hyeme aspera puenit ad oppidū* Suthul, *ubi regis thesauri erāt.* Quod, *quanquā & sæuitia tēporis, & opportunitate loci, neq; capi, neq; obsideri poterat: nā circum murū sitū in præ rupti montis extremo, planicies limosa hyemalibus aquis paludē fecerat, tamē aut simulādi gratia, quo regi formi dinē adderet, aut cupidine cæcus ob thesauros oppidi po tiūdi, uineas agere, aggerē iacere: aliaq;, quæ cœpto usui forēt, properare.* At Iugurtha *cognita uanitate, atq; im peritia legati, subdolè eius augere amētiā: mißitare sup plicātes legatos. ipse quasi uitabūdus p saltuosa loca, & tramites exercitū ductare.* Deniq; Aulū *spe pactionis pe pulit, uti relicto* Suthule, *in abditas regiones sese ueluti*

Liuius ludificari dicit, sed antiquitas usurpat utrunque.

Quod legitimo tēpore non mittebatur successor.

cedentem

cedētē insequeretur: ita delicta occultiora fore. Interea ꝑ homines callidos, die noctuq; exercitū tētabat: Centuriones, ducesq; turmarū, partim uti transfugerēt, corrūpere: alij, signo dato, locū uti desererēt. Quæ postq̄ ex sententia instruxit, intēpesta nocte de improuiso cum multitudine Numidarū Auli castra circumuenit. Milites Romani ꝑculsi tumultu insolito, arma capere: alij sese abdere: pars territos cōfirmare: trepidare: omnibus locis uis magna hostium, cœlū nocte, atq; nubibus obscuratū: periculū anceps: postremò fugere, an manere, tutius foret, in incerto erat. Sed ex eo numero, quos paulò antè corruptos diximus, cohors una Ligurū, cū duab. turmis Thracum, et paucis gregarijs militibus transiere ad Regē: et Centurio primipili tertiæ legionis per munitionem, quā uti defenderet, acceperat, locū hostibus introeūdi dedit: eaq; Numidæ cuncti irrupere: nostri fuga fœda, pleriq; abiectis armis, proximū collē occupauere: nox, atq; præda castrorū, hostes, quò minus uictoria uterentur, remorata sunt. Deinde Iugurtha postero die cū Aulo in colloquio uerba facit, tametsi ipsū cū exercitu fame, et ferro clausum tenet, tamē se humanarum rerum memorē, si se cum fœdus faceret, īcolumes omnes sub iugum missurū, præthereà uti diebus decē Numidia decederet. Quæ quā quàm grauia, & flagitij plena erant, tamen quia mortis metu multabantur, sicuti Regi libuerat, pax conuenit. Sed ubi ea Romæ comperta sunt, metus, atque mœror ciuitatē inuasere, pars dolere pro gloria Imperij: pars insolita rerum bellicarum timere libertati. Aulo omnes infesti, ac maximè qui bello sæpe præclari fuerāt, quod armatus

Illi maxime metuebāt qui imperiti rerū nesciebant usu uenire, ut alias uincam', alias uincamur.

 matus

*matus dedecore potius, quàm manu salutẽ quæsierit. Ob ea Consul Albinus ex delicto fratris inuidiam, ac demũ periculum timẽs, Senatũ de fœdere consulebat: & tamen interim exercitui supplemẽtum scribere: ab socijs et nomine Latino auxilia accersere: deniq; omnibus modis festinare. Senatus, ita uti par fuerat, decernit, suo, atq; populi iniussu nullũ potuisse fœdus fieri. Cõsul impeditus à Tribunis plebis, ne, quas parauerat copias, secũ portaret, paucis dieb. in Africã proficiscitur. Nã omnis exercitus uti cõuenerat, Numidia deductus in prouincia hyemabat. Postquàm eò uenit, quãquàm persequi Iugurthã & mederi fraternæ inuidiæ animo ardebat, cognitis militibus, quos præter fugam soluto imperio, licentia, atq; lasciuia corruperat, *& copia rerum, statuit nihil *sibi agitandum. Intereà Romæ Brachus Mamillus Lemetanus Tribunus plebis rogationem ad populũ promulgat uti quæreretur in eos: quorũ consilio Iugurtha Senatus decreta neglexisset, quiq; ab eo in legationib. aut imperijs pecunias accepissent: qui elephantos, quiq; perfugas tradidissent: itemq; qui de pace, aut bello cũ hostibus pactiones fecissẽt. Huic rogationi partim cõscij sibi, alij ex partium inuidia pericula metuẽtes, quoniã apertè resistere nõ poterãt, quin illa, & alia talia placere sibi faterẽtur, occultè per amicos, ac maximè, per homines Latini nominis, & socios Italicos impedimenta parabãt. Sed plebs, incredibile est memoratu, quã intẽta fuerit: quantaq; ui rogationẽ iusserit, decreuerit, uoluerit: magis odio nobilitatis, cui male illa parabantur, q̃ cura Reip. tanta libido in partibus erat. Igitur cęteris metu pculsis,*

*ex
*subito

Rogationẽ iubere.

ſis, M. Scaurus, quem legatum Beſtiæ fuiſſe ſuprà docuimus, inter lætitiam plebis, et ſuorũ fugam, trepida etiam tum ciuitate, cùm ex Mamilli rogatione tres quæſitores rogarẽtur, effecerat, ut ipſe in eo numero crearetur. Sed quæſtione exercitata aſperè, uiolẽterq́; ex rumore, & libidine plebis: ut ſæpe nobilitatẽ, ſic ea tempeſtate plebẽ ex ſecundis rebus inſolẽtia ceperat. Ceterùm mos partiũ populariũ, & Senatus factionum, ac deinde omniũ malarum artiũ, paucis antè annis Romæ ortus eſt ocio, atq; abũdantia earũ rerum, quæ prima mortales ducunt. Nã ante Carthaginem deletam, populus, & Senatus Romanus, placidè, modeſteq́; inter ſe Rẽp. tractabãt: neq; gloriæ, neq; dominationis certamẽ inter ciues erat: metus hoſtilis in bonis artibus ciuitatẽ retinebat. Sed ubi illa formido mẽtibus deceßit, ſcilicet ea, quæ ſecũdæ res amant, laſciuia, atq; ſuperbia inceſſere. Ita, quod in aduerſis rebus optauerãt, ociũ poſtquàm adepti ſunt, aſperius, acerbiusq; fuit. Nanq; cœpere nobilitas dignitatem in ſuperbiam, plebes libertatem in libidinẽ uertere: ſibi quiſq; ducere, trahere, rapere. Ita omnia in duas partes abſtracta ſunt: Reſp. quæ media fuerat, dilacerata eſt. Ceterùm nobilitas factione magis pollebat: plebis uis ſoluta, atq; in multitudine diſperſa, minus poterat. Paucorum arbitrio belli, domique Reſp. agitabatur: penes eoſdem ærarium, prouinciæ, magiſtratus, gloriæ, triumphiq́; erant: populus militia, atq; inopia urgebatur. Prædas bellicas Imperatores cũ paucis diripiebãt. Intereà parẽtes, aut parui liberi militum, uti quiſq; potentior cõfinis erat, ſedibus pellebantur. Ita cum potentia auaritia ſine modo, mode-

Excurſus de ciuilibus factionibus.

Plebes.

Id est, nullius rei rationem habebant.

ſtiaq; inuadere, polluere, & uaſtare omnia: nihil penſi, neq; ſancti habere, quoad ſemetipſam præcipitauit. Nam ubi primùm ex nobilitate reperti ſunt, qui uerã gloriã iniuſtæ potentiæ anteponerent: moueri ciuitas, & diſſenſio ciuilis, quaſi permiſtio terræ, oriri cœpit. Nam poſtquàm Tiberius, et C. Gracchus, quorũ maiores Punico atq; alijs bellis multum Reip. addiderant, uindicare plebem in libertatem, & paucorum ſcelera patefacere cœpere, nobilitas noxia, atque eò perculſa, modò per ſocios ac nomẽ Latinum, interdum per equites Romanos, quos ſpes ſocietatis à plebe dimouerat, Gracchorum actionibus obuiã ierat. Et primò Tiberiũ, deinde paucos poſt annos eadem ingredientem Caium Tribunum pleb. alterum, alterum Triumuirum colonijs deducendis cum M. Fuluio Flacco ferro necauerat. Et ſanè Gracchis cupidine uictoriæ haud ſatis moderatus animus fuit. SED bono uinci ſatius eſt, quàm malo more iniuriã uincere. Igitur ea uictoria nobilitas ex libidine ſua uſa, multos mortales ferro, aut fuga extinxit, pluſq; in reliquum ſibi timoris, quàm potentiæ addidit. Quæ res plerunq; magnas ciuitates peſſundedit: dũ alteri alteros uincere quouis modo, & uictos acerbius ulciſci uolunt. Sed de ſtudijs partium & omnibus ciuitatis moribus ſi ſingillatim, aut pro magnitudine par eſt diſſerere: tempus, quàm res, maturius me deſeret. Quamobrem ad incœptum redeo.

Modo. interdum.

Abuſi ſunt uictoria.

Vtrinq; peccatum eſt, Gracchi nimis magno motu rem agebant. Senatus nimis crudeliter uindicabat

POſt Auli fœdus, exercituſq; noſtri fœdam fugam, Metellus, & Syllanus Conſules deſignati, prouincias inter ſe partiuerant: Metelloq; Numidia euenerat, acri uiro, & quanquàm aduerſo populi partibus, fama tamen

tamen æquabili, & inuiolata. is ubi primùm magistratū ingressus est, alia omnia sibi cum collega cõmunia ratus ad bellum, quod gesturus erat, animū intēdit. Igitur diffidens ueteri exercitui, milites eligere, scribere, præsidia undiq; accersere: arma, tela, equos, et cetera instrumēta militiæ parare: ad hoc commeatum affatim: deniq; omnia quæ in bello uario, & multarum rerū egenti usui esse solent. Ceterùm ad ea patranda Senatus auctoritate, socij, nomen Latinum, & Reges ultro auxilia mittendo, postremo omnis ciuitas summo studio adnitebatur. Itaq; ex sententia omnibus rebus paratis, compositisq́;, in Numidiam proficiscitur, magna spe ciuiū, cùm propter bonas artes, tum maximè quòd aduersum diuitias inuictū animum gerebat, & auaritia magistratuum ante id tempus in Numidia nostræ opes contusæ, hostiumq́; auctæ erāt. Sed ubi in Africam uenit, exercitus ei traditur à Spurio Albino procõsule, iners, imbellis, neq, periculi, neq; laboris patiens, lingua, quàm manu promptior, prædator ex socijs, & ipse præda hostium sine imperio, & modestia habitus. Ita imperatori nouo plus ex malis moribus solicitudinis, quàm ex copia militum auxilij, aut bonæ spei accedebat. Statuit tamen Metellus, quanquàm & æstiuorum tempus, comitiorū mora imminuerat, & expectatione euentus, ciuiū animos intentos putabat, non prius bellum attingere, quàm maiorum disciplina milites laborare coégisset. Nā Albinus Auli fratris, exercitusq́; clade perculsus, postquàm decreuerat nõ egredi prouincia, quantū tēporis æstiuorum in imperio fuit, plerunq; milites in* statutis castris habebant, nisi cùm odor, aut pabuli

Ingredi magistratum, alioqui inire & suscipere magistratum.

Nomē Romanū ubique male audit propter auaritiam.

Quāquam propter cōmitia sero in Africam uenerit, ut in æstiuis exercitus dux esse nõ potuerit.

*statiuis

buli egestas locum mutare subegerat. Sed neq; more militari uigiliæ ducebantur, uti cuique libebat, ab signis aberat. Lixæ permisti cum militibus, diu, noctuq; uagabantur: & palantes agros uastare, uillas expugnare, pecoris, & mancipiorum prædas * *certantes agitare, eaq; mutare cum mercatoribus uino aduectitio, & alijs talibus præterea frumentum publice datum uendere, panẽ in dies mercari: postremò quæcũq; dici, aut fingi queunt ignauiæ, luxuriæq; probra, in illo exercitu cũcta fuere, & alia amplius. Sed in ea difficultate Metellum non minus, quàm in rebus hostilibus, magnum, & sapientem uirum fuisse comperio: tãta temperãtia inter ambitionẽ, sæuitiamq; moderatum. Nãq; edicto primùm adiumenta ignauiæ sustulisse dicitur: ne quisquã in castris, panem, aut quem alium coctum cibum uenderet: ne lixæ exercitum sequerentur: ne miles gregarius in castris, ne'ue in agmine seruum, aut iumentum haberet: ceteris arte modum statuisse. Præterà trãsuersis itineribus quotidie castra mouere, iuxtà ac si hostes adessent, uallo atque fossa munire, uigilias crebras ponere, & eas ipse cũ Legatis circuire. item in agmine in primis modò, modò in postremis, sæpe in medio adesse, ne quispiam ordine egrederetur: ut cum signis frequentes incederent, miles cibum, & arma portaret. Ita prohibendo à delictis magis q̃ uindicando, exercitũ breui confirmauit. Intereà Iugurtha ubi quæ Metellus agebat, ex nuncijs accepit: simul de innocentia eius certior Romæ factus, diffidere suis rebus, ac tum demum uerã deditionẽ facere conatus est. Igitur legatos ad Consulem cum supplicijs mittit, qui tantummodo*

* certatim

Neque nimium indulgebat milici, qđ est ambitionis: neq; defatigabat, quod sæuitiæ est.

Nam disciplina Romana suas sibi sarcinas ferebãt singuli milites.

modo ipsi liberisq; uitam peterent, alia omnia dederent populo R. sed Metello iam anteà experimentis cognitum erat, genus Numidarum infidum, ingenio mobili, nouarum rerum auidū esse. Itaque legatos alium ab alio diuersos aggreditur: ac paulatim tentando, postquàm opportunos sibi cognouit multa pollicēdo persuadet, uti Iugurtham maximè uiuum, sin id parum procedat, necatum sibi traderent. Ceterùm palàm, quæ ex uolūtate forent, Regi nunciari iubet. Deinde ipse paucis diebus, intento, atque infesto exercitu in Numidiā procedit. Vbi contra belli faciem tuguria plena hominum, pecora, cultoresq; in agris erāt, ex oppidis, et mapalibus Præfecti Regis obuiam procedebant: parati frumentum dare, commeatū portare, postremò omnia, quæ imperarentur, facere. Neque Metellus minus idcirco, sed pariter, ac si hostes adessent, munito agmine incedere, latè explorare, omnia illa deditionis signa ostentui credere, & insidijs locum tentare. Itaque ipse cū expeditis cohortibus, item funditorum, & sagittariorū delecta manu apud primos erat. in postremo C. Marius Legatus cum equitibus curabat. in utrunq; latus auxiliarios equites, Tribunis legionum, & Præfectis cohortium dispertiuerat: ut cum his permisti uelites, quocunque accederent, equitatus hostium propulsarent. Nā in Iugurtha tantus dolus, tantaq; peritia locorū, & militiæ inerat, ut absens, an præsens, pacem, an bellū gerens perniciosior esset, in incerto haberetur. Erat haud longè ab eo itinere, quo Metellus pergebat, oppidum Numidarum, nomine Vacca, forum rerum uenalium totius regni maximè celebratum: ubi et inco-

Numidarū descriptio.

Vacca, frequens emporium.

incolere, & mercari consueuerant Italici generis multi mortales. Huic Consul simul tentandi gratia, & si paterentur opportunitates loci, præsidium imposuit, prætereà imperauit frumentum, & alia, quæ bello usui forent, cõportare, ratus id quod res monebat, frequentiam negociatorũ, & cõmeatum iuuaturum exercitum, etiã paratis rebus munimẽto fore. Inter hæc negocia Iugurtha impensius modo legatos supplices mittere, pacẽ orare, præter suã, liberorumq; uitam, omnia Metello dedere. Quos item Consul uti priores illectos ad proditionem domum dimittebat, Regi pacem, quã postulabat, neque abnuere, neq; polliceri, & inter eas moras promissa legatorũ expectare. Iugurtha ubi Metelli dicta cum factis cõposuit, ac suis se artibus tentari animaduertit, quippe cui uerbis pax nunciabatur, ceterùm re bellũ asperrimũ erat, urbs maxima alienata, ager hostibus cognitus, animi popularium tentati, coactus rerum neceßitudine, statuit armis certare. Igitur explorato hostiũ itinere, in spẽ uictoriæ adductus, ex opportunitate loci, quã maximas potest copias omnium generum parat, ac per tramites occultos exercitũ Metelli anteuenit. Erat in ea parte Numidiæ, quã Adherbal in diuisione possederat, flumen à Meridie oriens nomine Muthul: à quo mons aberat fermè millia passuum XX, tractu pari, uastus ab natura & humano cultu: sed ex eo medio quasi collis oriebatur in immẽsum pertingens, uestitus oleastro, ac myrtetis, alijsq; generibus arborum, quæ humo arida, atq; arenosa gignuntur. Media autẽ planicies deserta, penuria aquæ, præter flumini propinqua loca. Ea cõsita arbustis, pecore, atq; cultoribus

De dedẽdo Iugurtha.

Muthul neque colebatur, neque natura ferebat aliquid.

toribus frequentabatur. Igitur in eo colle, quem transuerso itinere porrectum docuimus, Iugurtha extenuata suorum acie consedit. Elephantis, & parti copiarum pedestrium Bomilcarē præfecit, eumq; edocet, quæ ageret. Ipse propius montem cum omni equitatu, & peditibus delectis* suos collocat: dein singulas turmas, & manipulos circumiens monet, atq; obtestatur: uti memores pristinæ uirtutis, & uictoriæ, sese, regnumq; suum ab Romanorū auaritia defendant: cum ijs certamen fore, quos anteà uictos sub iugum miserunt: ducem illis, non animū mutatū. quæ ab imperatore decuerint, omnia suis prouisa, locum superiorem, ut prudentes cum imperitis, ne pauciores cū pluribus, aut rudes cum bello melioribus manum consererent. Proinde parati, intentiq; essent, signo dato, Romanos inuadere, illū diē, aut omnes labores, & uictorias cōfirmaturū, aut maximarū ærumnarū initiū fore. Adhoc uiritim, uti quēq; ob militare facinus pecunia, aut honor extulerat, commonefacere beneficij sui, & eū ipsum alijs ostentare, postremò pro cuiusq; ingenio pollicendo, minitando, obtestādo, alium alio modo excitare: cùm interim Metellus ignarus hostium, mōtes digrediēs, cum exercitu conspicitur. Primò dubius, quidnā insolita facies ostēderet (nam inter uirgulta equi, Numidæq; consederant, neq; planè occultati humilitate arborum) & tamen quidnam esset, incerti, cùm natura loci, tum dolo ipsi, atq; signa militaria obscurati: deinde breui cognitis insidijs, paulisper agmen constituit. Ibi commutatis ordinibus in dextro latere, quod proximum hostibus erat, triplicibus subsidijs aciem instruxit. Inter manipulos funditores, et

*se,

Argumentum a necessario.

Viritim.

Græca constructione dixit, obscurati signa militaria, pro obscuratis signis militaribus.

ſagittarios diſpertit, equitatum omnẽ in cornibus locat, ac pauca pro tempore milites cohortatus, aciẽ ſicuti instruxerat, trãſuerſis principijs in planũ deducit. Sed ubi Numidas quietos, neque colle digredi animaduertit, ueritus ex anni tempore, & inopia aquæ ne ſiti conficeretur exercitus, Rutilium legatum cum expeditis cohortibus, & parte equitum præmiſit ad flumen, uti locum castris antecaperet: existimans hoſtes crebro impetu, & transuerſis prælijs iter ſuum remoraturos: et quoniam armis diffiderent, laßitudinem, & ſitim militum tentaturos. Deinde ipſe pro re, atq; loco ſicuti mõte deſcẽderat, paulatim procedere, Marium poſt principia habere, ipſe cũ ſinistræ alæ equitibus eſſe, qui in agmine principes facti erant. At Iugurtha ubi extremũ agmen Metelli primos ſuos prætergreſſum uidet, præſidio quaſi duum millium peditum montem occupat, quà Metellus deſcenderat: ne fortè cedentibus aduerſarijs receptui, ac pòſt munimẽto foret. Deinde repẽtè ſigno dato hoſtes inuadit. Numidæ alij poſtremos cædere, pars à ſinistra, ac dextra tẽtare, infenſi adeſſe, instare, atque omnibus locis Rom. ordines cõturbare. Quorũ etiam qui firmioribus animis obuij hoſtibus fuerant, ludificati incerto prælio ipſi modò eminus ſauciabantur: neq; cõtrà feriendi, aut cõſerendi manũ copia erat. Ante iam docti ab Iugurtha equites, ubi Romanorum turma inſequi cœperat, nõ confertim, neq; in unum ſeſe recipiebant: ſed* alius aliò quàm maximè diuerſi. Ita numero priores, ſi à perſequendo hoſtes deterrere nequiuerãt, diſiectos ab tergo, aut lateribus circumueniebant: ſin opportunior fugæ collis, quàm campi fuerat:

Existimãs futurum, ut Romanum exercitum crebro inuadendo, & ludificãdo diutius eo loco teneat Iugurtha, atq; ita tandem ſiti conficiat.

Extremũ agmẽ carpebant inſenſi, id eſt, hoſtiliter.

*alius ab alio

fuerat: ea uero consueti Numidarũ equi facilè inter uirgulta euadere: nostros asperitas, & insolentia loci retinebat. Ceterũ facies totius negocij uaria, incerta, fœda, atq; miserabilis. Dispersi à suis, pars cedere, alij insequi: neq; signa, neq; ordines obseruare: ubi quẽq; periculũ ceperat, ibi resistere, ac propulsare: arma, tela, equi, uiri, hostes, atq; ciues pmisti: nihil cõsilio, neq; imperio agi: fors omnia regere. Itaq; multũ diei processerat, cũ etiã tũ euentus in incerto erat. Deniq; omnibus labore, et æstu languidis, Metellus, ubi uidet Numidas minus instare, paulatim milites in unũ conducit: ordines restituit, et cohortes legionarias quatuor aduersus pedites hostiũ collocat. Eorum magna pars superioribus locis fessa cõsederat: simul orare, & hortari milites, ne deficerẽt, neu paterentur hostes fugiẽtes uincere: neq; illis castra esse, neque munimentum ullum, quo cedentes tenderent: in armis omnia sita. Sed ne Iugurtha quidem intereà quietus erat, circuire, hortari, renouare prælium, et ipse cum delectis tentare omnia: subuenire suis, hostibus dubijs instare, quos firmos cognouerat, eminus pugnãdo retinere. Eo modo inter se duo imperatores summi uiri certabãt. Ipsi pares ceterùm opibus disparibus. nã Metello uirtus militũ erat, locus aduersus: Iugurthæ alia omnia, præter milites, opportuna. Deniq; Romani, ubi intelligunt, neq; sibi profugium esse, neque ab hoste copiam pugnãdi fieri, * & iã diei uesper aderat, aduerso colle sicuti præceptũ fuerat, euadunt. Amisso loco Numidæ fusi, fugatiq; pauci interiere: plerosque uelocitas, & regio hostibus ignara tutata sunt. Intereà Bolmicar, quem elephãtis, et

Bona pars diei erat exacta.

*ut

parti copiarum pedestriū præfectū ab Iugurtha suprà
diximus:ubi cū Rutilius prætergressus est,paulatim suos
in æquum locum deducit. Ac dum legatus ad flumen quo
præmissus erat,festinans pergit, quietus uti res postula
bat,aciem exornat,neq; remittit interim quid ubiq; ho- (Aciem exornat.)
stis ageret,explorare. Postquàm Rutilium consedisse iã
& animo uacuũ accepit,simulq́; ex Iugurthæ prælio cla
morẽ augeri:ueritus ne legatus cognita re laborantibus
suis auxilio foret:aciem,quam diffidens uirtuti militum
arctè statuerat,quo hostium itineri officeret:latius por (Quo occurreret hosti contendẽti flumen.)
rigit,eoq́; modo ad Rutilij castra procedit. Romani ex
improuiso pulueris uim magnã animaduertũt. Nã pro
spectum ager arbustis consitus prohibebat:& primò ra
ti humum aridam uento agitari, pòst ubi æquabilem ma
nere,et sicuti acies mouebatur,magis,magisq́; appropin
quare uident,cognita re,properantes arma capiunt: ac (Non ceperunt præliũ Romano more ꝓcursu hostes inuadentes.)
pro castris, sicuti imperabatur,consistunt. Deinde, ubi
propius uẽtum est,utrinq; magno clamore cõcurritur.
Numidæ tantummodo remorati, dum in elephãtis auxi
lium putant,postq̃ eos impeditos ramis arborũ, atq; ita
disiectos circumueniri uident,fugam faciunt,ac pleriq;
abiectis armis,collis,aut noctis,quæ iam aderat,auxilio
integri abeũt. Elephãti quatuor capti,aliqui omnes XL.
numero interfecti. At Romani, quanquã itinere, atq;
opere castrorũ,et prælio feßi,*lætiq; erant: tamẽ,quòd (* laßiq;)
Metellus amplius opiniõe morabatur: instructi,intẽtiq;
obuiam procedũt:nam dolus Numidarum nihil lãguidi,
neque remißi patiebatur. Ac primò obscura nocte, post-
quàm haud procul inter se erãt,strepitu uelut hostes ad

uentare

uentare: alteri apud alteros formidinẽ simul, & tumultum facere, & penè imprudentia eßet admißũ facinus miserabile, ni utrinq; præmißi equites rẽ explorauißẽt. Igitur pro metu repẽtè gaudiũ exortũ est. Milites alius alium læti appellant, acta edocent, atq; audiunt: sua quisque fortia facta ad cœlũ effert. QVIPPE res humanæ ita sese habent: in uictoria uel ignauis gloriari licet: aduersæ res etiam bonos * detrectãt. Metellus, in ijsdẽ castris quatriduo moratus, saucios cũ cura reficit: meritos in prælijs more militiæ donat: uniuersos in concione laudat, atque agit gratias: hortatur ad cetera: quæ leuia sunt, parũ animũ gerant: pro uictoria satis iã pugnatũ reliquos labores pro præda fore. Tamen interim trãsfugas, et alios opportunos, Iugurtha ubi gentiũ, aut quid agitaret, cum paucis'ne esset, an exercitũ haberet: ut sese uictus gereret, exploratũ misit. At ille sese in loca saltuosa, & natura munita receperat: ibiq; cogebat exercitum numero hominũ ampliorẽ, sed hebetem, infirmumq;, agri, ac pecoris magis, quàm belli cultorem. Id ea gratia eueniebat, quòd præter regios equites nemo omniũ Numidarũ ex fuga regẽ sequitur: quò cuiusq; animus fert, eò discedunt. Neq; id flagitium militiæ ducitur, ita se mores habent. Igitur Metellus, ubi uidet animũ regis etiã tum ferocem esse: bellũ renouari, quod nisi ex illius libidine geri nõ posset: præterea inimicum certamẽ sibi cũ hostibus: minore detrimento illos uinci, quàm suos uincere: statuit nõ prælijs, neq; acie, sed alio more bellum gerendum. Itaq; in loca Numidiæ opulentißima pergit: agros uastat: multa castella, et oppida temere munita, aut

sine

Alii metũ iucutere.

* detractant.

ſine præſidio capit, incenditq;: puberes interfici iubet, alia oĩa militũ eſſe prædã. Ea formidine multi mortales Romanis dediti obſides, frumentũ, et alia, quæ uſui forẽt, affatim præbita, ubicũq; res poſtulabat, præſidiũ impoſitũ. Quæ negocia multò magis, quã præliũ malè pugnatum ab ſuis regẽ terrebant. Quippe cuius ſpes omnis in fuga ſita erat, ſequi cogebatur: & qui ſua loca defendere nequiuerat, in alienis bellum gerere. Tamen ex inopia, quod optimum uidebatur conſiliũ capit, exercitum plerunq; in ijſdẽ locis opperiri iubet. Ipſe cũ delectis equitibus Metellũ ſequitur: nocturnis, et auijs itineribus ignoratus, Romanos palãtes repẽtè aggreditur. Eorũ plerique inermes cadũt, multi capiũtur, nemo omniũ intactus profugit: et Numidæ prius quã ex caſtris ſubueniretur, ſicuti iuſſi erant, in proximos colles diſcedũt. Interim Romæ gaudium ingens ortũ cognitis rebus Metelli, ut ſeſe & exercitum more maiorum gereret, ut in aduerſo loco uictor tamẽ uirtute fuiſſet, hoſtiũ agro potiretur: Iugurtham, magnificum ex Auli ſocordia, ſpẽ ſalutis in ſolitudine, aut fuga coẽgiſſet habere. Itaq; Senatus ob ea feliciter acta Dijs immortalibus* ſupplicia decernere, ciuitas trepida anteà, ſolicita de belli euẽtu, læta agere: de Metello fama præclara eſſe. Igitur eò intẽtior ad uictoriã niti, omnibus modis feſtinare: cauere tamen necubi hoſti opportunus fieret: meminiſſe poſt gloriã inuidiã ſequi. Ita quo clarior, eò magis anxius erat, neque poſt inſidias Iugurthæ effuſo exercitu prædari. Vbi frumento, aut pabulo opus erat cohortes cum omni equitatu præſidiũ agitabant: exercitus partem ipſe, reliquos Marius ducebat.

In quæ loca ipſe Metellum ſecutus fuerit.

*alij, ſupplicationem

Γνώμη.

Id eſt, agebant excubias, & erant in ſtatione.

Sed

Sed igne magis, quàm præda ager uastabatur. Duob. lo cis haud longè inter se castra faciebãt. Vbi ui opus erat cuncti aderãt: ceterùm quò fuga, atq; formido latius cre sceret, diuersi agebant. Eo tempore Iugurtha per colles sequi: tempus, aut locum pugnæ quærere: quà uenturum hostem audierat, pabulum, & aquarum fontes, quorum penuria erat, corrumpere: modò se Metello, interdũ Ma rio ostendere: postremo in agmine tentare, ac statim in colles regredi: rursus alijs, pòst alijs minitari: neque prælium facere, neque ocium pati: tantummodo hostẽ ab incepto retinere. Romanus Impator ubi se dolis fatiga ri uidet, neque ab hoste copiam pugnandi fieri: urbem magnam, et in ea parte, qua sita erat, arcem regni, nomi ne Zamam, statuit oppugnare: ratus id, quod negocium poscebat, Iugurtham laborantibus suis auxilio uenturũ, ibiq; præliũ fore. At ille quæ parabãtur à perfugis edo ctus, magnis itineribus Metellum anteuenit: oppidanos hortatur, ut mœnia defendãt, additis auxilio perfugis: quod genus ex copijs regis, quod fallere nequibat, fir missimum erat. Prætereà pollicetur in tẽpore semet cũ exercitu adfore. Ita cõpositis rebus, in loca quàm maxi mè occulta discedit: ac paulò pòst cognoscit, Marium ex itinere frumentatum cum paucis cohortibus Siccam mis sum: quod oppidum primum omnium post malã pugnã ab Rege defecerat. Eò cũ delectis equitibus noctu per git: et iã egrediẽtibus Romanis in porta pugnã facit: si mul magna uoce Siccẽses hortatur, uti cohortes, ab tergo circũueniãt: fortunã illis preclari facinoris* casum da re: si id fecerint, posteà sese in regno, illos in libertate sine metu

Castra facere.

Metellus Zamã obsidere parat.

Verbum historicũ frumentatum.

Pugnam facere.

* causam

*metu ætatẽ acturos. At ni Marius signa inferre, atq; eua dere oppido properauisset, profectò cuncti, aut magna pars Siccensiũ fidem mutauissent : tanta mobilitate sese Numidæ gerũt. Sed milites Iugurthini paulisper à Rege sustẽtati, postquàm maiore ui hostes urgẽt, paucis amissis profugi discedunt. Marius ad Zamã peruenit. Id oppidũ in campo situm, magis opere, quàm natura munitũ erat, nullius idoneæ rei egens, armis, uirisq; opulentum. Igitur Metellus pro tempore, atque loco paratis rebus cũcta mœnia exercitu circũuenit. Legatis imperat, ubi quisq; curaret, deinde signo dato undique simul clamor ingens exoritur: neque ea res Numidas terret: infensi, intentiq; sine tumultu manent: prælium incipitur. Romani pro ingenio quisq;, pars eminus glãde, aut lapidibus pugnare: alij succedere, ac modò murũ suffodere, modò scalis aggredi, cupere præliũ in*manibus facere. Cõtra ea oppidani in proximos saxa uoluere, sudes, pila, præterea pice sulphure, et tæda mistã ardẽti mittere. Sed ne illos quidẽ, qui procul manserant, timor animis satis muniuerat. Nam plerosque iacula tormẽtis, aut manu emissa uulnerabant: pariq; periculo, sed fama impari boni, atq; ignaui erant. Dũ apud Zamã sic certatur, Iugurtha ex improuiso castra hostiũ cũ magna manu inuadit, remissis, qui in præsidio erant, & omnia magis, quàm præliũ expectantibus, portam irrupit. At nostri repẽtino metu perculsi, sibi quisq; pro moribus cõsulũt, alij fugere, alij arma capere: magna pars uulnerati, aut occisi sunt. Ceterùm ex omni multitudine nõ amplius XL memores nominis Romani, grege facto locum cepere, paulò quã alij editiorem:*

**mœnib.*

Qui per metum sibi ꝓspexerant, ut abessent a mœnibus adeoq; a periculo quã longissime.

A tergo irrumpit in castra.

Facilius de mõte pugnatur quã aduersus montem.

editiorem: neq; inde maxima ui depelli quiuerunt: sed tela eminus missa remittere, pauci in pluribus minus frustrari: sin Numidæ propius accessissent, ibi uerò uirtutē ostēdere, et eos maxima ui cædere, fundere, atq; fugare. Interim Metellus cùm acerrimè rē gereret, clamorē, & tumultū hostilē à tergo accepit. Deinde conuerso equo animaduertit fugā ad se uersum fieri: quæ res indicabat populares esse. Igitur equitatū omnē ad castra properè misit, ac statim C. Mariū cū cohortibus sociorū, eumq; lacrymans per amicitiam, perq; Remp. obsecrat, ne quā contumeliā remanere in exercitus uictore, ne'ue hostes inultos abire sinat. Ille breui mādata efficit. At Iugurtha munimento castrorum impeditus, cùm alij super uallum præcipitarētur, alij in angustijs ipsi sibi properantes officerēt, multis amissis in loca munita sese recepit. Metellus infecto negocio, postquàm nox aderat, in castra cum exercitu reuertitur. Igitur postero die prius, quā ad oppugnandum egrederetur, equitatum omnem in ea parte, qua regis aduētus erat pro castris agitare iubet: portas, & proxima loca Tribunis dispertit: deinde ipse pergit ad oppidum, atque uti superiore die murū aggreditur. Interim Iugurtha ex occulto repēte nostros inuadit. qui in proximo locati fuerant, paulisper territi perturbantur, reliqui citò subueniunt. Neq; diutius Numidæ resistere quiuissent, ni pedites cum equitibus permisti, magnam cladem in congressu facerent: quibus illi freti, nō, uti equestri prælio solet, sequi, deinde cedere, sed aduersis equis concurrere, implicare, ac pturbare aciē: ita expeditis peditibus suis hostes penè uictos dare. Eodē tempore

Virtute pe ditū res defensa est.

*pore apud Zamã magna ui certabatur. Vbi quisq; Legatus, aut Tribunus curabat, eò accerrimè niti: neq; alius in alia magis, quàm in sese spem habere: pariterq; oppidani agere, oppugnare, aut parare omnib. locis, auidius alteri alteros sociare, quàm semet tegere. Clamor permistus hortatione, lætitia, gemitu. Itẽ strepitus armorũ ad cœlũ ferri, tela utrinq; uolare. Sed illi, qui mœnia defensabant, ubi hostes paululũ modò pugnã remiserant, intẽti præliũ equestre prospectabant. Eos uti quæq; Iugurthæ res erãt, lætos modò, modò pauidos animaduertentes: ac sicuti à suis audiri, aut cerni possent, monere alij, alij hortari, aut manu significare, aut niti corporibus: huc, & illuc quasi uitabundi, aut iacientes tela agitare. Quod ubi Mario cognitũ est (nã is in ea parte curabat) cõsultò lenius agere, ac diffidẽtiã rei simulare: pati Numidas sine tumultu, regis præliũ uisere. Ita illis studio suorũ *abstrictis repẽtè magna ui murũ aggreditur, & iam scalis aggreßi milites, propè summa ceperant: cùm oppidani concurrunt, lapidesq;, & ignem, prætereà alia tela ingerunt. Nostri primò resistere: deinde ubi unæ, atq; alteræ scalæ cõminutæ sunt, qui superstiterãt afflicti sunt: ceteri quoquo modo potuere, pauci integri, magna pars confecti uulneribus abeunt. Deniq; utrinque prælium nox diremit. Metellus postquàm uidet frustra inceptum, neque oppidum capi, neq; Iugurtham niti nisi ex insidijs, aut de suo loco pugnam facere, et iam æstatẽ exactam esse, ab Zama discedit: & in ijs urbibus, quæ à rege defecerãt satisq; munitæ loco, aut mœnibus erãt præsidia imponit. Ceterùm exercitũ in prouincia, quæ proxima*

Egregia hypotipoßis, quę iterum atque iterũ est legẽda.

*astrictis

xima est Nuuidiæ, hyemandi gratia collocat. Neque id tempus ex aliorũ more quieti, aut luxuriæ cõcedit. Sed, quoniam armis bellum parũ procedebat, insidias regi p amicos tendere: & eorum perfidia pro armis uti parat. Igitur *Bomilcarem, qui Romæ cum Iugurtha fuerat, & inde uadibus datis de Maßiuæ nece clam iudicium fugerat: quòd ei per maximam amicitiam, maxima copia fallendi erat, multis pollicitationibus aggreditur: ac primò efficit, uti ad se colloquendi gratia occultus ueniat: deinde fide data, si Iugurtham uiuũ, aut necatum sibi tradidisset, fore, ut illi Senatus impunitatem, & sua omnia cõcederet.* Facile *Numidæ persuadet, cùm ingenio infido, tum metuenti, ne si pax cum Romanis fieret, ipse per cõditionẽ ad supplicium traderetur.* Is, *ubi primùm opportunum fuit, Iugurtham anxium, ac miserantem fortunas suas accedit: monet, atque lacrymans obtestatur, uti aliquando sibi, libertisq;, & genti Numidarũ optimè meritæ prouideat: omnibus prælijs sese uictos, agrũ uastatũ multos mortales captos, occisos, regni opes comminutas esse: satis sæpe iam & uirtutem militum, et fortunam tẽtatam: caueat, ne illo cunctante, Numidæ sibi consulant.* His, *atq; talibus alijs ad deditionem animũ Regis impellit.* Mittuntur *ad Imperatorẽ legati, qui Iugurthã imperata facturũ dicerent: ac sine ulla pactione sese, regnũq; suum in illius fidẽ tradere.* Metellus *properè cunctos Senatorij ordinis ex hybernis accersiri iubet.* Eorũ, *& aliorũ, quos idoneos ducebat, conciliũ habet.* Ita *more maiorũ ex cõcilij decreto, per legatos Iugurthæ imperat, argenti pondo ducenta millia.* Elephantos *omnes, quorum,*

Prouidere mihi.

Ne Numidæ ipsi prodant eum.

& armorum aliquantulũ. Quæ poſtquàm ſine mora fa
cta ſunt, iubet omnes perfugas uinctos adduci. Eorũ ma
gna pars, uti iuſſum erat, adducti: pauci cùm primùm de
ditio cœpit, ad Regem Bocchũ in Mauritaniã abierãt.
Igitur Iugurtha ubi armis, uiriſq;, & pecunia ſpoliatus
impera torum. eſt, dum ipſe ad imperandũ Tiſidium uocaretur, rurſus
cœpit flectere animũ ſuũ: & ex mala conſcientia digna
timere. Denique multis diebus per dubitationẽ conſum
ptis, cùm modò tædiò rerum aduerſarum omnia, bello po
tiora duceret: interdum ipſe ſecum reputaret, QVÀM
grauis caſus in ſeruitiũ ex regno foret: multis, magniſq;
bellum ſumit præſidijs nequicquã perditis, deintegro reſumit bellũ:
& Romæ Senatus de prouincijs conſultus, Numidiã Me
tello decreuerat. Per idem tempus Vticæ fortè C. Mario
per hoſtias Dijs ſupplicãti, magna atque mirabilia por
tendi Aruſpex dixerat: prouide, quæ animo agitabat, fre
tus Dijs, ageret: fortunam quàm ſæpiſſimè experiretur:
cuncta proſperè euẽtura. At illum iam anteà Conſulatus
ingens cupido exagitabat: ad quẽ capiundum præter ue
tuſtatem familiæ, alia omnia abũdè erant, induſtria, pro
bitas, militiæ magna ſcientia, animus belli ingẽs, domi
modicus: libidinis, & diuitiarũ uictor, tantũmodo gloriæ
auidus. Sed is natus, & per omnem pueritiam Arpini
*altus * alitus, ubi primũ ætas militiæ patiens fuit, ſtipendijs
faciundis, non Græca facundia, neque urbanis munditijs
ſeſe exercuit: ita inter bonas artes integrũ ingeniũ bre
ui adoleuit. Ergo ubi primùm tribunatum militarẽ à
populo petit, pleriſq; faciẽ eius ignorantibus, facilè no
tus per omnes tribus declaratur. Deinde ab eo magiſtra
tu alium

tu alium post aliū sibi peperit: semperq́; in potestatibus eo modo agitabat, ut ampliore, quàm gerebat, dignus haberetur. Tamen is ad id locorum talis (nam posteà ambitione præceps datus est) Consulatum appetere nō audebat. Etiam tū alios magistratus plebs, Consulatū nobilitas, inter se per manus, tradebat. Nouus nemo tā clarus, neque tam egregius factis erat, quin is indignus illo honore, & quasi pollutus haberetur. Igitur ubi Marius Aruspicis dicta eodē intendere uidet, quò cupido animi hortabatur, ab Metello, petendi gratia, mißionē rogat: cui quanquàm uirtus, gloria, atq; alia optanda bonis superabant, tamen inerat contemptor animus, et superbia, commune nobilitatis malum. Itaq; primùm cōmotus insolita re, mirari eius consilium, & quasi per amicitiā monere, ne tam praua inciperet, neu sup fortunam animū gereret: NON omnia omnibus cupienda esse: debere illi res suas satis placere, postremò caueret id petere à populo Romano, quod illi iure negaretur. Postquàm hæc atq; alia talia dixit, neq; animus Marij flectittur: respondit ubi primū potuisset: p negocia pub. facturū sese, quæ peteret. Ac posteà sæpius eadē postulanti fertur dixisse: ne festinaret abire: satis mature illum cū filio suo Consulatum petiturum. Is eo tempore in contubernio patris ibidem militabat, annos natus circiter XX. Quæ res Mariū cùm pro honore, quem affectabat, tū contra Metellū uehementer accēderat. Ita cupidine, atq; ira, peßimis cōsultoribus grassari: neq; facto ullo, neq; dicto abstinere, quod modò ambitiosum foret. Milites, quibus in hybernis præerat, laxiore imperio, quàm anteà, habere:

Appetese Consulatū.

Debere se cōtinere intra suā pelliculam.

Γνώμη.

apud negociatores, quorũ magna multitudo Vticæ erat, criminosè simul, et magnificè de bello loqui: dimidia pars exercitus si sibi permitteretur, paucis diebus Iugurthã in catenis habiturum: ab Imperatore consultò bellum trahi, quòd homo inanis: & regiæ superbiæ imperio nimis gauderet. Quæ omnia illis eo firmiora uidebantur, quia diuturnitate belli, res familiares corruperant. ET animo cupiẽti nihil satis festinatur. Erat preterea in exercitu nostro Numida quidã, nomine Gauda, Manastabalis filius, Masinissæ nepos, quẽ Micipsa testamento secũdum hæredẽ scripserat: morbis cõfectus, & ob eam caussam mente paululũ immutata. Cui Metellus petenti more regum, ut sellam iuxtà poneret, item posteà custodiæ caussa turmam equitum Romanorũ, utrunq; negauerat honorem, quòd eorũ modò foret, quos populus Romanus Reges appellauisset: præsidiũ, quòd cõtumeliosum in eos foret, si equites Romani, satellites Numidæ traderentur. Hunc Marius anxiũ aggreditur, atque hortatur, ut contumeliarũ in Imperatorem cum suo auxilio pœnas petat: hominem ob morbos animo parũ ualido, secunda oratione extollit: illum Regem, ingentẽ uirum, Masinissæ nepotẽ esse: si Iugurtha captus, aut occisus foret, Imperium Numidiæ sine mora habiturũ: id ideò maturè posse euenire, si ipse Consul ad id bellum missus oret. Itaque & illum, & equites Romanos, milites, & negociatores, alios ipse, plerosque spes pacis *impedit, uti Romã ad suos necessarios aspere in Metellum de bello scribãt: Marium Imperatorem poscant. Sic à multis illi mortalibus honestißima suffragatione Consulatus petebatur: simul ea tem-

Res familiaris multum accepe rat detrimenti.

Γνώμη.

*impellit

ea tempestate plebs nobilitate fusa, per legem* Maniliã nouos extollebat: ita Mario cũcta procedere. Interim Iugurtha postquàm omissa deditione bellũ incipit, cum magna cura parare omnia: festinare: cogere exercitũ: ciuitates, quæ ab se defecerãt, formidine, aut ostentãdo, præmia affectare: cõmunire suos locos: arma, tela, aliaq; quæ spe pacis amiserat, reficere, aut commercari: seruitia Romanorum allicere: & eos ipsos, qui in præsidijs erãt, pecunia tẽtare: prorsus nihil intactum, neq; quietum pati, cuncta agitare. Igitur Vaccẽses, quo Metellus initio Iugurtha pacificante præsidium imposuerat, fatigati Regis supplicijs, neq; anteà uoluntate alienati, principes ciuitatis inter se coniurant. NAM uulgus, ut plerunq; solet & maximè Numidarum, ingenio mobili, seditiosum, atq; discordiosum erat, cupidum nouarũ rerum, quieti, et ocio aduersum. Deinde cõpositis inter se rebus, in diẽ tertiũ cõstituunt: quòd is festus, celebratusq; per omnẽ Africam, ludum, & lasciuiam magis, quàm formidinem ostentabat. Sed ubi tẽpus fuit, Centuriones, Tribunosq; militares, et ipsum Præfectum oppidi Titum Turpilium Syllanum, alius aliũ in domos suas inuitant, eos oẽs, præter Turpiliũ, inter epulas obtruncant: posteà milites palantes, inermes, quippe in tali die, & sine imperio aggrediuntur. Idẽ plebs facit, pars edocti à nobilitate, alij studio talium rerũ incitati, queis acta, consiliumq; ignorantibus, tumultus ipse, et res nouæ satis placebãt. Romani milites perculsi improuiso metu, incerti, ignariq; quid potißimũ facerent, * trepidare arcẽ oppidi, ubi signa, & scuta erãt, præsidiũ hostiũ, & portæ antè clausæ fugam

* aliter, Manliam

Qua lege cautũ erat, ut re male gesta a nobilitate, mandarentur nouis hominibus magistratus.

Verbũ historicum pacificare, ut legati ueniunt pacificatum, & tamen nos possumus ubiuis uti.

Γνώμη.

Numidæ.

* aliter, trepidare ad arcem

gam probibebant. Ad hoc mulieres, puerique pro tectis ædificiorum saxa, & alia, quæ locus præbebat, certatim mittere. Ita neque cauere anceps malū, neque à fortißimis infirmißimo generi resisti posse: iuxtà boni, maliq́; strenui, & imbelles multi obtrūcati. In ea tāta asperitate sæuißimis Numidis, & oppido undique clauso, Turpilius præfectus unus ex omnib. Italicis profugit intactus. Id misericordiane hospitis, an pactione, an casu ita euenerit, parū cōperimus: nisi, quòd illi in tāto malo turpis uita, integra fama potior fuit, improbus, intestabilisq́; uidetur. Metellus postquàm de rebus Vaccæ actis cōperit, paulisper mœstus è conspectu abijt: deinde ubi ira, & ægritudo permista sunt, cum maxima cura ultum ire iniurias festinat. Legionem, cum qua hyemabat, & quàm plurimos potest Numidas equites: pariter cū occasu solis expeditos educit: et postera die circiter horā tertiā peruenit in quandam planiciem, locis paulò superiorib. circumuentā. Ibi milites fessos itineris magnitudine, & iam abnegantes omnia, edocet, oppidum Vaccam nō amplius mille passuum abeße: decere illos reliquū laborem æquo animo pati, dum pro ciuibus suis uiris fortißimis, atque miserrimis pœnas caperent: prætereà prædam benignè ostentat. Sic animis eorū arrectis, equites in primo latere, pedites q̄ arctißimè pergere, & signa occultare iubet. Vaccēses ubi animaduertere ad se uersum exercitum pergere, primò, uti res erat, Metellum eſſe rati, portas clausere: deinde ubi neque agros uastari, et eos, qui primi aderant, Numidas equites uident, rursum Iugurthā arbitrati, cū magno gaudio obuij procedunt. Equites

Romani milites apud Vaccam occiduntur.

Intestabilis, id est, infamis.

In uallem quandā peruenit.

Pœnas capere.

tes, peditesq́; repentè signo dato, alij uulgũ effusum op pido cædere, alij ad portas festinare, pars turres capere: ira, atque spes prædæ amplius, quàm laßitudo, posse. Ita Vaccenses biduum modò ex perfidia lætati: ciuitas magna, atq; oppulẽta pœnæ cuncta, aut prædæ fuit. Turpilius, quem Præfectum oppidi unum ex omnibus profugisse suprà ostendimus, iussus à Metello caussam dicere, postquàm sese parum expurgat, condemnatus, uerberatusq́;, pœnas capite soluit. Nam is ciuis ex * *Collatia erat. Per idẽ tempus Bomilcar, cuius impulsu Iugurtha deditionem, quam metu deseruit, inceperat: suspectus regi: & ipse eum suspiciens, nouas res cupere: ad perniciẽ eius dolum quærere: diu, noctuq́; fatigare animũ. Deniq; omnia tentando, socium sibi adiungit Nabdalsam, hominem nobilem, magis opibus clarum, acceptumq́; popularibus suis: qui plerunq; exercitum ductare seorsum ab rege, & omnes res exequi solitus erat, quæ Iugurthæ fesso, aut maioribus astricto superauerant: ex quo illi gloria, opesq́; inuentæ. Igitur utriusq; consilio dies insidijs statuitur: cetera, uti res posceret, ex tempore parari placuit. Nabdalsa ad exercitũ profectus est, quem inter hyberna Romanorum iussus habebat, ne ager inultis hostibus uastaretur. Is postquàm magnitudine facinoris perculsus, ad tempus non uenit: metusq́; rẽ impediebat, Bomilcar simul cupidus incepta patrandi, & timore socij anxius, ne omisso uetere consilio nouũ quæreret: literas ad eum per homines fideleis mittit, in queis molliciẽ, socordiamq́; uiri accusare: testari Deos, p̄ quos iurasset: monere ne præmia Metelli, in pestem suam conuerteret*

*Latio

Anxiũ esse, uertere animum in omnes partes, sicut in rebus periculosis fit.

*exitium Iugurthæ*exitũ adesse: ceterùm suá ne, an nirtute Metelli periret, id modò agitari. Proinde reputaret cũ animo suo præmia, an cruciatum mallet. Sed cum hæ literæ adlatæ sunt, forte Nabdalsa exercito corpore fessus, in lecto quiescebat: ubi cognitis Bomilcaris uerbis, primò cura eum, deinde uti ægrũ animum solet, somnus cepit. Erat ei Numida quidã negociorum curator, fidus, acceptusq;, et omniũ cõsiliorũ, nisi nouißimi, particeps. Qui postquàm adlatas literas audiuit, & ex consuetudine ratus opera, aut ingenio suo opus esse: in tabernaculum introiuit: & dormiẽte illo, epistolã super caput in puluino temerè positam sumit, ac perlegit: deinde properè, cognitis insidijs, ad Regem pergit. Nabdalsa paulò post experrectus, ubi neq; epistolam reperit, & rem omnem utì acta erat ex perfugis cognouit: primò indicem persequi conatus, postquàm id frustra fuit, Iugurtham placandi gratia accedit: dicit, quæ ipsæ parauisset facere, pfidia clientis sui præuẽta: lacrymans obtestatur per amicitiã, perq; sua anteà fideliter acta, ne super tali scelere suspectum sese haberet. Ad ea Rex aliter, atq; animo gerebat, placidè respõdit. Bomilcare, atq; alijs multis, quos socios insidiarum cognouerat, interfectis, iram oppresserat, ne qua ex eo negocio seditio oriretur. Neq; post id locorũ Iugurthæ dies, aut nox ulla quieta fuit: neq; loco, neque mortali cuiquam, aut tẽpori satis credere: ciues, hostesq; iuxtà metuere: circunspectare omnia, & omni strepitu pauescere: alio, atq; alio loco sæpe contra decus regium noctu requiescere: interdũ somno excitus, arreptis armis tumultũ facere: ita formidine quasi uecordia exagitari.

Elegãs affectus.

In caussa honesta utimur indice. Proditor in turpi causa dicitur.

Animus tyranni nunquam quietus aut securus esse potest, timetur enim ab omnibus, & cõtra ipse omnes timet.

Igitur

*Igitur Metellus ubi de casu Bomilcaris, & indicio pate facto ex perfugis cognouit: rursus tanquam ad integrũ bellum cuncta parat, festinatq́;. Marium fatigantem de profectione, simul & inuitum, & offensum sibi, parum idoneum ratus, domũ dimittit. Et Romæ plebes literis, quæ de Metello, ac Mario missæ erant, cognitis, uolenti animo de ambobus acceperãt. Imperatori nobilitas, quæ anteà decori fuerat, inuidiæ esse: at illi alteri generis hu militas fauorem addiderat: ceterùm in utroq; magis stu dia partiũ, quàm mala, aut bona sua*moderari. Præter eà seditiosi magistratus uulgus exagitare: Metellũ omnibus concionibus capitis arcessere, Marij uirtutem in maius celebrare. Denique plebes sic est accensa, ut opifi ces, agrestesq́; omnes, quorum res, fidesq́; in manibus si tæ erant, relictis operibus frequentarent Mariũ: & sua necessaria post illius honorem ducerent. Ita perculsa no bilitate, post multas tẽpestates nouo homini Consulatus mandatur: & posteà populus à Tribuno plebis Lucio Manlio Mantino rogatus, quẽ uellet cum Iugurtha bel lum gerere, frequens Marium iußit. Sed Senatus paulò ante Metello Numidiam decreuerat. Ea res frustra fuit. Eodem tempore Iugurtha amißis amicis, quorum plerosque ipse necauerat, ceteri formidine, pars ad Romanos, alij ad regem Bocchũ profugerãt: cùm neq; bellum geri sine ministris posset, et nouorum fidem in tanta perfi dia ueterum experiri periculosum duceret, uagus, incer tusq́; agitabatur: neque illi res ulla, neque consilium, aut quisquam hominũ satis placebat. Itinera, Præfectosq́; in dies mutare: modò aduersum hostes, interdũ in solitudines per*

Vulgus omnia mauult quam moram.

*moderata

Romana forma loquendi.

Nouus homo qui in clarescit uirtute sua.

nes per

nes pgere: sæpe in fuga, ac paulò pòst spē in armis habere: dubitare uirtuti, an fidei populariū minus crederet: ita quocunq; intēderat, res aduersæ erant. Sed inter eas moras repentè sese Metellus cum exercitu ostendit. Numidæ ab Iugurtha pro tempore parati, instructiq; sunt: deinde prælium incipitur. Qua in parte Rex pugnæ ad fuit, ibi aliquandiu certatū est: ceteri omnes eius milites primo congressu pulsi, fugatiq;: Romami signorū, & armorum, & aliquanto numero hostium potiti. Nā fermè Numidas in omnib. prælijs magis pedes, quàm arma tutati sunt. Ea fuga Iugurtha impēsius modò rebus suis diffidens, cū pfugis, et parte equitatus in solitudines, dein

Thala. *Thalam peruenit. Id oppidū magnum, atq; opulentum, ibiq; pleriq; thesauri, filiorūq; eius multus pueritiæ cultus erat. Quæ postquàm Metello comperta sunt, quanquàm inter Thalam, flumenq; proximum in spatio millium quinquaginta, loca arida, atq; uasta esse cognouerat: tamē spe patrandi belli, si eius oppidi potitus foret, omnes asperitates superuadere, ac naturam loci etiā uincere aggreditur. Igitur omnia iumēta sarcinis leuari iubet, nisi frumento dierū X. ceterùm utres modò, & alia aquæ idonea portari: Prætereà conquirit ex agris quàm plurimùm potest domiti pecoris: eoq; imponit uasa cuiusque modi, sed pleraque lignea collecta ex tugurijs Numidarū. Ad hoc finitimis imperat, qui se post regis fugam Metello dediderant, quàm plurimùm quisque aquæ portaret: diē, locumq;, ubi præstò forent, prædicit. Ipse ex flumine, quam proximam oppido aquam esse suprà diximus, iumenta onerat. Eo modo instructus ad Thalam*

Non solum rusticis instrumentis, uerum etiā a popularibus portatur aqua.

proficisci-

proficiſcitur. Deinde *ubi ad id loci uentũ eſt, quo* Numi*dis præceperat, & caſtra poſita, munitaq́; ſunt: tanta re pẽtè è cœlo miſſa uis aquæ dicitur, ut ea modò exercitui ſatis ſuperq́; foret.* Præterea *cõmeatus ſpe amplior: quia* Numi*dæ, ſicuti pleriq; in noua deditione, officia intende rãt.* Ceterũ *milites religione pluuia magis uſi, eaq́; res multum animis eorum addiderat.* Nam *rati ſeſe* Dijs *im mortalibus curæ eſſe: deinde poſtero die contra opinio nem* Iugurth*æ, ad* Thalam *perueniunt.* Oppidani, *qui ſe locorum aſperitate munitos crediderant, magna, atq; in ſolita re perculſi, nihilo ſegnius bellũ parare: idem noſtri facere.* Sed Rex *nihil iã* Metello *infectum credens: quip pe qui omnia arma, tela, equos, locos, tẽpora deniq;* Na*turam ipſam ceteris imperitantem, induſtria uicerat, cũ liberis, & magna parte pecuniæ ex oppido noctu profu git.* Neq; *poſteà in ullo loco amplius uno die, aut una no cte moratus, ſimulabat ſeſe negocij gratia properare.* Ce*terùm proditionem timebat, quã uitare poſſe celeritate putabat: nam talia conſilia per ocium ex opportunitate capi.* At Metellus *ubi oppidanos prælio intentos, ſimul* oppid*ũ & operibus, & loco munitum uidet, uallo, foſ ſaq́; mœnia circumuenit.* Deinde *iubet locis ex copia ma ximè idoneis uineas agere, ſuperq́; aggerẽ iacere: impo ſitis & ſuper aggerem turribus opus, & miniſtros tu tari.* Contra *hæc oppidani feſtinare, parare, prorſus ab utriſque nihil reliquũ fieri.* Deniq; Romani *multo antè labore, prælijsq́; fatigati, poſt dies quadraginta, q̃ eò uentum erat, oppido modò potiti, præda omnis à perfu gis corrupta eſt.* Hi *poſtquàm murum arietibus feriri,*

Certabant inter ſe officijs.

resq́;

resq; suas adflictas uident, aurum, argentumq́;, & aliæ, quæ prima ducuntur, domũ regiam comportant. Ibiq; ui no, & epulis onerati, illaq́;, & domum, et semet igni cor rumpunt: & quàs uicti ab hostibus pœnas metuerãt, eas ipsi uolentes pependere. Sed pariter cum capta Thala legati ex oppido Lepti ad Metellum uenerat, orantes uti præsidiũ, Præfectumq́; eò mitteret: Hamilcarem quẽ dam hominem nobilem, factiosum, nouis rebus studere: ad uersum quem neq; imperia magistratuum, neq; leges ua lerent: id ni festinaret, in summo periculo suam salutẽ, & illorum socios fore. Nam Leptitani iam inde à princi pio belli Iugurthini ad Bestiam Consulem, et posteà Ro mam miserant, amicitiam, societatemq́; rogatum. Deinde ubi ea impetrata fuere, semp boni, fidelesq́; mansere, & cuncta à Bestia, Albino, Metelloq; imperata grauiter fe cerãt. Itaque ab Imperatore facilè, quæ petebãt, adepti. Missæ sunt eò cohorthes Ligurũ quatuor, & C. Annius Præfectus. Id oppidum ab Sidonijs conditum est, quos ac cepimus profugos ob discordias ciuiles, nauib. in eos lo cos uenisse: ceterum situm inter duas Syrteis, quibus no men ex re inditum. Nam duo sunt sinus popè in extre ma Africa, impares magnitudine: pari natura: quorum proxima terræ præalta sunt: cetera, uti fors tulit, alta, alia in tẽpestate uadosa. Nam ubi mare magnũ esse, et sæ uire cœpit uentis, limum, arenamq́;, & saxa ingentia flu ctus trahunt: ita facies locorũ cum uẽtis simul mutatur: Syrtes ab tractu nominatæ. Eius ciuitatis lingua, modò conuersa connubio Numidarum, legum; cultusq́;, plera que Sidonica, quæ eò facilius retinebantur, quòd procul ab im*

*alias p pendere

Thala a Sidoniis condita.

ab imperio Regis ætatem agebant. Inter illos, & frequē tem Numidiam, multi, uastiq; loci erant. Sed quoniam in has regiones per Leptitanorum negocia uenimus, nō indignum uidetur, egregiū atq; memorabile facinus duorum Carthaginiensium memorare. Eam rē nos locus admonuit. Qua tempestate Cartaginienses pleraq; Africæ imperitabant, Cyrenenses quoq; magni, atq; opulenti fuere. Ager in medio arenosus una specie: neq; flumē, neq; mons erat, qui fines eorum discerneret. Quæ res eos in magno, diuturnoq; bello inter se habuit. Postquàm utrinque legiones, itē classes sæpe fusæ, fugatæq;, & alteri alteros aliquātulū attriuerat: ueriti, ne mox uictos, uictoresq; defessos alius aggrederetur, per inducias sponsionē faciūt, uti certo die legati domo proficiscerētur: quo in loco inter se obuij fuissent, is cōmunis utriusq; populi finis haberetur. Igitur Carthagine duo fratres missi, quib. nomē Philænis erat, maturauere iter pergere: Cyrenēses tardius iere. Id socordia'ne, an casu acciderit, parū cognoui. Ceterū solet in illis locis tempestas haud secus, atq; in mari retinere. Nā ubi ꝑ loca æqualia, & nuda gignentiū, uētus coortus arenā humo excitauit, ea magna ui agitata, ora, oculosq; implere solet: ita* prospectu impedito morari iter. Postq̄ Cyrenenses aliquāto posteriores sese uidēti & ob rē corruptā domi pœnas metuunt: criminari Carthaginiēses ante tempus domo digressos, cōturbare rem: deniq; omnia malle, q̄ uicti abire. Sed cùm Pœni aliā conditionē tantūmodo æquam peterent, Græci optionem Carthaginiensibus faciunt: ut uel illi, quos fines populo suo peterent, ibi uiui obruerentur, uel eadem cō-

ditione

Memorabile facinus duorū Carthaginēsiū.

Valerius Maxi. lib. 5. cap. 6.

* profectu

ditione sese, quem in locum uellent, processuros. Philæni conditione probata, seq́; , uitamq́; suam Reip. condonauere: ita uiui obruti. Carthaginiēses in eo loco Philænis fratrib. aras consecrauere, aliją́; illis domi honores instituti. Nunc ad rem redeo.

Vt permitteretur qđ iure erat ꝑmissum.

IVgurtha postquàm amissa Thala nihil satis firmum contra Metellum putat: per magnas solitudines cū paucis profectus, peruenit ad Getulos, genus hominū ferum, incultumq́; & eo tempore ignarum nominis Romani. Eorum multitudinem in unum cogit: ac paulatim cō suefacit ordines habere, signa sequi, imperiū obseruare, itē alia militaria facere. Prætereà Regis Bocchi proximos magnis muneribus, & maioribus promißis, ad studiū sui perducit: queis adiutoribus Regē aggressus impellit, uti aduersum Romanos bellū * incipiat. Id ea gratia facilius, procliuiusq́; fuit, q̃ Bocchus initio huiusce belli Legatos Romam miserat, fœdus, & amicitiam petitum. Quam rem opportunißimā incepto bello pauci impediuerāt, cæci auaritia, queis omnia honesta, atq; inhonesta uendere mos erat. Etiam anteà Iugurthæ filia Boccho nupserat. Verū ea neceßitudo apud Numidas, Mauros q́; leuis ducitur, quia singuli pro opibus, quisq; quàm plurimas uxores, denas alij, alij plures habent: sed reges eò amplius. Ita animus multitudine distrahitur. nullā pro socia obtinet, pariter oēs uiles sunt. Igitur in locū ambob. placitū exercitus conueniunt: ibi fide data, & accepta, Iugurtha Bocchi animū oratione accendit: Romanos iniustos, profunda auaritia, communes omnium hostes esse: eandem illos causam belli cum Boccho habere, quam

Gens, cui nullus erat usus ciuilis.

* suscipiat

Pauci, id est, nobiles a Iugurtha corrupti.

πλεονεξία μός

quam secum, & cũ alijs gentibus libidine imperitandi: queis omnia regna aduersa sint, tũ sese, paulò antè Carthaginienseis; item regem Persen, pòst uti quisque opulẽtißimus uidebitur, ita Romanis hostẽ fore. His, atq; alijs talibus dictis, ad Cirthã oppidũ iter constituunt: quòd ibi Q. Metellus prædam, captiuosq́;, & impedimenta locauerat. Ita Iugurtha ratus, aut capta urbe operæpretium fore: aut si dux Romanus auxilio suis uenisset, prælio sese certaturos. Nã callidus id modò festinabat, Bocchi pacẽ imminuere, ne moras agitando, aliud, quàm bellum mallet. Imperator postquàm de regum societate cognouit, non temerè, neq; uti sæpe iam uicto Iugurtha cõsueuerat, omnibus locis pugnãdi copiam facit. Ceterùm haud procul ab Cirtha castris munitis, reges opperitur: melius eße ratus cognitis Mauris, quoniam is nouus hostis accesserat, ex commodo pugnam facere. Interim Romæ per literas certior fit, prouinciam Numidiã Mario datam: nam Consulem factum anteà acceperat. Quibus rebus suprà bonum, atque honestum perculsus, neque lacrymas tenere, neque moderari linguam, uir egregius in alijs artibus, nimis molliter ægritudinem pati. Quam rẽ alij in superbiam uertebant: alij bonum ingenium contumelia accẽsum esse: multi, quòd iam parta uictoria ex manibus eriperetur. Nobis satis cognitum est, illum magis honore Marij, quàm iniuria sua excruciatum: neq; tam anxie laturũ fuisse, si adempta prouincia alij, quàm Mario traderetur. Igitur eo dolore impeditur: & quia stultitiæ uidebatur, alienã rem suo periculo curare, Legatos ad Bocchum mittit, postulatũ, ne sine caussa hostis

M. Cice. dixisset præter decorũ, antiqua forma sermonis.

Quod recta, & libera ingenia impatiẽtius ferant iniuriam.

populo Ro. fieret: habere tum magnam copiā societatis, amicitiæq; congiungendæ, quæ potior bello esset: & quā quā opibus suis confideret, tamē nō debere incerto pro certis mutare, OMNE bellum sumi facilè, ceterùm ægerrimè desinere: non in eiusdem potestate initium eius, & finem esse: incipere cuiuis etiam ignauo licere, non deponi, nisi cum uictores uelint: proinde, sibi, regnoq; suo cōsuleret, neu florentes res suas cum Iugurthæ perditis misceret. Ad ea rex satis placidè uerba facit, sese pacē cupere, sed Iugurthæ fortunarum misereri: si eadem illi copia fieret, omnia conuentura. Rursus Imperator contra postulata Bocchi nūcios mittit. Ille probare partim, alia abnuere. Eo modo sæpe ab utroque mißis, remißisq; nuncijs tempus procedere, et ex Metelli uoluntate bellū intactū trahi. At Marius, ut suprà diximus, cupientißima plebe Consul factus, postquàm ei prouinciam Numidiā populus iußit, anteà iā infestus nobilitati, tū uerò multus, atque ferox instare: singulos modò, modò uniuersos lædere: dictitare sese consulatū ex uictis illis spolia cepisse: alia prætereà magnifica pro se, & illis dolentia. Interim quæ bello opus erant prima habere: postulare legionibus supplemētū: auxilia à populis, et regibus, socijsq; arcessere: prætereà ex Latio fortißimū quēq;, plerosq; militia, paucos fama cognitos accire, & ambiendo cogere homines emeritis stipendijs secum proficisci: neq; illi Senatus, quāquā aduersus erat, de ullo negocio abnuere audebat. Ceterùm supplementū etiā lætus decreuerat, quia neq; plebe militiā uolente putabatur Marius aut belli usum, aut studia uulgi amissurus. Sed ea res frustra sperata,

Γνώμη.

Hic redit ad Mariū.

Quādo legiones explebantur, supplementū dicitur.

sperata, tanta libido cum Mario eundi plerosque inuaserat, sese quisque præda locupletem fore, uictorem domum rediturum: alia huiuscemodi animis trahebant. & eos nō paulùm oratione sua Marius arrexerat. Nā postquàm omnibus, quæ postulauerat, decretis, milites scribere uult: hortandi caussa, simul & nobilitatem, uti cō sueuerat, exagitandi, concionem populi aduocauit. Deinde hoc modo dißeruit.

ORATIO MARII.

SCio ego, Quirites, plerosq; nō ijsdem artibus Imperium à uobis petere: & postquam adepti sunt, gerere: primò industrios, supplices, modicos esse: deinde per ignauiam, & superbiam ætatem agere. Sed mihi contrà uidetur. Nā quo uniuersa Resp. pluris est, quàm Consulatus, aut Prætura, eò maiore cura illum administrari, quàm hæc peti debere. Neq; me fallit, quantū cū uestro maximo beneficio negocij sustineam. Bellū parere, simul & ærario parcere: cogere ad militiam eos, quos nolis offendere: domi, forisq; omnia curare: & ea agere inter inuidos, occursantes, factiosos, opinione Quirites, asperius est. Adhoc *alij, si deliquere, uetus nobilitas, maiorū fortia facta, cognatorū, & affiniū opes, multæ cliētelæ, omnia hæc præsidio adsunt. Mihi spes omnes in memet sitæ: quas necesse est uirtute, & innocētia tutari. Nā alia infirma sunt: et illud intelligo Quirites, omniū ora in me cōuersa esse: æquos, bonosq; fauere: quippe beneficia mea in Rēp. *procedūt: nobilitatē inuadēdi me quærere locū. Quò mihi acrius adnitēdū est, ut neq; uos capiamini, et illi *frustra sint. Ita ad hoc ætatis à pueritia fui, ut oēs la-

Exordium quo captat beneuolētiam a ratione regendi magistratus.

A sua persona.

*alijs

Γνώμη.

*præcedunt

*frustrati

Scilicet nõ dum collato in me honore.

*aliàs, uertit.

Propositio.

*Etsi quẽ

In imperio nihil pernitiosius, quã ex alio sapere.

Præposteri homines q inuerso ordine rẽ aggrediũtur.

Elegans dilutio.

*maluisse

*bores, pericula consueta habeã. Quæ ante uestra beneficia gratuito faciebam, ea uti accepta mercede deserã, nõ est consiliũ Quirites. Illis difficile est in potestatibus tẽperare, qui p ambitionem sese probos simulauere. Mihi, qui omnẽ ætatem in optimis artibus egi, bene facere iã ex consuetudine in naturam*uertitur. Bellũ me gerere cum Iugurtha iußistis: quã rẽ nobilitas ægerrime tulit. Quæso, reputate cũ animis uestris, nũ id mutari melius sit. *Ecquẽ ex illo globo nobilitatis ad hoc, aut aliud tale negociũ mittatis hominẽ ueteris prosapiæ, ac multarũ imaginũ, & nullius stipẽdij: scilicet ut in tanta re ignarus omnium trepidet, festinet, sumat aliquem ex populo monitorẽ sui officij. Ita plerunq; euenit, ut quem uos imperare iußistis, is sibi imperatorem aliũ quærat. At ego scio Quirites, qui postquã Cõsules facti sunt, acta maiorum, & Græcorũ militaria præcepta legere cœperint, præposteri homines. Nã legere, quàm fieri tẽpore posterius, re, atq; usu prius est. Cõparate nunc Quirites, me hominẽ nouum cũ illorum superbia. Quæ illi audire, & legere solent, eorũ partẽ uidi, alia egomet geßi: quæ illi literis, ea ego didici militãdo. Nũc uos existimate, facta, an dicta pluris sint. Cõtẽnunt nouitatem meã, ego illorũ ignauiã: mihi fortuna, illis probra obiectantur: quãquã ego naturam unam, & communem omnium existimo, sed fortißimum quenq; generosum esse. Ac si iã ex patribus Albini, aut Bestiæ quæri posset, me'ne, an illos ex se gigni maluerint, quid responsuros creditis? nisi sese liberos quam optimos * uoluisse? Quòd si iure despiciunt me, faciant idẽ maiorib. suis, quibus, uti mihi, ex uirtute nobilitas

nobilitas cœpit. Inuidēt honori meo, ergo inuideāt labori, & innocētiæ, periculis etiā meis: quoniā p hæc illū cepi. Verùm homines corrupti superbia, ita ætatem agunt, quasi uestros honores contēnant: ita hos petūt, quasi honestè uixerint. NAE illi falsi sunt, qui diuersissimas res pariter expetāt, ignauiæ uoluptatē, & præmia uirtutis. Elegans Γνώμη.
Atq; etiā cùm apud uos, aut in Senatu uerba faciūt, pleraq; oratione maiores suos extollūt, eorū fortia facta memorādo clariores sese putāt: qđ contrà est. Nā quātò uita illorū præclarior, tantò horū socordia flagitiosior. Locus cōmunis.
Et profectò ita se res habet: MAIORVM gloria posteris quasi lumē est: neq; bona eorū, neq; mala in occulto patiuntur. Γνώμη.
Huiusce rei ego inopiā patior Quirites. Verùm id qđ multò præclarius est, meamet facta mihi dicere licet. Nūc uidete, q̄ iniqui sint. Quod ex aliena uirtute sibi arrogant, id mihi ex mea non concedunt. Scilicet quia imagines nō habeo, et quia mihi noua nobilitas est: quā certè peperisse, q̄ acceptam corrupisse, melius est. Causatur se quoque nobilem esse, si quidē uirtus nobilitatē parit.
Equidē ego nō ignoro, si iā mihi respondere uelint, abundè illis facūdā, & compositā orationē fore. Sed in maximo uestro beneficio cū omnibus locis me, uosq; maledictis lacerēt, nō placuit reticere: nequis modestiā in consciētiā duceret. Nā me quidē, ex animi mei sentētia, lædere nulla oratio potest, quippe uera necesse est prædicēt: falsam uita, moresq; mei superāt. Id est, asserent me cōscium male dictorum, si modeste reticerem.
Sed, quoniā uestra cōsilia accusantur, qui mihi summū honorē, & maximū negocium imposuistis: etiā atq; etiā reputate, num eorū pœnitendū sit. Nō possum, fidei causa imagines, neq; triūphos, aut consulatus maiorū meorū ostētare. At si res postulet, hastas, ue- πάθος

xillū, phaleras, alia militaria dona, preterea cicatrices aduerso corpore. Hæ sunt meæ imagines, hæc mea nobilitas: non hæreditate relicta, ut illa illis: sed quæ ego plurimis meis laboribus, & periculis quæsiui. Nō sunt cōposita uerba mea. Parui id facio. Ipsa se uirtus satis ostēdit. Illis artificio opus est, ut turpia facta oratiōe tegāt. Neq; literas Græcas didici. parū placebat eas discere: quippe quæ ad uirtutē doctoribus nihil profuerant. At illa multò optima Reip. doctus sum: hostem ferire, præsidia agitare: nihil metuere, nisi turpē famā: hiemē, & æstatē iuxta pati: humi requiescere: eodem tempore inopiā, & laborē tolerare. His ego præceptis milites hortabor: neq; illos arctè colam, me opulēter: neq; gloriam meam labore illorū faciam. Hoc est utile, hoc ciuile imperiū. Nāq; cùm tu per molliciem agas, exercitum supplicio cogere, id est dominum, non imperatorem esse. Hæc, atq; alia maiores uestri faciendo, seq;, & Remp. celebrauere. Queis nobilitas freta, ipsa dißimilis moribus, nos illorū æmulos contemnit: & omnes honores, nō ex merito, sed quasi debitos à uobis repetit. Ceterum homines superbißimi procul errāt. Maiores eorū omnia, quæ licebat, illis reliquere, diuitias, imagines, memoriam sui præclarā: uirtutem nō reliquere, neq; poterāt: EA sola neq; datur dono, neque accipitur. Sordidū me, et incultis moribus aiūt: quia parū scitè conuiuium exorno: neq; histrionem ullū, neq; pluris precij coquum, quàm uillicum habeo, quæ mihi libet cōfiteri Quirites. Nā & ex parēte meo, & ex alijs sanctis uiris, ita accepi, MVNDITIAS mulieribus: uiris laborē cōuenire: omnibusq; bonis oportere plus glo-

Occupatio

Mollicies & uanitas apud Græcos tunc tēporis summo probro erat.

Dominus, p Tyranno.

Collatio.

Γνώμη.

De priuato cultu.

Strenui militis exemplum.

Γνώμη.

riæ, quàm diuitiarũ esse: arma, nõ suppellectilẽ decori esse. Quin ergo, quod iuuat, quod carũ æstimãt, id semper faciant: amẽt, potent: ubi adolescentiam habuere, ibi senectutẽ agant, in cõuiuijs, dediti uentri, & turpißimæ parti corporis: sudorẽ, puluerem, & alia talia relinquãt nobis quibus illa epulis iucundiora sunt. Verùm non est ita. Nã ubi se omnibus flagitijs dedecorauere turpißimi uiri: bonorũ præmia ereptũ eunt. Ita iniustißimè luxuria, & ignauia, peßimæ artes, illis, qui coluere eas, nihil officiunt: Reip. innoxiæ cladi sunt. Nunc quoniam illis, quãtum mores mei, non illorũ flagitia poscebant, respondi: pauca de Rep. loquar. Primùm omniũ de Numidia bonũ habetote animum Quirites. Nam, quæ ad hoc tẽpus Iugurthã tutata sunt, omnia remouistis, auaritiã, impitiã, atq; superbiã: deinde exercitus ibi est, locorũ sciens, sed mehercule magis strenuus, quàm felix. Nã magna pars eius auaritia, aut temeritate ducũ attrita est. Quamobrẽ uos, quibus militaris est ætas, adnitimini mecũ, et capessite Remp. neque quenquam ex calamitate aliorum, aut imperatorũ superbia metus ceperit. Egomet in agmine, atq; in prælio consultor idem, & socius periculi uobiscũ adero: me, uosq; in omnibus rebus iuxtà geram. Et profectò, Dijs iuuãtibus, omnia matura sunt, uictoria, præda, laus: quæ si dubia, aut procul eßet, tamẽ oẽs bonos Reip. subuenire decebat. Etenim NEMO ignauia immortalis factus est: neq; quisquã parens liberis, uti æterni forent optauit, magis uti boni, honestiq; uitã erigerẽt. Plura dicerem Quirites, si timidis uirtutem uerba adderent. Nã strenuis abundè dictũ puto. Huiuscemodi oratione habita,

Peroratio qua nobilitati per ironiam præcipitur suos sibi mores retineat.

Transitio qua secundam partẽ orationis de ratione regendi belli auspicatur.

A sua persona.

A præmiis.

Γνώμη.

Conclusio.

ta, Marius postquàm plebis animos arrectos uidet: pro
perè cõmeatu, stipendio, armis, alijsq; utilibus naues one
rat. cum his Aulum Manlium legatum proficisci iubet.
Ipse intereà milites scribere, non more maiorum, neq; ex
claßib. sed uti cuiusq; libido erat, capite cẽsos plerosq;.
Id factum alij inopia bonorum, alij per ambitionem con
sulis memorabãt, quòd ab eo genere celebratus, auctusq́;
erat: ET homini potentiã quęrenti egentißimus quisq;
opportunißimus: cui neque sua cara, quippe quæ nulla
sunt, & omnia cum precio honesta uidentur. Igitur Ma
rius cum aliquanto maiore numero, quàm decretũ erat,
in Africam profectus, paucis diebus Vticam aduehitur.
Exercitus ei traditur à P. Rutilio legato. Nã Metellus
conspectũ Marij fugerat: ne uideret ea, quæ audita ani
mus tolerare nequiuerat. Sed consul expletis legionibus
cohortibusq; auxiliarijs, in agrũ fertilem, et præda onu
stum proficiscitur. Omnia ibi capta militibus donat: dein
de castella, & oppida, natura, & uiris parũ munita ag
greditur: prælia multa, ceterùm alia leuia alijs locis fa
cere. Interim noui milites sine metu pugnæ adesse: uide-
re: fugiẽtes capi, aut occidi: fortißimũ quẽq; tutißimũ:
armis libertatẽ, patriam, parentesq;, & alia omnia tegi:
gloriam, atq; diuitias quæri. Sic breui spatio noui, uete
resq; coaluere, & uirtus omniũ æqualis facta. At reges
ubi de aduentu Marij cognouerũt, uniuersi in locos diffi
ciles abeũt. Ita Iugurthæ placuerat, sperãti, mox effusos
hostes inuadi posse: Romanos sicuti plerosq; remoto me
tu laxius, licentiusq; ituros. Metellus intereà Romã pro
fectus, contra spẽ suã lætißimis animis accipitur, Plebi

Quod delectus solebat haberi pro ratione census.

Γνώμη.

Vide de claßibus Liuiũ lib. I.

*patribusq́; postquàm inuidia decesserat, iuxtà carus. Sed Marius impigrè, prudenterq́; suorũ, et hostium res pariter attendere, cognoscere quid boni utrisq́;, aut contrà esse: explorare itinera regum, consilia, & insidias eorũ ante uenire. Nihil apud se remissum, neq; apud illos tutũ pati. Itaque & Getulos, & Iugurtham, ex nostris socijs prædas agẽtes, sæpe aggressus in itinere fuderat, ipsũq́; regẽ haud procul ab oppido Cirtha armis exuerat. Quæ postquàm gloriosa modò, neq; belli patrandi copiam cognouit, statuit urbes, quæ uiris, aut loco, pro hostib. & aduersum se opportunißime erant, singulas circũuenire. Ita ratus Iugurtham aut præsidijs nudatum iri, si ea pateretur; aut prælio certaturũ. Nã Bocchus nuncios sæpe ad eum miserat, uelle populi Romani amicitiam, ne quid ab se hostile timeret. Id simulauerit ne, quo improuisus grauior accederet, an mobilitate ingenij pacem, atq; bellum mutare solitus, parum exploratum est. Sed consul uti statuerat, oppida, castellaq́; munita adire: partim ui, alia metu, aut præmia ostentando, auertere ab hostibus. Ac primò mediocria gerebat, existimans Iugurtham ob suos tutandos in manus uenturum. Sed ubi illum procul abesse, & alijs negocijs intentũ accepit, maiora, & magis aspera aggredi tẽpus uisum est. Erat inter ingentes solitudines oppidum magnum: atque *ualens nomine Capsa: cuius cõditor Hercules Libys memorabatur. Eius ciues apud Iugurtham immunes, leui imperio, & ob ea fidelißimi habebãtur: muniti aduersum hostes, non mœnibus modò, & armis, atq; uiris, uerũ etiã multò magis locorũ asperitate. Nã præter oppido loca propinqua, alia*

Quo imprudẽtibus Romanis & nescientibus sibi cum duobus Regibus rẽ esse maiori cladi esset.

**alij ualidum*

omnia uasta, inculta, egentia aquæ: infesta serpentibus: quarum uis, sicuti omnium ferarum, inopia cibi acrior. Ad hoc natura serpentium ipsa perniciosa, siti magis quàm alia re accenditur. Eius oppidi potiundi Mariũ maxima cupido inuaserat, cùm propter usum belli, tum quia res aspera uidebatur: & Metellus oppidum Thalã magna gloria ceperat: haud dißimiliter sitũ, munitũq;: nisi quòd apud Thalam non longè à mœnibus, aliquot fontes erant: Capsenses una modò, atque ea intra oppidum iugi aqua, cetera pluuia utebantur. Id ibiq;, & in omni Africa, quæ procul à mari incultius agebat, eò facilius tolerabatur: quia Numidæ plerunq; lacte, & farina uescebantur: & neque salem, neque alia gulæ irritamenta quærebant. Cibus illis aduersus famẽ, atq; sitim non libidini, neque luxuriæ erat. Igitur Consul omnibus exploratis, credo Dijs fretus (nã contra tantas difficultates consilio satis prouidere non poterat) quippe etiam frumenti inopia tentabatur, quòd Numidæ pabulo pecoris magis, quàm aruo studet, & quodcunque natum fuerat, iussu Regis in loca munita contulerant: ager autem aridus, & frugum uacuus ea tempestate (nam æstatis extremum erat) tamen pro rei copia satis prouidẽter exornat: pecus omne quod superioribus diebus prædæ fuerat, equitibus auxiliarijs agendum attribuit: Aulũ Mãlium Legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum Laris: ubi stipendium, & commeatum locauerat, ire iubet: dicitq; se prædabundum post paucos dies eodẽ uenturum. Sic incepto suo occultato, pergit ad flumen Tanan. Ceterùm in itinere quotidie pecus exercitui per

Locus talis erat, ut serpentes infestiorem redderent.

Quædam ausus, ut uidebatur, imprudenter.

centurias, itē per turmas æqualiter distribuerat: & ex corijs utres uti fierent curabat, simul & inopiā frumēti lenire, & ignaris omnibus parare, quæ mox usui forent. Denique sexto die cum ad flumen uentum est, maxima uis utrium effecta. Ibi castris leui munimento positis, milites cibum capere: atque uti simul cum occasu solis egrederentur, paratos esse iubet. Omnibus sarcinis abiectis, aqua modò, seq; & iumenta onerare. Dein postquàm tempus uisum, castris egreditur: noctemq; totam itinere facto consedit. Idem proxima facit. Deinde tertia multò ante lucis aduentū, peruenit in locū tumulosum, à Capsa non amplius duum millium interuallo: ibiq; quàm occultißime potest, cum omnibus copijs opperitur. Sed ubi dies cœpit, & Numidæ nihil hostile metuentes, multi oppido egreßi, repente omnem equitatum, & cum his uelocißimos pedites cursu tendere ad Capsam, & portas obsidere iubet: deinde ipse intentus propere sequi, neque milites prædari sinere. Quæ postq̄ oppidani cognouere, res trepidæ, metus ingens, malum improuisum; ad hoc pars ciuium extra mœnia in hostium potestate, coëgere, uti deditionem facerent. Ceterùm oppidum incensum: Numidæ puberes interfecti, alij omnes uenundati: præda militibus diuisa. Id facinus contra ius belli non auaritia, neque scelere consulis admissum: sed quia locus Iugurthæ opportunus, nobis aditu difficilis, genus hominum mobile infidum, antè neque beneficio, neq; metu coercitum. Postquàm tantam rem peregit Marius, sine ullo suorum incommodo, magnus, & clarus anteà, maior, atque clarior haberi cœpit: omnia

Cum pro frumento tantum pecorum macarent.

Crudelis uictoria.

Excusat crudelitatē Romanā.

non

non bene consulta in uirtutẽ trahebantur. Milites *mode sto imperio habiti, simul & locupletes, ad cœlum ferre.* Numidæ *magis quàm ullum mortalem timere: postremò omnes socij, atque hostes credere, illi aut mentem diuinã esse, aut* Deorum *nutu cuncta portẽdi.* Sed Consul, *ubi ea res bene euenit, ad alia oppida pergit: pauca repugnanti bus* Numidis *capit: plũra deserta propter* Capsensiũ *miserias igni corrupit: luctu, atq; cæde omnia complentur.* Deniq; *multis locis potitus, ac plerisq; exercitu incruẽto aliam rem aggreditur: non eadem asperitate, qua* Capsensium, *ceterùm haud secus difficilem.* Nanq; *haud lõgè à flumine* Mulucha, *quod* Iugurthæ, Bocchiq; *regnũ diuidebat, erat inter ceterã planiciem mons saxeus, mediocri castello, satis patens, in immensũ editus, uno perãgusto aditu relicto.* Nã**omnis natura, uelut opera, atq; consulto præceps erat, quẽ locũ* Marius, *quòd ibi regis thesauri erãt, summa ui capere intendit: sed ea res fortè, q̃ cõsilio melius gesta.* Nã *castello uirorũ, atq; armorum satis magna uis, & frumenti, & fons aquæ: aggeribus, turribusq́;, & alijs machinationibus erat locus importunus: iter castellanorũ angustum admodũ, utrinq; præcisum: uineæ cum ingenti periculo frustra agebantur.* Nã *cùm hæ paulò processerant, igni, aut lapidibus corrũpebantur.* Milites *neque pro opere consistere, propter iniquitatẽ loci, neq; inter uineas sine periculo administrare: optimus quisq; cadere, aut sauciari: ceteris metus augeri.* At Marius *multis diebus, & laboribus consumptis, anxius trahere cum animo suo: omitteret'ne inceptum, quoniã frustra erat: an fortunam opperiretur, qua sæpe pro sperẽ*

Alii dispo ni dixissent

**per omnia*

Vere Latinum dictũ.

ſperè uſus erat. Quæ cũ multos dies, nocteſq́; æſtuãs agi Cũ fluctuaret huc atque illuc.
*taret, fortè quidam Ligus ex cohortib. auxiliarijs, miles gregarius, caſtris aquatũ egreſſus, haud procul ab late re caſtelli, quod aduerſum præliantib. erat, animaduertit inter ſaxa repentes cochleas, quarũ cùm unã, atq; alterã, deinde plures peteret ſtudio legẽdi, paulatim propè ad ſummũ montis egreſſus eſt. Vbi poſtquàm ſolitudinem intellexit, more ingenij humani cupidus difficilia faciendi, animaduertit. Et fortè in eo loco grãdis ilex coaluerat inter ſaxa, paululũ modò prona, deinde inflexa, atq; aucta in altitudinem, quo cuncta gignentiũ natura fert: cuius ramis modò, modò eminentib. ſaxis nixus Ligus, *caſtelli planiciẽ perſcribit: quòd cuncti Numidæ intẽti præliãtib. aderãt. Exploratis omnibus, quæ mox uſui fore ducebat, eodẽ regreditur: non temerè, uti aſcenderat: ſed tentãs omnia, & circunſpiciens. Itaque propere adijt Mariũ: acta edocet: hortatur ab ea parte, qua ipſe aſcenderat, caſtellũ tentet: pollicetur ſeſe ducem itineris: periculiq́; nihil eße docet. Marius cum Ligure promißa eius cognitum ex præſentibus miſit: quorũ alij uti cuiuſq; ingenium erat, ita rẽ difficilem, aut facilẽ renũciauere. Cõſulis animus *tamẽ paululũ arrectus eſt. Itaq; ex copia tubicinũ, & cornicinũ, numero quinque, quàm uelociſsimos delegit; & cũ his, præſidio qui forent, quatuor centuriones: omneſq́; Liguri parere iubet: & ei negocio proximum diem conſtituit. Sed ubi ex præcepto tempus uiſum eſt: paratis, & cõpoſitis omnibus, ad locũ pergit. Ceterũ illi, qui centuriis præerãt, prædocti ab duce, arma, ornatũq́; mutauerant. Capite, atq; pedibus nudis,*

* *incaſtelli planiciem peruenit*

**tum*

dis,

dis, uti prospectus, nisusq; per saxa faciliusforet. Super terga gladij, & scuta, uerum ea Numidica ex corijs, pōderis gratia, simul & offensa, quo leuius streperent. igitur prægrediens Ligus saxa, & si quæ*uetustate radices eminebāt, laqueis uinciebat, qbus alleuati milites facilius ascenderēt: interdū timidos insolētia itineris leuare manu, ubi paulò asperior ascensus erat, singulos præ se inermes mittere, deinde ipse cum illorum armis sequi: quæ dubia nisui uidebātur, potißimū tentare, ac sæpius eadem ascendens, descēdensq;, deinde statim digrediens, ceteris audaciam addere. Igitur diu, multumq; fatigati, tandem in castellum perueniunt, desertum ab ea parte: quòd omnes sicuti alijs diebus aduersum hostes aderant. Marius ubi ex nuncijs, quæ Ligus egerat cognouit, quā quàm toto die intentos prælio Numidas habuerat, tum uerò cohortatus milites, & ipse extra uineas egressus, testudine acta succedere, & simul hostem tormentis, sagittarijsq;, et funditoribus eminus terrere. At Numidæ sæpe anteà uineis Romanorum subuersis, item incensis, non castelli mœnibus sese tutabātur, sed pro muro dies noctesq; agitare, maledicere Romanis, ac Mario uecordiam obiectare, militibus nostris Iugurthæ seruitiū minari, secūdis rebus feroces esse. Interim omnibus Romanis, hostibusq; prælio intentis, magna ui utrinque pro gloria, atque imperio his, illis pro salute certantibus, repentè à tergo signa canere. Ac primò mulieres, & pueri, qui uisum processerant, fugere: deinde uti quisq; muro proximus erat: postremò cuncti armati, inermesq;. Quòd ubi accidit, eò acrius Romani instare, fundere, ac ple-

*uetustæ

Quæ nō uidebātur facile euadi posse.

ac plerosq; tantummodo sauciare. Deinde super occiso rum uadere corpora, auidi gloriæ certantes murum ascẽdere, neq; quenquam omnium præda morari. Sic fortè correcta Marij temeritas, gloriam ex culpa inuenit. Cæterum dum ea res geritur, L. Sylla Quæstor, cum magno equitatu in castra uenit: qui uti ex Latio, & socijs cogeret exercitum, Romæ relictus erat. Sed quoniam nos tãti uiri res admonuit, idoneum uisum est, de natura, cultuq; eius paucis dicere. Neq; enim alio loco de Syllæ rebus dicturi sumus: & Lucius Sisenna optimè, & diligentißimè omnium, qui eas res dixerit, persecutus historiã, parum mihi libero ore locutus uidetur. Igitur Sylla patriciæ gẽtis nobilis fuit, familia propè iam extincta, maiorũ ignauia. Literis Græcis, ac Latinis iuxtà, atq; doctißimè eruditus: animo ingẽti, cupidus uoluptatum, sed gloriæ cupidior, ocio luxurioso esse: tamen ab negocijs nunquàm eũ uoluptas remorata, nisi quòd de uxore potuit honestius consuli: facundus, callidus, et amicitia facilis, ad simulãda negocia altitudo ingenij incredibilis: multarum rerũ, ac maximè pecuniæ largitor: atq; illi felicißimo omniũ ante ciuilẽ uictoriã, nũquam super industriã fortuna fuit: multiq; dubitauere fortior, an felicior eßet. Nã posteà, quæ fecerit, incertũ habeo pudeat magis, an pigeat dißerere. Igitur Sylla, ut suprà dictum est, post quàm in Africam, atq; in castra Marij cum equitatu uenit, rudis anteà, & ignarus belli, solertißimus omnium paucis tempestatibus factus est. Ad hoc milites benignè appellare: multis rogãtibus, alijs per se ipse beneficia dare: inuitus accipere, sed ea properantius, quàm æs mutuum reddere: ipse

Syllæ descriptio.

Parum sanctè coluit matrimonium.

ab nullo

ab nullo repetere:magis id laborare,uti illi quāplurimi deberent:ioca, atque seria cū humillimis agere: in ope

*adesse

ribus,in agmine,atque ad uigilias multus*eße:neq; interim,quod parua ambitio solet,consulis,aut cuiusquā boni famam lædere:tantummodo neque consilio:neq; manu aliū priorem pati:plerosque anteuenire.Quibus rebus, et artib. breui Mario,militibusq; carißimus factus est:

Duo bella describuntur hic.

At Iugurtha postquàm oppidum Capsam, aliosq; locos munitos, & sibi utiles,simul & magnam pecuniā amiserat:ad Bocchum nuncios mittit,quàm primùm in Numidiā copias adduceret:prælij faciūdi tempus adeße.Quē ubi cunctari accepit:dubiumq; belli,atq; pacis rationes trahere:rursus,uti anteà,proximos eius donis corrumpit:ipsiq; Boccho pollicetur Numidiæ tertiam partē,si aut Romani Africa expulsi,aut integris suis finibus bellū compositū foret.Eo præmio illectus Bocchus cū magna multitudine Iugurtham accedit.Ita amborū exercitu coniūcto,Marium iam in hyberna proficiscentem,uix decima parte diei reliqua inuadunt:rati noctem,quæ iā aderat,& uictis sibi munimēto fore:& si uicißent, nullo impedimento,quòd locorū scientes erant: contrà Romanis utrūq; causam in tenebris difficilē fore.Igitur simul Consul ex multis de hostium aduentu cognouit: & ipsi hostes aderāt:& prius quàm exercitus,aut instrui, aut sarcinas colligere,deniq; ante,quàm signū,aut imperium ullū accipere quiuit:equites Mauri,atque Getuli, nō acie,neq; ullo more prælij,sed cateruatim,uti quosq; fors conglobauerat,in nostros cōcurrūt.Qui omnes trepidi improuiso metu,attamē uirtutis memores,aut arma

Strategema Iugurthæ.

Cateruatim.

capiebant,

capiebant,aut capientes alios ab hostibus defensabant. Pars equos ascendere:ire obuiam hostibus:pugna,latrocinio magis,q̃ prælio similis fieri : sine signis , sine ordinibus equites, peditesq́; pmisti cædere alios, alios obtruncare:multos cõtra aduersos acerrimè pugnanteis à tergo circumuenire:neq; uirtus,neq; arma satis tegere, quòd hostes numero plures,& undiq; circunfusi erant. Deniq; Romani ueteres,nouiq́;,& ob ea scientes belli,si quos locus,aut casus coniunxerat,orbes facere:atq; ita ab omnib. partibus simul tecti,& instructi, hostiũ uim sustentabant. Neq; in eo tam aspero negocio Marius territus,aut magis,quàm anteà demisso animo fuit:sed cum turma sua, quã ex fortißimis magis,quàm ex familiarissimis parauerat,uagari paßim: ac modò laborãtib. suis succurrere:modò hostes,ubi confertißimi obstiterãt, inuadere manu:consulere militibus, quoniã imperare conturbatis omnib. nõ poterat. Iamq́; dies cõsumptus erat cùm tamẽ Barbari nihil remittere: atque uti Reges præceperant,noctem pro se rati acrius instare. Tũ Marius ex copia rerum consiliũ trahit,atq; uti suis receptui locus esset,colles duos inter se propinquos occupat. Quorũ in uno,castris parũ amplo,fons aquæ magnus erat, alter *usui opportunus,quia magna parte edita, et præcipiti,pauca munimẽta quærebat. Ceterũ apud aquã Syllam cũ equitibus noctem agitare iubet. Ipse paulatim dispersos milites, neq; minus hostib. conturbatis, in unũ contrahit:dein cunctos pleno gradu in collem subducit. Ita reges loci difficultate coacti,prælio deterrẽtur,neq; tamẽ suos longius abire sinunt,sed utroq; colle multitu

Elegãs Hypotyposis.

Qui assueuerant Numidarũ more, qui non nisi ex insidiis congrediuntur.

*uisui

dine circundato effusi consedere: deinde crebris ignibus factis, plerũq; noctis Barbari more suo lætari, exultare, strepere *pedibus, uocibus: et ipsi duces feroces, quòd nõ fugere, ac pro uictoribus sese agere. Sed ea cuncta Romanis ex tenebris, & editioribus locis facilia uisu, magnoq; hortamento erant. Plurimum uerò Marius hostiũ imperitia confirmatus, quàm maximum silẽtiũ haberi iubet: ne signa quidem, uti per uigilias solebant, canere: deinde ubi lux aduentabat, defeßis iam hostibus, ac paulò antè somno captis, de improuiso uectigales, item cohortium, turmarum, legionũ tubicines simul omnes tuba canere, milites clamorẽ tollere, atq; portis erũpere iubet. Mauri, atque Getuli, ignoto, & horribili sonitu repentè exciti, neq; fugere, neq; arma capere, neq; omnino facere, aut prouidere quicquam poterant: ita cunctos strepitu, clamore, nullo subueniẽte, nostris instantibus tumultu, terrore, formidine, quasi uecordia, ceperat. Denique omnes fusi, fugatiq;, arma, et signa militaria pleraq; capta: pluresq; eo prælio, quàm omnibus superioribus interempti. Nam somno, & metu insolito impedita fuga. Dein Marius, uti cœperat, in hyberna proficiscitur, quæ propter commeatũ in oppidis maritimis agere decreuerat: neq; tamen uictoria socors, aut insolens factus, sed pariter atque in conspectu hostium quadrato agmine incedere. Sylla cum equitatu apud dextimos in sinistra parte: Aulus Manlius cum funditoribus, & sagittarijs, præterea cohorte Ligurum curabat; & primos, & extremos cum expeditis manipulis locauerat Tribunos. *Perfugæ minimè cari, & regionũ scientißimi hostiũ iter explorabant

*Vetus codex sic habet, pedib', & uocibus: ipsi Reges feroces, ac quod sui nõ fugerant, p uictoribus se se agere.

Eleganter dictum.

*aliàs, Perfugæ regionũ scientißimi

*bant. Simul Consul quasi nullo imposito omnia prouidere: apud omnes adesse, laudare, increpare mœrentes. Ipse armatus, intentusq; item milites cogebat, neq; secus atq; iter facere: castra munire, excubitũ in portis, cohortes ex legionibus, pro castris equites auxiliarios mittere. Præterea alios super uallum in munimentis locare, uigilias ipse circuire: non tã diffidentia, *futura, quæ imperauisset, quàm uti militibus exæquatus cum Imperatore labor uolentibus esset. Et sanè Marius, illoq;, alijsq; tẽporibus Iugurthini belli pudore magis, quàm malo exercitum coërcebat: quod multi per ambitionem fieri aiebant: quòd à pueritia consuetam duritiam & alia, quæ ceteri miserias uocant, uoluptati habuisset: nisi tamen Resp. pariter ac sæuißimo imperio, bene, atque decore gesta. Igitur quarto deniq; die haud longè ab oppido Cirtha, undique simul speculatores citi sese ostendunt. Quare hostis adesse intelligitur. Sed quia diuersi redeũtes alius ab alia parte, atq; omnes idẽ significabant, Consul incertus, quonã modò aciẽ instrueret, nullo ordine cõmutato, aduersum omnia paratus ibidem opperitur. Igitur Iugurtham spes frustrata, qui copias in quatuor partes distribuerat, ratus ex omnibus æquè aliquos ab tergo hostibus uenturos. Interim Sylla, quem primũ hostes attigerant, cohortatus suos, turmatim, & quàm maximè cõfertis equis, ipse, alijq; Mauros inuadunt. Ceteri in loco manentes, ab iaculis eminus emißis, corpora tegere: & si qui in manus uenerant, obtruncare. Dum eo modò equites præliãtur, Bocchus cum peditibus, quos Volux filius eius adduxerat, neque in priore pugna in itinere morati*

* futurorum

Exemplũ boni principis.

Cõmissa ante quatriduum.

 adfue

ad fuerant, postremam Romanorum aciem inuadit. Tũ Marius apud primos agebat, quod ibi Iugurtha cũ plurimis erat. Dein Numida cognito Bocchi aduentu, clam cum paucis ad pedites conuertit. Ibi Latinè (nam apud Numantiam loqui didicerat) exclamat, nostros frustrà pugnare, paulò antè Marium sua manu interfectum: simul gladium sanguine oblitum ostendere, quem in pugna satis impigrè occiso pedite nostro cruentauerat. Quod ubi milites accepere, magis atrocitate rei, quàm fide nũcij terrẽtur: simulq; Barbari animos tollere, et in pculsos Romanos acrius incedere. Iamq; paulum à fuga aberant, cum Sylla, profligatis ijs, quos aduersum ierat, rediens, ab latere Mauris incurrit, Bocchus statim auertitur. At Iugurtha dũ sustentare suos, et propè iã adeptã uictoriam retinere cupit, circumuentus ab equitibus dextra, & sinistra omnibus occisis, solus inter tela hostiũ uitabũdus erumpit. Atq; interim Marius fugatis equitibus, accurrit auxilio suis, quos pelli iã acceperat. Denique hostes iam undiq; fusi. Tum spectaculũ horribile in campis patentibus sequi, fugere, occidi, capi: equi, atq; uiri afficti, ac multi, uulnerib. acceptis, neq; fugere posse, neq; quietem pati, niti modò, ac statim concidere: postremò omnia, quà uisus erat, cõstrata telis, armis, cadaueribus: & intereà humus infecta sanguine. Posteà loci, Consul haud dubiè iã uictor, peruenit in oppidũ Cirthã, quò initio profectus intenderat: eò post diem quintum, quàm iterum Barbari malè pugnauerant, legati à Boccho ueniũt, qui regis uerbis ab Mario petiuere, duos quã fidissimos ad eum mitteret: uelle de suo, et de populi R. commo

Egregia Hypotyposis.

Verbũ Sallustianum, alii tetenderat dixissent.

commodo, cum his differere. Ille ſtatim Lucium Syllam, & Aulum Manliũ ire iubet. Qui quanquã acciti ibant, tamen placuit uerba apud Regẽ facere: uti ingeniũ aut aduerſum flecterent, aut cupidum pacis uehementius accenderẽt. Itaq; Sylla, cuius facundiæ, nõ ætati à Manlio conceſſum eſt, pauca uerba huiuſcemodi locutus.

SYLLÆ ORATIO AD BOCCHVM.

REx Bocche magna nobis eſt lætitia, cũ te talẽ uirum Dij monuere, uti aliquando pacem, quàm bellum malles: neu te optimum cum peßimo omnium Iugurtha miſcendo commaculares: ſimul nobis demeres acerbam neceßitudinem, pariter te erantem, & illum ſceleratißimum perſequi. Ad hoc populo Rom. iam à principio inopi, melius uiſum eſt, amicos, quàm ſeruos quærere: tutiusq́; rati uolentibus, q̃ coactis imperitare. Tibi uerò nulla opportunior amicitia noſtra: primùm quòd procul abſumus, in quo offenſæ minimũ eſt, gratia par, ac ſi prope adeſſemus: dein, quòd parẽteis abundè habemus. AMICORVM neque nobis, neq; cuiquã hominum ſatis fuit. Atq; hoc utinam à principio tibi placuiſſet: profectò ex populo Rom. ad hoc tempus multò plura bona accepiſſes, quàm mala perpeſſus es. Sed quoniam humanarum rerum fortuna pleraq; regit, cui ſcilicet placuit, & uim, & gratiam noſtram te experiri: nunc quoniam per illã licet, feſtina, atq; uti cœpiſti, p̃ge. Multa, atq; opportuna habes, quo facilius errata officijs ſuperes. Poſtremò hoc in pectus tuum dimitte, nunquàm populum R. beneficijs uictum eſſe. Nam bello quid ualeat, tute ſcis.

Propoſitio figurata affectibus. Probatio a regis commodo. A populi Romani cõmodo.

Γνώμη.

Excuſatio temeritatis

Concluſio.

ADea Bocchus placidè, & benignè simul pauca pro delicto suo uerba facit: se nō hostili animo, sed ob regnū tutandū, arma cepisse: nā Numidiæ partē, unde Iugurtham expulerit, iure belli suam factā: eā uastari à Mario pati nequiuisse: præterea missis anteà Romam lagatis, repulsum ab amicitia. ceterū uetera omittere, ac tum, si per Marium liceret, Legatos ad Senatū missurum. Dein copia facta mittendi: animus Barbari ab amicis flexus, quos Iugurtha cognita legatiōe Syllæ, & Manlij, metuens id, quod parabatur, donis corruperat. Marius intereà exercitu in hybernaculis composito, cū expeditis cohortibus, & parte equitatus proficiscitur in loca sola, obsessum turrim regiā: quò Iugurtha perfugas omnes præsidium imposuerat. Tum rursus Bocchus scilicet, seu reputādo, quæ sibi duobus prælijs euenerāt, seu admonitus ab alijs amicis, quos incorruptos Iugurtha reliquerat, ex omni copia necessariorum quinq; delegit, quorū & fides cognita, et ingenia ualidissima erāt. Eos ad Marium, ac deinde, si placeat, Romā Legatos ire iubet: agendarum rerū, & quocunq; modo belli componendi licentiam illis ipsis permittit. Illi maturè ad hyberna Romanorum proficiscuntur. Deinde a latronibus Getulis in itinere circumuēti, spoliatiq;, pauidi, sine decore ad Syllam profugiunt, quem consul in expeditionē proficiscens, pro prætore reliquerat. Eos ille nō pro uanis hostibus, ut meriti erāt, sed accuratè, & liberaliter habuit. Quare Barbari & famam Romanorū auaritiæ falsam. & Syllam ob munificentiā in se amicū rati sunt. Nam etiā tum largitio multis ignota erat: munificus nemo pu

Qui legati renouarent mentionem de societate.

Rati Syllā cādide agere.

mo putabatur, nisi pariter uolens: dona omnia in benigni tate habebantur. Igitur Quæstori mādata Bocchi pate faciūt: simul ab eo petūt, uti fautor, cōsultorq; sibi adsit: copias, fidem, magnitudinē regis sui, et alia, quæ aut uti lia, aut beneuolentiæ esse credebant, oratione extollunt. Deinde Sylla omnia pollicitus, docti quomodo apud Ma rium, item apud Senatū uerba facerēt, circiter dies XL. ibidē opperiuntur. Marius ubi confecto negocio, quò in tenderat, Cirtham redijt: de aduentu legatorū certior fa ctus, illos, & Syllam ad se uenire iubet: item Luciū Bel ligenum Prætorē ab Vtica: præterea omneis undiq; Se natorij ordinis, quibus cū mandata Bocchi cognoscit: qui bus legatis potestas eundi Romā fit: ab Consule intereà induciæ postulabantur. Ea Syllæ, & plerisque placuere: pauci uero ferocius decernunt: scilicet ignari humanarū rerum, quæ fluxe, & mobiles sæpius in aduersa mutan tur. Ceterum Mauri impetratis omnibus, tres Romam profecti sunt cum C. Octauio Rufone: qui Quæstor sti pendium in Africam portauerat. Duo ad Regem redeūt. Ex his Bocchus cùm cetera, tum maximè benignitatem, & studium Syllæ lubens accepit. Romæ quoque legatis eius postquàm errasse regem, & Iugurthæ scelere la psum, *deprædati sunt, amicitiā, et fœdus petētibus hoc modo respondetur: Senatus, & populus Romanus benefi cij, & iniuriæ memor esse solet. Ceterū Boccho, quoniā pœnitet delicti, gratiā facit: fœdus, et amicitia dabūtur, cùm promeruerit. Quibus rebus cognitis, Bocchus p li teras à Mario petiuit, ut Syllā ad se mitteret: cuius arbi tratu de communibus negocijs consuleretur. Is missus cū

*deplorati sunt

Bellum nō continuat.

* aliàs, ballistariorum

præsidio equitum atq; peditũ, funditorum, *baleariorũ: prætereà sagittarij, et cohors Peligna cũ uelitaribus armis, itineris properandi caussa: neq; his secus, atq; alijs armis aduersus tela hostiũ, q, ea leuia sunt, muniti erãt. Sed in itinere quinto deniq; die Volux filius Bocchi, repẽtè in cãpis patẽtibus cũ mille non amplius equitib. se se ostẽdit: qui temerè, et effusè euntes, Syllæ, alijsq; omnibus & numerũ ampliorẽ uero, & hostilem metũ efficiebant. Igitur se quisq; expedire, arma, atq; tela tẽtare, intendere: timor aliquantus, sed spes amplior: quippe uictoribus, et aduersũ eos, quos sæpe uicerãt. Interim equites exploratũ præmissi, rem (uti erat) quietã nunciant. Volux adueniens Quæstorẽ appellat: dicitq; se à patre Boccho obuiam illi simul, & præsidio missum. Deinde cũ, & proximum diẽ sine metu coniuncti eunt. Pòst ubi castra locata, & diei uesper erat, repẽtè Maurus incerto uultu pauens, ad Syllã accurrit: dicitq; sibi à speculatorib. cognitũ, Iugurthã haud procul abesse: simul uti noctu clàm secũ profugeret, rogat, atq; hortatur. Ille animo feroci negat se toties fusum Numidã pertimescere: uirtuti suorũ satis credere: etiã si certa pestis adesset, mansurũ potius, q̃ perditis, quos ducebat, turpi fuga, incertæ, ac forsitã pòst paulò interituræ morbo uitæ pceret. Ceterũ, ab eodẽ monitus, uti noctu proficisceretur, consiliũ adprobat: ac statim milites cœnatos esse in castris, ignesq;, quã creberrimos fieri, deinde prima uigilia silẽtio egredi iubet. Iãq; nocturno itinere fessis omnibus, Sylla pariter cũ ortu solis castrametabatur, cũ equites Mauri nũciãt Iugurthã circiter duũ milliũ interuallo ante eos consedisse.

disse. Quod postquàm auditũ est, tũ uerò ingens metus nostros inuadit: credere se proditos a Voluce, et insidijs circumuentos. Ac fuere, qui dicerent manu uindicandũ, neq; apud illum tantum seclus inultum reliquendum. At Sylla quanq̃ eadẽ existimabat, tamen ab iniuria Maurum prohibet: suos hortatur, uti fortem animũ gererẽt, sæpe anteà paucis strenuis aduersus multitudinẽ bene pugnatum: quanto sibi in prælio minus pepercissent, tanto tutiores fore: NEC quenquam decere, quem manus armauerit, ab inermibus pedibus auxiliũ petere, in maximo metu nudum et cæcum corpus ad hostes uertere. Deinde Volucẽ, quoniã hostilia faceret, Iouem maximũ obtestatus, ut sceleris, atq; ꝑfidiæ Bocchi testis adesset, castris abire iubet. Ille lacrymans orare, ne ea crederet: nihil dolo factũ, ac magis calliditate Iugurthæ: cui uidelicet speculanti iter suũ cognitũ esset. Ceterùm, quoniã ingentẽ multitudinem non haberet, & spes, opesq; eius omnes ex patre suo penderent, crederet illum nihil ausurũ palàm, cùm ipse filius testis adesset. Quare optimũ factu uideri sibi, ꝑ media eius castra palàm transire, sese præmissis, uel ibidem relictis Mauris, cũ Sylla solũ iturum. Ea res uti in tali negocio probata est, ac statim profecti, quia de improuiso accesserãt, dubio, atq; hæsitãte Iugurtha, incolumes trãseunt. Deinde paucis diebus, quò ire intẽderant, peruentum est. Ibi cum Boccho Numida quidã nomine Aspar multũ, & familiariter agebat: præmissus ab Iugurtha, postquàm Syllã accitũ audierat, *orator, & subdolè speculatũ Bocchi consilia ierat. Erat præterea Dabar Massagradæ filius ex gente Masinissæ, ceterum

Potius Boccho legendum.

Perturbatis iam rationibus q̃bus instituerat congredi.

*oratum

*materno genere impar: nã mater eius ex cõcubina orta erat ob ingenij multa bona Mauro carus, acceptusq;: quẽ Bocchus fidũ Romanis multis anteà tẽpestatib. expertus ilico ad Syllam nũciatũ mittit, paratum sese facere, quæ Populus R. uellet: colloquio diem, locũ, tẽpus ipse deligeret: consulta sese omnia cum illo integra habere: neu Iugurthæ ligatum pertimesceret: accitũ esse, quò res cõmunis licentius gereretur: nam ab insidijs eius aliter caueri nequiuisset. Sed ego cõperio, Bocchũ magis Punica fide, quàm ob ea, quæ prædicabat, simul Romanos, et Numidã spe pacis detinuisse, multũq; cũ animo suo uoluere solitum, Iugurtham Romanis, an illi Syllam traderet; libidinem aduersum nos, metũ pro nobis suasisse. Igitur Sylla respondit pauca se coràm Aspare locuturum. Cetera occultè, aut nullo, aut quàm paucissimis præsentibus: simul edocet, quæ responderentur. Postquàm, sicut uoluerat Bocchus, congressi, dicit se Sylla missũ à Consule uenisse quæsitum ab eo, pacem, an bellum agitaturus foret. Tunc Rex, uti præceptum fuerat, post diem decimũ Syllam redire iubet: ac nihil etiã nunc decreuisse, sed illo responsurum die. Deinde ambo in sua castra digressi. Sed ubi plerũq; noctis processit, Sylla à Boccho occultè accersitur: ab utroq; tantummodo fidi interpretes adhibentur. Præterea Dabar internuncius, * sanctus uir iurat ex sententia amborum: ac statim sic rex incipit.*

Nihil dum ab induciis ab regno suo mutatũ esse, omnia eo loco esse, quo fuerint cũ induciæ darentur.

**sanctè iurat*

ORATIO BOCCHI.

Orditur ab opinione sua a præsenti casu.

NVnquàm ego ratus sũ fore, uti rex maximus in hac terra, et omniũ, quos noui opulẽtissimus, priuato

uato homini gratiam deberem. Et *me hercule Sylla ante te cognitum multis orantibus alijs, ultro egomet opē tu li, nullius indigus.* Id *esse imminutum mihi, quod ceteri dolere solent, ego lætor.* Fuerit *mihi precium aliquando eguisse tuæ amicitiæ, qua apud animum meum nihil carius habeo.* Id *adeo experiri licet, arma, uiros, pecuniā, postremo quicquid animo libet, sume, utere: & quo ad uiues, nunquam tibi redditam gratiam putaueris. Sēper apud me integra erit.* Denique *nihil, me sciente, frustra uoles.* Nam, *ut ego existimo,* REGEM *armis, quā munificentia uinci, minus flagitiosum.* Ceterum *pe* Rep. *uestra, cuius huc curator missus es, paucis accipe.* Bellū *ego populo* Romano *neque feci, neq; factum unquam uolui.* Fines *meos aduersum armatos armis tutatus sum.* Id *omitto quando uobis ita placet.* Gerite *uti uultis cū* Iugurtha *bellum.* Ego *flumen* Muluchā, *quod inter me, &* Micipsam *fuit, non egrediar, neque id intrare* Iugurtham *sinam.* Prætereà *si quid meq;, uobisq; dignum petieritis, haud repulsus abibis.* Ad *ea Sylla pro se breuiter, & modicè: de pace, & de communibus rebus multis disseruit.* Deniq; *regi patefecit, quod polliceatur, Senatū, & populum* Rom. *quoniā amplius armis ualuissent, nō *in gratiam habituros: faciendum aliquid quod illorum magis, quàm sua retulisse uideretur: id adeò in promptu esse, quoniam* Iugurthæ *copiam haberet: quem si* Romanis *tradidisset fore, ut illi plurimū deberetur: amicitiā fœdus,* Numidiæ *partem, quam nunc peteret, tunc ultro aduenturam.* Rex *primùm negare affinitatem, cognitionem, prætereà fœdus interuenisse: ad hoc metuere, ne fluxa fide*

Γνώμη.

Narratio.

**aliàs in gratū habiturum.*

Quādo uictoria penes Rom. esset, non esse facturos fœdus cum rege.

xa fide usus, popularium animos auerteret, queis & Iugurtha carus, et Romani inuisi erant. Deniq; sæpius fatigatus, leniter ex uolũtate Syllæ omnia se facturũ promittit. Ceterùm ad simulandã pacem, cuius Numida defessus bello auidißimus erat, quæ utilia uisa, constituũt. Ita cõposito dolo digrediũtur. At rex postero die Asparem Iugurthæ legatum appellat: dicitq; sibi per Dabarem ex Sylla cognitum, posse conditionibus bellum componi. Quamobrem regis sui sententiam exquireret. Ille lætus in castra Iugurthæ uenit. Deinde, ab illo cuncta edoctus, properato itinere, post diẽ octauũ redit ad Bocchum: & ei nunciat Iugurtham cupere omnia, quæ imperarentur, facere, sed Mario parum confidere: sæpe antea cùm imperatoribus Romanis pacem conuentam frustra fuisse: ceterùm Bocchus, si ambobus consultum, & ratã pacẽ uellet, daret operã, ut unà ab omnibus, quasi de pace in colloquium ueniretur, ibiq; sibi Syllam traderet: cùm talẽ uirũ in potestatem habuisset, tum fore, uti iussu Senatus, aut populi Rom. fœdus fieret: neque hominem nobilem non sua ignauia, sed ob Remp. in hostium potestate relictum iri. Hæc Maurus secum ipse diu uoluens, tandem promisit. Ceterum dolo, an uerò cunctatus, parum comperimus. SED plerunque regiæ uoluntates, ut uehementes, sic mobiles, sæpe ipsæ sibi aduersæ sunt. Posteà tempore, & loco constituto in colloquium uti de pace * ueniretur: Bocchus Syllam modò, modò Iugurthæ legatum appellare, benignè habere, item ambobus polliceri: illi læti pariter, ac bonæ spei pleni esse. Sed nocte ea, quæ proxima fuit ante diem colloquio decretũ,

Γνώμη.

*Aliter, conueniretur

Maurus

Maurus adhibitis amicis, ac statim immutata uolũtate, remotis ceteris, dicitur secum ipse multa agitauisse, uultu, colore, ac motu corporis pariter, atq; animo uarius, quæ scilicet tacẽte ipso, occulta oris immutatione patefecisse: tamen postremò Syllam accersiri iubet, et ex eius sententia Numidæ insidias tendit. Deinde ubi dies aduenit, & ei nunciatum est Iugurtham haud procul abesse: cum paucis amicis, & Quæstore nostro, quasi obuius, honoris caussa procedit in tumulum facillimum uisu insidiantibus. Eodem Numida cũ plerisque necessarijs suis inermis uti dictum erat, accedit. Ac statim signo dato, undique simul ex insidijs inuaditur. *Ceteri obtrũcati: Iugurtha Syllæ uinctus traditur, & ab eo ad Marium deductus est. Per idem tempus aduersum Gallos ab ducibus nostris Q. Cepione, & Marco Manlio male pugnatum. Quo metu Italia omnis contremuerat: illiq;, & inde usque ad nostram memoriam Romani sic habuere: alia omnia uirtuti suæ prona esse, cum Gallis pro salute non pro gloria certare. Sed postquam bellum in Numidia confectum, & Iugurtham Romam uinctum adduci nunciatum est: Marius Consul absens factus est, & ei decreta prouincia Gallia: isq; calendis Ianuarijs magna gloria Consul triumphauit: ea tempestate spes, atque opes ciuitatis in illo sitæ.*

*immutatio patefecit

*Ceteris obtruncatis

FINIS.

C. SALLVSTII CRISPI IN M. T. CICERONEM ORATIO.

GRAVITER, & iniquo animo male dicta tua paterer, M. Tulli, si te scirem iudicio magis, quam morbo animi ista tua petulantia uti: sed cum in te neque modum, neque modestiam ullam animaduerto, respondebo tibi, ut, si quam male dicendo uoluptatem cepisti, eam male audiendo amittas. Vbi querar? quos implorem, P. C. diripi Remp. atque audacißimo cuique esse perfidiæ locum, an apud populum R. qui ita corruptus est largitionibus, ut sese, ac fortunas suas uenales habeat? an apud uos, P. C. quorum auctoritas turpißimo cuique, & sceleratißimo ludibrio est? Vbi M. Tullius leges, iudicia populi R. defendit, atque in ordine ita moderatur, quasi unus reliquus ex familia uiri clarißimi Scipionis Africani, ac non reptitius, accitus, ac paulò antè insitus huic urbi ciuis. An uerò M. T. facta, ac dicta tua obscura sunt? an non ita à pueritia uixisti, ut nihil flagitiosum corpori tuo putares, quod alteri collibuisset? an scilicet istam immoderetam eloquentiam apud M. Pisonem non pudicitiæ iactura perdidicisti? Itaque minimè mirandum est, si eam flagitiosè uenditas, quam turpißimè parasti. Verùm, ut opinor, splendor domesticus tibi animos attollit, uxor sacrilega, ac periurijs delibuta: fili

filia matris pellex, tibi iucundior, atque obsequentior, quam parenti par est: domum ipsam tuam ui, & rapinis funestam, tibi, ac tuis comparasti, uidelicet ut nos commonefacias, quàm conuersa Resp. *sit, cùm in ea domo habitares, homo flagitiosißime, quæ* P. *Craßi uiri consularis fuit: atq; hæc cùm ita sint, tamẽ* Cicero *se dicit in concilio* Deorum *immortalium fuisse, inde missum huic urbi, ciuibusq́; custodẽ absq; carnificis nomine, qui ciuitatis incommodũ in gloriam suam ponit: quasi uerò non illius coniurationis caussa fuerit cõsulatus tuus, & iccirco* Resp. *disiecta eo tempore, quo te custodem habebat.* Sed, *ut opinor, illa te magis extollũt, quæ post cõsulatũ cũ* Terẽtia *uxore de* Rep. *cõsuluisti, cũ legis* Planciæ *iudicia domi faciebatis, ex coniuratis alios morte, alios pecunia condemnabas.* Cum *tibi alius* T*usculanum, alius* Pompeianam *uillam ædificabat, alius domum emebat: qui uerò nihil poterat, is erat calumniæ proximus: is aut domum tuam oppugnatum uenerat, aut insidias senatui fecerat, deniq; de eo tibi compertũ erat.* Quæ *si tibi falsa obijcio, redde rationem, quantum patrimonij acceperis, quid tibi litibus accreuerit, qua ex pecunia domũ paraueris,* T*usculanum, &* Pompeianum *infinito sumptu ædificaueris.* Aut *si retices, cui dubium potest esse, quin opulentiam istã ex sanguine, et uisceribus ciuiũ paraueris?* Verũ, *ut opinor, homo nouus* Arpinas, *ex** M. Craßi *familia, eius uirtutem imitatur.* Contemnit *simultatem hominum nobiliũ: *populi* Ro. *curam habet: neq; terrore, neque gratia commouetur.* Illud *uerò amicitiæ tantum, ac uirtutis est animi: imò uerò homo leuißimus, supplex*

*C. *Marij*

*Rẽp. *carã habet*

inimicis,

inimicis, amicis contumeliosus, modò harum, modò illarũ partiũ, fidus nemini, leuißimus Senator, mercenarius patronus, cuius nulla pars corporis à turpitudine uacat: lingua uana, manus rapacißimæ, gula immensa, pedes fugaces, quæ honestè nominari non possunt, inhonestißima. Atq; is cùm eiusmodi sit, tamen audet dicere: O' fortunata natam me consule Romam. Te consule fortunatã Cicero? Imò uerò infelicem, & miseram, quæ crudelißimã proscriptionem ciuium perpessa est, cùm tu pertubata Rep. metu perculsos omnes bonos parere crudelitati tuæ cogebas, cũ omnia iudicia, omnes leges in tua libidine erãt, cùm tu sublata lege Porcia, erepta libertate, omniũ nostrum uitæ, necisq; potestatẽ ad unum reuocaueras. Atq; parũ est, qđ impune fecisti, uerũ etiã cõmemorando exprobras, neq; licet obliuisci seruitutis suæ. Egeris oro te Cicero, ꝑfeceris quodlibet, satis est perpessos esse, etiam'ne aures nostras odio tuo onerabis? etiam'ne molestißimis uerbis insectabere? Cedãt arma togæ, cõcedat laurea linguæ. Quasi uerò togatus, et nõ armatus ea, quæ gloriaris, confeceris; atq; inter te, Syllamq; dictatorem præter nomẽ imperij quidquã interfuerit. Sed quid ego plura de tua insolentia commemorem? quem Minerua omnes artes edocuit: Iupiter optimus maximus in cõcilio deorum admisit: Italia exulẽ humeris suis reportauit. Oro te Romule Arpinas, qui egregia tua uirtute omnes Paulos, Fabios, Scipiones superasti, quem tandẽ locũ in hac ciuitate obtines? quæ tibi partes Reip. placent? quem amicum, quem inimicũ habes? cui in ciuitate fecisti insidias ancillares; quo iure, cũ de exilio tuo Dyr

rhachio reddisti, cõsequebaris? quos Tyrãnos appellabas, eorũ nunc potẽtiæ faues: qui tibi antè optimates uidebãtur, eosdẽ nũc dementes, ac furiosos uocas. Vatinij caussam agis, de Sextio male existimas, Bibulum petulantißimis uerbis lædis. Laudas Cæsarem: quẽ maximè odisti, ei maximè obsequeris: aliud stans, aliud sedens de Rep. sentis: his maledicis, illos odisti leuißimè transfuga: neq; in hac, neque in illa parte fidem habes.

M. T. CICERONIS IN SALLVSTIVM CRISPVM ORATIO.

EA demũ magna uoluptas est Crispe Sallusti, æqualem, ac parem uerbis uitã agere, neque quidquã tam obscœnũ dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua respõdeat, ut omnis oratio moribus consonet: neq; enim qui ita uiuit, ut tu, aliter ac tu, loqui potest: neque, qui tã illoto sermone utitur, uita honestior est. Quò me uertam P.C.? Vnde initium sumam? maius .n. mihi dicendi onus imponitur, quò notior est uterq; nostrũ. Quòd si aut de mea uita, atq; actibus nostris huic conuitiatori respondero, inuidia gloriã consequetur: aut, si huius facta, mores, omnem ætatem nudauero, in idem uitiũ incidam procacitatis, quod huic obijcio. Id uos, si fortè offendimini, iustius huic, q̃ mihi succensere debetis, qui initium introduxit: ego dabo operam, ut & pro me minimo cum fastidio respondeam, & in hunc minimus mẽtitus esse uidear. Scio me, P.C. in respondẽdo non habere magnã expectationẽ, quò nullum uos sciatis

nouum crimen in Sallustium auditores, sed omnia uetera recognituros: queis & meæ & uestræ iam, & ipsius aures calent. Verùm eò magis odisse debetis hominem, qui nec incipiens quidē peccare, minimis rebus posuit rudimentū, sed ita ingressus est, ut neque ab alio uinci posit, neq; ipse se omnino reliqua ætate præterire. Itaq; nihil aliud studet, nisi, ut lutulentus sus cū quouis uolutari. Longe uerò fallitur opinione, non enim procacitate linguæ uitæ sordes eluuntur. Sed est quædā calumnia, quā unusquisq; nostrum testante animo suo fert, de eo, qui falsum crimen bonis obiectat. Quod si uita istius memoriā uicerit, *aliam P.C. nō ex oratione, sed ex moribus suis spectare debetis. Iam dabo operam quam maximè potero, ut breue id faciam. Neque hæc altercatio nostra uobis inutilis erit, P.C. plerunq; enim Resp. priuatis crescit inimicitijs, ubi nemo ciuis, qualis sit uir, potest latere. Primum igitur, quoniam omniū maiores Crispus Sallustius ad unum exemplum, et regulam quærit, uelim mihi respondeat, *nunquid ij, quos protulit, Scipiones, & Metelli antè fuerint, aut opinionis, aut gloriæ, quàm eos res gestæ suæ, & uita innocentissimè acta commēdauit? Quòd si hoc fuit illis initium nominis, & dignitatis, cur non æquè de nobis existimetur? cuius & res gestæ illustres sunt, & uita integerrimè acta: quasi uero tu sis ab illis uiris Sallusti ortus: quòd si esses, nonnullos iam tuæ turpitudinis pigeret. Ego meis maioribus uirtute mea præluxi, ut, si prius noti non fuerint, à me accipiāt initiū memoriæ suæ. Tu tuis uita, quam turpiter egisti, magnas obfudisti tenebras ut etiam, si fuerint egregij ciues,

*illam

*Vide Vallam lib. 3. cap. 19.

ues, certe uenerint in obliuionem. Quare noli mihi antiquos uiros obiectare: satius est .n. me meis rebus gestis florere, quàm maiorum opinione niti: & ita uiuere, ut ego sim posteris meis nobilitatis initiũ, & uirtutis exẽplum. Neque me cum ijs cõferri decet, P. C. qui iã decesserunt, omniq́; odio carent, et inuidia: sed cum ijs, qui mecum unà in Rep. uersati sunt. Sed si fuerim aut in honoribus petẽdis nimis ambitiosus, (nõ hanc dico popularẽ ambitionem, cuius me principem confiteor, sed illam pniciosam cõtra leges, cuius primos ordines Sallustius duxit) aut in gerendis magistratibus, aut in *iudicãdis maleficijs tam seuerus: aut in tuẽda Rep. tam uigilans, quã tu proscriptionem uocas: credo, quòd omnes tui similes incolumes in hac urbe uixissent. At quanto meliore loco Resp. tuenda staret, si tu par ac similis scelestorũ ciuiũ unà cũ illis adnumeratus esses? an ego tũc falsò scripsi, Cedant arma togæ? qui togatus armatos, & pace bellum oppreßi: an illud mentitus sum, Fortunatam natam me consule Romam? qui tantum intestinum bellum, & domesticum urbis incendium extinxi. Neque te tui piget homo leuißime: cùm ea culpas, quæ in historijs mihi gloriæ ducis? An turpius est P. C. scribentem mentiri, quàm illum palàm hoc ordine dicentem? nam quod in ætatẽ increpuisti, tantum me abesse puto ab impudicitia, quantũ tu à pudicitia. Sed quid ego de te plura querar? Quid enim mentiri turpe duces, qui mihi ausus sis eloquentiam ut uitium obijcere, cuius semper nocens eguisti patrocinio? an ullum existimas posse fieri ciuem egregiũ, qui nõ his artibus, & disciplinis sit eruditus? an ulla alia

*uindicãdis

 putas

putas esse rudimenta, & incunabula uirtutis, quibus animi ad gloriæ cupiditatem aluntur? Sed minimè mirũ est, P.C. si hõ, qui desidiæ, ac luxuriæ plenus sit, hæc ut noua atq; inusitata miratur. nã quod ista inusitata rabie petulanter in uxorem, & in filiã meã inuasisti, quæ facilius mulieres se à uiris abstinuerũt, quàm tu uir à uiris, satis doctè, ac peritè fecisti, nõ .n. me sperasti mutuã tibi gratiã relaturũ, ut uicißim tuas compellarẽ: unus .n. satis es materiæ habens: neq; quicquã turpius est domi tuæ, q̃ tu. Multũ te uerò opinio fallit, qui mihi putasti parare inuidiã ex mea re familiari, quæ multo mihi minor est, quàm habere dignus sim. Atq; utinã ne tanta quidẽ esset, quanta est, ut potius amici mei uiuerent, quam ego testamentis eorũ locupletior essem. Ego fugax Crispe Salusti furori Tribuni plebis ceßi? utilius duxi, quamuis fortunam, unus experiri: q̃ uniuerso populo R. ciuilis esse dißensionis caussa: qui posteà, quàm ille suum* animũ in Rep. perbacchatus est, omnia, quæ cõmouerat, pace, & ocio resederũt. Hoc ordine reuocante, atq; ipsa Rep. manu retrahẽte me, reuerti: qui mihi dies, si cũ omni reliqua uita conferatur, animo quidẽ meo superet, cũ uniuersi uos, populusq; R. frequens aduẽtu meo gratulatus est: tanti me fugacem mercenariũ patronũ hi æstimauerũt. Neq; hercule mirũ est: si ego semper iustas omnium amicitias * æstimaui, non enim uni priuatim ancillatus sum, neque me addixi: sed quantum quisq; Reip. studuit, tantum mihi fuit aut amicus, aut inimicus, ego nihil plus uolui ualere, quàm pacem. Multi priuatorum audacias *nutrierunt, ego nihil timui, nisi leges: multi arma sua timeri

*annum

*existimaui

*metuerunt

timeri

timere uoluerunt, ego nunquã uolui quicquã poße nisi pro uobis: multi ex uobis potẽtia freti, in uos suis uirib. abusi sunt. Itaq; nõ est mirũ, si nullius amicitia usus sum qui non perpetuo Reip. amicus fuit: neq; me pœnitet, si aut petenti Vatinio reo, patrocinium pollicitus sum, aut Sextij insolentiã repreßi, aut Bibuli patientiã culpaui, aut uirtutibus Cæsaris faui: hæ laudes enim egregij ciuis, & unicæ sunt. Quæ si tu mihi uitia obijcis, temeritas tua reprehẽdetur, nõ mea uitia culpabũtur. Plura dicerem si apud alios mihi esset dicẽdũ Patres Conscripti, non apud uos quos habui omnium actionum mearũ monitores. Sed ubi rerũ testimonia adsunt, quid opus est uerbis? Nũc ad te ut reuertar Sallusti, patremq; tuũ præteream: qui si nunquàm in uita sua peccauit tamen maiorẽ iniuriam Reip. facere nõ potuit, quàm quòd te talẽ filiũ genuit: neq;, tu si qua in pueritia peccasti, exequar: ne parẽtem tuum uidear accusare, qui eo tempore summã tui potestatẽ habuit: sed qualem adolescentiam egeris: hac enim demonstrata, facile intelligitur, quã petulanti pueritia, tã impudicus, & procax adoleueris. Postea, quàm immensæ gulæ impudicißimi corporis questus sufficere non potuit, & ætas tua iã ad ea patienda, quæ alteri facere collibuisset, exoleuerat, cupiditatib. infinitis efferebaris, ut, quæ ipse corpori tuo turpia nõ dixisses, in alijs experireris. Ita non est facilè reputare P. C. utrum inhonestioribus corporis partibus rẽ quæsierit, an amiserit. Domum paternam uiuo patre turpißimè uenalem habuit, uendidit: & cui dubium potest eße, quin mori coegerit eum, quo hic nondum mortuo pro hærede gesserit

omnia, neq; pudet à me eũ quærere, quis in P. Craßi domo habitet, cũ ipse respondere non queat, quis in ipsius habitet paterna domo. At hercule lapsus ætatis tyrocinio posteà se correxit, non ita est: sed abijt in sodalitium sacrilegij Nigidiani, bis iudicis ab subsellia attractus, extrema fortuna stetit, & ita discesit, ut non hic innocens eßet, sed iudices peierasse existimarentur. Primum honorem in quæstura adeptus, hunc locum, & hunc ordinem despectum reddidit: cuius aditus sibi quoq; sordidißimo homini patuisset. Itaq; timens, ne facinora eius clàm uos essent, cum omnibus matribus familias opprobrio esset, confeßus est uobis audientibus adulterium: neq; erubuit ora uestra. Vixeris ut libet Salusti, egeris quæ uolueris satis sit unum te tuorum scelerum conscium esse: noli nobis languorem, et soporem nimiũ exprobrare: sumus diligentes in tuẽda pudicitia uxorum nostrarum: sed ita experrecti nõ sumus, ut à te cauere poßimus: audacia tua uincit studia nostra. Et quod hunc mouere poßit Patres Conscripti, factum ac dictum turpe, quem non puduit palam uobis audientibus adulteriũ confiteri? quod si nihil pro me tibi respondere uoluissem, sed illud censorium *eloquium Appij Claudij, & L. Pisonis integerrimorum uirorum, quo usus est quisq; eorum, pro lege palam uniuersis recitarem, nõ ne tibi uiderer æternas inurere maculas, quas reliqua uita tua eluere non poßit: neque post illum delectũ Senatus, te unquam uidimus, nisi forte in ea te castra coniecisti, quo omnis sentina Rei publicæ confluxerat. At idem Sallustius, qui in pace ne Senator quidem manserat, postquàm Respublica ar

*elogium

mis

armis oppressa est, & idē uictor, qui exules reducit, in Senatum post quæsturam reductus est: quem honorē ita gessit, ut nihil uenale nō in eo habuerit, cuius aliquis emptor fuerit. Ita igitur egit, ut nihil non æquum, ac uerū duxerit, quod ipsi facere collibuisset: neq; aliter uexauit, ac debuit, si quis prædæ loco accepisset magistratū. Peracta quæstura posteà quàm magna pignora eis dederat, cum quibus similitudine uitæ se coniunxerant, unus iam ex illo grege uidebatur. Eius enim partis exēplar erat Sallustius: quo tanquam in imam uoraginē cœtus omniū uitiorum excesserat: quicquid impudicorum Cylonum, parricidarum, sacrilegorum, *deditorū fuit in urbe, municipijs, colonijs. Italia tota (sicut in fretis) subsederant: nominis perditi, ac notissimi, nulla in parte castris apti: nisi licentia uitiorum, & cupiditate rerum nouarū. At posteà quàm prætor factus est, modestè gessit, & abstinenter: non ne ita prouinciā uastauit, ut nihil neq; passi sint, neque expectarint grauius socij nostri in bello, quam experti sunt in pace, hoc Africam interiorē obtinente? Vnde tantum hic exhausit, quantum potuit aut fide nominum traijci, aut in naues contrudi: tantum inquā P. C. exhausit, quantum uoluit: ne caussam diceret, sestertio duodecies cum Cæsare paciscitur. Quòd si quippiam eorum falsum est, hic palā refelle, unde tu, qui modò ne paternam ciuilem domum redimere potueris, repentè tā quam somnio beatus hortos preciosissimos, uillā Tiburti C. Cæsaris, reliquas possessiones paraueris. Neq; piguit quærere, cur ego P. Crassi domū emissem: cum tu ueteris uillæ dominus sis, cuius paulò antè fuerat Cæsar: modò

* aliter, debitorū

*inquam patrimonio non comeſo,ſed deuorato: quibus rationibus repente factus es tam affluens,& tam beatus? Nam quis te faceret hæredem,quem ne amicum,quidem ſuum ſatis honeſtum quiſquam ſibi ducit, ni ſimilis, ac par tui? At hercule egregia facta maiorum tuorum te extollunt,quorum ſiue tu ſimilis es,ſiue illi tui, nihil ad omnium ſcelus,ac nequitiam addi poteſt. Verùm,ut opinor,honores**tui te faciunt inſolentem. Tu Criſpe Salluſti,tantundem putas eſſe bis ſenatorem, & bis quæſtorem fieri,quod bis conſularem, & bis triumphalem? Carere debet omni uitio, qui in alterũ dicere paratus eſt. Is demum maledicit, qui non poteſt uerum ab altero audire. Sed tu omnium menſarum aſſecla, omnium cubiculorum in ætate pellex,& idem poſteà adulter, omnis ordinis turpitudo es,& ciuilis belli memoria. Quid enim grauius pati potuimus, quàm quòd te incolumen in hoc ordine uideamus? Deſine bonos petulantiſsima conſectari lingua:deſine morbo procaciatis iſto uti:deſine unumquenq; moribus tuis æſtimare:his moribus amicum tibi facere non potes,uideris uelle inimicũ habere.Finem dicendi faciam P. C. Sæpe enim uidi grauius offendere animos auditorum eos,qui aliena flagitia apertè dixerunt,quàm eos,qui commiſerunt.Mihi quidem ratio habenda eſt, non quia Salluſtius merito debeat audire, ſed ut ea dicam, ſi qua egò honeſtè effari poſſum.*

*Aliter, *tuum*

Γνώμη.

M.T.

MAR. TVLL. CICERONIS CONTRA CATILLINAM ORATIO PRIMA.

QVousq; tandē abutere Catilina patiētia nostra quādiu nos etiā furor iste tuus eludet? Quē ad finē sese effrenata iactabit audacia? Nihilne te nocturnū præsidiū Palatij nihil urbis uigiliæ, nihil timor populi, nihil cōcursus bonorū omnium, nihil hic munitißimus habēdi Senatus locus, nihil horū ora, uultusq; mouerūt? patere tua consilia non sentis? constrictā iam omniū horum coscientia teneri coniurationē tuā nō uides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos cū uocaueris, quid consilij ceperis, quē nostrū ignorare arbitraris? O tēpora, ò mores, Senatus hæc intelligit. Cōsul uidet, hic tamē uiuit. Viuit? imò uerò etiā in Senatū uenit, fit publici cōsilij particeps, notat, & designat oculis ad cædē unūquēq; nostrū. Nos autē uiri fortes satisfacere Reip. uidemur, si istius furorē, ac tela uitemus. Ad mortē te Catilina duci iussu Cōsulis iam pridem oportebat: in te cōferri pestem istā, quā tu in nos omnes iāpridē machinaris. An uerò uir amplißimus P. Sicipio Pontifex Maximus Tiberium Gracchum mediocriter labefactantē statum Reip. priuatus interfecit: Catilinā uero orbem terrarū cæde atq; incendijs uastare cupientē, nos Consules perferemus? Nā illa nimis antiqua prætereo, quòd Q. Seruilius Hala. Sp. Meliū nouis rebus studētē, manu sua occidit. Fuit, fuit ista quōdā in hac Rep. uirtus ut uiri fortes acrioribus supplicijs ciuē perniciosū, quā

Oratio est generis deliberatiui, qua in summa præcipit catilinæ, ut ab urbe discedat: orditur autē tātū a schematibus peregrinis.

Inuehitur i Senatus imbecillitatē.

Amplificat ab exēplis colligens iā dudū oportuisse necari Catilinā.

Epiphonema.

acerbißimum hostem coërceret. Habemus *enim Senatus C. in te Catilina uehemens, & graue: non deest* Reip. *consiliũ, neq; auctoritas huius ordinis: non, nos, dico apertè, Consules desumus.* Decreuit *quondã Senatus, ut* L. Opimius *Cons. uideret, ne quid* Resp. *detrimẽti caperet, nox nulla interceßit, mox interfectus est propter quasdã seditionum suspiciones* C. Gracchus *clarißimo patre natus *auis maioribus, occisus est cum liberis* M. Fuluius *cõsularis. Simili Senatuscõsulto,* C. M. *et* L. Valerio COSS. *permissa est* Resp. Num *unum diem postea* L. Saturninum Tribunum Pl. *&* C. *Seruilium mors, ac* Reip: *pœna remorata est?* At *nos uigesimum iam diem patimur hebescere aciem horũ auctoritatis: habemus enim huiusmodi Senatusconsultum, ueruntamen inclusum in tabulis, tanquam in uagina reconditum: quo ex Senatusconsulto cõfestim interfectũ te esse Catilina conuenit.* Viuis, *& uiuis nõ ad reponẽdã, sed ad confirmandã audaciã. Cupio* P. C. *me esse clemẽtẽ. Cupio in tantis* Reip. *periculis me non dißolutum uideri: sed iam me ipsum inertiæ, nequitiæq; condemno. Castra sunt in* Italia *contra* Remp. *in* Etruriæ *faucibus collocata. Crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem* Imperatorem *castrorum, ducemq; hostium intra mœnia, atq; adeò in Senatu uidemus intestinam aliquam quotidie perniciem* Reip. *molientem. Si te iam Catilina comprehendi, si interfici iussero, credo; erit uerendum mihi, ne hoc potius omnes boni serius à me, quàm quisquã crudelius factum eße dicant.* Verùm *ego hoc, quod iam pridem factum esse oportuit, certa de caussa nondum adducor, ut faciam.* Tunc

Castigatio superioris sentẽtiæ, cũ Gracchus oppugnasset Auentinum cũ armata multitudine.

*auitis moribus,

A sua persona.

A re ipsa

Cur distulerit Catilinæ necem.

deniq;

denique interficiam te cùm iam nemo tam improbus, tã perditus, tã tui similis inueniri poterit, qui id non iure factum esse fateatur. Quandiu quisquã erit, qui te defendere audeat, uiues, & uiues ita, ut nũc uiuis, multis meis, & firmis præsidijs oppreßus, ne commouere te contra Remp. poßis. Multorum te etiam oculi, & aures, nõ sentientẽ, sicut adhuc fecerunt speculabuntur, atque custodient. Etenim quid est Catilina, quod iam amplius expectes? Si neq; nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec priuata domus parietibus continere uocẽ coniurationis tuæ potest: si illustrantur, si erumpunt omnia, muta iã istã mentẽ, mihi crede, obliuiscere cædis, atq; incendiorum. Teneris undique: luce sunt clariora nobis tua consilia omnia, Quæ etiã mecũ licet recognoscas. Meministi ne me ante diẽ XII. Cal. Nouẽb. dicere in senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante diẽ VIII. Cal. Nouẽb. C. Manliũ audaciæ satellitẽ, atq; ministrum tuæ? Num me fefellit Catilina, non modo res tanta, tã atrox, tam incredibilis, uerùm id, quòd múltò magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu cædẽ te optimatum contuliße in ante diem V. Cal. Nouemb. Tum cum multi principes ciuitatis Ro. non tam sui cõseruandi, quàm tuorum consiliorum reprimendorũ caussa profugerunt. Num inficiari potes te illo ipso die meis præsidijs, mea diligentia circunclusum, commouere te cõtra Remp. non potuiße? cum tu discessu ceterorum, nostra tamẽ, qui remansißemus cæde te contentũ esse dicebas? Quid? cum te Præneste Cal. ipsis Nouemb. occupaturum nocturno impetu esse confideres? Sensisti ne illã

Hactenus. Thesin cõsũpsit, nunc subiicit consultum, scilicet ut ex urbe emigret: priusquam proponat consilium colligit longe, unde postea cõsilium infert.

Argumenti propositio.

Coloniam

Epilogus superiorum.

Coloniã meo iussu, meis præsidijs, custodijs uigilijsq́; esse munitã? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò non audiã, sed etiam uideã, planeq́; sentiã. Recognosce mecum tandem illam superiorẽ noctem, iã intelliges multò me uigilare acrius ad salutem, quã te ad perniciẽ Reip. Dico te priore nocte uenisse inter Falcarios, (non agam obscure) in M. Leccæ domũ, conuenisse eodẽ complures eiusdẽ amentiæ scelerisq́; socios. Num negare audes? Quid taces? conuincã, si negas. Video .n. esse hic in senatu quosdã, qui tecum una fuere. O Dij immortales ubi nam gentium sumus? quã Rẽp. habemus? in qua urbe uiuimus? Hic, hic, sunt in nostro numero, P. C. in hoc orbis terræ sanctißimo, grauißimoq; consilio, qui de nostro, omniũq́; interitu, qui de huius urbis, atq; adeò orbis terrarum exitio cogitent. Hosce ego uideo consul, & de Rep. sententiã rogo: & quos ferro trucidari oportebat eos nondum uoce uulnero. Fuisti igitur apud Leccã illa nocte Catilina, distribuisti partes Italiæ, statuisti quò quẽq; proficisci placeret delegisti, quos Romæ relinqueres, quos tecũ educeres, descripsisti urbis partes ad incendia, confirmasti teipsum iam esse exiturum: dixisti paululum tibi esse etiam nunc moræ, quod ego uiuerem. Reperti sunt duo equites Ro. qui te ista cura liberarẽt, & se illa ipsa nocte paulò ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia uixdum iã cœtu uestro dimisso comperi, domũ meã maioribus præsidijs muniui atq; firmaui: exclusi eos, quos tu mane ad me salutatũ miseras, cũ illi ipsi uenißẽt, quos ego iã multis ac summis uiris ad me uenturos id temporis esse prædixeram.

Exclamatio aduersus coniuratos senatores.

Cic. uerbo confirmãdi libenter utitur, pro affirmando.

dixeram. Quæ cùm ita ſint Catilina, perge, quò cœpiſti: egredere aliquãdo ab urbe, patẽt portæ, proficiſcere. Nimiũ diu te Imperatorem illa tua Manliana caſtra deſiderant. Educ tecũ omnes tuos, ſi minus, q̃ plurimos. Purga urbẽ. Magno me metu liberabis, dummodo inter me, atque te murus interſit. Nobiſcum uerſari iã diutius nõ potes. Non ferã, non patiar, non ſinam. Magna Dijs immortalibus habenda eſt gratia, atq; huic ipſi Ioui ſtatori antiquiſſimo cuſtodi huius urbis, quòd hanc tã tetrã, tam horribilem, tamq́; infeſtam Reip. peſtem toties tam effugimus. Nõ eſt ſæpius in uno homine ſalus ſumma periclitanda Reip. Quandiu mihi conſuli deſignato Catilina inſidiatus es, non publico me præſidio, ſed priuata diligẽtia defendi: cùm proximis comitijs conſularibus me conſulem in cãpo, & competitores tuos interficere uoluſti: compreſſi tuos nefarios conatus amicorum præſidio, & copijs: nullo tumultu publicè concitato. Deniq; quotieſcunq; me petiſti, per me tibi obſtiti, quanquàm uidebam perniciẽ meam cum magna calamitate Reip. eſſe coniunctam. Nunc iam apertè Remp. uniuerſam petis. Templa Deorum immortaliũ, tecta urbis, uitam omniũ ciuium, Italiam deniq; totã ad exitium, & uaſtitatẽ uocas. Quare, quoniam id, quod primùm, atquè huius imperij, diſciplinæq́; maiorum propriũ eſt, facere nõ audeo: faciam id, quod eſt ad ſeueritatẽ leuius, ad communẽ ſalutem utilius. Nam ſi te interfici iuſſero, reſidebit in Repu. reliqua cõiuratorum manus. Sin tu (quod te iamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna, & pernicioſa ſentina Reip. Quid eſt Catilina?

Epilogus.

Aliud Argumẽtum, cur uelit cedere Catilinam periculis urbis.

Amplificatio.

Hactenus me tantum petiſti nunc petis Rẽp.

Diſtributio

Conſilium.

Propoſitionis explicatio a circunſtantiis.

Propoſitionis cõfirmatio argumẽtatur autẽ primum a Catilinæ ſceleribus. Exeũdum eſſe urbe, q̃ omnibus ſit inuiſus.

tilina? num dubitas id me imperante facere, quod iã tua
ſponte faciebas? Exire ex urbe Conſul hoſtem iubet. In
terrogas me: num in exilium? Non iubeo: ſed ſi me conſu
lis, ſuadeo. Quid enim Catilina eſt, quod te iam in hac ur
be delectare poßit? in qua nemo eſt extra iſtam coniura
tionem perditorum hominum, qui te non metuat: nemo,
qui te non oderit. Quæ nota domeſticæ turpitudinis nõ
inuſta uitæ tuæ eſt? quod priuatarũ rerum dedecus nõ
hæret infamiæ? Quæ libido ab oculis, quod facinus à ma
nibus tuis unquã, quod flagitiũ à toto corpore abfuit?
cui tu adoleſcentulo, quẽ corruptelarum illecebris irre
tiſſes, non aut ad audaciam ferrũ, aut ad libidinem facẽ
prætuliſti? Quid uerò nuper cùm morte ſuperioris uxo
ris nouis nuptijs domũ uacuã feciſſes, non'ne etiam alio
incredibili ſcelere: hoc ſcelus cumulaſti? quod ego præ
termitto, & facilè patior ſileri, ne in hac ciuitate tãti fa
cinoris immanitas aut exitiße, aut non uindicata eſſe ui
deatur. Prætermitto ruinas fortunarũ tuarum, quas oẽs
impẽdere tibi proximis Idibus ſenties. Ad illa uenio, quæ
non ad priuatã ignominiam uitiorũ tuorum, non ad do
meſticam tuam *facultatẽ, ad turpitudinem, ſed ad ſum
mam Reip. atque ad omnium noſtrum uitam, ſalutemq́;
pertinent. Poteſt'ne tibi huius uitæ hæc lux Catilina, aut
huius ſpiritus cœli eſſe iucundus? cùm ſcias eße horum
neminem, qui neſciat te pridie Calend. Ian. Lepido, &
Tullo COSS. ſtetiße in comitio cum telo, manum conſu
lum, & principũ ciuitatis interficiendorũ caußa para
uiße? ſceleri, ac furori tuo non aliquã mentẽ, aut timorẽ
tuum, ſed fortunã populi Ro. obſtitiße? Ac iã illa omit

*difficultatem.

to,

to, neque enim sunt, aut obscura, aut non multò post commißa. Quoties tu me designatum, quoties me Consulē interficere uoluisti? Quot ego tuas petitiones ita coiectas, ut uitari poße nō uiderentur, parua quadā declinatione, & ut aiunt, corpore effugi? Nihil agis, nihil aßequeris, nihil moliris, quod mihi latere ualeat in tēpore, neq; tamē conari, ac uelle desistis. Quoties iam, quoties iā tibi exorta est sica ista de manibus? Quoties uerò excidit casu aliquo, & elapsa est? tamen ea carere diutius non potes. Quæ quidem quibus abs te initiata sacris, ac deuota sit, nescio, quòd eā neceße putas Consulis in corpore defigere. Nunc uerò quæ tua est ista uita? Sic enim iam tecum loquar: non ut odio permotus eße uidear, quo debeo, sed ut misericordia, quæ tibi nulla debetur. Venisti paulò ante in Senatum: quis te ex hac tanta frequētia, ex tot tuis amicis, ac neceßarijs salutauit? Si hoc post omniū hominū memoriā contigit nemini, uocis expectas cōtumeliam, cùm sis grauißimo iudicio taciturnitatis oppreßus? Quid? quod ab aduentu tuo ista subsellia uacua facta sunt? Quid? quòd omnes Consulares, qui tibi p sæpe ad cædē constituti fuerunt, simul atq; aßedisti, partem istam subselliorum nudam, atq; inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Serui mehercule mei, si me isto pacto metuerent, ut te metuūt omnes ciues tui domum meam relinquendam putarē: tu tibi urbem non arbitraris? Et, si me meis ciuibus iniuria suspectum tam grauiter, atq; infensū uiderem, carere me aspectu ciuium, quàm infestis omniū oculis conspici mallem. Tu cùm conscientia scelerum tuorū agnoscas odiū*

*Potius cō textas, uel cōtectas legendum.

A minori.

omnium

omnium iustum, & iam tibi diu debitum, dubitas, quorū mentes, sensusq́; uulneras, eorum aspectum, præsentiāq́; uitare? Si te parētes timerent, atq; odissent tui, neq; eos

A simili.

ulla ratione placare posses, ut opinor, ab eorū oculis aliquò concederes. Nūc te patria, quæ communis est omniū nostrum parens, odit, ac metuit, & iandiu de te nihil iudicat, nisi de parricidio suo cogitare: huius tu neq; auctoritate uerebere, neq; iudiciū sequere, neq; uim pertimesces?

Sermocinatio.

Quæ tecum Catilina sic agit, & quodammodo tacita loquitur. Nullum iam tot annis facinus extitit, nisi per te: nullum flagitium sine te. Tibi uni multorum ciuiū neces, tibi uexatio, direptioq́; sociorū impunita fuit, ac libera. Tu non solùm ad negligendas leges, & quæstiones, uerumetiā ad deuincendas, perfringendasq́; ualuisti. Superiora illa, quanquàm ferenda non fuerunt, tamē, ut potui, tuli. Nūc uerò me totū esse in metu propter te unū, quicquid increpuerit, Catilinā timeri, nullum uideri contra me consiliū iniri posse, quòd à tuo scelere abhorreat non est ferendum.

Epilogus.

Quamobrem discede, atq; hunc mihi timorem eripe. Si uerus, ne opprimar: sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam. Hæc si tecum, ut dixi patria loquatur, nō ne impretrare debeat, etiā si uim adhibere non poßit? Quid? quòd tu te ipse in custodiā dedisti? Quid quod uitandæ suspicionis caussa apud M. Lepidum te habitare uelle dixisti, à quo non receptus, etiā ad me uenire ausus es, atq; domi meæ te asseruari rogasti? cū à me quoq; id respōsum tulißes; me nullo modo posse his parietibus tutū eße tecū, qui magno in periculo eßem, quòd ijsdē mœnibus contineremur: ad Q. Metellū prætorem

Tertium argumentum a Catilinæ facto: qui se ipsum condemnarit, quod domo sua cesserit.

rem uenisti, à quo repudiatus ad sodalē tuū uirū optimū M. Marcellum demigrasti, quem tu uidelicet & ad custodiendum diligentissimum, & ad supplicandum sagacissimum, & ad uindicandū fortissimū fore putasti. Sed quā lōgè uidetur à carcere, atq; à uinculis abesse debere, qui seipsum iam dignum custodia iudicauerit? Quæ cùm ita sint Catilina, dubitas, si hic morari æquo animo nō potes abire in aliquas terras, & uitam istam multis supplicijs iustis, debitisq; ereptā, fugæ, solitudiniq; mādare? Refer inquis, ad Senatum: id enim postulas. Et, si hic ordo sibi placere decreuerit, te ire in exilium, obtemperaturum te esse dicis: non referam, id quod abhorret à meis moribus, sed tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiāt. Egredere ex urbe Catilina: libera Remp. metu: in exilium, si hāc uocē expectas, proficiscere. Quid est Catilina? *quid attendis? *quid animaduertis horum silentiū? patiuntur, tacent. Quid expectas auctoritatē loquentium, quorum uoluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adolescenti optimo P. Sextio, si fortissimo uiro M. Marcello dixissem, iam mihi Consuli hoc ipso in templo iure optimo Senatus uim, & manus intulisset. De te aūt Catilina cū quiescūt, probāt: cùm patiuntur, decernūt: cū tacent, clamant. Neq; hi solùm, quorum tibi auctoritas est uidelicet cara, uita uilissima, sed etiam illi equites R. honestissimi, atq; optimi uiri, ceteriq; fortissimi ciues, qui circunstant Senatum, quorū tu, & frequentiā uidere, & studia pspicere, & uoces paulò antè exaudire potuisti, quorum ego uix abs te iam diu maius, ac tela contineo: eosdē facilè adducā, ut te hæc, quæ iāpridē uastare studes, re

Epilogus argumēti.

Confutatio eius quod a Catilina obiici potuit

*ecquid
*ecquid

Tacito consensu probant quæ ego decerno.

Excursus quo inuehitur in Catilinæ mores: & obtestãs iandudum ista se frustra imperare.

linquentẽ, usq; ad portas prosequantur. Quanquã, quid est, quòd loquar? te ut nulla res frangat? tu ut unquã te corrigas? tu ut nullam fugam meditere? tu ullum ut exiliũ cogites? Vtinam tibi istam mentẽ Dij immortales donarent: tametsi uideo, si mea uoce ire in exiliũ animũ induxeris, quãta tempestas inuidiæ nobis, si minus in præsens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatẽ *pendeat: sed nõ est mihi tãti, dũmodo ista tua sit priuata calamitas, & à Reip. periculis seiungatur. Sed tu, ut uitijs tuis cõmouearе, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus Reip. concedas, nõ est postulandum. Neq; enim Catilina is es, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocarit. Quãobrẽ ut sæpe iã dixi, proficiscere. Ac, si mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare uis inuidiã, rectà perge in exiliũ. Vix ferã sermones hominũ, si id feceris. Vix molẽ istius inuidiæ: si in exiliũ ieris iussu Consulis, sustinebo: sin autem seruire meæ laudi, & gloriæ mauis, egredere cũ importuna sceleratorũ manu: confer te ad Manliũ concita ꝑditos ciues: secerne te à bonis: infer patriæ bellũ: exulta impio latrocinio, ut à me nõ eiectus ad alienos, sed inuitatus ad tuos isse uidearis. Quãquam quid ego te inuitẽ? quũ iam sciã esse præmissos, qui te ad forum Aureliũ præstolarentur armati? cùm sciam pactã, & constitutã esse cum Manlio diem, à quo etiam Aquilã illã argẽteã, quã tibi, ac tuis omnibus perniciosam esse confido, & funestã futurã, cui domi tuæ sacrariũ scelerum constitutum fuit, sciam esse præmissam? Tu, ut illa diutius carere possis, quam uenerari ad cædem proficiscẽs solebas:

* impendeat

Exaggerat rem ab ipso Catilina factam.

à cuius

à cuius altaribus sæpe istam dextram impiam ad necem ciuiũ transtulisti. ibis tandem aliquando, quò te iam pridẽ tua ista cupiditas effrenata, ac furiosa rapiebat. Neq; *enim tibi hæc res affert dolorem, sed quandã incredibilem uoluptatem, ad hanc te amentiã natura peperit, uoluntas exercuit, fortuna seruauit.* Nunquàm *tu nõ modò ocium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium cõcupisti: natus ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, uerũ etiam spe derelictis conflatam improborũ manũ.* Hic *tu qua lætitia perfruere? quib. gaudijs exultabis? quãta in uoluptate bacchabere? cùm in tanto numero tuorũ neq; audies uirum bonũ quẽquã, neq; uidebis.* Ad *huius uitæ studiũ meditati illi sunt, qui ferẽtur labores tui: iacere humi non modò ad obsidendum stuprum, uerum etiã ad facinus obeundũ: uigilare non solùm ad insidiandũ somno maritorum, uerumetiam bonis occisorum.* Habes *ubi ostentes tuam illam præclaram patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium, quibus te breui tempore confectum esse senties.* Tantum *profeci tum cùm te à consulatu repuli, ut exul potius tentare, quã* Consul *uexare* Rẽp. *posses: atq; ut id, quod eßet à te scelaratè susceptũ, latrociniũ potius, quã bellũ nominaretur.* Nũc *ut à me* P.C. *quandam propè iustã patriæ querimoniã detester, atque deprecer, percipite quæso diligenter, quæ dicã, et ea penitus animis uestris, mentibusq; mandate.* Etenim *si mecum patria, quæ mihi uita mea multò est carior: si cuncta* Italia, *si omnis* Resp. *loquatur:* M. Tulli *quid agis? tu ne eum, quem eße hostem comperisti, quem ducem belli futurũ uides: quem expectari* Imperatorẽ *in*

Omen.

Confutatio eius argumenti quod obiici potuit a bonis uiris, si eius modi est Catilina, cur non potius præsentem iugulas?

castris hostiũ sentis, auctorem sceleris, principẽ cõiura tionis, euocatorem seruorum, & ciuium perditorũ exire patieris? ut abs te nõ emissus ex urbe, sed immissus in urbẽ esse uideatur: non'ne hunc in uincula duci, nõ ad mortẽ rapi, non summo supplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? Mos ne maiorũ? at persæpe etiã priuati in hac Rep. perniciosos ciues morte multarũt. An leges quæ de ciuium reorum supplicio rogatæ sunt? At nunquàm in hac urbe ui, qui à Rep. defecerunt, ciuiũ iura tenuerũt. An inuidiã posteritatis times? præclarã ue rò Pop. Rom. refes gratiã, qui te hominem per te cognitũ nulla cõmendatione maiorum tam maturè ad summũ Imperiũ per omnes honorũ gradus extulit: si propter inuidiam, aut alicuius periculi metum salutem ciuiũ tuorum negligis. Sed si quis est inuidiæ metus, non est uehemẽtior seueritatis ac fortitudinis inuidia, quã inertiæ, ac nequitiæ pertimescenda. An cùm bello uastabitur Italia uexabantur urbes, tecta ardebunt, tũ te nõ existimas inuidiæ incẽdio cõflagraturũ? His ego sanctißimis Reip. uocibus, & eorũ hominũ, qui idẽ sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego si hoc optimũ factu iudicarem P. C. Catilinam morte multari, unius usuràm horæ gladiatori isti ad uiuẽdũ nõ dedissem. Etenim si summi uiri, & clarißimi ciues Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum cõplurium sanguine non modò se non cõtaminarunt, sed etiam honestauerunt, certè uerendũ mihi nõ erit, nequid hoc parricida ciuiũ interfecto inuidiæ mihi in posteritatẽ redundaret. Quòd si ea mihi maximè impenderet, tamẽ hoc animo semp fuit, ut inuidiã uirtute partam

Distributio

ἀπορία

Γνώμη.

partam, gloriam, non inuidiam putarem. Quanquã nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, nõ uideant, aut ea, quæ uident, dissimulent. Qui spem Catinæ mollibus sententijs aluerũt: cõiurationemq; nascentẽ nõ credẽdo corroborauerũt: quorũ auctoritatẽ secuti multi, nõ solùm improbi, uerumetiam imperiti, si in hunc animaduertissent, crudelitate, *nõ egregiè factũ esse dicerẽt. Nũc intelligo si iste quò intẽdit, in Manliana castra peruenerit, neminẽ tam stultũ fore, qui non uideat cõiurationẽ *esse patefactã, neminem tã improbũ, qui nõ fateatur. Hoc autẽ uno interfecto, intelligo hanc Reip. pestem paulisper reprimi, nõ in perpetuum cõprimi posse. Quòd si se eiecerit, secumq; suos eduxerit, & eodem ceteros undiq; collectos naufragos aggregauerit, extinguetur, atq; delebitur, nõ modò hæc tã adulta Reip. pestis, uerumetiã stirps ac semen malorũ *hominũ. Etenim iam diu P. C. in his periculis cõiurationis, & insidijs uersamur, sed nescio quo pacto omniũ scelerum, ac ueteris furoris, & audaciæ maturitas in nostri consulatus tẽpus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur, uidebimur fortasse ad breue quoddã tempus cura, et metu esse releuati, periculũ autẽ residebit, et erit inclusum penitus in uenis, atq; in uisceribus Reip. Vt sæpe homines ægri morbo graui, cum æstu febriq; iactãtur, si aquã gelidã biberint, prius releuari uidentur, deinde multò grauius, uehementiusq; affligantur: sic hic morbus, qui est in Rep. releuatus istius pœna, uehementius *ciuib. reliquis ingrauescet. Quare secedant improbi, secernant se à bonis, unum in locum congregentur: muro deniq;, id quod

* & regie

* factam esse

* omniũ.

Pulchra similitudo

* uiuis

*nobis ſæpe iam dixi, ſecernatur à *bonis, deſinant inſidiari domi conſuli, circunſtare tribunal Prætoris urbani, obſidere cum gladijs curiam, malleolos, ad incendendã urbẽ faceſq; comparare. Sit deniq; inſcriptum in frontẽ uniuſcuiuſq;, quid de Rep. ſentiat. Polliceor uobis hoc, P. C. tantam in nobis COSS. fore diligentiam, tantam in uobis auctoritatem, tantam in equitibus Rom. uirtutẽ, tantã in omnib. bonis cõſenſionẽ, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illuſtrata, opreſſa, uindicata eſſe uideatis. hiſce omnibus Catilina: cũ ſumma Reip. ſalute, tua peſte, ac pernicie, cumq́; eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere, parricidioq; iunxerunt, proficiſcere ad impium bellũ ac nefariũ. Tum tu Iupiter, qui ijſdem, quibus hæc urbs auſpicijs à Romulo es conſtitutus, quẽ Statorẽ huius urbis, atque imperij uerè nominamus, hunc, & huius ſocios à tuis aris, ceteriſq́; templis, ac tectis urbis, ac mœnibus, à uita, fortuniſq; ciuium omnium arcebis: & *omnes inimicos bonorum, hoſtes patriæ: latrones Italiæ, ſcelerum fœdere inter ſe, ac nefaria ſocietate cõiunctos, æternis ſupplicijs uiuos, mortuoſq; mactabis.

*nobis

Peroratio, qua ſuam operam, & optimorũ i Rep. pollicetur, nec unquã eſſe defuturum iſti cauſæ.

Obteſtatio

Statorem a ſiſtendo dictum.

*homines

M. T. CICERONIS IN L. CATILINAM ORATIO SECVNDA.

TAndem aliquando Quir. Catilinã furentem audacia, ſcelus anhelantẽ, peſtẽ patriæ nefariè moliẽtem, nobis, atq; huic urbi ferrũ, flammamq́; minitãtẽ, ex urbe uel eiecimus, uel emiſimus: uel ipſum egredientẽ urbe proſecuti ſumus. Abijt, exceßit, euaſit, erupit. Nulla iam

Gratulantur Catilinam urbẽ exiſſe.

iam pernicies à mõstro illo, atq; prodigio mœnibus ipsis intra mœnia cõparabitur. Atq; hũc quidẽ unũ huius belli domestici ducẽ sine controuersia uicimus. Nõ enim iã inter latera nostra sica illa uersabitur: non in campo, nõ in foro, nõ in curia, nõ deniq; inter domesticos parietes ꝑtimescemus: loco ille motus est, cũ est urbe depulsus: palã iã cũ hoste, nullo impediente, bellũ iustũ geremus: sine dubio ꝑdidimus hominẽ: magnificè uicimus, cũ illũ ex occultis insidijs in aptũ latrociniũ cõiecimus. Quòd uerò nõ cruentũ mucronẽ, ut uoluit, extulit, quòd ei ferrũ de manibus extorsimus, quòd incolumes ciues, quòd stantẽ urbem reliquit, quanto tandẽ illum mærore afflictũ esse, & profligatũ putatis? Iacet ille nũc postratus Quir. et se perculsum, atq; abiectum esse sentit, & retorquet oculos profectò sæpe ad hanc urbẽ, quã ex suis faucibus ereptam esse luget. Quæ quidẽ lætari mihi uidetur, quòd tã tam pestem euomuerit, forasq; proiecerit. At si quis est, talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso, in quo exultat, et triũphat oratio mea, me uehementer accuset, quòd tã capitalẽ hostem non comprehenderim potius, q̃ emiserim: non est ista mea culpa, sed temporum. Interemptum esse L. Catilinam, & grauißimo supplicio affectũ iampridem oportebat. Id à me, & mos maiorum, & huius imperij seueritas, & Resp. postulabat. Sed quam multos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrẽ, nõ crederẽt? quã multos, qui propter stultitiã nõ putarent? quã multos, qui etiã defenderent? quã multos, qui propter improbitatẽ fauerent? Ac si sublato illo depelli à uobis omne periculum iudicarem: iampridẽ ego L. Catilinã non modò

Pathos ab uoluntate Catilinæ tractum.

ἐνεργία uerborum.

 inui-

inuidiæ meæ: uerumetiam periculo uitæ sustulissem. Sed cum uiderē ne uobis quidem omnibus re etiā tam proba ta, si illū, ut erat meritus morte multassem. fore, ut eius socios inuidia oppressus persequi nō poßem: rem huc de duxi, ut tum palàm pugnare possetis, cū hostē aperte ui deretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quā uehemē ter foris eße timendū putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam molestè fero, quod ex urbe parum comitatus exierit. Vtinam ille omnes secum suas copias eduxisset. Tongillum mihi eduxit; quem amare in prætexta calum nia cœperat: Publiciū, & Munacium, quorum æs alienū contractum in popinam nullum Reip. motū afferre pote rat, reliquit. Quos uiros, quanto alieno ære, quā ualen tes, quàm nobiles, uos uidetis. Itaq; ego illum exercitū ex Gallicanis legionibus, & cū hoc delectu, quē in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus habuit ex his copijs, quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis agresti luxuria, ex ru sticis mendiculis, ex decoctoribus, ex ijs, qui uadimonia deserere, quàm illū exercitū maluerunt. Quibus ego nō modò si aciem exercitus nostri, uerumetiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos uideo uolitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatū ue nire, qui nitent ungentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset. Quòd si hic permanet, me mentote, non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque etiā hoc magis sunt timendi, quòd quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permouentur. Video, cui Apu

Prætexta ueste utebā tur iuuenes, & pueri. Optat exiisse cum Catilina uniuersam illā hominū fæcem a qua Reip. non hoc tātum tēpore metuendum erat.

Caussa cur optet urbe exisse Catilinæ complices.

lia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenũ, qui Gallicũ, qui sibi has urbanas insidias cædis, atq; incendiorũ depoposcerit. Omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt. Patefeci in senatu hesterna die. Catilina ipse pertimuit, profugit. Hi quid expectant? ne illi uehementer errant, si illam meam pristinã lenitatem perpetuam sperãt futuram. Quod expectaui, iã sum assecutus: ut uos omnes factam esse aperte coniurationem contra Remp. uideretis: nisi uerò si quis est qui Catilinæ similes, cum Catilina sentire non putet. Nõ est iam lenitatis locus, seueritatẽ res ipsa flagitat. Vnũ etiã nunc concedam. Exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere. Demonstrabo iter. Aurelia uia profectus est, si accelerare uolent ad uesperã consequentur. O fortunatam Rẽp. si quidẽ hanc sententiã huius urbis eiecerit. Vno me hercule Catilina exhausto, releuata mihi, & recreata Resp. uidetur. Quid enim mali, aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod nõ ille conceperit? Quis tota Italia ueneficus? Quis gladiator? Quis latro? Quis sicarius? Quis parricida? Quis testamentorũ subiector? Quis *circũscriptor? Quis ganeo? Quis nepos? Quis adulter? Quæ mulier infamis? Quis corruptor iuuentutis. Quis corruptus? Quis perditus inueniri potest, qui se cum Catilina familiarißimè uixiße non fateatur? Quæ cædes ꝑ hosce annos sine illo facta est? Quod nefarium stuprum nõ ꝑ illum? Iã uerò, quæ tanta in ullo unquam homine iuuentutis illecebra fuit, quãta in illo? qui alios ipse amabat turpißimè, aliorũ amori flagitiosißimè seruiebat. Alijs

Occupatiũcula, frustra fidere eos lenitate consulis.

Excursus quo gratulationem re petit illam superiorẽ.

*aliàs, conscriptor

Distributio uitiorum.

fructum libidinũ, alijs mortem parentum, non modò im pellendo, uerumetiam adiuuando pollicebatur. Nũc uerò quàm subitò, non solùm ex urbe, uerumetiam ex agris ingentem numerũ perditorum hominum collegerat: nemo non modò Romæ, *sed ne ullo in angulo totius* Italiæ *oppressus ære alieno fuit, quem nõ ad hoc incredibile sceleris fœdus asciuerit.* Atq; *ut eius diuersa studia in dissimili ratione perspicere possitis: nemo est in ludo gladiatorio paulò ad facinus audacior qui se nõ intimum* Catilinæ *esse fateatur.* Nemo *in scena leuior, & nequior, qui se non eiusdem propè sodalem fuisse commemoret.* Atq; *idem tum stuprorum, & scelerum exercitatione assuefactus, frigore, & fame, & siti, ac uigilijs perferendis, fortis ab his istis suis socijs prædicabatur: cum industriæ subsidia, atque instrumenta uirtutis in libidine, audaciaq; consumeret.* Hunc *uero si secuti fuerint sui comites, si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges: o nos beatos, o* Remp. *fortunatam, o præclaram laudẽ cõsulatus mei.* Iam *enim nõ sunt mediocres hominum libidines, non humanæ, ac tolerãdæ audaciæ, nihil cogitãt, nisi cædes, nisi incẽdia, nisi rapinas.* Patrimonia *sua profuderunt, fortunas suas obligurierunt: res eos iã pridem, fides deficere nuper cœpit.* Eadẽ *tamen illa quæ erat in abundãtia, libido permanet.* Quòd *si in uino, & alea comessationes solum, & scorta quærerent, essent illi quidem desperandi: sed tamen essent ferendi.* Hoc *uerò quis ferre possit, inertes homines fortissimis insidiari? stultissimos prudentissimis? ebriosos sobrijs? dormientes uigilantibus? qui mihi accubantes in conuiuijs complexi mulie*

Contentio.

Votum repetit, docet que quantũ ex eo commodi ad Remp. perueniat, si cedant.

Energia.

mulieres inpudicas, uino lãguidi, conferti cibo, sertis redimiti, unguẽtis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum: atque urbis incendia: quibus ego cõfido impendere fatum aliquando, & pœnas iãdiu improbitati: nequitiæ, sceleri, libidini debitas, aut instare iã planè, aut certè iã appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniã sanare non potest, sustulerit, nõ breue nescio quod tempus, sed multa sæcula propagarit Rei pub. Nulla est enim natio, quam pertimescamus, nullus rex, qui bellum *Reip. facere poßit, omnia sunt externa unius uirtute, terra, mariq; pacata, domesticum bellũ manet. Intus insidiæ sunt, intus inclusum periculũ est, intus est hostis, cũ luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandũ est. Huic ego me bello ducẽ profiteor Quir. suscipio inimicitias hominum perditorum. Quæ sanari poterũt, quacũq; ratione sanabo. Quæ resecanda erunt, non patiar ad perniciem ciuitatis manare. Proin aut exeant, aut quiescant: aut si & in urbe, & in eadem mente permanent, quæ merentur expectent. At etiã sunt Quirites, qui dicant à me in exilium eiectum esse Catilinã: quod uerbo si ego assequi possem, ipsos istos eijcerem, qui hæc loquuntur: homo enim uidelicet timidus, & permodestus uocem consulis ferre non potuit, simulatq; ire in exilium iussus est, paruit. Quòd hesterno die, cũ domi meæ penè interfectus essem, Senatum in ædẽ Iouis Statoris uocaui, rẽ omnẽ ad Patres C. retuli. Quò cum Catilina uenisset, quis eum Senator appellauit? Quis salutauit? Quis deniq; ita aspexit, ut pditũ ciuẽ, ac nõ potius, ut importunißimum hostem? Quinetiam principes eius

Amplificatio ab extrema pace.

*po. Ro.

Epilogus.

Redarguit calumniã, quod quidã criminarentur innocẽtem ciuẽ in exiliũ pulsum esse.

eius ordinis partem illā subselliorū, ad quam ille accesserat, nudā, atq; inanē reliquerunt. Hic *ego uehemens ille* Consul; *qui uerbo ciues in exiliū eijcio, quæsiui à* Catilina, *an in nocturno conuentu apud* M. Leccā *fuisset, necne.* Cū *ille homo audacißimus conscientia conuictus, primò reticuisset, patefeci cetera, quid ea nocte egisset, ubi fuisset, quid in proxima constituisset: quemadmodū esset ei ratio totius belli descripta, edocui.* Cum *hæsitaret, cū cunctaretur, quæsiui, quid dubitaret proficisci eo, quò iā pridem pararat.* Cùm *arma, cum secures, cum fasces, cū fustes, cum tubas, cum signa militaria, cum* Aquilā *illam argenteam, cui etiā sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam, in exilium eijciebam, quē iā ingressum in bellū esse uidebam.* Etenim, *credo,* Manlius *iste centurio, qui in agro* Fesulano *castra posuit, bellum* Pop. Rom. *suo nomine indixit, & illa castra nunc non* Catilinam *ducem expectant: & ille eiectus in exilium, se* Maßiliam, *ut aiunt, non in hæc castra conferet.* O *conditionem miseram, non modo administrandæ, uerumetiā conseruandæ* Reip. Nunc *si* L. Catilina, *consilijs laboribus, periculis meis circunclusus, ac debilitatus subitò p timuerit, sententiā permutauerit, deseruerit suos, consilium belli faciundi abiecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli iter ad fugā, atq; exilium conuerterit: non ille à me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus, ac perterritus mea diligentia, nō de spe, conatūq; depulsus, sed indēnatus, innocens, in exilium eiectus à* Consule *ui, & minis esse dicetur.* Et *erunt, qui illū, si hoc fecerit, non improbum, sed timidum: me non diligentißimum* Consulem, *sed crude*

Exclamatio aduersus iniquissima iudicia hominū de sua fide.

crudelißimum Tyrãnum existimari uelint. Est mihi tanti, o Quirites, huius inuidiæ falsæ, atq; iniquæ tempestatẽ subire, dummodo à uobis huius horibilis belli, ac nefarij periculum depellatur. Dicatur sanè eiectus esse à me dummodo eat in exilium, sed mihi credite, nõ est iturus. Nunquàm ego à dijs immortalibus optabo, Quirites, inuidiæ meæ leuandæ caußa, ut L. Catilinã ducere exercitum hostiũ, atq; in armis uolitare audiatis: sed triduo tamen audietis, multoq; magis illud timeo, ne mihi sit inuidiosum aliquando, quòd illum emiserim potius, quàm quòd eiecerim. Sed cùm sint homines, qui illum cũ profectus sit, deiectũ eße dicãt, ijdem, si interfectus esset, quid dicerent? Quanquàm isti, qui Catilinam Maßiliam ire dictitant, non tã hoc queruntur, quàm uerentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illũ non ad Manlium, quàm ad Maßilienses ire malit. Ille autẽ, si mehercules hoc, qđ agit, nunquàm antè cogitaßet, tamẽ latrocinantem se interfici mallet, quàm exulem uiuere. Nunc uerò, cùm ei nihil adhuc præter ipsius uoluntatem, cogitationemq; acciderit, nisi quòd uiuis nobis Roma profectus est: optemus potius, ut eat in exilium quã queramur. Sed cur tandiu, de uno hoste loquimur? et de eo hoste, qui iam fateatur se eße hostem? Et quia, quòd semp uolui, murus interest, non timeo, de ijs, qui dißimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus: quos quidem ego si ullo modo fieri poßet, non tã ulcisci studeo, quàm sanare, & ipsos placare Reip. neq; id quare fieri non poßit, si me audire uoluerint, intelligo. Exponam enim uobis Quir. ex quibus generibus hominum istæ copiæ comparentur.

Deinde

Occupatio

Secunda pars huius refutationis qua negat Catilinam in exilium ire.

Deinde singulis medicinam consilij, atque orationis meæ siquam potero, afferam. Primũ genus est eorum, qui magno ære alieno, maiores ẽt possessiones habent: quarum amore adducti, dissolui nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima, sunt enim locupletes, uoluntas uerò, & caussa impudentissima. Tu agris, tu ædificijs, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus & copiosus sis, & dubites aliquid de possessione detrahere, ac fidẽ acquirere? Quid enim expectas? bellũ? Quid? ergo in uastatione * hominũ tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? An tabulas nouas? Errãt, qui istas à Catilina expectant, meo beneficio tabulæ nouæ proferẽtur, uerùm auctionariæ: neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salui eße possunt. Quòd si maturius facere uoluißent, neq; (id quod stultissimũ est) certare cum usuris fructibus prædiorũ, & locupletioribus his, & melioribus ciuibus uteremur. Sed hosce homines minimè puto pertimescendos, quò aut deduci de sentẽtia possunt, aut si pmanebunt, magis mihi uidentur uota facturi cõtra Remp. quàm arma laturi. Alterum genus est eorũ, qui quãquàm premuntur ære alieno, dominationẽ tamen expectant, rerum potiri uolunt, honores, quos quieta Rep. desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendnm uidetur, unũ scilicet, & idem, quod ceteris * hominibus, ut desperẽt se id, quod conãtur, consequi posse. Primùm omnium meipsum uigilare, adesse, prouidere Reip. Deinde magnos animos eße in bonis uiris: magnam concordiam, maximam multitudinem, præterea magnas copias militum. Deos deniq; immor

Cuiusmodi sunt Catilinæ complices, quatenus metuẽdi, quale cũ quibus bellum futurũ sit.

* aliàs omnium

Sunt homines imbelles.

*omnibus

immortales huic inuicto popnlo, clarißimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam uim sceleris præsentis auxiliũ eße laturos. Quòd si iã sint id, quod cũ summo furore cupiunt, adepti, nũ illi in cinere urbis, & sanguine ciuiũ, quæ mẽte cõscelerata, ac nefaria cõcupiuerũt, consules, ac dictatores, aut etiã Reges se sperãt futuros? Nõ uident se id cupere, quod si adepti fuerint, fugitiuo alicui, aut gladiatori concedi sit neceße? Tertium genus est ætate iã confectum, exercitatione robustũ: quo ex genere est ipse Manlius, cui nũc Catilina succeßit. Hi sunt homines ex his colonijs, quas Fesulis Sylla cõstituit, quas ego uniuersas ciuium eße optimorum, & fortißimorũ uirorum sentio. Tamen hi sunt coloni, qui se insperatis, repẽtinisq; pecunijs sumptuosius, insolẽtiusq; iactarũt: hi dum ædificant tanquã beati, dũ prædijs, lecticis, familijs magnis, cõuiuijs, apparatibus delectãtur, in tantũ æs alienum inciderunt, ut si salui eße uelint, Sylla sit his ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agrestes homines tenues, atq; egentes in eandem illam spem rapinarũ ueterum impulerunt: quos ego utrosque Quir. in eodem genere prædatorum, direptorumq; pono. Sed eos hoc moneo, desinãt furere, & proscriptiones, & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporũ dolor inustus est ciuitati, ut iã ista nõ modò homines, sed ne pecudes quidem mihi paßuræ eße uideantur. Quartũ genus est sanè uarium, & mistum, & turbulentum: qui iampridem premuntur, qui nunquàm emergẽt: qui partim inertia, partim malè gerendo negocio: partim etiam sumptib. in uetere ære alieno uacillãt, qui uadimonijs, iudicijs, proscri

ptionibus

ptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris se in illa castra cōferre dicūtur. Hosce ergo nō tā milites acres q̄ inficiatores lentos eße arbitror: qui homines primùm si stare non poßunt, corruant, sed ita, ut non modò ciuitas, sed neq; uicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intelligo, quam ob rem, si uiuere honestè nō possunt perire turpiter uelint. Aut cur minore dolore, perituros se cū multis, q̄ si soli pereāt arbitrētur? Quintum genus est parricidarum, sicariorū, deniq; omnium facinorosorum, quos ego à Catilina nō reuoco: nā neq; diuelli ab eo possunt: & pereant sanè in latrocinio: quoniā sunt ita multi, ut eos capere carcer non possit. Postremum autē genus est non solùm numero, uerum etiā genere ipso, atq; uita, quod proprium est Catilinæ, de eius delectu, imò uerò de complexu eius, ac sinu, quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos uidetis, manicatis, & talaribus tunicis, uelis amictos, non togis, quorum omnis industria uitæ, & uigilandi labor in antelucanis cœnis *exponitur. In his gregibus omnes aleatores, oēs adulteri, omnes * improbi, impudiciq; uersantur. hi pueri tam lepidi, ac delicati, qui nō solùm amare, & amari, neq; cātare, & psallere, sed etiā sicas uibrare, & spargere uenena didicerunt: qui ni exeunt, ni pereūt, ēt si Catilina perierit, scitote hoc in Rep. seminariū Catilinarum futurū. Verūtamen quid sibi isti miseri uolūt? nō suas secū mulierculas sunt in castra ducturi? Quēadmodū autē illis carere poterunt, his præsertim iam noctibus? Quo autē pacto illi Apenninum, atq; illas pruinas, ac niues perferent? nisi idcirco se facilius hyemem toleratu-

*expromitur
* impuri
Extenuatio.

toleraturos putant, quòd in conuiuijs nudi saltare didicerunt. O bellum magnoperè pertimescendum, cũ hanc sit habiturus Catilina scortatorum cohortẽ Prætoriam. Instruite nunc Quir. cõtra has tam præclaras Catilinæ copias, uestra præsidia, uestrosq; exercitus. Et primũ gladiatori illi confecto, & saucio, consules, imperatoresq; uestros opponite. Deinde contra illam naufragorum eiectã, ac debilitatã manũ, florẽ totius Italiæ, ac robur educite. Iam uerò urbes coloniarũ, ac municipiorum respõdebunt Catilinæ tumulis syluestribus: neque uerò ceteras copias, ornamenta, præsidia uestra cũ illius latronis inopia, atque egestate debeo conferre. Sed si omißis his reb. omnibus, quibus nos suppeditamur, eget ille, Senatu, Equitibus. Rom. populo, urbe, ærario, uectigalibus, cuncta Italia, prouincijs omnibus, exteris natiõibus: si inquã his reb. omißis ipsas causas, quæ inter se confligunt, cõtendere uelimus, ex eo ipso q̃ ualde illi iaceant, intelligere poßumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprũ: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc cõtinentia, illinc libido. Deniq; æquitas, tẽperantia, fortitudo, prudẽtia, uirtutes omnes certant cũ iniquitate, cũ luxuria, cũ ignauia, cum temeritate, cum uitijs omnibus. Postremò, copiæ cum egestate, bona ratio cũ perdita, mens sana cũ amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In huiusmodi certamine, ac prælio, non'ne etiam si hominum studia deficiant, Dij ipsi immortales cogant ab his præclarißimis uirtutibus tot, &

Collatio uirium.

Caussarum collatio.

Longa antithesis.

Obtestatio

Peroratio, qua primũ adhortatur ciues ad priuatã ædium suarum, custodiã: deinde in eos inuehitur quod Romæ reliqui erant Catilinę cõplices, & de officio suo.

tanta uitia superari? Quæ cùm ita sint Quir. uos quemadmodum iã anteà dixi uestra tecta custodijs, uigilijsq; defendite. Mihi ut urbi sine uestro metu, ac sine ullo tumultu satis esset præsidij consultum, ac prouisum est. Coloni oẽs, municipesq; uestri certiores à me facti de hac nocturna excursione Catilinæ facilè urbes suas, finesq; defendent. Gladiatores quam sibi ille maximã manũ, et certißimam fortè putauit, quãquã meliore animo sunt, quàm pars patriciorum, potestate tamen uestra cõtinebuntur. Q. Metellus, quẽ ego prospiciens hoc, in agrũ Gallicanum, Picenumq; præmisi: aut opprimet hominẽ, aut oẽs eius motus, conatusq; prohibebit. Reliquis autẽ de rebus constituendis, maturandis, agendis, iam ad senatum referemus, quem uocari uidetis. Nunc illos, qui in urbe permanserunt: atq; adeò cõtra urbis salutem, omniumq; uestrũ in urbe à Catilina relicti sunt, quãquàm sunt hostes, tamen quia nati sunt ciues, monitos eos etiã atque etiam uolo. Mea lenitas adhuc si cui solutior uisa est, hoc expectauit, ut id, quod latebat, erũperet. Quod reliquum est, iam non possum obliuisci, meam hanc esse patriam, meorũ esse me consulem: mihi autem cum his uiuendum, aut pro his esse moriendũ. nullus est portæ custos, nullus insidiator uiæ: si qui exire uolunt, consulere sibi possunt. Qui uero ĩ urbe se cõmouerit, cuius ego nõ modò factum, sed inceptum ullum, conatum'ue cõtra patriam deprehendero, sentiet in hac urbe esse Cõsules uigilantes, esse egregios Magistratus, esse fortẽ Senatum, esse arma, esse carcerem: quem uindicem nefariorum, ac manifestorum scelerum maiores nostri esse uoluerunt.

Secunda pars perorationis.

Minuit inuidiam, cũ docet se iure facere id quod facit.

Atque hæc omnia sic agētur, Quirites, ut res maximæ minimo motu: pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum, ac domesticum post hominū memoriā crudelißimum, & maximū, me uno togato Duce, & Imperatore *sedetur. Quod ego sic administrabo, Quirites, ut si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidē quisquam in hac urbe pœnā sui sceleris sufferat. Sed si uis manifestæ audaciæ, si impendens patriæ periculum me necessariò de hac animi lenitate deduxerint, illud profectò perficiam quod in tanto, & tam insidioso bello uix optandum uidetur, ut ne quis bonus intereat, paucorūq; pœna uos omnes iam salui esse poßitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neq; humanis consilijs fretus, polliceor uobis Quirites, sed multis, & non dubijs* Deorum *immortaliū significationibus: quibus ego ducibus in hanc spem, sentētiamq; sum ingressus. Qui iam non procul, ut quondam solebant, ab extero hoste, atq; longinquo, sed hic præsentes suo numine, atq; auxilio sua templa, atq; urbis tecta defendunt. Quos uos, Quirites, precari, uenerari, atq; implorare debetis: ut quam urbem pulcherrimam, florentißimam, potentißimamq; esse uoluerunt, hanc omnibus hostium copijs terra, mariq; superatis, à perditißimorum ciuium nefario scelere defendant.*

Tertia pars perorationis.

Obtestatio.

M T. CICERONIS IN L. CATILINAM ORATIO TERTIA.

REmpublicam, Quirites, uitamq; omnium ueſtrū, bona, fortunas, cōiuges, liberosq; ueſtros atq; hoc

Hęc oratio generis iudicialis eſt.

& consistit tota in commemoratione facti. Recensetur enim qua industria, quo consilio Consul Cicero deprehẽderit coniurationem.

domiciliũ clarißimi imperij, fortunatißimã, pulcherrimamq́; urbem hodierno die Deorum immortalium erga uos summo amore, laboribus, cõsilijs, periculisq́; meis, ex flamma, atque ferro, ac penè ex faucibus fati ereptã, & uobis conseruatã, ac restitutam uidetis. Etsi non minus nobis iucundi, atque illustres sunt, hi dies, quibus conseruamur, quàm illi, quib. nascimur, quòd salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio: & quòd sine sensu nascimur, cum uoluptate conseruamur: profectò quoniam illũ qui hanc urbem condidit, Romulum ad Deos immortales beneuolentia, famaq́; sustulimus, esse apud uos, posterosq́; uestros in honore debet dies is, qui eandem hanc urbem conditam, amplificatamq́; seruauit. Nã* totis urbis templis, delubris, tectis omnibus subiectos propè iã ignes circundatosq́; restrinximus: ijdemq́; gladios in Rẽpu. districtos retudimus, mucronesq́; eorum à iugulis uestris reiecimus. Quæ quoniam in Senatu illustrata, patefacta comperta sunt per me, uobis iam exponam breuiter, Quirites, ut, & quanta, & quam manifesta, & qua ratione inuestigata, & cõprehensa sint, uos,* qui ignoratis: ex actis scire poßitis. Principio, ut Catilina paucis antè diebus erupit ex urbe, cùm sceleris sui socios, & huiusce nefarij belli acerrimos duces Romæ reliquisset, semper uigilaui, et prouidi, Quirites, quemadmodum in tantis, & tam absconditis insidijs salui esse possemus. Nam tum ex urbe Catilinam eijciebam (non enim iam uereor huius uerbi inuidiã, cùm illa magis sit timenda, quòd uiuus egressus est (sed tum, cùm illum exterminari uolebã, aut reliquam coniuratorum manum simul exiturã, aut

*totius

*qui & ignoratis, & ex pectatis scire pos.

Subijcit ꝑpositioni narrationẽ.

eos,

eos, qui remāsissent, infirmos sine illo, ac debiles fore putabā. Atq; ego, ut uidi, quos maximo furore, & scelere esse inflāmatos sciebā, eos eße nobiscum, & Romæ rēmansiße, in eo oēs dies, noctesq; consumpsi, ut quid agērent, quid molirentur, sentirem, ac uiderem: ut, quoniam auribus uestris propter incredibilē magnitudinē sceleris minorem fidem faceret oratio mea rem ita comprehēderem, ut tum demum animis, salutiq; uestræ prouideretis, cū oculis maleficium uideretis. Itaq; ut cōperi, legatos Allobrogū belli Transalpini, & tumultus Gallici excitandi caussa à P. Lentulo eße solicitatos, eosq; in Galliā ad suos ciues, eodēq; itinere cum literis, mandatisq; ad Catilinam eße missos, comitemq; his adiunctum eße Vulturcium, atq; huic datas eße ad Catilinā literas, facultatē mihi oblatam putaui, ut, quod erat difficillimum, quodq; ego semper optabā à Dijs immortalibus. tota res non solùm à me, sed etiā à Senatu, & à uobis manifestè deprehenderetur. Itaq; hesterno die L. Flaccum, & Cn. Promptinium Prætores fortißimos, atque amantißimos Reip. uiros ad me uocaui, rem omnē exposui, quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de Rep. præclara, atq; egregia sentirent, sine recusatione, ac sine ullà mora negocium susceperunt: & cum aduesperasceret: occultè ad pontem Miluium peruenerunt, atque ibi in proximis uillis ita bipartiti fuerūt, ut Tybris inter eos, & pons intereßet: eodem autem & ipsi sine cuiusquam suspicione multos fortes uiros eduxerunt: & ego ex præfectura Reatina complures delectos adolescentes, quorū opera utor aßiduè in Reip. præsidio, cum gladijs emi-*

* restitissent

Lentuli familiarem.

ſeram. Interim tertia ferè uigilia exacta, cùm iam pontem Miluium magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaq; Vulturcius, fit in eos impetus, educuntur ab illis gladij, & à noſtris: res erat Prætoribus nota ſolis, ignorabatur à ceteris. Tum interuentu Promptinij, atque Flacci, pugna, quæ erat commiſſa, ſedatur. Literæ, quæcunque erant in eo comitatu integris ſignis Prætoribus traduntur. Ipſi comprehenſi, ad me, cum iā dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium ſcelerũ improbiſsimum machinatorem Cimbrum Gabinium ſtatim ad me nihil dum ſuſpicantem uocaui. Deinde item accerſitur P. Statilius, & poſt eum Cethegus: tardiſsimè autē Lentulus. Credo quòd literis dandis præter conſuetudinem proxima nocte uigilarat. Cùm uero ſummis, & clariſsimis huius ciuitatis uiris, qui audita re frequētes ad me manè conuenerāt, literas à me prius aperiri, quā ad Senatum referri placeret, ne, ſi nihil eſset inuentũ, temere à me tātus tumultus iniectus ciuitati uideretur: negaui me eſſe facturũ, ut de periculo publico non ad cōſilium publicũ rem integram deferrē. Etenim, Quirites, ſi ea, quæ erāt ad me delata reperta non eſſent, tamē ego non arbitrabar in tantis Reip. periculis eſſe mihi nimiā diligentiā pertimeſcendā. Senatũ frequētē celeriter, ut uidiſtis, coēgi. Atq; intereà ſtatim admonitu Allobrogũ C. Sulpicium prætorem, fortem uirũ, miſi: qui ex ædibus Cethegi, ſi quid telorum eſſet, efferret. Ex quibus ille maximum ſicarum numerum, & gladiorum extulit. Introduxi Vulturciũ ſine Gallis, fidem ei publicam iuſſu Senatus dedi: hortatus ſum, ut ea, quæ ſciret, ſine timore indicaret.

caret.

caret. Tum ille dixit cũ uix se ex magno timore recreasset, à P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata, & literas, ut seruorum præsidio uteretur: et ad urbẽ quã primùm cum exercitu accederet. Id autẽ eo consilio, ut cũ urbem omnibus ex partibus, quemadmodũ descriptum, distributũq; erat, incendißent, cædemq; infinitam ciuiũ fecißent, præsto esset ille, qui & fugiẽtes exciperet, & secum his urbanis ducibus coniungeret. introducti autẽ Galli, iusiurandum sibi, & literas à P. Lentulo, Cethego Statilio ad suam gentẽ datas esse dixerunt. Atq; ita sibi ab his, & L. Caßio eße præscriptum, ut equitatum in Italiam quàm primum mitterẽt, pedestres sibi copias nõ defuturas. Lentulum autẽ sibi confirmaße ex fatis Sibyllinis, aruspicumq; responsis, se eße tertium illum Cornelium, ad quem regnum urbis huius, atque imperiũ peruenire esset neceße. Cinnam ante se, & Syllam fuiße, eundemq; dixiße fatalem hunc eße annum ad interitũ huius urbis, atque imperij, qui esset decimus annus post uirginum absolutionem, post Capitolij autem incensionem uigesimus. Hanc autem Cethego cũ ceteris controuersiam fuisse dixerunt: quòd Lentulo, & alijs cædem Saturnalibus fieri, atque urbem incendi placeret, Cethego nimiũ id longum uideri. At ne lõgum sit, Quirites, tabellas proferri iußimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primum ostendimus Cethego, signum cognouit. Nos linum incidimus, legimus, erat scriptum ipsius manu Allobrogum Senatui, & populo: sese, quæ eorũ legatis confirmasset, esse facturum: orare ut item illi facerent, quæ sibi legati eorum præcepissent. Tum Cethegus, qui paulò ante ali-

Ex Salluſtio colligi poteſt huc locũ deprauatum eſſe. quod ibi ſuadeat Lẽtulus dimitti ſeruitia.

Abrumpit hiſtoriam.

quid tamē de gladijs, ac ſicis, quæ apud ſe erāt deprehenſæ reſpōdiſſet, dixiſſetq; ſe ſemper bonorū ferramētorū ſtudioſum fuiſſe, recitatis literis debilitatus, atq; abiectus, conſcientia conuictus repētè cōticuit. Introductus eſt Statilius, cognouit & ſignum, et manū ſuā, recitatæ ſunt tabellæ. In eadē ferè ſentētia confeſſus eſt. Tū oſtēdi tabellas Lentulo, & quæſiui, cognoſceret'ne ſignum, annuit. Eſt uerò, inquā, notum ſignum, & imago aui tui clariſſimi uiri, qui amauit unicè patriam, & ciues ſuos, quæ quidem, te à tanto ſcelere* etiā mutare, et reuocare debuit. Leguntur eadem ratione ad Senatum Allobrogū, populumq; literæ, ſi quid de his rebus dicere uellet, feci poteſtatem. Atq; ille quidem primò negauit, pòſt autem aliquando toto Vulturcij iā indicio expoſito, atq; edito ſurrexit. Quæſiuit à Gallis, quid ſibi eſſet cum his, quam obrem domum ſuam conueniſſent. Itemq; à Vulturcio. Qui cum illi breuiter, conſtanterq; reſpondiſſent, ꝑ quē ad eū quotieſcunq; ueniſſent, quæſiſſentq; ab eo nihil'ne ſecum eſſet de Fatis Sibyllinis locutus: tum ſubito ille ſcelere demens, quanta conſcientiæ uis eſſet, oſtendit. Nā cū id poſſet inficiari, repentè præter opinionē omnium confeſſus eſt: ita eum non modò ingeniū illud, et dicēdi exercitatio, qua ſemꝑ ualuit, ſed etiam propter uim ſceleris manifeſti, atq; deprehenſi, impudētia, qua ſuperabat omnes improbitasq; defecit. Vulturcius uerò ſubitò proferri literas, atq; aperiri iuſſit, quas ſibi à Lentulo ad Catilinam datas eſſe dicebat. Atq; ibi uehemētiſſimè ꝑturbatus Lentulus, tamen et ſignū, et manū ſuā cognouit: erāt autē ſcriptæ ſine nomine, ſed ita: Qui ſim ex eo, quē ad te miſi,

*etiā muta reuocare

Copiam defendēdi ſui, ſi ita uellet.

Virulenta inſectatio. Amplificatio.

te misi, cognosces, cura ut uir sis: et cogita, quem in locũ sis progessus: & uide, quid iam tibi sit necesse. Cura, ut omnium tibi auxilia adiungas, etiam infimorum. Gabinius deinde introductus, cum primò impudenter respondere cœpisset, ad extremum nihil ex ijs, quæ Galli insimulabant, negauit. At mihi quidem Quirites cũ illa certißima sunt uisa argumẽta, atq; indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, deniq; uniuscuiusq; confeßio, tũ multò certiora illa, color, oculi, uultus, taciturnitas. Sic .n. obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquã inter se aspiciebant, ut non iã ab alijs indicari, sed ipsi se indicare uiderentur. Indicijs expositis, atq; editis, Quirites, Senatum consului de summa Reip. quid fieri placeret. Dictæ sunt à principibus acerrimæ, ac fortißimæ sententiæ, quas Senatus sine ulla*mora est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum Senatusconsultum, ex memoria uobis, Quirites, quid Senatus censuerit, exponam. Primùm mihi gratiæ uerbis amplißimis aguntur, quòd uirtute, consilio, prudẽtia mea Resp. maximis sit liberata periculis. Deinde L. Flaccus & C. Poromptinius Prætores, quòd eorum opera forti, fideliq́; usus essem, merito, ac iure laudãtur. Atq; etiam uiro forti collegæ meo laus impertitur, quòd eos, qui huius coniurationis participes fuissent, à suis, & Reip. consilijs remouißet. Atq; ita censuerunt, ut P. Lentulus cùm se prætura abdicasset, tum in custodia traderetur. Itemq́; uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præsentes erãt, in custodiã traderentur: atq; idem hoc decretũ est in L. Caßium, qui sibi procurationẽ incendendæ urbis depoposcerat

Amplificatio a cõfessionũ signis uel cõuictæ cõscientiæ.

Prosequtur historiam.

*uarietate

poscerat

poſcerat. In M. Cæparium, cui ad ſolicitandos paſtores *Apulia eſſet attributa, erat idem edictum. In P. Furiũ qui eſt ex ijs colonis, quos Feſulas L. Sylla deduxit. In Q. Manlium Chilonem, qui unà cum hoc Furio ſemper erat in hac Allobrogum ſolicitudine uerſatus. In P. Vmbrenum libertinum hominem, à quo primum Gallos ad Gabiniũ perductos eſſe conſtabat. Atq; ea lenitate Senatus eſt uſus, Quirites, ut ex tãta cõiuratione, tãtaq; ui, ac multitudine domeſticorum hoſtium, nouem hominum perditiſsimorum pœna Rep. conſeruata, reliquorũ mentes ſanari poſſe arbitraretur. Atq; etiã ſupplicatio Dijs immortalibus pro ſingulari eorũ merito meo nomine decreta eſt Quirites, quod mihi primũ poſt urbem conditã togato, contigit. Et his decreta uerbis eſt, quod urbẽ incendijs, cæde ciues, Italiam bello liberaſſem. Quæ ſupplicatio ſi cũ ceteris cõferatur Quir. hoc interſit, quòd ceteræ bene geſta, hæc una conſeruata Rep. conſtituta eſt. Atq; illud, quod faciendum primum fuit, factũ, atq; tranſactum eſt. Nam P. Lentulus, quanquam patefactis inſidijs, & confeſsionib. ſuis, iudicio Senatus, non modò Prætoris ius, uerũ etiã ciuis amiſerat, tamen magiſtratu ſe abdicauit. Vt quæ religio C. Mario clariſsimo uiro non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretũ, Prætorem occideret, ea nos religione in priuato P. Lentulo puniendo liberaremur. Nunc, quoniã Quir. ſceleratiſsimi, periculoſiſsimiq; belli nefarios duces captos iam, & comprehenſos tenetis, exiſtimare debetis omnes Catilinæ copias, omnes ſpes, atque opes his depulſis urbis periculis concidiſſe. Quẽ quidẽ ego

*Apuliã attributam eſſe erat indicatum

Amplificatio clementiæ Senatus.

Amplificatio per collationem.

Magiſtratus Romani ſacroſancti erant cõſules: prætores quæſtores, tribuni plebis, ideo animaduerti nõ licuit.

ego cum ex urbe pellebam, hoc prouidebã animo Quir. remoto Catilina non mihi esse P. Lentuli somnum, nec L. Caßij adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendã. Ille erat solus timendus ex his omnibus, sed tandiu dũ mœnibus urbis* detinebatur, omnia norat, omnium aditus tenebat: appellare, tentare, solicitare poterat, audebat. Erat ei consilium ad facinus aptũ, consilio autem neq; lingua, neque manus deerat. Iam ad ceteras res conficiendas certos homines delectos, ac descriptos habebat: neq; uerò cũ aliquid mandauerat, confectũ putabat. Nihil erat, quod nõ ipse obiret, occurreret, uigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem, ferre poterat. Hunc ego hominẽ, tam acrem, tã paratũ, tã audacẽ, tã callidũ, tam in scelere uigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidijs in castrense latrocinium compulissem (dicam id, quod sentio, Quirites,) non facilè hãc tantam molem mali à ceruicibus uestris depulissem. Non ille* nobis Saturnalia constituisset, neq; tanti antè exitij, ac fati idem Reip. denunciauisset, neq; commisisset, ut signũ, ut literæ suæ, testes deniq; manifesti sceleris deprehenderentur. Quæ nunc illo absente sic gesta sunt, ut nullum in priuata domo furtum unquam sit tam palàm inuentum, quàm tanta hæc in Remp. coniuratio manifestè inuenta, atque deprehensa est: quòd si Catilina in urbe ad hanc diẽ remansisset, quanquàm, quoad fuit, omnib. eius consiliis occurri, atq; obstiti, tamen ut leuissimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset. Neq; nos unquam, dum ille in urbe hostis fuißet, tantis periculis Remp. tanta pace, tanto ocio, tanto silentio liberassemus.

*contine batur

*uobis Alludit ad disceptationem Lentuli & Cethegi.

Quam

Quãquàm hæc omnia Quir. ita sunt à me administrata, ut Deorum immortalium nutu, atq; consilio: & gesta, & prouisa esse uideantur. Idq; cũ coniectura consequi possumus, quòd uix uidetur humani consilij tantarum rerũ gubernatio esse potuisse: tum uerò ita præsentes his temporibus opem, & auxiliũ nobis tulerunt, ut eos penè oculis uidere possemus. Nam ut illa omittã, uisas iam nocturno tempore ab Occidente faces, ardoremq; cœli fulminũ iactus, terræ motus, ceteraq;, quæ tam multa nobis Cõsulibus facta sunt, ut hæc, quæ nũc fiunt, canere Dij immortales uiderẽtur. Hoc certè Quir. quod sum dicturus, neque prætermittendum, neq; reliquendum est. Nã profecto memoria tenetis Cotta, & Torquato Coss. cõplures in Capitolio turres de cœlo esse pcussas: cùm et simulacra Deorũ immortaliũ depulsa, & statuæ ueterũ hominum deiectæ, & *regum æra liquefacta sunt. Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit Romulus, quẽ inauratum in Capitolio paruum, atq; lactentem, uberibus lupinis inhiantem fuisse meministis. Quo quidem tempore cum Aruspices ex tota Etruria cõuenissent, cædes, atq; incendia, & legum interitum, & bellum ciuile, ac domesticũ, et totius urbis, ac imperij occasum appropinquare dixerũt, nisi Dij immortales omni ratiõe placati, suo numine propè fata ipsa dixissent. Itaq; illorũ respõsis, tunc & ludi per decem dies facti sunt, neq; res ulla, quæ ad placandos Deos pertineret, pretermissa est: ijdemq; iusserunt simulacrum Iouis fieri maius, & in excelso collocari, & contra atque antè fuerat, ad Orientem conuerti: ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod uidetis,

Trãslatio hęc nõ a se, sed a Diis tanta felicitate confecta esse.

*legum

Occasus Ro. imperii his signis nimirum designatus.

tis, solis ortũ, & forum, curiãq; conspiceret, fore ut ea consilia, quæ clàm eßent inita, contra salutẽ urbis, atq; imperij illustrarentur, ut à S. P. Q. R. perspici possent. Atq; illud ita collocandum Consules illi* uoluerunt. Sed tanta fuit operis tarditas, ut neq; à superioribus Consulibus, neq; à* uobis ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis potest esse tam auersus à uero, tam præceps, tã mente captus qui neget hæc omnia, quæ uidemus: præcipuæq; hanc urbem Deorum immortaliũ nutu, atq; potestate administrari? Etenim cũ esset responsum, cædes, incendia, interitumq́; Reip. comparari, & ea à perditis ciuibus, quæ tum propter magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia uidebantur, ea non modò cogitata à nefarijs ciuibus, uerumetiam suscepta esse sensistis. Illud uerò non'ne ita præsens est, ut nutu Iouis optimi maximi factum esse uideatur? Vt cùm hodierno die mane per forum meo iußu & coniurati, & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur: eo ipso tempore signum statueretur: quo collocato, atque, ad uos, Senatũq́; conuerso, omnia & Senatus, uos, quæ erant contra salutem omnium cogitata, illustrata, & patefacta uidistis. Quo etiam maiore sunt isti odio supplicioq́; digni, qui non solum uestris domicilijs, atque tectis, sed etiam Deorum templis, atque delubris sunt funestos, ac nefarios ignes inferre conati. Quibus ego si me restitiße dicam, nimiùm mihi sumam, & non sim ferendus. Ille, ille Iupiter restitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille uos omnes saluos eße uoluit. Diis ego immortalibus ducibus, hanc mentem, Quirites uoluntatemq́; suscepi,

*statuerunt.

*nobis

Quia cum Dijs etiam bellum susceperunt,

suscepi, atq; ad hæc tanta iudicia peruenit. Iā uerò illa Allobrogum solicitatio à P. Lentulo, ceterisq; domesticis hostibus, tanta res, tā demēter credita & ignotis, et Barbaris, comißæq; literæ nunquā eßent profectò, nisi à Dijs immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quòd uerò, ut Galli homines ex ciuitate male pacata, quæ gens una restat, quæ bellum Reip. facere poße, & non nolle uideatur, spem imperij, atque rerum amplißimarum ultrò sibi à patricijs hominibus oblatam negligerent, uestram salutem suis opibus anteponerent, id non'ne diuinitus factum esse putatis? præsertim qui uos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt. Quamobrē, Quirites, quoniā ad omnia puluinaria supplicatio decreta est, dies celebratote illos cū coniugibus, ac liberis uestris. Nam multi sæpe honores Dijs immortalibus iusti habiti sunt, ac debiti, sed profectò iustiores nunquàm. Erepti enim ex crudelißimo, ac miserrimo interitu, & erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione, me uno togato, & Duce Imperatore uicistis. Etenim recordamini Quirites, oēs ciuiles dissensiones, neq; solùm eas, quas audistis, sed has quas uosmet ipsi meministis, & uidistis. L. Sylla P. Sulpicium oppreßit. Ex urbe eiecit C. Marium custodem huius urbis: multosq; fortes uiros partim eiecit ex ciuitate, partim interemit. Cn. Octauius Consul armis ex urbe collegam suū expulit. Omnis hic locus aceruis corporum, & ciuium sanguine redūdauit. Superauit posteà Cinna cū Mario. Tū uerò clarißimis uiris interfectis, lumina ciuitatis extincta sunt. Vltus est huius uictoriæ crudelitatem posteà

Nisi Deus eripuisset eius consilium.

Peroratio. Propositio

Amplificatio per collationem.

Propter uictos Cimbros.

Sylla:

Sylla: nec dici quidem opus est, quãta diminutione ciuiũ, & quanta calamitate Reip. Dissensit M. Lepidus à clarißimo, & fortißimo uiro Q. Catulo. Attulit non tam ipsius interitus Reip. luctum, quàm cęterorũ. Atq; illæ dissensiones erant huiusmodi Quir. quæ non ad delendã, sed ad commutandam Remp. pertinerent. Non illi nullã esse Remp. sed in ea, quæ eßet, se eßе principes, neque hanc urbem conflagrare, sed, se in hac urbe florere uoluerunt. Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium Reip. quæsiuit, eiusmodi fuerunt, ut non reconciliatione Concordiæ, sed internitione ciuiũ dijudicatæ sint. In hoc autem uno post hominum memoriam maximo crudelißimoq; bello, quale bellum nulla unquam barbaria cũ sua gente geßit: quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, C. Caßio, Cethego constituta, ut omnes, qui salua urbe salui esse poßent, in hostium numero ducerentur: ita me geßi, Quirites, ut omnes salui cõseruaremini. Et cùm hostes uestri tantũ ciuium * superuicturũ putaßent, quantum infinitæ cædi restitißet: tantũ autẽ urbis, quantum flamma obire non potuißet: & urbẽ, & ciues integros, incolumesq; seruaui. Quibus pro tantis rebus Quir. nullum ego à uobis præmiũ uirtutis, nullũ insigne honoris, nullum monimentũ laudis postulo, præterquàm huius diei memoriã sempiternã. In animis ego uestris omnes triũphos meos, ornamẽta omnia honoris, monimenta gloriæ, laudis insignia condi, & collocari uolo: nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique huiusmodi, quod etiam minus digni aßequi poßint. Memoria uestra Quir. nostræ res alentur, sermonibus

*super-futurum

bus

Vbi recordabimini conseruatę urbis, memineritis consulatus mei.

bus crescent, literarũ monimẽtis inueterascent, & corroborabũtur. Eandemq; diem intelligo, quam spero æternam fore, & ad salutem urbis, & ad memoriã Consulatus mei propagatã: unoq; tẽpore in hac Rep. duos ciues extitisse, quorũ alter fines uestri imperij, non terræ, sed cœli regionibus terminaret: alter eiusdem imperij domicilium, sedemq; seruaret. Sed quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna, atq; conditio, quæ fuit illorum, qui externa bella gesserunt: quòd mihi cum illis uiuendum sit, quos uici, ac subegi: illi hostes aut interfectos, aut oppressos reliquerunt: uestrũ est, Quirites, si ceteris recta sua facta prosunt, mihi mea nequãdo obsint prouidere. Mentes enim hominum audacissimorũ sceleratæ, ac nefariæ ne uobis nocere possent, ego prouidi, ne mihi noceant, uestrum est prouidere: quanquàm, Quirites, mihi quidem ipsi nihil iam ab istis noceri potest. Magnũ enim est in uobis præsidium, quod mihi in perpetuum cõparatum est. Magna in Rep. dignitas, quæ me semper tacita defendet. Magna uis conscientiæ, quam qui negligent, cum me uiolare uolent, se ipsi * iudicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modò nullius audaciæ cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper lacessamus: quòd si omnis impetus domesticorum hostiũ depulsus à uobis se in me unũ cõuerterit, uobis erit prouidendum Quirites, qua conditione posthac eos esse uelitis, qui se pro salute uestra obtulerunt inuidiæ, periculisq; omnibus. Mihi quidẽ ipsi, quid est quod iã ad uitæ fructũ possit acquiri? cùm præsertim neq; in honore uestro, neq; in gloria uirtutis quicquam uideam altius.

Collatio.

Occupatio

Γνώμη.

* aliàs, indicabunt.

Satis honorũ consecutus sum.

quò

quò quidem mihi libeat ascendere. Illud *profectò perficiam, Quirites, ut ea, quæ gesßi in cõsulatu, priuatus tuear, atq; ornem: ut si qua est inuidia in conseruanda* Re*publi. suscepta, lædat inuidos, mihi ualeat ad gloriam.* Denique *ita me in* Rep. *tractabo, ut meminerim semper eorum, quæ gesserim: curemq́; ut ea uirtute, nõ casu gesta uideantur eẽ.* Vos, *Quirites, quoniam iam nox est, *ueneramini illũ* Iouem, *custodẽ huius urbis, ac uestrũ, in uestra tecta discedite: & ea, quanquàm iam periculũ est depulsum, tamen æquè ac priori nocte, custodijs, uigilijsq; defendite.* Id *ne uobis diutius faciundũ sit, atq; in perpetua pace esse poßitis, prouidebo.*

Sic gero cõsulatum, ut exconsul nihil uerear reddere a me rationẽ gestarum rerum.

**uenerati*

M. T. CICERONIS IN L. CATILINAM, ORATIO QVARTA.

VIdeo P. C. *in me omnium uestrũ ora, atq; oculos esse conuersos: ideo uos non solum de uestro, ac* Reip. *uerumetiam, si id depulsum sit, de meo periculo eẽ solicitos.* Est *mihi iucunda in malis, & grata in dolore uestra erga me uoluntas: sed eam per* Deos *immortales, quæso, deponite, atq, obliti salutis meæ, de uobis, ac liberis uestris cogitate.* Mihi *si hæc conditio cõsulatus data est, ut oẽs acerbitates, oẽs dolores, cruciatusq́; pferrẽ, feram non solùm fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus uobis, populoq́; romano dignitas, salusq; pariatur.* Ego *sum ille* Consul P.C. *cui nõ forum, in quo omnis æquitas continetur: non campus, cõsularibus auspicijs consecratus: non curia, summũ auxilium omnium gentium:*

Exordium quo beneuolẽtia captatur per remotionem siue p translationem causæ priuatæ in publicam.

Amplificatio suorum periculorũ.

gentium:non domus,commune perfugium:non lectus,ad quietem datus:non deniq; hæc sedes honoris sella curulis unquã uacua mortis periculo,atq; insidijs fuit. Ego multa tacui,multa pertuli,multa concessi,multa meo quodã dolore in uestro timore sanaui. Nunc si hunc exitũ Consulatus mei Dij immortales esse uoluerũt,ut uos P.C. populũq; Rom ex cæde misera,cõiuges,liberosq́; uestros, uirginesq́; Vestales ex acerbissima uexatiõe,tẽpla,atq; delubra, hanc pulcherrimã patriam omniũ nostrum ex fœdissima flamma,totã Italiam ex bello,& uastitate eriperẽ,quæcunq; mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim si P. Lentulus suum nomen inductus à uatib. fatale ad perniciem Reip. fore putauit,cur ego non læter meum consulatum ad salutem Reip. propè fatalem extitisse? Quare P.C. consulite uobis,prospicite patriæ:cõseruate uos,cõiuges,liberos,fortunasq́; uestras: Populi Romani nomen,salutemq́; defendite:mihi parcere,ac de me cogitare desinite. Nã primùm debeo sperare omnes Deos,qui huic urbi præsidẽt,pro eo mihi, ac mereor,relaturos gratiam esse. Deinde,si quid obtigerit, æquo animo,paratoq́; moriar. Neq; enim turpis mors forti uiro potest accidere,neq; immatura consulari, nec misera sapienti:nec tamen ego sum ille ferreus,qui fratris carissimi, atq; amantissimi præsentis mœrore non mouear, horumq; omnium lacrymis,à quibus me circunsessum uidetis:necnon meam mentem domum sæpe reuocat exanimata uxor,& abiecta metu filia,& paruulus filius,qui mihi uidetur amplecti Remp. tanquam obsidem consulatus mei:neq; ille,qui expectans huius exitum diei adstat in conspe*

*Po.Ro.

Epilogus remotionis

Ratio.

Γνώμη.

Castigatio uel πάτΘ

in conspectu meo gener. Moueor *his reb. omnibus, sed in eam partem, ut salui sint uobiscum omnes, etiã si uis aliqua me oppresserit, potius q̃ et illi, & nos una* Reip. *peste pereamus.* Quare P.C. *incumbite ad salutẽ* Reip. *circumspicite omnes procellas, quæ impẽdẽt: nisi prouidetis, non* Ti. Gracchus, *qui iterum* Tr.Pl. *fieri uoluit, non* C.Gracchus, *qui agrarios concitare cõatus est, non* L.Saturninus, *qui* C.Memmium *occidit, in discrimen aliquod, atq; in uestræ seueritatis iudicium adducitur.* Sed *tenentur hi, qui ad urbis incendium, ad uestrm omnium cædem, ad* Catilinã *accipiẽdum* Romæ *restiterunt.* Tenẽtur *literæ, signa, manus, deniq; uniuscuiusq; cõfeßio: solicitantur* Allobroges, *seruitia excitãtur,* Catilina *accersitur.* Id *est initũ consiliũ, ut interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandũ quidem* Reip. *nomen, atque ad lamentandũ tanti* Imperij *calamitatem relinquatur.* Hæc *omnia iudices detulerũt, rei confeßi sunt, uos multis iã *indicijs iudicauistis.* Primũ, *quòd mihi gratias egistis singularibus uerbis, & mea uirtute, atq; diligẽtia perditorũ hominũ patefactã esse coniurationem decreuistis.* Deinde, *quod* P.Lentulũ, *ut se abdicaret* Prætura, *coẽgistis.* Tum *quòd eum, & ceteros, de quibus iudicauistis, in custodiã dandos censuistis, maximeq; quòd meo nomine supplicationẽ decreuistis: qui honos togato habitus ante me est nemini.* Postremò *hesterno die præmia legatis* Allobrogum, Titoq; Vulturcio *dedistis amplißima.* Quæ *sunt omnia eiusmodi, ut ij, qui in custodiã nominatim dati sunt, sine dubitatione à uobis dãnati esse uideãtur.* Sed *ego institui referre, ad uos* Patres C. *tanquã integrũ,*

Repetit Epilogum.

Amplificat per collationem.

**alias in diciis*

Propositio.

& de facto, quid iudicetis, et de pœna, quid censeatis. Illa prædicã, quæ sunt Consulis. Ego magnum in Rep. uersari furorem, & noua quædam misceri, et concitari mala iampridem uidebam. Sed hanc tantam, tam exitiosam haberi coniurationem è ciuibus nunquã putaui. Nũc quidquid est, quocunque uestræ mentes inclinãt, atq; sententiæ, statuendum uobis ante noctem est. Quantũ facinus ad nos delatum sit, uidetis: huic si paucos putatis affines esse, uehementer erratis: latius opinione disseminatũ est hoc malum: manauit non solùm per Italiam, uerũ etiam transcendit Alpes, et obscurè serpens multas iã prouincias occupauit. Id opprimi sustentãdo, ac prolatãdo nullo pacto potest. Quacunq; ratione placet, celeriter uobis iudicandũ est. Video duas adhuc esse sentẽtias: unã D. Syllani, qui censet eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse multandos. Alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnã remouet, ceterorum suppliciorũ omnes acerbitates amplectitur. Vterq; & pro sua dignitate, & pro rerũ magnitudine in summa seueritate uersatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Rom. uita priuare conati sunt, qui delere Imperium, qui populi Rom. nomen extinguere, puncto tẽporis frui uita, & hoc communi spiritu nõ putat oportere. Atq; hoc genus pœnæ sæpe in improbos ciues in hac Rep. esse usurpatum recordatur. Alter intelligit mortem à Dijs immortalibus non esse supplicij caussa constitutam, sed aut necessitatẽ naturæ, aut laborum ac miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes nunquàm inuiti, fortes etiã sæpe libenter* appetiuerũt. Vincula uero, et ea sempiterna certè ad singularem pœnam*

Amplificat rem quod sua opinione maior sit.

A complicibus.

uindicãdum

Distributio qua duas sententias tractat.

Ob erua quam calli de de Cæsaris sentẽtia dicat, quã cũ reiici uelit, tamẽ nõ audet improbare.

**oppetiuerunt.*

nam nefarij sceris inuenta sunt. Itaq; *municipijs disper tiri iubet.* Habere *uidetur ista res iniquitatẽ, si imperare uelis; difficultatẽ, si rogare.* Decernatur *tamẽ, si placet: ego enim suscipiã & ut spero, reperiam, qui id, quod salutis omniũ caussa statueritis, nõ putet esse suæ dignitatis recusare.* Adiungit *graue pœnã municipibus, si quis eorũ uincula ruperit: horribiles custodias circundat, et dignas scelere hominum perditorum. sancit, ne quis eorũ pœnam, quos condemnat, aut per Senatum, aut per populum leuare poßit.* Eripit *etiã spem, quæ sola hominẽ in miserijs consolari solet: bona præterea publicari iubet.* Vitã *solam relinquit nefarijs hominibus, quam si eripuisset, multas uno dolore animi, ac corporis, & omnes scelerum pœnas ademisset.* Itaq;, *ut aliqua in uita formido improbis esset posita, apud inferos euismodi quædam illi antiqui supplicia impijs cõstituta esse uoluerũt, quod uidelicet intelligebant, his remotis nõ esse mortẽ ipsam p timescendam.* Nunc P.C. *ego mea uideo quid interßit. Si eritis secuti sententiam* C. *Cæsaris, quoniã hanc is* Reip. *uiam, quæ popularis, habetur, secutus est, fortasse minus erunt, hoc auctore, et monitore huiusce sentẽtiæ mihi populares impetus pertimescendi.* Sin *illã alterã secuti eritis, nescio an amplius mihi negocij cõtrahatur.* Sed *tamẽ meorum periculorũ rationes utilitas* Reip. *uẽdicat.* Habemus *enim etiã à* C. *Cæsare: sicut ipsius dignitas postulabat, & maiorum eius amplitudo, sentẽtiam tanquã obsidem perpetuæ in* Remp. *uolũtatis: intellectũ est, quid intersit inter*lenitatem cõcionatorum, et animum uere popularẽ, saluti populi cõsulentẽ.* Video *de istis, qui se*

Modesta reprehensio.

Dilemma.

Occupatio q. d. ut maxime ægre ferat aliquã do uulgus sic animaduersum esse in coniuratos tamen quia hos & C. Cæsar damnat, minuetur inuidia.

**leuitatẽ*

populares haberi uolunt, abesse nõ neminem, de capite uidelicet, ciuium Rom. sententiam ferat. Is & nudius tertius in custodiam ciues R. dedit, & supplicationem. mihi decreuit. et indices hesterno die maximis præmijs affecit. Iam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quæstori gratulationẽ, indici præmiũ decreuit, quid de tota re, & caussa iudicauerit. At uerò C. Cæsar intelligit legẽ Semproniam esse de ciuibus Rom. constitutã. Qui aũt in Rep. sit hostis, eum ciuem esse nullo modo posse. Deniq; ipsum latorẽ legis Semproniæ iussu populi pœnas Reip. dependisse. Idem & ipsum largitorem Lentulum, & prodigum non putat, cum de pernicie Reip. & exitio huius urbis tam acerbè, tamq́; crudeliter cogitarit, etiam appellari posse popularẽ. Itaq; homo mitissimus, atq; lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris, uinculisq́; mandare, & sancit in posterũ, ne quis huius supplicio leuando, se iactare, & in pernicie Reip. posthac popularis esse posit. Adiungit etiam publicationẽ bonorũ: ut omnes animi cruciatus, & corporis etiã egestas, ac mendicitas consequatur. Quamobrẽ siue hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad concionem populo Romano carum, atq; iucundum, Siue Sillani sententiam sequi malueritis, facilè me atque uos à crudelitatis uituperatione defendetis: atque obtinebo eam multò leniorem fuisse. Quanquàm P. C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de meo sensu iudico: nam ita mihi salua Rep. uobiscum perfrui liceat, ut ego, quòd in hac caussa uehemẽtior sum, nõ atrocitate animi mouear (quis enim est me mitior?) sed singulari

Redit ab occupatione ad recensionem, sententiarũ, & simul diluit Cæsaris sententiam.

Epilogus

*gulari quadã humanitate, & misericordia. Videor enim mihi hanc urbem uidere lucem orbis terrarũ, atq; arcẽ omnium gẽtium, subitò uno incendio concidentem. Cerno animo sepultam patriã, miseros, atq; insepultos acer uos ciuiũ. Versatur ante oculos aspectus Cethegi, & furor in uestra cæde bacchantis. Cum uerò mihi proposui regnantẽ Lẽtulum, sicut ipse se ex fatis*spectasse cõfessus est, purpuratum esse, & Gabinium, cum exercitu uenisse Catilinam, tum lamentationem matrum familias, tum fugam uirginum, atq; puerorum, ac uexationẽ uirginum Vestalium perhorresco. Et quia mihi uehemẽter hæc uidentur misera, atq; miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere uoluerũt, me seuerũ, uehementẽq; præbeo. Etenim quæro, si quis paterfamilias liberis suis à seruo interfectis, uxore occisa, incẽsa domo, supplicium de seruis quàm acerbißimum sumpserit, utrũ is clemẽs, ac misericors, an inhumanus, & crudelißmus esse uidebitur? Mihi uerò importunus, ac ferreus, qui nõ dolorẽ cruciatu lenierit. Sic nos in ijs omnibus, qui nos, qui coniuges, qui liberos nostros trucidare uoluerunt: qui singulas uniuscuiusq; domos, & hoc uniuersum Reipu. domiciliũ delere conati sunt: qui id egerunt, ut gentẽ Allobrogum in uestigijs huius urbis, atq; in cinere deflagrati impij collocarẽt si uehemẽtißimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remißiores esse uoluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ, ciuiũq; pernicie fama subeũda est. Nisi cuipiam L. Cæsar uir fortißimus, & amantißimus Reip. crudelior nudius tertius est uisus, cum sororis suæ fœminæ electißimæ uirum præsentem, & audientẽ uita*

Hypotyposis, qua figurat, & depingit publicas clades, quarũ auctores futuri erant coniurati.

**sperare uel sperasse.*

Ab exemplo.

** hominibus*

Translatione est excusata crudelitas.

Ab exemplo.

*auum

priuandum esse dixit: cum*Flaccum iussu Cons. interfectum, filiumq; eius impuberem ligatum à patre missum in carcerem, necandum esse dixit. Quorum quid simile fuit factum? quod initium delendæ Reip. consiliũ? largitionis uoluntas tum in Rep. uersata est, & partim quædam contentio. Atq; illo tempore huius auus Lentuli clarißimus uir, armatus Gracchum est persecutus. Ille graue tum uulnus accepit, ne quid de summa Reip. dignitate minueretur. Hic ad euertenda fundamenta Reip. Gallos accersiuit, seruitia concitauit, Catilinam euocauit, attribuit nos trucidandos Cethego, ceteròs ciues interficiendos Gabinio, Vrbem inflãmandam Caßio, totam Italiam uastandã, diripiẽdamq; Catilinæ. Vereamini, cẽseo, ne in hoc scelere tam immani, ac nefario nimis aliquid seuerè statuisse uideamini. Cùm multò magis sit uerendũ, ne remißione pœnæ, crudeles magis in patriã, quàm ne seueritate animaduersionis nimis uehemẽtes in acerbißimos hostes fuisse uideamini. Sed quæ exaudio P. C. dißimulare nõ possum: iactãtur enim uoces, quæ perueniunt ad aures meas, eorum qui uereri uidentur, ut habeam satis præsidij ad ea, quæ uos statueritis hodierno die trãsigenda. Omnia prouisa, parata, & constituta sunt P.C. cũ mea summa cura, atq; diligentia: tum multò etiam maiore Populi Ro. ad summum imperium retinendum, & ad communes fortunas conseruandas. Voluntate omnes adsunt omnium ordinum homines, deniq; omnium ætatum plenum est forum, plena templa circa forũ, pleni aditus huius loci ac templi. Caussa enim est post urbem conditã hæc inuenta sola, in qua omnes sentirent unum, atq; idem

Ironia.

Occupatio qua confutat eorum uocem, qui negabãt in urbe satis prẹsidii esse aduersus motum, si quem concitarent cõiuratorum amici, si de eis supplicium sumeretur.

præter

præter eos, qui cùm sibi viderẽt esse pereundum, eũ omnibus potius, quàm soli perire uoluerunt, hosce ego homines excipio, & secerno libenter, neq; enim improborum ciuium, sed in acerbißimorum hostium numero habẽdos puto. Ceteri *uero,* Dij *immortales, qua frequẽtia, quo studio, qua uirtute ad communem dignitatem, salutemq; consentiunt?* Quid *ego hic* Equites Romanos *commemorem, qui uobis ita summum ordinis, cõsilijq; concedunt, ut uobiscum de amore* Reip.*certent.* Quos *ex multorũ annorum dissensione huius ordinis ad societatem, concordiãq; reuocatos hodiernus dies uobis, atq; hæc caussa cõiũgit: quam coniunctionem, si in consulatu confirmatam meo, perpetuam in* Rep. *tenuerimus, confirmo uobis nullum posthac malum ciuile ac domesticum, ad ullam* Reip.*partem esse uenturum.* Pari *studio defendẽdæ* Reip.*cõuenisse uideo* Tribunos *ærarios fortißimos uiros:* Scribas *itẽ uniuersos, quos cum casu hic dies ad ærarium frequẽtes aduocauit, uideo ab expectatione huius sortis ad communem salutẽ esse conuersos. omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuißimorum.* Quis *est enim, cui non hæc tẽpla, aspectus urbis, possesßio libertatis, lux deniq; hæc ipsa, & hoc commune patriæ solum, cùm sit carum, tum uerò dulce, atq; iucundum?* Operæ *precium est* P.C. Libertinorum *hominum studia cognoscere, qui sua uirtute fortunã ciuitatis cõsecuti, hanc uerè suã patriam esse iudicant.* Quam *quidam hinc nati, & summo nati loco, nõ patriam suam, sed urbem hostium esse iudicauerunt.* Sed *quid ego hos homines, ordinesq; commemorem? quos priuatæ fortunæ, quos communis* Resp. *quos deniq; libertas*

Distributio

Amplifica tio ex minore, uel ex contrario.

ea, quæ dulcißima est, ad salutẽ patriæ defendendã excitauit? Seruus est nemo, qui modò tolerabili cõditione sit seruitutis, qui nõ audaciam ciuium perhorrescat, qui nõ obstare cupiat, qui non tantum, quantum audet, & quãtum potest, conferat ad communem salutis uoluntatem.

Transitio. Quare si quẽ uestrum fortè commouet hoc, quod auditum est, lenonem quẽdam Lentuli concursare circum tabernas,

Tapinosis, precio sperantẽ solicitari posse animos egentiũ, atq; imperitorũ: est id quidem cœptum, atq; tẽtatũ: sed nulli sunt inuẽti tã aut fortuna miseri, aut uolũtate perditi, qui nõ ipsum illũ sellæ, atq; operis, & quæstus quotidiani locum, qui nõ cubilia, ac lectulum suũ, qui deniq; nõ cursum hũc ociosum uitæ suæ saluũ esse uelint: multò uero maxima pars eorũ, qui in tabernis sunt: immò uerò (id .n. potius est dicendũ) genus hoc uniuersum amãtißimum est ocij. Etenim omne eorum instrumentum, omnis

Epilogus. opera, ac quæstus frequẽtia sustinetur, alitur ocio. Quorum si quæstus occlusis tabernis minui solet, quid tandẽ incensis futurum est? Quæ cum ita sint P.C. uobis Pop.

Po.Ro. Rom. præsidia nõ desunt. Vos ne Reip. deesse uideamini, prouidete. Habetis Consulẽ ex plurimis periculis; et insidiis, atq; ex media morte, non ad uitã suam, sed ad salutem uestram reseruatam: omnes ordines ad conseruandam Remp. mente, uoluntate, studio, uirtute, uoce consentiunt. Obsessa facibus, & telis impiæ coniuratio-

πάθος Congeries. nis, uobis supplex manus tendit patria communis. Vobis se, uobis uitam omnium ciuium, uobis arcem, & capitolium, uobis aras, penates, uobis illum ignem Vestæ perpetuum, ac sempiternum, uobis omnia templa Deorum

rum

rum, atq; delubra, uobis muros, atq; urbis tecta commendat. Præterea de ucstra uita, de coniugum uestrarum, ac liberorum anima, de fortunis omniū, de sedibus, de focis uestris hodierno die uobis iudicandum est. Habetis ducē memorem uestri, oblitum sui, quæ non semper facultas datur, ut sui oblitus, *alij memoretur. Habetis omnes ordines, omnes homines, uniuersam Remp. id quod in ciuili caussa hodierno die primùm uidemus unum, atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta uirtute stabilitam libertatem, quanta Deorū auctas benignitate, exaggeratasq́; fortunas nox una penè delerit. Id ne unquam posthac non modò confici, sed ne cogitari quidē poßit, uobis hodierno die prouidendum est. Atq; hæc non ut uos, qui mihi studio penè præcurritis, excitarē, locutus sū: sed ut mea uox, quæ debet esse in Rep. princeps, officio functa Cōsulari uideretur. Nūc antè quàm ad sentētiā redeo, de me pauca dicā. Ego quāta manus est coniuratorū, quā uidetis esse pmagnā, tantā me inimicorū multitudinē suscepisse uideo: sed eā esse iudico turpē, & infirmā, cōtēptā et abiectā: quod si aliquando alicuius furore, et scelere cōcitata manus ista plus ualuerit, q̄ uestra, ac Reip. dignitas, me tamen meorū factorū, atq; cōciliorū P.C. nūquā pœnitebit. Et enim mors, quam illi mihi fortasse minitātur, omnib. est parata. Vitæ tātā laudē, quāta uos me uestris decretis honestastis, nemo est assecutus. Ceteris. n. semp bene gestæ, mihi uni cōseruatæ Reip. gratulationē decreuistis. Sic Scipio clarus ille, cuius cōsilio, atq; uirtute Annibal in Africā redire, atq; ex Italia decedere coactus est. Orne-

tur alter

*Alii, in genitiuo.

Amplificat exempli ratione.

Peroratio.

Collatio.

tur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestißimas Carthaginem, Numãtiãq; deleuit. Habeatur uir egregius L. Paullus ille, cuius currũ rex potẽtißimus quondã, & nobilißimus Perses honestauit. Sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiã obsidione, & metu seruitutis liberauit. Anteponatur omnibus Pompeius, cuius res gestæ, atq; uirtutes ijsdẽ, quib. solis cursus, regionibus, ac terminis continẽtur. Erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ; nisi fortè maius est patefacere nobis prouincias, quo exire poßimus, quàm curare, ut etiã illi, qui absunt, habeãt quò uictores reuertãtur. Quãquàm est in uno loco conditio melior externæ uictoriæ, quã domesticæ, ꝙ hostes alienigenæ aut oppreßi seruiunt, aut recepti, beneficio se obligatos putãt. Qui autẽ ex numero ciuium dementia aliqua deprauati hostes patriæ semel esse cœperunt, eos cùm à ꝑniciæ Reip. repuleris, neq; ui coercere, neq; beneficio placare poßis: quare mihi cum perditis ciuibus æternũ bellum susceptum esse uideo, quod ego uestro, bonorumq́; omnium auxilio, memoriaq́; tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui seruatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus, ac mentibus semper hærebit, à me, atq; à meis facilè propulsari posse cõfido. Neq; ulla profectò tanta uis reperietur, quæ coniunctionem uestram, equitumq́; Ro. & tantam conspirationem bonorum omnium perfringere, & labefactare poßit. Quæ cum ita sint P.C. pro imperio, pro exercitu, pro prouincia, quam neglexi; pro triumpho, ceterisq́; laudis insignibus, quæ sunt à me *propter hanc urbem uestram, uestræq́;

Elegans περίφρασις.

Amplificat a præmio.

*propter urbis, uestræq́;

ueſtræq; ſalutis cuſtodiã repudiata, pro cliẽtelis, hoſpitijsq; prouincialibus, quæ tamen urbanis opibus nõ minore labore tueor, quàm comparo. Pro *his igitur omnibus rebus, & pro meis in uos ſingularib. ſtudijs, proq; hac, qua proſpicitis ad conſeruandam* Remp. *diligentia, nihil à uobis, niſi huius temporis, totiusq; mei conſulatus memoriam poſtulo.* Q*uæ dum erit ueſtris mentibus infixa, firmißimo me muro ſeptum eſſe arbitrabor.* Q*uòd ſi meã ſpẽ uis improborum fefellerit, atq; ſuperauerit, cõmendo uobis paruum meũ filium: cui profectò ſatis erit præſidij, non ſolùm ad ſalutem, uerumetiam ad dignitatẽ, ſi eius, qui hæc omnia ſuo ſolus priculo cõſeruauerit, illum eſſe filiũ memineritis.* Q*uapropter de ſumma ſalute ueſtra, populiq;* Rom. P. C. *de ueſtris coniugibus, ac liberis, de aris, ac focis, de fanis, ac tẽplis, de totius* V*rbis tectis, ac ſedibus, đ imperio, de libertate, de ſalute* Italiæ, *deq; uniuerſa* Rep. *decernite diligenter, ut inſtituiſtis, ac fortiter.* Habetis *enim* C*õſulem, qui & parere ueſtris decretis non dubitet, & ea quæ ſtatueritis, quoad uiuet, defendere, & per ſeipſum præſtare poßit.* Epilogus totius rei.

PORCII LATRONIS DECLAMATIO CONTRA LVCIVM SERGIVM CATILINAM.

SI *quid precibus apud* Deos *immortales, ſanctißimi* Iudices, *uobiſcum aliquãdo ualuißemus, iãdudum et potiremur* Rep. *noſtra florentißima: & ciues noſtros haberemus, tũ ſtudioſos rerum gerendarum, tum patriæ* Exordium a uoto.

ſimul

ſimul,ac uirtutis amātiſsimos:idq́; temporis eximia læti tia frueremur, cùm ratiões omnes dicēdi noſtras,in laudem ſummorum,atq; optimorū ciuium conſumendas eſſe uideremus. Nihil.n. ſtatuimus animo dignius,nec auctoritate maiorum, nec opinione populari: q̄ in eo genere uerſari forenſis exercitationis,quæ canere laudes egregias ſummorū hominum poſſet, atq; animos inflammare noſtræ ciuitatis ad imitādū. Verùm ea dicendi uoluptas olim ſapientiſsimo uiro M. Catonis planè cōtigerit, nec non & Galbæ, Scipioni, Gracchis, Porcinæ, Craſſo, atq; Antonio ſummis,atque ornatiſsimis oratoribus: quorū tempora ſingulari præſtātia uirtutis, ac ſtudio penè incredibili pulcherrimarum artiū floruerunt. Nobiſcum uerò ſententia noſtra bene ageretur,ſi modò tantum abeſsemus ab illa modeſtia temporum,atque hominum:nec incidiſſemus in atrociſsimos Reip. fluctus, ac miſerādam temporum calamitatem. Marco ſiquidem Catoni, & Scipioni coætaneo ſuo,monimētis immortalib. huius urbis, & ſine dubio clariſsimis luminibus temporum ſuorū,de legibus dicendū erat,de inſtitutis maiorū,de gloria militari,perſæpe de laudibus,ac uictorijs. Nobis uerò, qui deuenimus in hanc truculentam temporum conditionē, ſublata eſt omnis gratia dicēdi, atque interceptus locus omnis,aut iucūdiſsimi ſermonis,aut conciliādæ beneuolentiæ popularis. Nam ſi quādo uox noſtra,ſiue à foro, ſiue à curia deſideratur,dicēdū eſt perpetuò nobis, aut de teterrimis huius patriæ calamitatibus, aut de nefarijs oppreſsionib. ciuiū,aut de pditæ iuuētutis nūc impudicitia flagitioſa, nūc ignauia ſingulari. Quare peſtiū quanta

Captatio beneuolētiæ a ſuo officio, quo clanculum excuſat ſe, cur, quod putant indignum bono uiro, ueniat accuſatum ciuem.

Id eſt, ſatis beati eſſemus ſi fortia tantum facta deeſſent non ēt īcidiſſemus in deterrima uitia.

quãta in dies redũdatio est, uos estis testimonio iudices: quorum aures caluerunt aßiduitate penè quotidiana, copiaq; incredibili ciuiliũ controuersiarũ. Diximus equidem paucis antè diebus, ut probè meminisse potestis, de L. Glabrionis immanitate, atq; audacia: furiosißimi hominis, et sine dubio crudelißimi: cuius in Senatu sica pridie deprehensa est, cũ qua M. Papyrium, lucẽ omnis patriciæ dignitatis extinguere moliebatur. Nunc uerò dicendũ est de L. Catilinæ sceleratißima mente, atq; inusitata nequitia: quã nuper in omnium ciuium perniciem, stragemq; redundaturã Dij immortales in auctorẽ sceleris, tum benignitate sua, tum consulari uigilia, retorserunt. Quæso igitur iudices diligẽter attẽdite: remq; cognoscite barbarã crudelitate, periculo uerò, & calamitate Reip. perniciosißimã. Lucius siquidem Catilina nõ ignobili genere præditus, neque infima uirtute: si dotes egregias, tũ fortunæ, tum corporis ad dignitatem urbis, nõ ad perniciẽ conferre statuisset, Remp. nuper ex atrocißimis bellorũ ciuilium uulneribus paulisper respirantem, nouis insidijs opprimere conatus est. quid exhorruistis Iudices? nõ modò opprimere conatus est, sed crudelißimè uexare: nõ uexare tãtum, sed inaudito quodã genere feritatis extinguere. Manũ ad id cõparat, diuersã quidẽ genere, sed magnitudine sceleris, uitæq; similitudine penè eandem: quã manum exacerbatam continuò penuria rei familiaris, et ob id desiderio prædæ mirabiliter flagrantem, illecebræ sibi facillimè conciliauerunt. Consilia nefarij facinoris in amplißimi ciuis M. Leccæ domo decoquebãtur, Ad eã greges confluebant perditorum

Propositio argumenti.

Attentio.

Castigatio.

πάτ☞

Incrementum.

rum

rum adolescentium, quorum hic familiaritatem eximiã consecutus fuerat, conciliatã partim assuetudine stupri, partim genere quodã nefariæ largitionis. Adhibiti sunt

*cœtus

& *cuncti Barbarorum hominum, nobilitati, nõ solũ magnitudine, & summa æris alieni, uerumetiam consuetudine, ac studio turpißimarũ rerum. Nec alæ muliebres ab eo cœtu religioso, nocturno, prorsus abfuisse indicatæ sunt. Nulla deniq; portẽta urbis, nullæ finitimarũ *regionum pestes repertæ sunt, quæ nõ denotatæ solertißimè p hunc, p magnitudinẽ inopiæ facillimè concitatæ, repentè deuolauerint in arcam ipsam nefariæ, atq; flagitiosæ cõiurationis. Ratio consiliorum fuit, ut Saturnalibus proximè futuris, uniuersi cum armis ad ipsius Leccæ domũ præstò forent: ibiq; dato signo collaberẽtur oẽs, partim ad diripiendã, inflammandamq; urbẽ: partim ad trucidãdum Senatum: partim ad eos conficiendos, qui præsidiũ urbi ferre uoluissent: Catilinam interim omnes et Ducẽ, & Imperatorem appellarent. Audistis iudices satis euidenter (ut arbitror) cõsiliũ sceleratißimi hominis Catilinæ, reiq; indignißimæ miserabilẽ, ac detestabilẽ crudelitatẽ. Nũc uerò audiẽda caussa est, agnoscendæq; faces, quib. ille flagrauit ad cupiditatẽ huiusmodi scelerati facinoris obeundã: quas si planè cõprobatas uobis (ut arbitror) planeq; illustratas euidentibus signis attulero: nihil erit impedimento, quin hostem Reip. crudelißimum, atq; infestißimũ sũmis supplicijs, summis cruciatib. multandum, ac mactandũ esse iubeatis. Tria, iudices sentẽtia mea, scelerata, crudelia, flagitiosa, inaudita, quæ mentem Catilinæ semper immoderatam, semperq; nouis rebus studentem

*aliàs, religionum

Transitio.

Propositio.

Confirmatio, quæ oritur a caussis facientibus uerisimile crimẽ.

*dentẽ, ad exitium patriæ commouerunt, nũc dicẽda ſunt. Primũ ratio quædã triſtis ſimultatis, qua ductus eſt, uniuerſum Senatũ ex memoria repulſæ conſulatus capitaliter fuiſſe ſemper inſectatum. Secũdò, rabies quædã temerariæ ambitionis, ſitiens immodicæ gloriæ, prorſusq; inflammatã ꝑpetua quadã, & ſingulari cupiditate dominandi. Poſtremò, cœtus infames turpiſsimorum hominũ, nõ modò fatigati diuturno malo domeſticæ neceſsitatis, uerumetiã imbuti flagitijs, ac conſuetudine ſcelerũ ſempiterna comite, & genitrice peſsimarum cupiditatum. Quod genus hominum Catilinã ſuum, etiã dormientẽ, è ſomno facillimè excitare * uoluiſſet.* [*ualuiſſet.] *His autẽ oſtenſis, breuiter, ſaneq; cõfutatis, quæ pro defenſione flagitiorũ ſuorũ noſtri aduerſarij dicenda eſſe putauerũt, finẽ adeſſe uobis intelligetis. Bello Mithridatico, iudices, longiſsimo quidẽ omniũ, & ſine dubio poſt Punicũ periculoſiſſimo, cum diutius in Senatu de eligendo Imꝑatore dubitatum fuiſſet: planeq; omnes ambigerent, quiſnã ſagaciſſimo regi ſagaciſsimus noſter Imperator opponeretur: Catilinam inter omnes competitores incredibili quadã ambitionis magnitudine deflagrantem, omnes Senatoriæ ſententiæ reiecerunt. Eo telo percuſſus adeò Catilina fuit, ut poſtea nullam omiſerit, neq; perturbãdæ curiæ, neq; inſectandi Senatus occaſionem. Videbat nanq; deteſtandã cupiditatem ſuam, illo ſuperſtite, nunquàm in eũ locum peruenturam fore, de quo illam pridem uniuerſæ omnium uoces eijciendam eſſe putauiſſent. Voluebat itẽ animo ſummas uitæ neceſsitates, quib. exuere ſe poſſe arbitrabatur, ſi qua ratione præclaris magiſtratibus aſpi*

Occaſio uoluntatis, i. qua occaſione uoluntas eius ſit ab alienata a ſenatu.

rasset. Nūc illas uerò magis, ac magis instauratas quoti die intelligebat, quandoquidem inspicerent omnes uitæ suæ rationes, ea sententia iugulatas prorsus extitisse: ac quicquid *increpuisset ulterius: metuendā esse consularē uigiliam, metuendam esse iudicium Senatoriæ auctoritatis. Hanc uero *speciem, ita exanguem, ita consternatam cōsuetudo erexit uitæ prauißimæ ad omne facinus, neq; ocij sui patiēs, neq; alieni. Qualis eius uita fuerit, & si preclarè cōscientia publica teneatur: huic tamē illustrādæ seu patefaciendæ testes indubitati uideri possunt ij, qui sacrariū illud libidinū colere, atq; obseruare cōsueuerūt. Quæ nugæ, Dij immortales? quæ portēta scelerū? qui libidinum gurgites? quæ sentinæ flagitiosorum? Verùm is rumor sparsus est de moribus Catilinæ, eaq; gentiū opinio peruagata, quatenus existimem uoces ipsas publicas non hominū esse, sed oraculi potius nuncupandas. Famā uerò popularem *maioribus nostris sæpenumero accepimus, neq; temere unquàm nascituram eße, neq; temere occasurā. Decus illud egregiū corporis nō ad dignitatē nominis, ac gloriæ, sicuti par erat homini nobilißimā familia nato: sed uti latro perditißimus ad omne genus flagitij conferendū fuisse semper arbitratus est. Vires ad stuporē hominū præclaræ, atq; inusitatæ, perpetua uoluptatū intemperātia sunt labefactatæ. Flos pueritiæ uenustißimæ ad uiuentiū iucunditatē cui libidini patuit flagitiosæ iuuentutis? aut quam turpitudinis notā non subeundā ultro, atq; accersendā esse cogitauit? Lux illa uerò præclari, atq; excellentis ingenii, quā omnes diuinā semper, et singularē, atq; inusitatā penitus

*incepisset

*spem

Amplificatio a reliquę uitę cōsuetudine, & moribus Catilinæ.

Distributio partium hominis.

nitus

nitus esse arbitrabãtur, nõ'ne inter fœdißimas uolupta tum sordes restincta est? Omitto pestis huius impurißimas uoces, molliciem scenicam, obtuitus impudicos, blanditias muliebres, & omnem denique copiam non mediocrium uitiorum, sub illa frontis erudita simul, atque insigni pulchritudine delitescentem. Prætereo mentem illius plus quàm gladiatoriam sitim incredibilem humani cruoris, mirum inconstantiæ genus: uultum nunc demissum, nunc alacrem, nunc anhelantem scelus, nunc gratia meretricia florescentem: summum pecuniæ desiderium, summam simul prodigalitatem, contemptum incredibilẽ omnium bonorum: itemq́; eximiam cum summis, atq; ornatißimis ciuibus familiaritatem. Nihil. n. fuit isto monstro uersipellius, aut mutabilius hominum memoria: ita ut res diuersißimæ sæpenumero uideantur in eodem ingenio, tanquam in sentina quadam teterrima, simul redundare. Quis igitur dubitandum esse putauerit hominem præditum huiusce institutione uitæ, remotißimum ab omni genere humanitatis, perfacilè sese teterrimo cuique, atque immanißimo facinori fuisse accomodaturum? Transitio. *Fontem aperuimus, iudices, omnium Catilinæ morum, atq; omnis consuetudinis: unde illi demanauisse uis ista præclara consiliorũ facillimè intelligenda est. Nũc uidendum est spem atrocißimi sceleris, unde illi subministratam fuiße iudicemus.* Facultas quorum auxilio sperauerit Catilina se effecturum quod destinauerat. *Cum hic itaque secum repeteret memoria miserandam ignominiam comitiorum, turpesq; angustias afflictæ rei familiaris, simulq́; intueretur, uel sibi uiuendum, ac moriendum fore, cum turpitudine summa, uel Senatum nullũ esse oportere: de ratione*

tollendi ipsius primùm cogitare cœpit. Nam illo deleto, sine dubio intelligebat, uiam latißimam libidinib. suis cõtinuò patere. Vertit itaq; oculos ad innumerabilem copiã iuuẽtutis, qua dies, ac noctes stipabatur in exercenda consuetudine suarum cupiditatum. Cùm*putauit manum ipsam hominum, tanquam hastam ualidißimam furoris sui facillimè sibi accommodari posse, quam contorqueret in omnium nostrum ruinam, atq; interemptionẽ: ut quam cognouerat educatã uitæ prauißimæ institutis imbutam sæpenumero sanguine miserorum ciuiũ, ardentẽ incredibili desiderio prædæ, sibi uerò mira familiaritate conciliatam. Genus est hominum uehementer exercitatum ferro, atque inopia, duabus rẽb. ad omne genus facinoris paratißimum: quod quidẽ ego ciuitati nostræ maximè debelitate bellis ciuilibus, atq; afflictæ magnitudine calamitatũ magnoperè pertimescendũ esse iudico. Nihil enim illis præter spẽ, atque animam fortuna reseruauit: alteram ad differendam uitæ neceßitatem, alterã ad liuorem suum magnificè accommodatam. Nihil illis contemptibilius, quos siquidem rudimenta uitæ tracta, in hac tenuißima re deposita, nunc in gladiatorijs muneribus, nũc alia facinoris atrocitate partim ad omne scelus, partim ad omnem patiẽtiam erudierũt. Verũ hæ pestes sententia mea, quo fuerint abiectiores, eò magis extimescendas esse reor, tanquam ppetuò seditionũ ciuiliũ ac rerum nouandarum auidißimas: siue quia uoluptatẽ capiant ex mœrore sociæ calamitatis: siue quia ciuitatũ uersutiam, mutabilitatem rerum suarum portendi quodammodo arbitrantur. Hi sunt quidẽ, quos in foro quotidie

*Computauit

Descriptio qua amplificat rem.

tidie in oculis ciuium calamistratos, ac uestibus collucentes passim obuolitare cernimus: fortunas omnium popularium, atq; ocium ciuitatis luminibus consignantes: qui non modò arrecti permanēt ad opportunitatē, cuiuspiā præsentis commodi uerumetiam gestiunt ad opinionem speratæ utilitatis. Si feras quidem omnis generis quò magis attenuatæ fuerint penuria edendi, eò magis præcipites, atq; effrenatas ruere in perniciē uidemus, quid hanc desperatorum colluiem ieiunam, sitientem, facultatum nostrarum, quo impetu, quáue strage ruituram esse creditis, aut debacchaturam, si se carceribus emiserint? cū illæ ratione careant, atq; intelligentia: hi uerò nō absint penitus ab ipsa facultate intelligendi. GRATISSIMI *quidem sunt morsus irritatæ necessitatis.* Dij *imortales quæ clades ab illa feritate hominum, quæ genera flagitiosorum emanauissent, si noctunus iste* Impator, *quasi quasdam rapidissimas belluas in urbis penates immittere potuisset?* Horret *animus* Iudices *ea cogitatione cōplecti, quæ miseri pertulissemus: si sopor oculos consulares detinuisset.* Restinguenda *est itaq; flamma nobis scelerata & atrox: dū adhuc uelata cineribus, ac sopita facultas restinguendi leuissimè data est: ne cū omnia cōprehenderit (quod immortales* Dij *penitus auertant) nos frustra postmodum furibundam, atq; exultantem restinguere cupiamus.* Neq; *rectorem nauis audiendum prorsus existimo in ipso mœrore calamitosæ tēpestatis: quā illi fugere facillimè licuisset consurgentē primò, sibiq; ac reb. suis naufragium minitantem.* Neque *item gubernatorem urbis in ipso excidio, & calamitate ciuitatis, quam impendentem*

Amplificatio a simili.

Epiphonema.

Epilogus.

Amplificatio ab occasione.

Epiphonema. dentē prius ipse consilio suo, suaq́; prudentia sustinere
Amplificatio ab exēplo. quodammodo, ac propulsare potuisset. SERAE sunt hominum lamentationes, prorsusq́; uituperādæ, quas occupatas in his lugendis cernimus, quæ uitio suo, desidiaq́; contigerunt. Callicratidi Lacedæmoniorum duci, cū ornatißimam, cui præerat, classem funditus amisisset propter immoderatam gloriæ cupiditatem, nihil ad eā restituendam nouißima consilij ratio suffragata est: quā ita seruare poterat si modo in statione continuisset. Terentio Varroni sempiternum dedecus, atq; immortale monimentum erunt flagitiosæ turpitudinis deletæ ad Cannas temeritate sua pulcherrimæ Romanorum legiones: quæ seruatæ periculosißimo tempore Reip. sine dubio fuissent, et robur eximium pulcherrimæ urbis, & perpetuum decus consularis prudentiæ, disciplinæq́; militaris. Recte itaq; maiores nostri summis laudibus afferēdi sunt: qui Spu. Melium, qui Gracchos, qui Manlium Capitolinum, qui Drusum, qui Saturninū fortißimos homines, et Reip. sæpenumero non mediocriter opitulatos, quòd deuenissent in affectatæ tyrannidis suspicionem, morte multandos esse putauerunt. Nec Spu. Melio fauor amplißimus ciuitatis, nec Gracchis aui sui Scipionis clarißimi uiri memoria, nec Mālio celeberrima gloria Capitolij liberati, nec Druso sanctißimi sui penates, nec Saturnino ius sacrosanctæ dignitatis, auxiliata est. Quid
Amplificat exēpla rationibus. ita? quia necem paucorū, aut unius hominis, calamitati publicæ maiores nostri semper anteponendam esse putauerunt. *Quod genus crudelitatis eximium, non sunt arbitrati, ciues eos perimere, summisq́; affligere suppli-

*Quin

cijs

cijs, quorum in Remp. persæpe clarißima beneficiorum genera extitissent? minimè. Quid ita? quia nullũ satis dignum supplicij genus in eos consumi posse opinabantur, qui patriæ suæ libertatẽ opprimere statuissent: nec illos ciues eße iudicauerũt, quos abiecisse rationẽ patriæ caritatis intuerẽtur. At cõtrà eos, qui tales interemißent non modo dici, atq; appellari ciues, ut essent, statuebant: sed afficiendos fore immortalib. donis, ac sempiternæ hominum memoriæ consecrandos. Quid enim potest indignius dici, quàm uitã à patria susceptam ad illius pernicię̃, calamitatẽq; conferre? quid fingi sceleratius, quàm eorum pœnas, ac crudelißimam seruitutẽ excogitare, quos iisdem mœnibus, ac tectis constitutos, eædem leges atq; eadẽ uiuendi ratio continuisset? quid denique potest intolerabilius existimari, quàm inferre delubris Deorũ immortalium, ac facultatib. nostris illinc sceleratas faces, hinc acerbißimas expilationes? Hæc qui curauerũt Iudices, aut qui tentauerũt, nũquàm ego alienos ab hostibus, aut dißimiles feritati bestiarũ existimabo. Vidimus de spe perficiendi nefarij facinoris: uidendũ est de loco, quàm latebram commodißimã, & tutißimam egregius artifex delegit: cùm contegendæ conspirationi suæ, tum armis omnibus eius artificij comprehendendis: ne forsan temerè domũ nobilißimi ciuis, atq; opulẽtißimi M. Leccæ delectã eße iudicetis. Primùm homo delectus est huiusmodi nefarijs cupiditatibus affinis, quo participe semper usus fuerat consiliorum suorum, adiutore teterrimarum libidinum, socio maximorũ periculorũ: cui spectato frequenter in difficillimis rebus, summam huiusmodi

Epilogus breuis.

Opportunitas loci.

Obserua amplificationes a circunstãtijs.

atrocißimi mali tuto committi posse, facillimè sibi pol licebatur. Præterea domum sibi deligĕdam esse iudicabat *solitudine locorum desertam, & ab omni frequentia populari remotißimam, quæ scilicet uoces cōiurationis tutißime cōtinere posset.* Contulit igitur sese in ipsam M. Leccæ *domum, remotam ab omni celebritate, cōstipatam multitudine arbuscularum, & ab omni suspicione prodendi facinoris non mediocriter abhorrentem.* Quos uerò *tetenderit ibi coniurationis laqueos, aut quas catenas scelerum conflauerit nobis, ac facultatibus nostris,* Saturnalium *dies patefactura fuerat: nisi primū benignitate* Deorum *immortalium, deinde uigilantia consulari, nefariæ sicæ de manibus latronum excidissent.* Nullas *amplius tendiculas pertimescamus ab execrabili monstro, nullas insidias ab hoste teterrimo.* Tenetur *fera: nec si uiri estis, declinatura est telum ipsum sacrosanctæ uestræ auctoritatis.* Ne'ue Catilina *nescias, uigilantißimos* Consules *habere* Remp. *te quocunq; ueneris, quocunq; abieris, diligentia nostra *circunspectum teneri: quid hesterna nocte conciunculis tuis agitatum sit licet mecum recognoscas.* Cum ad M. Leccam *uenisses, unum ex fidelißimis commilitonibus tuis, ad multam noctem: teq; in interiorem unà cum illo cubiculi partem recepisses, tanquā in sacrarium memorabile cupiditatum uestrarum repĕte de* Lecca *sciscitari cœpisti, num quis ex coniuratis ad uenisset: cum subito* Lĕtulus, *ac* Cethegus *teterrima capita maleficiorum omnium, furibundi, atq; alacres irrupe rūt: moxq; ingreßi uociferare cœperūt:* Quid *agis* Catilina? *cur uoluptates nostras diutius remoraris? prestò sūt.*

Accendit odio, hortaturque per epilogum, ut quia palā facta res sit, supplicium de sontibus sumatur.

**circunseptum*

Satur-

Saturnalia nobis ociosis, atq; oscitantibus, quē unum diē sæpe numero nuncupare solitus es, euersorem superbissimi ordinis, fugatorem ærumnarum nostrarum, lucem, ac principem uniuersæ nostræ dignitatis. NVM *in gerēdis negocijs ignoras sequendas esse temporū opportunitates? & in occasione rerum desidiam, et tarditatem omnē quam diligētissimè fugiēdā?* MVTABILISSIMAE *quidem sunt Deorum uoluntates: & Fortunā, cum abire permiseris, frustra postmodum discedētem, ac fugientem sis imploraturus. Talia uerò conquerentē tu paucis pro re subsecutus. Aquilam argenteā proferri cōtinuo iussisti, præclaram auspicem, ac gubernatricem furoris tui futuram. Testor noctē ipsam impiarum molitionum tuarum consciam ac testem: nihil ex eis me fugisse, quæ clandestini uestri conatus agitauerūt, per pauca satis attigisse fuerit, ne solitudine in ipsa latibulorum tuorum, cum ora uulgi planè deuitauisses, & fefellisse te crederes diligentiam pariter, atq; industriam cōsularem. Linquo telorū innumerabilē, atq; inexcogitatam copiā, quā in ijsdē furialibus antris cōstipandam, atq; occultandam fore curauisti. Mitto literas manu tua scriptas, diuersis mancipijs reddēdas, quæ furori tuo succurrere, atq; opitulari uellent. Trāseo rem illam simillimam prodigio, cū mane isto iam coacto Senatu, redūdantibusq; subsellijs, serius in Senatum, præter cōsuetudinem uenisses, quòd nulli nō oculi te Senatorum statim consignarunt ingredientem, demisso uultu, pallore terribili, luminibus errantibus, ac facie præ se ferente nescio quid inusitatæ crudelitatis. Præterea Saturnalibus proximè futuris rē adoriri pla-*

Γνώμη.

Hypotyposis.

cuit: quo de ciuitas omnis feriata publico edicto cõferre sese in montẽ Auẽtinum, ac rusticari quodãdmodo solita est: cum tu manum furoris tui diligenter armatam, atq; instructã primum ad cædem Senatus, ad consulum, deinde ad occupandam Capitolij arcem munitißimã fueras immissurus: atq, his perfectis, daturus operam, cum direptioni publicæ, tum inflammandis ædibus, atq; his trucidandis, qui Remp. defendere uoluißent. Videtis, iudices, lucem clarißimam rationum, quam ego profecto censeo nullis inuolucris tenebrarũ suarum obruituros esse: nec M. Leccam præclaram sedem, atq; officinam teterrimæ coniurationis nec ipsum detestabile caput, atq; obscœnũ artificem Catilinam. Cumq; hæc omnia constent animaduertendum est pariter uno maleficij genere Catilinã nõ modò Deos, ac patriam, uerumetiam mores, leges, cõsuetudinem urbis, atque instituta maiorũ uiolasse. Primùm XII. tabulis cautum esse cognoscimus, nequis in urbe cœtus nocturnos agitaret: deinde lege Gabinia promulgatũ, qui cõciones ullas clandestinas in urbe conflauißet, more maiorũ, capitali supplicio multaretur. De te itaq; Catilina sciscitor, tun' cœtus istos commilitonum tuorũ contra præcepta XII. tabul. contra leges nostras, contra uerò Senatus, ac plebis auctoritatem noctu cogendos esse putauisti? Deinde quæro, siquando in lucem sepulcrales istæ conciunculæ tuæ prodijßent, quid responsurus fuißes Senatui? quid Cõsulibus? aut quid uiris optimis, atque amantißimis patriæ? Quid leges igitur nostras uiolas Catilina? quid Senatus auctoritati contradicis? Æquum enim est instituta maiorum, atque edicta grauißimi

Opportunitas diei.

Epilogus.

Exaggerat crimẽ locis cõmunibus

grauißimi, sanctißimiq; ordinis, quia perstringere uesa nia tua nõ es ueritus, ea restituas, ac sarcias supplicij tui memorabili animaduersione. Manlius Torquatus filiũ suum summa, & singulari uirtute adolescentem, quod is in hostem contra mandatum patrium dimicaßet, uictorẽ acriter percuti securi iußit: nos uerò te tam temerario ausu tendentem contra mandata Senatus, contra uniuersæ Romanæ Reip. maiestatem Catilina perferemur? Maiores olim nostri sapientißimi homines, & sine dubio grauißimi, num leges è Grecia p legatos suos accersendas eße putauerũt, quibus hanc imperij magnitudinẽ perpetuo stabilirent: ut tu homo recens, seueritate illarum cum barbatulis tuis abutereris? Non ita uisum Carthaginienßibus accepimus, in Hannone suo morti condemnando, fortißimo, ac triumphali uiro: quod is edicto Senatus minus obtemperauiße putaretur. Non ita placuit Athenienßibus, urbi sine dubio doctißimæ, atque eruditißimæ cùm è Sicilia belloq; grauißimo reuocandũ eße Alcibiadem statuerunt, summum, & singularem imperatorem, quẽ iuberẽt expiare supplicio suo leges uiolatæ religionis. Non ita deniq; maioribus nostris iudicatum est, cohortibus exoletorum tuorũ: sententia mea, longè anteponendis cùm L. Sulpicium consulari familia, summoq; ingenio uirum, propter exiguam notã libidinosæ suspicionis, censuerunt remouendum è Senatu, multosq; dies in uinculis habendum esse putauerunt. Vos uerò iudices Catilinã, nõ modo leges nostras, atq; auctoritatẽ senatus crudeliter lebefactantẽ, uerumetiam uniuersos ciues ad perniciem ferro, flammaq; deuorantem, impunè

Amplificat ab exẽplis.

Verisimile est Hannonẽ esse, qui pacem dissuasit cum Romanis fieri.

Amplificat ab occasione.

perferetis? Iacet homo prostratus euĕtu maximarũ molitionum, ut qui conatus suos conscientia uestra patefactos, atq; illustratos cernat: neq; contentos fuisse, seu superstitione cruenti sacramĕti, seu tenebris nocturnis, seu solitudine locorum maxima, & singulari. Contundite igitur, contundite. Iudices, genus istud inauditi furoris. Cõprimite hominĕ gestientem effrenata temeritate flagrãtem inusitatis cupiditatibus, furentem incredibili superbia, spe nouandarum rerum mirabiliter inflammatum. Quinetiam rem ipsam publicam non modò euentu crudelißimæ calamitatis, uerumetiam metu ac suspicione liberate. Diximus quidĕ sufficienter de senatoria simultate Lucij Catilinæ, capite, ac fonte sceleratæ coniurationis: resq; omnes complexi sumus, quas aluisse furorem illum, ac primum excitauisse iudicauimus. Nũc uidendũ est de ratione ambitionis, teterrima, atq; exitiabili, qua deflagrauisse perpetuo Catilinam superiori diuisione demonstrauimus. Cupiditates equidem plurimas in illo mõstro calamitosas, ac nefarias omnes persæpe, iudices, animaduerti. Libidinem unam perniciosißimam, in primis cõspicere uisus sum temerariæ cuiusdam, atq; inconsideratæ ambitionis: qua duce properasse, nec ullo studio unquam consciscendarum opum, nec ullo desiderio dignitatum abstinuisse reputatus est. Putabat enim se frustra nobilißimo genere natũ, frustra uirtutes eximias corporis, atq; animi consecutum fuisse: ni omnia diuina, atque humana truculentißimo genere cupiditatis inquinasset: quosq; cernebat excellere Romæ præstantia quadam dignitatis, beatißimos eos esse, & sine dubio Dijs æquiparandos

Verisimile facit crimĕ recensendis quibusdam delictis Catilinæ per ambitionĕ.

Propositio per collationem.

randos

randos fore arbitrabatur. Id genus *uesanæ cogitationis hominum, suapte natura præcipitem, atq; incõsideratũ compulit in abominandas, ac nefarias uitæ cupiditates. Isq; nuper comitijs consularibus, quandoquidem suffragia curiæ, propter impendentẽ metũ* Parthici *belli, diligenter enucleata sunt: quas non adijt* Senatorum *uoces? aut quos ciuiũ consessus, partim pecunia, partim obsecrationibus non obeundos suppliciter, ac contaminandos esse iudicauit?* Nulli *tamen ad dignitatẽ gradus, neq; insanienti, neque anhelanti bono candidato patuerunt.* Eadem *ratio sceleratæ libidinis illum ad maiorẽ uim sceleram paulò antè concitauerat.* Pisonem *meministis egregia uirtute adolescentem, nisi & idem cupiditatibus obtemperare consueuisset, calamitosam sibi, ac multis in urbe seditionem excitasse: cuius insigni familiaritate, atq; amicitia,* Catilinam *usum fuisse nemo est, qui nesciat, nec modò coniunxisse se temerario iuueni, uerum etiam illum de successu rerum suarum non mediocriter trepidantẽ, in audacia simul, ac sententia confirmasse: cùm se illi uigilantißimum socium, ac satellitem fidelißimum regendæ, gubernandæq; coniurationis fore polliceretur.* Quòd *si uotis sceleratorum hominum successus aspirassent, quanta strage ciuium creditis, aut quanto diluuio facultatum urbanarum ruituram fuisse detestabilem horum, atque execrãdam impietatem?* Verùm *is cœlites quorum auspicijs princeps, ac parens huius urbis* Romulus *pulcherrimi imperij* Romani *fundamenta iecit, tristißimam cladem, ac conatus perditos nece adolescentis interceperunt.* Pisone *mortuo conquieuisse* Catilinam

dicemus

Cui pfectus est gerendo Crassus.

Magna sollicitudine suffragatũ est.

πάθος

*dicemus, aut incepti temerarij pœnituiße? Non modò nō pœnituit, nec requiescendū fuisse arbitratus est: sed rursus alio furori acceßit. Non cōsueuerat animus ppetuis cupiditatū flagitijs exercitus, prima destitutione fortunæ refrigescere, ac cōsternari: sed uix sepulta memoria Pisonianæ coniurationis, L. Sidicinum*adeptus est potentißimum quidem hominem, ac tunc furentem singulari studio rerum nouandarū. Verùm ea fax incendij rursum benignitate Deorum immortaliū, summaq; uirtute Consulum restincta est. Non obdormiscit tamen Catilina, his destitutus euentis uigiliarū suarum, sed rursus sæuit immanior: & quam Rēp. seruitio non potuerat obruere, destrangulandam pœnitus, ac tollendā cogitauit: sceleratus in omnem urbem, quam toties insidijs appetiuisset: sceleratißimus uerò in patriā, cuius extant in illum summa, & commemoranda monimēta beneficiorum. Reminiscere quæso Catilina, reminiscere ferrum illud scelestū, atq; illas nefarias faces, quas istis sanctißimis penatibus, atque isti pulcherrimæ patriæ minitaris, nō ad oppugnandam urbem, neque ad eam concremandā tibi datas fuisse: sed potius ad salutem ciuium, dignitatē imperij, libertatisq; nostræ defensionem. Per Deos immortales pro te Catilina, si patria tecum his uocib. uteretur, quid eßes illi quæso responsurus? Ego te paruulum Catilina, cum in primis ornatißimo genere gentis nasci uoluißem, deinde summis dotibus exornaßem tum corporis, tum animi: tum duabus rebus restituendum putaui, ferro, ac flamma, quibus eßet parata tibi facultas, tum amplificandi imperij mei, tum defendendæ pu-*

*adortus

A uenia.

Amplificatio.

πάτρ

a loco communi.

Sermocinatio.

Commemoratio beneficiorum.

de publicæ libertatis, quid eam uim armorũ in uiscera nostra torques? aut quid cõuertis in exitium ciuiũ meorum institutam diligentia mea meisq; rationibus eruditã, dimicandi facultatẽ? Maiores *contrà tui summis à me beneficijs, atq; honoribus aucti, pro magnitudine susceptarũ dignitatum, pulcherrimas in urbe sæpenumero leges pro præstantia beneficiorum, clarißimas ex hostib. uictorias referre cõsueuerũt.* Tu *mihi luctus acerbißimos paras, pro summa copia beneficiorum meorũ, tu cædes ciuium, tu domorum incẽdia, tu uexationes uirginum, tu uastitatẽ urbis, tu genus atrocißimæ seruitutis.* O *crudelißimum hominum genus, & ab omni penitus humanitate derelictum.* Tu *studio flagras eius urbis euertẽdæ, quàm nec* Carthaginiensium *astutißimi doli; nec* Numantinorũ *eximiæ uires, nec* Græcorũ *erudita, & præclara ingenia labefactare, obscurareq; potuerũt.* Quòd *si citẽtur hi populi rursum diuinitus, atq; istæ urbes redeãt in statũ uetustißimæ dignitatis: certè nõ ipsæ scelere tuo quicquã in me crudelius, nec quicquàm *magis extimescendum molituras fuiße prædicabunt.* Sed *ad te redeo, temperarem ego memet mihi, cursumq; istũ uiolentis orationis forsitan reuocandum esse iudicarẽ, tum ab odio tuo, tum ab ipsa dicendi acerbitate: siquem in te sensum patriæ caritatis aspicerem, aut ullo te * puncto posse arbitrarer sceleratam istam mentẽ relinquere.* Sed *id genus est cupiditatum tuarum, ut restinguendarum forsan rationem aliquam consequi poßis, sanandarum nullam.* Nec *te prius amißurum peruersitatem istã animi puto quam uitam amiseris.* Vellem *reuiuisceres* Hala

Cõparatio.

Exclamatio.

**maius*

**pacto*

Seruili

Amplificatio ab exemplis ueteribus.

Seruili. Non expectaremus sententiã iudicum: neq; abuti maiestate Senatus, atq; auctoritate P. Ro. si magnitudinem tanti flagitij sanguine tuo statim expiauisses. Nã de senatus uoluntate nihil ambigimus, modò non impediretur legibus: repẽte profectò fueras pœnas impietatis tuæ dignißimas *laturus. Vtinam Deorum immortaliũ munere Iudices, mentem, atq; animũ huius interspicere mus: nequa uobis fieret puniendi dubitatio, qui tantũ scelerum ingenio conflauisset. Videretis enim mentem anhelantem, tristißimum genus minarum: mentẽ debacchãtem inaudita feritate, furentẽ incredibili uesania, sitientem cruoris urbani, prædæ auidißimam, uobis, atq; omnibus ferro, flammaq; minitantem Catilinam uobis demonstrauimus iudices, irritatũ persæpe, repulsis comitialibus, nullas uocũ, aut suffragiorũ corruptelas fuisse prætergressum: deinde nullis rationib. infractum, ac perterritum. De perseuerantia scelerum suorum extitisse, quibus animaduertere sanè potestis, quanta semper immanitate laborauerit ambitionis. Supest nouißima pars diuisionis, Grex ipse sodalium Catilinæ truculentus, atq; amens: cuius in manu non exiguam rationem fuisse diximus, excitandæ coniurationis. Lentulus siquidem, & Cethegus terribilia portenta nostræ ciuitatis, furiæq; uel certißimæ Populi Romani, multa de magnitudine sua in ipsis concionibus, multa de dignitate imperij sui futuri palàm prædicere consueuerunt: tanquam si Deorum immortalium concilio interfuissent. Primum Lentulus in libris Sibyllinis, nescio quid perspexisse se prædicabat, quod uiri acutißimi, atque peritißimi L. Cornelius

*daturus

Epilogus superiorum.

Tertiũ genus quo uerisimilem facit caussam a complicibus uidelicet.

Adeo sibi omnia certa promittebat.

nelius, ac Gn. *Piso custodes publicarum ceremoniarum, nequaquàm prospicere potuerunt.* Lucē *nanq; ait nescio quam de domo* Cornelia, *quondam proditurā fore, quæ gloria nominis sui* Romanū *imperium simul & complexura sit, & illustratura: eoq; genere uaticinij dignitatē suam portendi fataliter putauit, planeq; opinatur fati sui rationē in ipsa latebra Sibyllinæ diuinationis. tāquā in equo* Troiano **delitescentem.* Ego *uerò Sibyllam sine dubio sapientißimā mulierem fuisse iudico: uisamq; idoneam* Dijs *immortalibus, cui singularem quandā uim diuinandi concederent.* Verùm *illa delirā penitus, ac prorsus cæcā fuisse affirmarem, si quā spē dignitatis in hac crudelißima peste reposuisset. Si quid tamē cecinisse uisa est, quod ad* Corneliam *gentē pertinere uideretur, uim omnē illius diuinationis in uno* L. *Sylla cōsumptā fuisse iudicemus: cuius paulò antè* Resp. *sensit et crudelißimā, simul & amplißimam potestatem.* Nec *ego* Deos *immortales huic imperio tam infestos eße reor, neq; à salute* Populi Ro. *tā abhorrentes: ut homini demētißimo regnū concederēt huius sanctißimæ, atq; optimæ ciuitatis. Syllam profectò crudelitas uicit: at ipse maximarum laudē uirtutum: & rei militaris summā, ac singularem gloriā consecutus est.* Lētulum *uero nullæ uictoriæ nostræ ciuitati, nullum studium armorū, nulla præstantia uirtutis, aut ingenij commēdauit.* Quæ *uerò nō tabernæ potius, aut qui non greges infamium hominum, Sibyllinū istum principem cōcelebrarunt?* Nam *uitam eius cōmemorare non est necesse, uersatam semp in obeundis libidinibus, ac societate turpißimorum hominum nobilitatem.* Nihil

* delitescere.

Sibylla.

Insectatio morum.

in eo ſanguinis auiti, nihil induſtriæ Romanæ, nihil ſplẽdoris domeſtici, nihil auitæ frugalitatis. Fingite uobis iudices, fingite dignitatẽ huius hominis, tum florentem amplißimo magiſtratu, cum omnibus Populi Romani muneribus exornatam. Quantum, quæſo, ſanguinis ciuilis in foro in curia redũdaturum eſſe creditis? aut quantã uim libidinis, atque impudicitiæ per omniũ ciuium cubicula demanaturã? Profectò dignitate fretus ea, quæ priuatus concupiuiſſet, ſine dubio conſequeretur. Ferretur amens in omnia: nec ullæ rationes conſiliorum, aut pudoris, nec ulla ſtudia humanitatis refrænarent præcipitẽ, atq; incitatũ curſum uetuſtæ crudelitatis. Cethegus inferior nobilitate, atque ingenio: uehementia furoris longè immanior, parùm à Lentuli ſomnio diſcedere uiſus eſt. Verùm inſaniam leuißimæ opinionis, modeſtiore loquendi ratione contegere uelle uidetur. Genus eſt idẽ tamẽ furoris, eademq; ratio concelebratæ diuinationis. Tales hi ſcelerum artifices, amboq; concitati ad euertendam Remp. partim à ueſana ſpe uaticinij commemorati, partim à nefaria ſcelerum aßiduitate Catilinã offenderũt nouis rebus ſtudentẽ: cuius præſidio, conſilioq; cupiditates ſuas ita iuuari poſſe facilimè crediderunt, ſi uiros ſociorum copioſißimo ſeſe coniũxißent. Eſt .n. in illo monſtro, ſicuti paulò antè tetigimus, uis eximia facetiarum, & ratio quædã adumbrata uirtutũ: facilis ad compræhendẽdum omniũ hominum familiaritates. Hunc igitur Catilinã adepti Cethegus, ac Lentulus, & ipſi lenocinijs ſuis inſignes, ad omne genus beneuolentiæ ſubeundum deflagrare cœperũt, admirabili quadam cupiditate, ſeu diripien

Omen.

Deſcribit alterũ Catilinæ complicem.

Epilogus.

piendæ urbis, seu potiundæ dominationis. Hæ sunt, iudices, huius nefarij facinoris abominãdæ faces: hi sunt crudeles igniculi, quibus exarsiße Catilinæ ferocẽ animũ, facillimè credendum est. Talibus initijs consociati principes nefandæ coniurationis: manum exiguam desperatorum hominũ, atque obscœnæ iuuentutis, pedetentim coëgerunt: coactam, quid uellent, edocuerunt: edoctam, pari cupiditate sceleris inflamauerunt: inflammatam denique pepulerunt, ut in omnium nostrum facultates. ac uitã facillimè conspirarent. Furias istas audistis iudices: cõmodißimas, ac paratas, non modò ad uiuos commouendos in omne facinus, uerumetiam ad mortuos ex ipso Erebo, medijsq; bustis excitandos. Reperti sunt tum atrocißimi sceleris patroni: quiq; immanitatem detestandæ rei, tum cõtegere uerbis, tum excusari conati sunt. Lucius Hortensius uir eximia caritate Reip. summisq; ornamẽtis præditus, & scientiæ, & moderationis, nequaquã omnia credẽda esse dicit: iubetq; grauißimis hominibus facilitatẽ iudiciorum diligẽter esse continendam. Pimùm affirmat Catilinã in perpetua custodia Senatus extitisse: deniq; nunquam fermè discesßisse à latere Pub. Cepionis nobilissimi ciuis, atq; integerrimi uiri, ita ut lepidè dicat, disseparationi eorum, neq, solem orientem unquam, neque occidentem interuenisse. Credo equidem sapientißimum hominem Hortensium (ut est innocẽtia singulari, summaqs uirtute) cuncta ipsa, quæ grauißimè simul, atque ornatissimè cõplexus est, ita uera esse, sicuti dixerit existimare, Sed longè graditur à sententia mea. Quæro igitur de te Luci Hortensi, teq; obtestor, atq; obsecro per ipsum ius

Epilogus.

Pedetẽtim.

Confutatio Hortẽsianæ obiectionis, non esse Ciceroni omnia credenda, uideri enim nõ potuisse Catilinam coniurare, quãdoquidem à Cepionis latere nunquã digressus sit.

uetustißimæ nostræ familiaritatis: si L. Catilinā cōstat dies omnes, omnium ciuium conscientia, siue in foro, siue in turmis agere, nunc stipatum cateruis exoletorum suorum, nunc uerò gladiatorijs agminibus per ora uulgi palàm obuolitare: si manifestum est noctes omnes, aut in lustris scortorū, aut in antris M. Leccæ ducere, uiri tuo indicio, non abhorrentis à Reip. caritate: quid est quòd illum obuersatum dicas in perpetua custodia, atq; oculis Senatorum? nisi fortè custodiam Senatoriā uocas, uel exiguam moram ipsius curiæ concilijs obeundis. Quod uerò pertinet ab ipsius Cepionis familiaritatem aßiduam, beneuolentiamq́; singularem, nihil est, quod insimulationi nostræ derogandum esse iudicetis. Diximus enim superius ingenij Catilinæ miros atq; occultißimos esse recessus: nec qui cognosci, seu per lustrari facillimè poßet. Vigent enim in illa* clade res diuersißimæ pariter, cōtinentia, & libido. Nihil in illo* prospexi, affixius, ad tollēda bonorum consortia: nihil solertius, ad illis insidiādum: nihil illius munificentia insignius, nihil auidius rapacitate, nihil acutius consilio, nihil temeritate contemptibilius. Quæ cùm ita sint, Cepionem admirabimur in tantis uiarum ambagibus errauisse? Me, me inquam, fateor Iudices, uetustißima quadam familiaritate Catilinæ coniunctum persæpe delirauisse, miris perplexionibus illius: neque unquam certi quicquam in illo ingenio comprehēdere potuisse. Nihil igitur erit miri, si uirū integerrimū Cepionē uersutißimi hominis doli, atq; inconstantißimi mores fefellerunt. Non erit itaq;, neq; prudētiæ tuæ, neque grauitatis, Hortensi, candidißimam opem humanitatis tuæ,

*ætate
*perspexi
Epilogus.

tis tuæ, ſummaq́; dicendi copiam ſontibus ipſis pollice-ri: aut quàm beſtiã irretitã iudicio tenemus diſſolutam, atq; exultantem Reip. *immittere.* Quod *te nunquàm commiſſurum fuiſſe arbitrarer: niſi qui me mores, ijdẽ te* Ca*tilinæ ſine dubio fefellerunt.* Satis *oſtentatas uobis putamus,* Iudices, *tũ rationes periculi noſtri, tũ huius immaniſsimi ſceleris atrocitatẽ.* Nã *ſi odio* Senatus *pro maximo* Catilinã *arſiſſe demõſtrauimus: ſi rationes uitæ ſuæ ueteres, ac nouas in exercitatione teterrimarũ libidinũ collocatas: ſi ſpem perficiendi ſceleris homini proſequentiſsimo inimicitiarum: ſi deniq; locorum, ac temporis opportunitates extitiſſe: præterea ſi rabiem quandã ambitionis in illo fuiſſe diximus, ſi nullã poteſtatem*refrænãdarum libidinum, aut ullũ pœnitentiæ locum: poſtremò ſi copiam innumerabilem deſperatæ iuuentutis cum illo coniunctã fuiſse patefecimus: & eam ſimul oſtendimus ſuo pote ingenio furẽtẽ incredibili audacia, ſummaq́; cupiditate*prodendæ, ac uexandæ urbis inſlammatã: quid erit,* Iudices, *quòd dubitetis de liberanda patria, deq; ulciſcenda crudeliſsimi ſceleris, immanitate?* Nouiſtis *.n. facinus inauditum omnium hominum memoria: facinus atrox, ſuperbum, nefarium, pernicioſum, remotiſsimũ ab omni humanitate, lege, conſuetudine: cuius acerbitatẽ, ſi minus animo bene perſpexiſtis: quæſo mecum diligenter attendite ſcelus illud,* Iudices. Euerſionem *nefariam moliebatur ampliſsimæ noſtræ*dignitatis, interitũ crudeliſsimum* Senatorij *ordinis, cædem communẽ omniũ bonorũ.* Huius *ſceleris libido repoſita erat in diripiẽdis omniũ ciuium facultatibus, atque opprimenda urbis libertate.*

Peroratio.

Repetitio argumentorum.

*Referẽda rum fortele gendum.

**perdendæ*

Hypotypoſis.

**ciuitatis*

Ab incommodis.

coniugum uestrarũ. Huius enim pestis idem scelus erat, ut non grassaturum per capita paucorum: sed, tanquam atrocissima uis ueneni, per omne corpus urbis demanaturum. Quod scelus, aut quam pestem si uindicandum esse censebitis, ut reor, & Resp. desiderat, putate profectò Deos immortales, & in primis *Capitolinũ Iouem sempiternum custodem, ac uindicem huius imperij, pro liberatis, eorum tẽplis, ac ceremonijs, gratias nobis amplissimas esse reddituros: putate pariter idem facturam esse curiã, pro defensa consulũ uita seruataq; Senatorij ordinis dignitate: putate matronas urbis, ac liberos nostros: obseruatã pudicitiam, supplices, ac congratulantes uniuersos ad genua uestra sese obuersaturos fore: putate uirgines Vestales, atque ipsam maiestatẽ amplissimi numinis, ob liberationem suam, summa uobis lætitia congratulaturam: putate denique ciues omnes, ob retentam uitã, ac libertatẽ suam, Penates publicos pro conseruatis focis, atq; aris, parietes urbis pro teterrimo genere uastitatis propulsato, fermè incredibili gaudio exultaturos: putate tandem hodierno iudicio paratum esse uobis, aut immortale dedecus, aut memoriam nominis sempiternã. Multa sunt equidem in hac uita, quæ turpiter, ac calamitosè neglecta, restitutionem tamen quandam quodamodo patiantur. Huius uerò uindicandi sceleris, si præsentem facultatem neglexeritis: frustra posteà recuperãdæ copiam quæretis. At hodie uobis propulsanda est è uisceribus. Reip. pestifera uis calamitatis: aut ipsi patriæ sine dubio concidẽdum. Vtrum eligendum sit, uos uideritis. Quid estis iudices humanitate tãta, ne socordia dicã: ut

* Capitolij

A sacris.

Hypotyposis.

Ab occasione.

Obiurgatio.

πάτϑ
Vehemens Hypotypo si figuratū.

eorum uitam, ac spiritum diutius in Rep. cõmorari patia mini, qui uitæ, salutiq; ciuium crudeliter insidiati sunt? Proponite uobis ante oculos, ac meditatione crebra re- uoluite diem illũ nefarium: quo salus omnium ciuiũ, quo facultates nostræ, quo ipsa Resp. pitura fuerat. Quãdo scilicet aspexissemus bestias istas emissas carceribus per urbem omnem, per domos nostras furialiter exultantes: ipsumq; in primis miserandi facinoris Ducem, ac princi pem Catilinam, confirmatum hoc iudicio, spe plenum, læ titia gestientẽ: nunc hos ad cædem nostram, nũc illos ad rapinam, atq; inflammationem ædium deuocantem: coniu ges è complexibus nostris ad libidinem uictorũ raptæ fuissent: liberi ad stupra de gremijs parẽtũ extorti, pre ciosa suppellex asportata, tecta cõflagraßẽt ignibus, cor pora cæsa paßim iacuissent, omnia deniq; gemitu, fletuq; redũdassent.

Clausula.

Hæc fuisset imago miserrimæ urbis, quã ur bem à maioribns nostris florentißimã accepimus: & si prohibueritis, clarã, atq; excellentẽ posteris nostris tra dituri sumus. Per humanitatẽ deniq; uestrã uos obtestor, atq; obsecro, Iudices, p amorẽ huius pulcherrimæ, atq; inuictißimæ urbis, p omnia, quæ uobis iucundißima sunt in uita, prouidete iterum, atq; iterum liberati quondã tot amplißimis bellorũ periculis, tot imminẽtibns malis erepti, nunc per ignauiam nostram, ad desidiam pericli temur.*

*uestram
Congeries.

Eripite uitã ciuiũ à miseranda crudelitate, pro hibete penates uestros à nefarijs ignib. seruate pudicitiã neceßitudinũ uestrarũ à deterrimis uexationibus: libe rate templa Deorũ à tristib. rapinis: subtrahite fortu nas publicas ab indigna direptione: protegite magistra-

tus

tus uestros ab inaudita feritate: defendite denique uniuersam urbem ab hoc inusitato prorsus, & tristißimo genere calamitatis.

ORATIO LEPIDI CONS. AD POP. ROM. EX LIBRIS HISTORIARVM C. SALLVSTII CRISPI.

CLementia, & probitas uestra, Quirites, quibus per ceteras gentes maximi, & clari estis, plurimum timoris mihi faciũt, aduersus Tyrannidẽ L. Syllæ: *ne aut ipsi, quæ nõ æstimatis, ea parũ credẽdo de alijs, circumueniamini: præsertim cùm illi spes omnis in scelere, atq; perfidia, sit, neque se aliter tutum putet, quàm si peior, atq; intestabilior metu uestro fuerit, quò captiuis libertatis curam miseria eximat: aut si prouideretis, *in tutãdis periculis magis, quàm ulciscẽdo teneamini. Satellites, quidem eius, homines maximi nominis, non minus optimis maiorum exemplis, nequeo satis mirari, qui dominationis in uos seruitium suum* mercede dant: & utrũq; ꝑ iniuriã malunt, quàm optimo iure liberi agere. Præclara Brutorum, atq; Æmiliorum, & Luctatiorũ proles, genti ad ea, quæ maiores uirtute peperere, subuertenda. Nam quid à Pyrrho, Annibale, Philippoq;, & Antiocho defensum est aliud, quàm libertas, & suæ cuiq; sedes, neu cui, nisi legibus, pareremus? quæ cuncta sæuus iste Romulus, quasi ab externis rapta, tenet: nõ tot exercituum clade, neque COS. et aliorum principum, quos fortuna belli consumpserat, satiatus: sed tum crudelior, cùm plerosque secundæ res in miserationem ex ira uertunt.

*neque ipsi nephanda existimatis

*in uitandis

*mercedem

uertunt. Quin ſolus omnium, poſt memoriam hominum, ſupplicia, in poſt futuros cõpoſuit. Quis prius iniuria, quàm uita certaſſet, prauiſſimeq́; per ſceleris immanitatẽ adhuc tutus fuerit, dũ uos metus grauioris ſeruitij à repetenda libertate terremini? Agendum, *atque obuiãeundum eſt Quir. ne ſpolia ueſtra penes illos ſint.* Non *prolatandum, neque uotis paranda auxilia, niſi forte ſperatis per tædium iam, aut pudorem tyrannidis eſſe, eum per ſcelus occupata periculoſius dimiſſurum.* At *ille cõ proceſſit, ut nihil glorioſum, niſi tutum: & omnia retinendæ dominationis honeſta æſtimet.* Itaque *illa quies, & ocium cum libertate, quam multi probi potius, quàm laborem cũ honoribus capeſſebant, nulla ſunt.* Hac *tempeſtate ſeruiendum, aut imperitandum: habendus metus eſt, aut faciendus, Quirites.* Nam *quid ultra? quæ' ue humana ſuperant? aut diuina impolluta ſunt?* Populus Romanus *paulò antè gentium moderator, exutus imperio, gloria, iure, cogitandi inops, deſpectusq́;, ne ſeruilia quidem alimenta reliqua habet.* Sociorum, & Latij *magna uis ciuitate pro multis, et egregijs factis à uobis data, p̃ unum prohibentur: & plebis innoxiæ patrias ſedes occupauere pauci ſatellites: mercedem ſcelerum, leges, iudicia, ærarium prouinciæ,* Reges *penes unum.* Denique *neces ciuium, & uitæ licentiam, ſimul humanas hoſtias uidiſtis, & ſepulcra infecta ſanguine ciuili.* Eſt' *ne iuris reliqui aliud, quàm ſoluere iniuriã, aut mori p̃ uirtutẽ? Quoniam quidem unum omnibus finem, natura, uel ferro ſeptis ſtatuit: neque quiſquam extremam neceſſitatem, nihil auſus, niſi muliebri ingenio, expectat.* Verùm

ego

ego seditiosus, uti Sylla ait, qui præmia turbarũ quæro: & bellum cupiens, quia iura pacis repeto scilicet. Quia nõ aliter salui, satisq; tuti in imperio eritis, nisi Vectius Picens, & scriba Cornelius aliena bene parta prodegerint: nisi approbaueritis omnes proscriptiones innoxiorum ob diuitias: cruciatus uirorũ illustrium: uastatã urbem fuga, & cædibus: bona ciuium miserorũ, quasi Cimbricam prædam, uenum, aut dono datam. At obiectat mihi possessiones ex bonis proscriptorum, quod quidem scelerum illius uel maximum est: non me, neque quenquam omniũ satis tutum fuisse, si rectè faceremus. Atque illa, quæ tũ formidine mercatus sum, precio soluto, iure dominis tamen restituo: neque pati consilium est, ullã ex ciuibus prædã esse. Satis illa fuerint, quæ rabie contracta tolerauimus, manus conferentis inter se Romanos exercitus, & arma ab extremis in nosmet uersa. Scelerum, et contumeliarum omnium finis sit: quorum adeò Syllã nõ pœnitet, ut & facta in gloria numeret: &, si liceat, auidius*faceret. Neq; iam quid existimetis de illo: sed quantum uos audeatis, uereor: ne alius alium principem expectantes, antè capiamini, non opibus eius, quæ futiles, & corruptæ sunt, sed uestra secordia, quam*raptum iri licet, & quam audiat tam uiperi felicem. Nã præter satellites commaculatos, quis eadem uult: aut quis non omnia mutata, præter uictoriam? scilicet milites, quorũ sanguine Tarulæ, Scyroq; pessimis seruorũ diuitiæ partæ sunt: an quibus prælatus in magistratibus capiendis Fusidius ancilla, turpis, & bonorum omnium dehonestamentum? Itaq; maximam mihi fiduciã parit uictor exercitus, cui

* fecerit

*ratum

per

per tot uulnera, & labores nihil præter Tyrannũ quæsitum est: nisi fortè Tribunitiam potestatẽ euersum profecti sunt ꝑ arma conditam à maiorib. suis, utiq; iura, & iudicia sibimet extorquerent: egregia scilicet mercede: cùm relegati in paludes, & syluas, contumeliam, atq; inuidiam suam præmia penes paucos intelligerent. Quare igitur tanto agmine, atque animis incedit? QVIA secundæ res mirè sunt uitijs obtentui: quibus labefactatis, quàm formidatus antea est, tã cõtemnetur, nisi fortè specie cõcordiæ, & pacis, quæ sceleri, & parricidio suo nomina indidit. Neq; aliter R.P. & belli finem ait, nisi maneat expulsa agris plebs, præda ciuilis acerbißima, ius, iudiciumq; omniũ rerum penes se, quod populo Ro. fuit. Quæ si uobis pax, & concordia intelliguntur: maxima turbamenta Reip. atq; exitia, probate: annuite legibus impositis: accipite ocium, cum seruitio: et tradite exemplum posteris ad Pop. Rom. suimet sanguinis mercede circumueniendum. Mihi quanquàm per hoc summum imperium satis quæsitum erat, nomini maiorum, dignitati, atq; etiam præsidio, tamen non fuit consilium, priuatas opes facere: potiorq; uisa est periculosa libertas, quieto seruitio. Quæ si probatis, adeste Quirites: &, bene iuuãtibus Dijs, Marcum Æmilium Consulem, ducem, & auctorem sequimini ad recipiendam libertatem.

ORATIO PHILIPPI IN SENATV.

MAximè uellẽ P.C. Remp. quietam esse, aut in periculis prõptißimo quoq; defẽdi: deniq; praua incepta

*incepta consultoribus noxæ esse. Sed contrà, seditionibus omnia turbata sunt: et ab ijs, quos prohibere magis decebat. Postremò quæ peßimi, & stultißimi decreuere, ea à bonis, & sapientibus facienda sunt. Nam bellum, atq; arma, quanquàm uobis inuisa, tamen quia Lepido placent, sumenda sunt: nisi fortè cui pacem præstare, & bellũ pati consiliũ est. Prò Dij boni, qui hanc urbem omissa cura adhuc regitis, M. Æmilius omnium flagitiosorum postremus, qui peior, an ignauior sit deliberari non potest, exercitum opprimendæ libertatis habet: & se è cõtempto, metuendum effecit. Vos mussantes, & retractantes uerbis, et uatum carminibus pacem optatis magis, quàm defenditis, neq; intelligitis, mollitia decretorũ uobis dignitatem, illi metum detrahi: atq; id iure, quoniã ex rapinis consulatũ, ob seditionum prouinciam cum exercitu adeptus est. Quid ille ob bene facta cepisset, cuius sceleribus tãta præmia tribuistis? *At scilicet eis, qui ad postremũ usq; legatos, pacem, concordiam, & alia huiuscemodi decreuerunt, gratiam habeo peperisse. Imò despecti, & indigni Rep. habiti, prædæ loco æstimantur: quippe metu pacem repetentes, quo habitam amiserant. Equidem à principio cùm Etruriam coniurare, proscriptos accersiri, largitionibus Remp. lacerari uidebam: maturandũ putabam, & Catuli cõsilia cùm paucis secutus sum. Ceterùm illi, qui gentis Æmiliæ benefacta extollebant: & ignoscendo populi R. magnitudinem auxisse, nusquàm etiam tum Lepidũ progressum aiebãt, * & cum priuata arma opprimẽdæ libertatis cepisset: sibi quisq; opes, aut patrocinia quærendo, consilium publicum corruperunt.*

*alias, At scilicet eis, qui legatos pacem concordiam, & alia huiusce modi decreuerunt, ad postremum usque gratiã habeo.

*etiam

Attamen

Attamen erat Lepidus latro cũ calonibus, & paucis sicarijs: quorum nemo diurna mercede uitã mutauerit. Nũc est Proconsul cũ imperio nõ empto, sed dato à uobis, cũ legatis adhuc iure parentibus. Et ad eum cõcurrere homines omniũ ordinũ corruptißimi, flagrantes inopia, et cupiditatibus, scelerum conscientia exagitati: quibus quies in seditionibus, in pace turbæ sunt: hi tumultũ ex tumultu, bellũ ex bello serũt. Saturnini olim, post Sulpicij, dein Marij, Damasippiq́; nũc Lepidi satellites, præterea Etruria, atq; omnes reliquiæ belli arrectæ, Hispaniæ armis sollicitatæ. Mithridates ĩ latere uectigaliũ nostrorũ, quibus adhuc sustẽtamur, diem bello circũspicit: quin præter idoneum ducẽ, nihil abest ad subuertendũ imperiũ. Quod uos oro, atq; obsecro P.C. ut animaduertatis, ne patiamini licentiam scelerũ, quasi rabiẽ, ad integros procedere. N A M *ubi malos præmia sequũtur, haud facilè quisquã gratuitò bonus est. An expectatis, dũ exercitu rursus admoto ferro, atque flamma urbem inuadat? quòd multò propius est ab eo, quo agitat statu, quàm ex pace, & cõcordia ad arma ciuilia, quæ ille aduersum diuina, & humana omnia cepit? nõ pro sua, aut quorũ simulat iniuria, sed legum, ac libertatis subuertendæ. Angitur enim, ac laceratur animi cupidine, & noxarũ metu: expers cõsilij, inquies, hæc, atque illa tentãs metuit ocium, odit bellum: luxu, atque licentia carendum uidet: atque interim abutitur uestra socordia. Neque mihi satis consilij est, metum, an ignauiam, an dementiam eam apellem: qui uidemini intenta mala, quasi fulmẽ optare se quisque ne attingat. Sed prohibete, ne conari quidem: &, quæso, considerate*

quàm

quàm conuersa rerum natura sit. Anteà malum publicũ occultè, auxilia palàm instruebantur: & eo boni malos facilè anteibant. & Nũc pax, concordia disturbãtur palàm, defendũtur occultè, quibus illa placent: in armis sũt uos in metu. Quid expectatis, nisi fortè pudet, aut piget, rectè facere? An Lepidi mãdata animos mouent? qui placere ait, sua cuiq; reddi, & aliena tenet? belli iura rescindi, cùm ipse armis cogat? ciuitatem confirmari, qui ademptam negat? cõcordiæ gratia tribunitiam potestatem restitui, ex qua omnes discordiæ accensæ? Peßime omnium atq; impudentißime, tibi'ne egestas ciuium, & luctus curæ sunt: cui nihil ex domi nisi armis partum, aut per iniuriam? Alterum consulatum petis, quasi primum reddideris: bello cõcordiam quæris, quo parta disturbatur: nostri proditor, istis inuidus, hostis omnium bonorum: ut te neq; hominum, neq; Deorum pudeat, quos perfidia, aut periurio uiolasti. Qui quando talis es maneas in sententia, & retineas arma, te hortor: neu prolatandis seditionibus inquies ipse, nos in solicitudine attineas. Neq; te prouinciæ, neq; leges, neq; Dij penates ciuem patiũtur. Perge quà cœpisti, ut quã maturißimè merita inuenias. Vos autem P. C. quousq; cunctando Remp. intutam patiamini? et uerbis arma tẽtabitis? Delectus aduersum uos habiti: pecuniæ publicè, & priuatim extortæ: præsidia deducta, atq; imposita: ex libidine leges imperãtur. Cùm interim uos legatos, & decreta paratis: & quantò mehercule auidius pacem petieritis, tãtò bellũ acrius erit: cùm intelliget, se metu magis, quàm æquo, & bono sustentatam. Nã qui turbas, & cædem ciuium odisse ait, & ob

id ar-

id armato Lepido uos inermes retinet, quæ uictis tolerãda sunt, ea cùm facere poßitis, patiamini potius cẽset: ita illi à uobis pacem, uobis ab illo bellum ſuadẽt. Hæc *ſi placent, ſi tanta torpedo animos oppreßit, ut obliti ſcelerũ* Cinnæ, *cuius in urbẽ reditu decus, atq; ordines omnes interierunt: nihilominus eos, atq; cõiuges, & liberos* Lepido *permiſſuri ſitis: quid opus decretis? quid auxilio* Catuli? Quin *is, et alij boni* Remp. *fruſtra curant.* Agite, *ut libet: parate uobis* Cethegos: *atq; alia proditorũ patrocinia, qui rapinas, & incendia inſtaurare cupiunt, & rurſum aduerſum* Deos *penates manus armare.* Sin *libertas, et bella magis placent: decernite digna nomine, et augete ingeniũ uiris fortibus.* Adeſt *nouus exercitus, et ad hoc coloniæ ueterum militum, nobilitas omnis, duces optimi.* FORTVNA *meliores ſequitur.* Iam *illa, quæ ſecordia noſtra, collecta ſunt, dilabẽtur.* Quare *ita cẽſeo, quoniã* Lepidus *exercitũ priuato conſilio paratum cũ peßimis et hoſtibus* Reip. *cõtrahit, ordinis auctoritatem ad urbẽ ducit, uti* App. Claudius *interrex cũ* Q. Catulo Procõſ. *& ceteris, quibus imperium eſt, urbi præſidio ſint: operamq; dent, nequid* Reſp. *detrimenti capiat.*

ORATIO C. COTTÆ CONSVLIS AD POPVLVM.

QVirites, *multa mihi pericula domi, militiæ, multa aduerſa fuere: quorũ alia toleraui, partim repuli,* Deorũ *auxilijs, & uirtute mea: inq; his omnibus, neq; animus negocio defuit, neq; decretis labos.* Malæ, *ſecundæq; res, opes, non ingeniũ, mihi mutabant.* At *con-*

trà

trà in his miseris cuncta me cū fortuna deseruere. Præterea senectus ꝑ se grauis curā duplicat, cui misero acta iam ætate, ne mortem quidem honestam sperare licet: nā si parricida uestri sum, & * bis genitus hic, Deos penates meos, patriamq́;, & summum imperium uilia habeo: quis mihi uiuo cruciatus satis est, aut quæ pœna mortuo? Cū omnia memorata apud Inferos supplicia scelere meo uici: à prima adolescentia in ore uestro priuatus, & in magistratibus egi; qui lingua, qui cōsilio meo, qui pecunia uoluere, usi sunt: neq; ego callidam facundiam, neq; ingenium ad malè faciēdū exercui, auidißimus priuatæ gratiæ maximas inimicitias pro Rep. suscepi: qui uictus cū illa, simul, cùm egens alienæ opis plura mala expectarē. Vos, Quirites rursus mihi patriā, Deos penates cum ingenti dignitate dedistis. Pro quibus beneficijs uix satis gratus uidear, si singulis animam, quam nequeo, conceßerim. NAM uita, & mors iure naturæ sunt: ut sine dedecore cum ciuib. fama, & fortunis integer agas, id dono datur, atq; accipitur. Consules nos fecistis, Quirites, domi, belliq; impeditissima Rep. Nanq; imperatores Hispaniæ, stipendium, milites, arma, frumentum poscunt. & id res cogit: quoniam defectione sociorum, & Sertorij per mōteis neq; fuga, neq; manu certare poßūt, neq; utilia parare: exercitus in Asia, Ciciliaq; ob nimias opes Mithridatis alūtur. Macedonia plena * hostibus est: nec minus Italiæ maritima, & prouinciarū: cū interim uectigalia parua, & bellis incerta, uix partem sumptum sustinent: ita classe, qua commeatus uehebatur, minore, quàm anteà nauigamus. Hæc si dolo, aut socordia nostra

*Particula bis, neq; habetur in uetusto codice, neq; ad rem magnopere facit.

*hostium

*contracta sunt, agite uti libet; & ita supplicium sumite: sin fortuna cōmunis asperior est, quare indigna uobis, nobisq́; & Rep. incipitis? Atq; ego, cuius ætati mors propior est, nō deprecor, si quid ea uobis incommodi demitur: *neq; mox ingenuo corpori honestius, quàm pro uestra salute, finē uitæ fecerim. Adsum, en C. Cotta Coss. facio, quod sæpe maiores asperis bellis fecere: uoueo, dedoq́; me pro Rep. quam deinde cui mandetis, circūspicite. Nam talem honorē bonus nemo uolet: cùm fortunæ, & pacis, & belli ab alijs acti ratio reddēda, aut turpiter moriendum sit. Tantummodo in animis habetote, nō me ob scelus, aut auaritiam cæsum: sed uolentem pro maximis beneficijs animam dono dedisse. Per uos igitur Quir. & gloriā maiorum precor, tolerate aduersa, & consulite Reip. Multa cura summo imperio inest, multi ingentes labores: quos nequicquam abnuitis, & pacis opulentiam quæritis, cùm omnes prouinciæ, regna, maria, terræq́; aspera, aut fessa bellis sint.*

*neq; mors īgenuo corpori honestius, quam p. uestrum salute, finē uitę fecerit.

ORATIO MACRI TRI. PL. AD PLEBEM.

SI, Quirites, parū existimaretis, quid inter ius à maioribus relictum uobis, & hoc à Sylla paratum seruitiū interesset, multis mihi disserendū fuisset, docēdūq́; quas ob iniurias, & quoties à patrib. armata plebes secessisset, utiq́; uindices parauisset omnis iuris sui Tribunos plebis. Nūc hortari modo reliquū est, et ire primùm uia, qua capescēdā arbitror libertatē. Neq; me præterit, quātas opes nobilitatis solus impotens, inani specie magi

stratus

ſtratus pellere dominatione incipiã, quantoq́; tutius factio noxiorũ agat, quàm ſoli innocentes. Sed præter ſpẽ bonã ex uobis, quæ metum uicit, ſtatui certaminis aduerſa pro libertate potiora eſſe forti uiro: quàm omnino nõ certauiſſe, quanquã oẽs alij creati pro iure ueſtro uim cũctã, & imperia ſua gratia, aut ſpe, aut, præmijs in uos cõuertere: meliusq́; habent mercede delinquere, quã gratis rectè facere. Itaq; omnes conceſſere iam in paucorũ dominationem: qui per militare nomen, ærarium, exercitum, regna, prouincia occupauere: & arcem habent ex ſpolijs ueſtris: cum interim more pecorũ uos multitudo ſingulis habendos, fruendosq́; præbetis, exuti omnibus, quæ maiores reliquere: niſi quia uoſmetipſi per ſuffragia, ut præſides olim, nunc dominos deſtinatis. Itaq; conceſſere illuc omnes: & mox, ſi ueſtra receperitis, ad uos redibunt plerique. RARVS enim animus eſt ad ea, quæ placent defendenda, cetera ualidiorum ſunt. An dubium habetis, ne officere quid uobis uno animo pergẽtib. poſſit, quos languidos, ſecordesq́; pertimuere? niſi forte C. Cotta ex factione media COS. aliter, quàm metu iura quædam TR. PL. reſtituit. Et quanquàm L. Cincius primus de poteſtate TR. loqui auſus, muſſantibus uobis circumuẽtus erat: tamẽ prius illi inuidiã metuere, quàm uos iniuriæ pertæſum eſt, quod ego nequeo ſatis mirari, Quirites. Nam ſpẽ fruſtra fuiſſe intellexiſtis. Sylla mortuo, qui ſceleſtum impoſuerat ſeruitium, fidem mali credebatis. Ortus eſt lõgè ſæuior Catulus: tumultu interceſſit Bruto, & Æmilio Mamerco Coſſ. Dein C. Curio ad exitiũ uſq; inſontis Tribuni dominatus eſt. Lucullus ſu-

periore anno quãtis animis ierit in L. Quintiũ, uidistis: quanta deniq; nunc mihi turbæ concitentur. Quæ profectò incassum ageretur, si prius quàm uos seruiendi famem, illi dominationis facturi erãt: præsertim cum his ciuilib. armis dicta alia, sed certatum utrinq; de dominatione in uobis sit. Itaque cetera ex licentia, aut odio, aut auaritia in tempus arsere: permansit una res modo, quæ utrinque quæsita est: & erepta in posterum uis tribunitia, telum à maioribus libertati paratũ. Quòd ego uos moneo, quæsoq́;, ut animaduertatis, neu omnia rerum ad ignauiam mutantes, ocium pro seruitio appelletis: quo iã ipso frui, si uera, & honesta flagitiũ superauerit, nõ est conditio: fuißet, si omnino quiessetis. Nunc animum aduertite: & nisi uiceritis, quoniã omnis iniuria grauitate tutior est, arctius habebũt. Quid cẽses igitur? aliquis uestrũ subiecerit: primùm omniũ omittendũ morẽ hunc quem agitis impigræ linguæ: animi ignaui. non ultra cõcionis locũ memores libertatis: deinde ne uos ad uirilia illa uocem, quò Tribunos plebei modo patriciũ magistratum. Libera ab auctoribus patritijs suffagia maiores uestri parauere: quamuis, Quir. in uobis sit, et iußa nunc pro alijs toleratis, pro uobis agere, aut non agere certe posßitis. Iouẽ, aut alium quem Deũ consultorem expectatis: magna illa consulum imperia, & patrũ decreta uos exequendo rata efficitis Quir. ultroq́; licentiam in uos auctum, atque adiutum properatis. Neque ego uos ultũ iniurias hortor, magis ut requiem cupiatis: neque discordias, ut illi criminantur, sed earum finẽ uolens, iure gentiũ res repeto, et si pertinaciter retinebũt, nõ arma, neq;

secesßionem

secessionem tantummodo, sed nec amplius sanguinem uestrũ præbeatis censeo: gerant habeantq; suo modo imperia, quærant triumphos: Mithridatem, sertoriũ, & reliquias exulum persequantur cum imaginibus suis: absit periculũ, & labor, quibus nulla pars fructus est, nisi forte repẽtina ista frumẽtaria lege munia uestra pẽsantur: cùm tamen qui his modis libertatẽ omnium æstimauere, hi profectò non amplius possunt alimẽtis carere, nãque utilis exiguitate mors prohibetur. Senescunt uires, sic ut neq; absolui cura familiari tam parua res posit. At & ignauißimi quiq; tenuißima spe frustrantur: quæ tamen quamuis ampla, quoniã seruitij preciũ ostentarent, cuius torpedinis erat decipi, & uestrarum rerũ ultro iniuria gratiam debere? Nanq; alio modo, neque ualent in uniuersos, neq; conabũtur. Cauẽdus tamẽ dolus est. Itaq; simul comparant delinimenta, & differunt uos in aduẽtum Cn. Pomp. quem ipsum, ubi pertimuere sublatũ in ceruices suas, mox dẽpto motu lacerant: neq; eos pudet uindices, uti se ferũt, libertatis, tot uiros sine uno, aut remittere iniuriam nõ audere, aut ius nõ posse defendere. Mihi quidem satis spectatum est, Pompeiũ tantæ gloriæ adolescentẽ malle principem uolentibus uobis esse, quàm illis dominationis, & socium, auctoremq; in primis fore Tribunitiæ potestatis. Verùm Quir. anteà singuli ciues in pluribus, non in uno cuncti præsidia habebatis, neque mortaliũ quisquã dare, aut eripere talia unus poterat, Itaque uerborum satis dictum est: neque .n. ignorantia res claudit: uerùm occupauit nescio quæ uos torpedo, quia neq; gloria mouemini, neque flagitio: cunctaq; præ

senti ignauia mutastis: abūde libertatē rati, quia tergis abstinetur: & huc ire licet, atq; illuc munera ditium dominorum.* Atq; *hæc eadem non sunt agrestibus, sed cedūtur inter potentiū inimicitias, donoq; dantur in prouincias magistratibus.* Ita *pugnatur, & uincitur à paucis plebs.* Quandoq; *accidit, pro uicta est, & in dies magis erit. Siquidē maiore cura dominationē illi retinuerunt, quàm uos repetiueritis libertatem.*

*munere

EPISTOLA CN. POMPEII AD SENATVM.

SI *aduersus uos, patriamq́;, &* Deos penates toties *labores, & pericula suscepissem* : quoties *à prima adolescētia ductu meo sceleratißimi hostes fusi, et uobis salus quæsita est: nihil amplius in absentem me statuissetis, quàm adhuc agitis,* Patres Cōscripti: *quē contra ætatem proiectum ad bellum sæuißimū, cū exercitu optimè merito, quantū est in uobis, fame, miserrima omniū morte, confecistis .* Hac *in spe populus* R. *liberos suos ad bellum misit?* Hæc *sunt præmia pro uulneribus, et toties ob* Remp. *fuso sanguine?* Fessus *scribendo , mittendoq́; legatos, omnes opes , & spes priuatas meas consumpsi: cùm interim à uobis per triennium uix annuus sumptus datus est .* Per Deos *immortales, utrum censetis me uicem ærarij præstare, * an exercitum sine frumento, & stipendio habere posse?* Equidem *fateor, me ad hoc bellum maiore studio, quàm cōsilio profectum.* Quippe, *qui nomine modò* Imperij *à uobis accepto, diebus quadraginta exercitum paraui: hosteisq́; in ceruicibus iam* Italiæ

*ac

agenteis

agenteis ab Alpibus in Hispaniam summoui: per eas iter aliud, atq; Annibal, nobis opportunius patefeci: recepi Galliam, Pyrenæum, Laletaniam, Indigetes, & primum impetũ Sertorij uictoris, nouis quidem militibus, et multo paucioribus sustinui: hyememq; in castris inter sæuissimos hostes, non per oppida, neq; ex ambitione mea egi. Quid deinde prælia: aut expeditiones hybernas, oppida excisa, aut recepta enumerem? Quando res plus ualẽt, quàm uerba: castra hostium apud Sucronẽ capta, et prælium apud flumen Durium, & Dux hostiũ C. Herennius cũ Vrbe Valentia, & exercitus deleti, satis clara uobis sunt: proq; his ò grati Patres, egestatem, & famẽ redditis. Itaq; meo, & hostiũ exercitui par conditio est: nãq; stipendium neutri datur, uictor uterq; in Italiã uenire potest. Quod ego uos moneo, quæsoq;, ut animaduertatis, *neu cogatis necessitatib. priuatim mihi consulere. Hispaniã citeriorẽ, quæ non ab hostib. tenetur, nos, aut Sertorius ad internicionẽ uastauimus: preter maritimas ciuitates, quæ ultrò nobis sumptui, oneriq;. *Gallia superiore anno Metelli exercitũ stipẽdio, frumẽtoq; aluit: et nũc malis fructib. ipsa uix agitat. Ego nõ rẽ familiarẽ modò, uerumetiã fidem consumpsi. Reliqui uos estis, qui nisi subuenitis, inuito, & prædicẽte me, exercitus hinc, et cum eo omne bellũ Hispaniæ, in Italiam trãsgredientur.

* Laletani, & Indigetes populi sunt Hispaniæ apud Pliniũ libri tertij, capite tertio.

*Neu me

REX MITHRIDATES REGI ARSACI S.

Arsaces oẽs reges Persarum dicti. Seruius.

OMnes, qui secundis rebus suis ad belli societatẽ orantur, considerare debent: liceat'ne tum pacẽ

 agere:

agere: deinde, quod quæritur, ſatis'ne pium, tutum, glorioſum, an indecorum ſit. Tibi perpetua pace frui liceret, niſi hoſtes opportuni, ſceleratiſsimi. Egregia fama, ſi Romanos oppreſſeris, futura eſt: neque petere audeã ſocietatẽ, et fruſtra mala mea cum bonis tuis miſceri ſperem: *atqui ea, quæ te morari poſſe *uidentur, irã in Tigranem recẽtis belli, & meæ res parum proſperè, ſi uera exiſtimare uoles, maximè hortabuntur. Ille .n. obnoxius, qualem tu uoles ſocietatem accipiet. Mihi fortuna multis rebus ereptis uſum dedit bene ſuadendi: & quod florẽtibus optabile eſt, ego nõ ualidiſsimus præbeo exẽplum, quo rectius tua componas. Nanque Romanus cum nationibus, populis, regib. cunctis una, & ea uetus, cauſſa bellandi eſt: cupido profunda imperij, & diuitiarum: qua primò cum rege Macedonum Philippo bellum ſumpſere. Dum à Carthaginienſibus premebãtur, amicitiam ſimulantes, ei ſubuenientem Antiochũ, cõceſsione Aſiæ, per dolum auertere: ac mox à Philippo Antiochus omni cis Taurum agro, & decem millibus talentorũ ſpoliatus eſt. Perſen deinde Philippi F. poſt multa, & uaria certamina, apud Samothracas Deos acceptũ in fidem, callidi, & repertores perfidiæ, quia pacto uitam dederant, in ſomnis occidere. Eumenem, cuius amicitiam glorioſè oſtentant, initio prodidere Antiocho, pacis mercede poſthabita: cuſtodi agri captiui ſumptibus, & contumelijs ex rege miſerrimũ ſeruorum effecere: ſimulatoq; impio teſtamento, filium eius Ariſtonicum, quia patrium regnum petiuerat, hoſtium more per triumphũ duxere: Aſia ab ipſis obſeſſa eſt: poſtremò totam Bithyniam, Nicomede

*aliàs; atque

*uidetur

mortuo,diripuere:cùm filius Nuſa,*quem regẽ appellauerat,genitus haud dubiè eſſet:nam quid ego me appellem? quẽ diſtunctum undiq; regnis, & tetrarchijs ab imperio eorum,quia fama erat diuitem, neq; ſeruiturũ eſſe,per* Nicomedẽ *bello laceßiuerunt:ſceleris eorũ haud ignarum:& ea,quæ accidere,teſtatum anteà.* Cretenſes *ſoli omniũ liberi ea tempeſtate,et rex* Ptolemæus. Atq; *ego ultus iniurias* Nicomedẽ Bithynia *expuli,* Aſiamq́; *ſpoliũ regis* Antiochi *recepi, &* Græciæ *dempſi graue ſeruitium.* Incepta *mea poſtremus ſeruorũ* Archelaus, *exercitu prodito impediuit:illiq́;, quos ignauia, aut praua calliditas,ut meis laborib. tuti eſſent, armis abſtinuerunt,acerbißimas pœnas ſoluũt.*Ptolemæus *precio diẽ belli prolatans:*Cretenſes *impugnati ſemel iam,neque finem, niſi excidio habituri.*Equidem *cùm mihi ob ipſorũ interea mala dilata prælia magis,quàm pacem datã intelligere: annuente* Tigrane, *qui mea dicta ſerò probat, te remoto procul:omnibus alijs obnoxijs: rurſus tamen bellum cepi:* Marcumq́; Cottam Rom. *ducem apud* Chalcedona *terra fudi:mari exigui claſſe pulcherrima:apud* Cyzicum *magno cum exercitu in obſidione moratũ frumentum defuit nullo,circùm adnitente,ſimul hyems mari prohibebat.*Ita *ſine ui hoſtium regredi*coactus in patriũ regnum,naufragus apud* Parum, & Heracleã *militum optimos cũ claßibus amiſi.*Reſtituto *deinde apud* Gaberã *exercitu,& uarijs inter me, atq;* Lucullũ *prælijs,inopia rurſus ambos ĩceßit.*Illi *ſuberat regnũ* Ariobarzanis *bello intactum: ego uaſtæ circum omnib. locis in* Armeniam *cõceßi:ſecutiq́;* Romani *non me,ſed morẽ*

* *aliàs, conatus*

*suum omnia regna subuertendi, quia multitudinē arctis locis pugna prohibuere, imprudentiam Tigranis pro uictoria ostentāt. Nunc quæso considera, nobis oppreßis, utrum firmiorem te ad resistendum, an finem belli futurum putes? Scio equidem tibi magnas opes uirorum, armorum & auri esse: & ea re à nobis ad societatem, ab illis ad prædam peteris. Ceterùm consilium est Tigranis regno integro, meis militibus procul ab domo, paruo labore per uestra corpora bellum conficere: quando neq; uincere, neq; uinci sine tuo periculo possumus. An ignoras Romanos, postquàm ad Occidentem pergentibus finem Oceanus facit, arma huc conuertisse? neq; quicquā à principio, nisi*paruū habere, domū, coniuges, agros, imperium, conuenas, olim sine patria, sine parentib. peste conditos orbis terrarum: quibus non humana ulla, neq; diuina obstant, quin socios, amicos procul, iuxtáq; sitos inopes, potenteisq; trahant, excidantq;: omniaq; & maximè regna hostilia ducant. Nanque pauci libertatē, pars magna iustos dominos uolunt: nos suspecti sumus æmuli, & in tempore uindices affuturi. Tu uerò, cui Seleucia maxima urbiū, regnumq; Persidis*inclytis diuitijs est, quid ab illis, nisi dolū in præsens, & posteà bellum expectas? Romani arma in omnes habent, acerrima in eos, quibus uictis spolia maxima sunt: audendo, & fallendo, & bella ex bellis serendo magnifacti. Per hunc morē extinguent omnia, aut occident: quod difficile nō est, si tu Mesopotamia nos Armenia circungredimur: exercitus sine frumento, sine auxilijs: fortuna autem nostris*uitijs adhuc incolumis. Teq; illa fama sequetur, auxilio

* aliàs, partum

*inclytū

*[illegible]itijs

exilio profectum magnis regibus, latrones gentiũ oppressisse. Quòd uti facias moneo, hortorq́; : neu malis pnicie nostra tuũ imperium prolatare, q̃ societate uictor fieri.

AD C. CÆSAREM. DE REPVBLICA ORDINANDA.

Populus Ro. anteà obtinebat regna, atque imperia fortunam dono dare: *itẽ alia, quæ per mortales auidè cupiuntur: quia & apud indignos sæpe erãt quasi per libidinem data: neq; cuiquam incorrupta permanserant. Sed res docuit id uerũ esse, quod in carminibus Appius ait: Fabrum esse quenq; fortunæ: atq; in te maximè, qui tantũ alios *prætergressus es, tu prius defeßi sint homines laudando facta tua, quàm tu laude digna faciẽdo. Ceterũ ut fabricata, sic uirtute parta quã magna industria haberi decet: ne incuria deformentur, aut corruãt infirmata. Nemo enim alteri imperium uolens concedit: et quamuis nouus, atq; clemens sit, qui plus potest, tamẽ quia malo esse licet, formidatur. Id euenit, quia plerique rerum potentes peruersè consulunt: & eò se munitiores putant, quò illi, quibus imperitant, nequiores fuere. At cõtra id eniti decet: cùm ipse bonus, atq; strenuus sis, uti quàm optimis imperites. Nam peßimus quisq; asperrimè rectorem patitur. Sed tibi hoc grauius est: quàm antè omnibus te armis parta componere, bellum aliorum pace mollius geßisti: ad hoc uictores prædam petunt, uicti ciues sunt. Inter has difficultates euadendum est tibi, atq; in posterum firmanda Resp. non armis modò, neque aduersum hostes: sed quod multò maius, multoq́; asperius est,

Prorsus deprauata est & mendis scatet hæc oratio.

* aliàs, item illa

* præægressus

est, bonis pacis artibus. Ergo *omnes magna mediocriq́; sapientia res huc uocat: quæ quiſq; optima poteſt, uti dicant*. Ac *mihi ſic uidetur: qualicunque modò tu uictoriã compoſueris, ita alia omnia futura*. Sed *iã quò melius, faciliusq́; cõſtituas, paucis, quæ me animus monet, accipe*. Bellũ *tibi fuit imperator cum homine claro, magnis opibus, auido potentiæ, maiore fortuna, q̃ ſapientia: quem ſecuti ſunt pauci, per ſuam iniuriã tibi inimici: itẽ quos affinitas, aut alia neceßitudo traxit*. Nam *particeps dominationis neque fuit quiſquam: neque ſi pati potuiſſet, orbis terrarum bello concuſſus foret*. Cetera *multitudo uulgi more magis, quàm iudicio poſt alius alium, quaſi prudentiorem ſecuti*. Per *idem tempus maledictis iniquorum occupandæ* Reip. *in ſpem adducti homines, quibus omnia probro, ac luxuria polluta erãt, concurrere in caſtra tua: & apertè quietis mortem, rapinas, poſtremò omnia, quæ corruptus animus iubebat, minitari*. Et *queis magna pars, ubi neq; creditum condonare, neq; te ciuib. ſicuti hoſtib. uti uident, defluxere*. Pauci *reſiſtere, quibus maius ocium in caſtris, quàm* Romæ *futurũ erat tanta uis creditorum impendebat*. Sed *ob eaſdem cauſſas immane dictu eſt, quãti, & quàm multi mortales poſteà ad* Pompeium *diſceßerint: eoq́; per omne tempus belli quaſi ſacro, atque inſpoliato fano debitores uſi*. Igitur *quoniam tibi uictori de bello, atque pace agitandum eſt: hoc uti ciuiliter deponas, illa ut quàm iuſtißima, & diuturna ſit: de te ipſo primùm, *quia cõpoſiturus es, quod optimum factu eſt, exiſtima*. Et *quidẽ ego cuncta imperia crudelia, magis acerba, q̃ diuturna arbitror: neque*

Epiphonema.

**quia, ea comp.*

quenquam

quenquam in multis metuendũ esse, quin ad eum ex multis formido recidat. Eam *uitam bellũ æternũ, & anceps gerere: quoniã neque aduersus, neq; ab tergo, aut lateribus tutus sis, semp̱ in periculo, aut metu agites.* Contrà *qui benignitate, et clementia imperium temperauere: his læta, & candida omnia uisa, etiã hostes æquiores, quàm alij ciues.* An *qui me his dictis corruptorẽ uictoriæ tuæ: nimisq; in uictos bona uolũtate prædicent? scilicet quòd ea, quæ externis nationibus natura hostibus, nosq;, maioresq; nostri sæpe tribuere, ea ciuib. dãda arbitror: neq; barbaro ritu cæde cædem, & sanguine sanguinem expiãdum.* An *illa, quæ paulò ante hoc bellũ in* Gn. Pompeiũ, *uictoriamq;* Syllanam *increpabãtur, obliuio abstulit?* Interfecit Domitium, Carbonẽ, Brutum, *alios item nõ armatos, neque in prælio belli iure, sed posteà supplices p̱ summum scelus interfectos: plebem* Romanã *iu uilla publica pecoris modo conscißam.* Heu *quàm illa occulta ciuium funera, & repentinæ cædes in parentum, aut liberorum sinum, fuga mulierum, & puerorum, uastatio domorum.* Ante *partam à te uictoriã omnia sæua, atq; crudelia erant.* At *quæ te illi ijdem hortantur: & scilicet id certatum esse utriusq; uestrũ arbitrio, iniuriæ ut fierẽt: neq; receptã, sed captam à te* Remp. *& ea causa exercitus stipẽdijs confectis optimos, & ueterrimos omniũ, aduersum fratres, parentesq;, alij liberos armis cõtendere: ut ex alienis malis deterrimi mortales uentri, atq; profundæ libidini sumptus quærerent: atq; essent opprobria uictoriæ, quorũ flagitijs commacularetur bonorũ laus.* Neq; *enim te præterire puto, qualis quisq; eorũ more,*

aut

aut modestia, etiã tũ dubia uictoria sese gesserit: quoq; modo in belli administratione scorta, aut conuiuia exercuerint nonnulli: quorum ætas ne per ocium quidem taleis uoluptates sine dedecore attigerit. De bello satis dictum. De pace firmanda, quoniam tuq́;, & omnes tui agitatis: primũ id quæso considera, * qualis sit de quo consultas: ita bonis, malisq́; dimotis, patenti uia ad uerũ pages. Ego sic existima, quoniam orta omnia intereũt, qua tẽpestate urbi Romanæ fatum excidij aduentarit, ciues cũ ciuib. manus conserturos: ita defessos, & exangues regi, aut nationi prædæ futuros. Aliter nõ orbis terrarum, neque cunctæ gentes conglobatæ mouere, aut contundere queunt hoc imperium. Firmanda igitur sunt & concordiæ bona, & discordiæ mala expellẽda. Id ita eueniet, si sumptuũ, & rapinarum licentiam dempseris: nõ ad uetera instituta reuocãs, quæ iãpridẽ corruptis moribus ludibrio sunt: sed si suam cuiq; rem familiarẽ, & finem sumptuũ statueris. Quoniam is incessit mos, ut homines adolescentuli sua, atq; aliena consumere, nihil libidini, atq; alijs rogantibus denegare, pulcherrimũ putẽt eam uirtutem, & magnitudinẽ animi, pudorem, atq; modestiã pro secordia æstiment. Ergo animus ferox praua uia ingressus, ubi consueta nõ suppetunt, fertur accẽsus in socios modò, modò in ciues: mouet composita, & res nouas ueterib. acquirit. Quare tollendus fœnerator in posterum, uti suas quisq; res curemus. Ea uera, atq; simplex uia est, magistratum populo, non creditori gerere: & magnitudinẽ animi in addendo, non demendo Reip. ostẽdere. Atq; ego scio, q̃ aspera hæc res in principio

*quale id sit

futura

futura sit, præsertim ijs, qui se in uictoria licentius, liberiusq́;, quàm arctius futuros credebãt: quorum si saluti potius, quàm libidini consules, illosq́;, nosq́;, & socios in pace firma constitues. Si eadem studia, artesq́; iuuentuti erunt: næ ista egregia tua fama simul cum urbe Roma *breui concidet:* Postremò *sapientes pacis caussa bellũ gerunt: laborem spe ocij sustentant.* Nisi *illã firmã efficis, uinci, an uicisse quid retulit? Quare capesse per* Deos Remp. *& omnia aspera, uti soles* * *persuade.* Nanq; *aut tu mederi potes, aut omittenda est cura omnibus.* Neq; *quisquam te ad crudeles pœnas, aut acerba iudicia inuocat, quibus ciuitas uastatur magis, quàm corrigitur: sed ut prauas arteis, malasq́; libidines ab iuuentute prohibeas.* Ea *uerò clemẽtia erit, cõsuluisse, ne immerito ciues patria expellerẽtur: retinuisse ab stultitia, & falsis uoluptatibus: pacẽ, concordiãq́; stabiliuisse: nõ si flagitijs obsecutus, delicta perpessus, præsens gaudiũ, cùm mox futuro malo cõcesseris.* Ac *mihi animus, quib. reb. alij timent, maximè erectus est, negocij magnitudine: & quia tibi terræ, & maria simul omnia componẽda sunt: quippe res paruas tantũ ingeniũ attingere nequit: magnæ curæ, magna merces est.* Igitur *prouideas oportet, ut plebs largitionibus, & publico frumento corrupta, habeat negocia sua, quib. ab malo publico detineatur: iuuentus probitati, et industriæ, nõ sumptibus, neq; diuitijs studeat.* Id *ita eueniet, si pecuniæ, quæ maxima omniũ pnicies est, usum atq;* * *dedecus dẽpseris.* Nã *sæpe, ego cũ animo meo reputãs, quib. quisq; reb. clarißimi uiri magnitudinẽ ĩuenißẽt: quæ res populos, natiões'ue magnis auctorib.*

*perua-de.

*decus

auxißent

auxissent: ac deinde quibus caußis amplißima regna,& imperia corruissent: eadem semper bona,atq; mala repe riebã: omnesq́; uictores diuitias contempsisse , & uictos cupiuisse. Neque aliter quisquã extollere sese,& diuina mortalis attingere potest: nisi omißis pecuniæ, et corpo ris gaudijs,animo indulgens,non assentando, neque con cupita præbendo,peruersam gratiã gratificans: sed in labore,patientia,bonisq́; præceptis,et factis fortibus ex ercitando. NAM domum,aut uillam extruere: eamq́; si gnis,aulæis,alijsq́; operibus exornare: et omnia potius, quàm semet uisendum efficere: id est,non diuitias decori habere,sed ipsum illis flagitio esse. Porrò ij,quib. bis die uentrem onerare,nullã noctem sine scorto quiescere,mos est: ubi animum,quem dominari decebat seruitio oppres sere,nequaquam ea posteà hebeti,atq; claudo pro exer citio uti uolunt. Nam imprudentia pleraq;,& se præci pitant. Verùm hæc,& omnia mala pariter cum honore pecuniæ desinent: si neque magistratus: neq; alia uulgò cupienda uenalia erunt. Ad hoc prouidendũ est, quoniã modò Italia,atq; prouinciæ tutiores sint: id quod factu haud obscurum est. Nam ijdem omnia uastant: suas dese rendo domos,& per iniuriam alienas occupando. Item ne,uti adhuc,militia iniusta, aut inæqualis sit: cũ alij tri ginta,pars nullum stipendium faciet: & frumentum id, quod antea præmium ignauiæ fuit,per municipia,& co lonias illis dare cõueniet: cùm stipendijs emeritis domos reuerterunt. Quæ Reip. necessaria , tibiq́; gloriosa ra tus sum,quàm paucißimis absolui. Nõ peius uidetur pau ca nũc de facto meo dißerere. Pleriq; mortales ad iudi

candum

candum satis ingenij habeant, aut simulant: *ueruntamē ad reprehendenda aliena facta, aut dicta ardet omnibus animus. Vix satis apertum os, aut lingua prompta uidetur, quæ dicta pectore euoluat: quibus me subiectū haud pœnitet, magis reticuisse pigeret. Nā siue hac, seu meliore alia uia perges: à me quidem pro uirili parte dictū, & adiutum fuerit. Reliquum est, optare, uti quæ tibi placuerint, ea Dij immortales approbēt, beneq; euenire sinant.

*uerum etiam

AD C. CAESAREM

ORATIO DE REPUBLICA ORDINANDA.

SCio ego quàm difficilè atq; asperum factu sit, consilium dare Regi aut Imperatori: postremò cuiquā mortali, cuius opes in excelso sunt, quippe cùm & illis consultorū copiæ adsint: neque de futuro quisquā satis callidus, satisq; prudens sit. Quinetiam sæpe praua magis, quàm bona consilia, prosperè eueniūt: quia plerasq; res fortuna ex libidine sua agitat. Sed mihi studium fuit adolescentulo Remp. capessere: atque in ea cognoscenda multam, magnamq; curam habui: non ita ut magistratū modò caperē, quē multi malis artibus adepti erant: sed etiam ut Remp. domi, militiæq;, quantumq; armis, uiris, opulentia posset, cognitū *habuerim. Ita mihi multa cū animo agitanti consilium fuit, famam, modestiāq; meā

Nō ita pro non solum.

*haberē.

post tuam dignitatem habere: & cuius rei lucet periculum facere, dum quid tibi ex eo gloriæ accederet. Idq; non temere, aut ex fortuna tua decreui: sed quia in te præter ceteras, artem unam egregiè mirabilem comperi, semper tibi maiorem in aduersis, quàm in secundis rebus animum esse. Sed per ceteros mortaleis illa res clarior est, quòd & prius defeßi sunt homines laudando, atque admirando munificentiã tuam, quàm tu faciundo, quæ gloria digna eßent. Equidem mihi decretum est, nihil tam ex alto reperiri posse, quod non cogitandi tibi in promptu sit. Neque ego, quæ uisa sunt, de Rep. tibi scripsi, quia mihi consilium, atque ingenium meum amplius æquo probaretur: sed inter labores militiæ, interq; prælia, uictorias, imperium, statui admonendum te de negocijs urbanis. Nanq; tibi si id modò in pectore consilij est, ut te ab inimicorum impetu uindices: quoq; modo contrà aduersum Consulem beneficia populi retineas, indigna uirtute tua cogites. Sin in te ille animus est, qui iam à principio nobilitatis factionem disturbauit: plebem Romanam ex graui seruitute in libertatem restituit: in prætura inimicorum arma inermis disiecit: domi, militiæq; tanta, & tam præclara facinora fecit, ut ne inimici quidem queri quicquam audeant, nisi de magnitudine tua: quin accipe tu ea, quæ dicam de summa Rep. quæ profectò aut tu uera inuenies, aut certè haud procul à uerò. Sed quoniam Cn. Pompeius aut animi prauitate, aut quia nihil maluit, quam) quòd tibi obesset, ita lapsus est, ut hostibus tela in manus iaceret: quibus ille reb. Remp. conturbauit, eisdem tibi restituenda est. Primum

Decretũ est ꝓ certũ, ac exploratũ.

mum omnium summam potestatem moderandi, de uecti-galibus, sumptibus, iudicijs, Senatoribus, paucis tradidit plebs Romana, cuius anteà summa potestas erat, neque his quidem legibus in seruitute reliquit iudicia, tametsi sicut anteà tribus ordinibus tradita sunt, tamen ijdē illi factiosi regunt, dant, adimunt, quæ lubet, innocentes circumueniunt, suos ad honorem extollunt. Non facinus, non probrum, aut flagitium obstat, quò minus magistratus capiant: quod commodum est, trahunt, rapiunt: postremò tanquam urbe capta, libidine, ac licentia sua pro legibus utuntur. Ac me quidē mediocris dolor angeret, si uirtute paratam uictoriā more suo per seruitiū exercerent: sed homines inertißimi, quorum omnis uis, uirtusq́; in lingua sita est, forte, atq; alterius secordia dominationem oblatam insolentes agitant. Nam quæ seditio, aut dissensio ciuilis tot, tāq; illustres familias ab stirpe euertit? aut quorum unquam uictoria, animus tam præceps, tamq́; immoderatus fuit? Lucius Sylla, cui omnia in uictoria lege belli licuerunt: tametsi à Sulpicio hostium parteis muniri intelligebat, tamen paucis interfectis, ceteros beneficio, quàm metu retinere maluit. Hercule nunc cum Catone, L. Domitio, ceterisq́; eiusdem factionis, quadraginta Senatores, multi præterea cum spe bona adolescentes, sicuti hostiæ mactati sunt: cùm intereà importunißima genera hominum tot miserorū ciuium sanguine satiari nequiuerint: non orbi liberi, non parentes exacta ætate, non gemitus uirorū, luctus mulierum, immanem eorum animum inflexit: quin acerbius in dies malè faciūdo, ac dicūdo dignitate alios, alios

ciuitate euersum irent. Nam quid ego de te dicam cuius contumeliā homines ignauißimi uita sua commutare nolunt? Scilicet neq; illis tantæ uoluptati est (tametsi insperantibus accidit) dominatio, quanto mœrori tua dignitas: qui optatius habent ex tua calamitate periculū libertatis facere, quàm per te Populi Ro. imperium maximū ex magno fieri. Quò magis tibi etiam, atq; etiam animo prospiciendum est, quonam modo rē stabilitas, communiasq́;: mihi quidem quæ mens suppetit, eloqui non dubitabo. Ceterum tui erit ingenij probare, quæ uera, atque utilia facta putes. In duas parteis ego ciuitatē diuisam arbitror, sicut à maioribus accepi: in patres, & plebē. Anteà in patrib. summa auctoritas erat, uis multò maxima in plebe. Itaque sæpius in ciuitate seceßio fuit: semperq́; nobilitatis opes diminutæ sunt, & ius populi amplificatū. Sed plebs eò liberè agitabat, quia nullius potentia sup leges erat: neque diuitijs, aut superbia, sed bona fama, factisq́; fortibus, nobilis ignobilē anteibat: humillimus quisq; in armis, aut militia, nullius honestæ rei egēs satis sibi, satisq́; patriæ erat. Sed ubi eos paulatim expulsos agris, inertia, atq; inopia incertas domos habere subegit: cœpere alienas opes petere, libertatē suam cū Repub. uenalem habere. Ita paulatim populus, qui dominus erat, & cunctis gentib. imperitabat, dilapsus est: et pro communi imperio, priuatam sibi quisque seruitutem peperit. Hæc igitur multitudo primùm malis morib. imbuta, deinde in arteis, uitasq́; uarias dispalata, nullo modo inter se cōgruens, parū mihi quidē idonea uidetur ad capessendam Remp. Ceterum aditis nouis ciuibus magna me

gna me spes tenet, fore, ut omnes expergiscantur ad libertatem: quippe cum illis libertatis retinendæ, tum his seruitutis amittendæ cura orietur. Hos ego censeo permistos cum ueteribus, nouos in Colonis constituas. Ita & res militaris opulentior erit: & plebs bonis negocijs impedita, malum publicum facere desinet. Sed non inscius, neque imprudens sum, & quæ mea res agetur: quæ sæuitia, quæ' ue tempestates hominum nobilium futuræ sint: cùm indignabuntur omnia funditus misceri, antiquis ciuibus hanc seruitutem imponi, regnum denique ex libera ciuitate futurum, ubi unius munere multitudo ingens in ciuitatem peruenerit. Equidem ego sic apud animum meum statuo, malum facinus in se committere, qui incommodo Reip. gratiam sibi conciliet. Vbi bonum publicum, etiam priuatim usui est: id uerò dubitare aggredi, secordiæ atque ignauiæ duco. Marco Liuio Druso semper consilium fuit, in Tribunatu summa ope niti pro nobilitate: neque ullam rem in principio agere intēdit, nisi illi auctores fierent homines factiosi, quibus dolus atque malitia fide cariora erant. Vbi intellexerunt per unum hominem, maximum beneficium multis mortalibus dari: uidelicet & sibi quisque conscius, malo atque infido animo esse: de Marco Liuio Druso iuxtà ac de se existimarunt. Itaque metu, ne per tantam gratiam solus rerum potiretur, contra eam nixi; sua ipsius consilia disturbauerunt. Quò tibi Imperator maiore cura, fideq;, amici, & multa præsidia paranda sunt. Hostem aduersum deprimere strenuo homini, haud difficile est: occulta pericula neque facere, neque uitare bo

nis in promptu est. Igitur ubi eos in ciuitatem adduxeris, quoniam quidem renouata plebs erit, in ea re maximè animum exercitato, ut colantur boni mores: concordia inter ueteres, & nouos coalescat. Sed multò maximum bonum patriæ, ciuibus, tibi, liberis, postremò humanæ genti pepereris: si studium pecuniæ aut sustuleris, aut quoad res feret, minueris. Aliter neque priuata res, neque publica, neque domi, neque militiæ regi potest. NAM ubi cupido diuitiarum inuasit, neque disciplina, neque artes bonæ, neque ingenium ullum satis pollet: quin animus magis, aut minus maturè, postremò tamen sucumbat. Sæpe iam audiui, qui reges, quæ ciuitates, & nationes per opulentiam magna imperia amiserint, quæ per uirtutem inopes ceperant. Id adeo haud mirandũ est. NAM ubi bonus deteriorem diuitijs magis clarum, magisq; acceptum uidet, primò æstuat, multaq; in pectore uoluit: sed ubi gloria honorem magis in dies, uirtutem opulentia uincit: animus ad uoluptatem à uero deficit: QVIPPE, gloria industria alitur: ubi eam dempseris, ipsa per se uirtus amara, atque aspera est. Postremò ubi diuitiæ claræ habentur, ibi omnia bona utilia sunt, fides, probitas, pudor, pudicitia, NAM ad uirtutem una, & ardua uia est: ad pecuniam, qua cuique lubet, nititur: & malis, & bonis rebus ea creatur. Ergo in primis auctoritatem pecuniæ demito: neque de capite, neque de honore ex copijs quisquam magis, aut minus iudicauerit: si neque Prætor, neque Consul ex opulentia, uerùm ex dignitate creetur. Sed de magistratu facilè populi iu-

dicium

dicium fit. Iudices *à paucis probari regnum eſt: ex pecunia legi inhoneſtum.* Quare *omnes primæ claßis iudicare placet: ſed numero plures, quàm iudicant.* Neque Rhodios, *neque alias ciuitates unquam ſuorum iudiciorum pœnituit: ubi promiſcuè diues, & pauper, ut cuique ſors tulit, de maximis rebus iuxtà, ac de minimis diſceptat.* Sed *de magiſtratibus creandis haud mihi quidem abſurdè placet lex, quàm* C. Gracchus *in tribunatu promulgauerat: ut ex confuſis quinque claßibus ſorte centuriæ uocarentur: ita coæquantur dignitate, pecunia, uirtute anteire alius alium properabit.* Nec *ego magna remedia contra diuitias ſtatuo.* NAM *perinde omnes res laudantur, atque appetuntur, ut earum rerum uſus eſt: malitia premij exercetur.* Vbi *ea dempſeris, nemo omnium gratuitò malus eſt.* Ceterum *auaritia bellua fera, immanis, intoleranda eſt: quò intendit, & oppida, agros, fana, atque domos uaſtat: diuina cum humanis permiſcet: neq; exercitus, neq; mœnia obſtant, quo minus ui ſua penetret: fama, pudicitia, liberis, patria, atque parentibus cunctos mortales ſpoliat.* Verùm, *ſi pecuniæ decus ademeris: magna illa uis auaritiæ facilè bonis moribus uincetur.* Atq; *hæc ita ſeſe habere, tametſi omnes æqui, atque iniqui memorent: tamen tibi cũ factione nobilitatis haud mediocriter certandum eſt: cuius ſi dolum caueris, alia omnia in procliui erunt.* Nam *hi, ſi uirtute ſatis ualerent, magis æmuli bonorum, quàm inuidi eßẽt.* Quia *deſidia, & inertia, & ſtupor eos, atque torpedo inuaſit: ſtrepunt, obtrectant, alienam famam ſuum dedecus exiſtimant.* Sed *quid ego* Auaritia.

plura, quasi de ignotis memorem? Marci Bibuli fortitudo, atque animi uis in Consulatum erupit: hebes lingua, magis malus, quàm callidus ingenio. Quid ille audeat, cui Consulatus maximum imperium maximo dedecori fuit? An L. Domitij magna uis est, cuius nullum membrum à flagitio, aut facinore uacat? lingua uana, manus cruentæ, pedes fugaces: quæ honestè nominari nequeunt inhonestissima. Vnius tamen M. Catonis ingenium uersutum, loquax, callidum haud contemno, parantur hæc disciplina Græcorum. Sed uirtus, uigilantia, labor apud Græcos nulla sunt. Quippe cùm domi libertatem suam per inertiam amiserint: censes'ne eorum præceptis imperium haberi posse? Reliqui de factione sunt inertissimi nobiles: in quibus, sicut instituto, præter nomẽ nihil est additamenti. Lucius Postumius, & M. Fauonius mihi uidentur, quasi magnæ nauis superuacua onera esse, ubi salui peruenire nisi sunt. Si quid aduersi coortum est, de illis potissimũ iactura fit: quia precij minimi sunt. Quoniam, nunc, ut mihi uideor, de plebe renouanda, corrigẽdaq; disserui: de Senatu, quæ tibi agenda uidentur, dicam. Postquàm mihi ætas, ingeniumq; adoleuit: haud fermè armis, atq; aquis corpus exercui: sed animum in literis, quòd natura infirmus erat in laboribus, habui. Atq; ego in ea uita multa legendo, atq; audiẽdo ita comperi, omnia regna, ciuitates, nationes: usq; eò prosperum imperium habuisse: dum apud eos uera consilia ualuerũt. Vbicunque gratia, timor uoluptas, ea corrupere: post paulò imminutæ opes, deinde ademptum imperiũ, postremò seruitus imposita est. Equidem ego sic apud animũ

Periphrasis.

meum

meū statuo, cuicunq; in sua ciuitate amplior, illustriorq́; locus, quàm alijs est, ei magnam curam esse Reip. *Nam ceteris salua urbe tantūmodo libertas tuta est.* Qui *per uirtutem sibi diuitias, decus, honorem pepererunt: ubi paulùm inclinata* Resp. *agitari cœpit, multipliciter animus curis, atque laboribus fatigatur: aut gloriam, aut libertatem aut rem familiarem defensat: omnibus locis adest, festinat: quantò in secundis rebus florentior fuit, tantò in aduersis asperius, magisq́; anxiè agitat.* Igitur *ubi plebs* Senatui, *sicut corpus animo obedit, eiusq́; consilia exequitur: patres consilio ualere decet: populo superuacanea est calliditas.* Itaque *maiores nostri, cùm bellis asperrimis premerentur, equis, uiris pecunia amissa, nunquàm defeßi sunt armati de imperio certare: non inopia ærarij, non uis hostium, non aduersa res ingentem eorum animum subegit: quin quæ uirtute ceperant, simul cum anima retinerent.* Atque *ea magis fortibus cōsilijs, quàm bonis prælijs patrata sunt.* Quippe *apud illos una* Resp. *erat, ei consulebant, factio contra hosteis parabatur: corpus, atque ingenium patriæ, non suæ quisque potentiæ exercitabat.* At *hoc tempore contra ea homines nobiles, quorum animos secordia, atq; ignauia inuasit, ignari laboris, hostium, militiæ, domi factione instructi per superbiam cunctis gentibus moderātur.* Itaq; Patres, *quorum consilio anteà dubia* Resp. *stabiliebatur oppreßi, ex aliena libidine huc atq; illuc fluctuantes agitantur: interdum alia, deinde alia decernunt: uti eorum, qui dominantur, simultas, ac arrogantia fert: ita bonum, malumq́; publicum existimant.* Quòd *si aut liber*

Senatus animus, plebs corpus est.

tas æqua omnium, aut ſententia obſcurior eſſet, maiorib. opibus Reſp. *& minus potens nobilitas eſſet. Sed quoniam coæquari gratiã omnium, difficile eſt: quippe cùm illis maiorum uirtus partam reliquerit gloriam, dignitátem clientelas: cetera multitudo pleraq; inſcia, ſit ſententia eorum à metu libera.* Ita *occultò ſibi quiſque alterius potentia carior erit.* LIBERTAS *iuxta bonis, et malis, ſtrenuis, & ignauis optabilis eſt.* Verùm *eã pleriq; metu deſerunt.* Stultißimi *mortales, quod in certamine dubium eſt, quorſum accidat, id per inertiam in ſe, quaſi uicti recipiunt.* Igitur *duabus reb. confirmari poſſe Senatum puto.* Si *numero auctus per tabellam ſententiam feret: tabella obtentui erit, quo magis animo libero facere audeat.* In *multitudine, & præſidijs plus, & uſus amplior eſt.* Nã *ferè his tempeſtatibus, alij iudicijs publicis, alij priuatis ſuis, atq; amicorũ negocijs implicati, haud ſanè* Reip. *conſilijs adfuerunt: neq; eos magis occupatio, quàm ſuperba imperia diſtinuere.* Homines *nobiles cum paucis Senatorijs, quos additamenta factionis habent, quæcunque libuit probare, reprehendere, decernere, ea uti libido tulit * facere.* Verùm *ubi numero Senatorũ aucto per tabellam ſententiæ dicentur: illi ſuperbiam ſuam dimittent, ubi ijs obediendum erit, quibus anteà crudelißimè imperitabant.* Forſitan Imperator *ꝑ lectis literis, decernes, quem numerum* Senatorum *fieri placeat: quoq; modo in multa, & uaria officia diſtribuatur.* Et* *quoniã iudicia primæ claßis mittenda putẽ, quæ deſcriptio, qui numerus, in quoque genere futurus ſit, ea mihi omnia generatim deſcribere haud difficile factu fuit,*

Per tabellã ferre ſententiam in leuioribus cauſis ſolebant. Vide Aſconium.

**fecere*

**quonam*

*fuit, sed prius laborandum uisum est de summa consilij: idq́; tibi probandũ uerũ esse. Si hoc itinere uti decreueris, cetera in promptu erunt. Volo ego consilium meum prudens, maximeq́; usui esse. Nam ubicunq; tibi res prosperè cedet, ibi mihi bona fama eueniet. Sed me illa magis cupido exercet, ut quocunque modo, & quãprimũ Resp. adiuuetur. Libertatẽ gloria*clariorem habeo. Atq; ego te oro, hortorq́;: ne clarißimus Imperator Gallica gente subacta. Populi Romani summum, atque inuictum imperium tabescere uetustate, ac per summam* secordiam dilabi patiaris, Profectò si id accidat, neque tibi nox, neq; dies curam animi sedauerit: quin in somnijs excitus furibundus, atq; amens alienata mente feraris. Nanq; mihi pro uero constat, omnium mortalium uitam diuino nomine inuisi: neque bonum, neq; malũ facinus cuiusquã pro nihilo haberi: sed ex natura diuersa præmia bonos, malosq́; sequi. Intereà fortè ea tardius procedũt, suus cuiq; animus, ex conscientia spem præbet. Quòd si tecum patria: atque parentes possent loqui, scilicet hæc tibi dicerent: O Cæsar, nos te genuimus fortißimi uiri in optima urbe decus, præsidiumq́; nobis, hostibus terrorem: quæ multis laboribus, & periculis ceperamus, ea tibi nascenti cum anima simul tradidimus: patriam maximã in terris, domum, familiamq́; in patria clarißimam, præterea bonas artes, honestas diuitias, postremò omnia honestamenta pacis, & præmia belli. Pro his amplißimis beneficijs, non flagitium à te, neque malum facinus petimus: sed uti libertatẽ euersam restituas. Qua re patrata, profecto per gentes omneis fama uirtutis tuæ uolitabit,*

*Forte legendum carioren.

*aliàs discordiam

Patria ad Cęsarem.

Nanque

Nanque hac tempestate tametsi domi, militiæq; præclara facinora egisti, tamẽ gloria tua cum multis uiris fortibus æqualis est, si uerò urbem amplißimo nomine, & maximo imperio propè iam ab occasu restitueris, quis te clarior, quis maior in terris fuerit? Quippe si morbo iam, aut fato huic imperio secus accidat: cui dubium est, quin per orbem terrarum uastitas, bella, cædes, oriãtur? Quòd si tibi bona libidò fuerit patriæ, parentibus gratificandi, posteroq; tempore Rep. restituta super omnes mortales gloria agnita, tuaq; unius mors uita clarior erit? NAM *uiuos interdum fortuna, sæpe inuidia fatigat: ubi anima naturæ ceßit, demptis obtrectatoribus, ipsa se uirtus magis, magisq; extollit. Quæ mihi utilißima factu uisa sunt, quæq; tibi usui fore credidi, quàm paucißimis potui, perscripsi.* Ce*terum* Deos *immortales obtestor, ut quocunque modo ages, ea res tibi,* Reiq; *publicæ prospere eueniat.*

F I N I S.

FLOSCVLORVM HISCE SALLVSTII OPERIBUS

ribus comprehensorum Index. In quo prior numerus pagellam, posterior uero uersum denotat.

Aliarum

Condo

Dexti

S Iactu

I

Inst

Obsta

Pude

Trami-

FINIS.

INDEX RERVM AC SENTENTIARVM HVIVS LIBRI.

Omnia, quæ quæris breuiter monstrabit elenchus:
Quem ſequere, ut Theſeus fila ſequutus erat,
Oppida, regna, nomos repetita ſub ordine certo:
Victoresq; uiros, Martiaq; arma docet.

A

Allob

B

C

Callicra

Cicero

Cyrenen-

Legati

M

O

Orbis

Q. Man-

FINIS.

Ad usum fris Joannis Pauli Aversani
q emptus Neapoli prope san
cti Laurentii in bibliotheca
[illegible] cuiusdam magnifici
Antonii veroterti
uno carolero sub
magnifico dno Andrea
[illegible]

